

The background of the cover is a detailed stone relief carving. The central figure is Asclepius, the Greek god of medicine, depicted with large, feathered wings and a long, thick snake coiled around his waist. He is shown from the waist up, with a serene expression. The relief is set within an arched frame. To the left and right of the central figure are smaller, less distinct figures, possibly other deities or figures from mythology. The overall style is classical and ancient.

ΜΑΡΩ Κ. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

**ΚΟΣΜΟΛΟΓΙΚΑΙ ΚΑΙ ΚΟΣΜΟΓΟΝΙΚΑΙ
ΑΝΤΙΛΗΨΕΙΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ
ΚΑΤΑ ΤΗΝ Β΄ ΧΙΛΙΕΤΗΡΙΔΑ Π.Χ.**

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ
Β΄ ΕΚΔΟΣΗ
ΒΕΛΤΙΩΜΕΝΗ ΚΑΙ ΕΠΗΥΞΗΜΕΝΗ

ΑΘΗΝΑΙ
2016

ΚΟΣΜΟΛΟΓΙΚΑΙ ΚΑΙ ΚΟΣΜΟΓΟΝΙΚΑΙ
ΑΝΤΙΛΗΨΕΙΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ
ΚΑΤΑ ΤΗΝ Β' ΧΙΛΙΕΤΗΡΙΔΑ Π.Χ.

ΜΑΡΩ Κ. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΚΟΣΜΟΛΟΓΙΚΑΙ ΚΑΙ ΚΟΣΜΟΓΟΝΙΚΑΙ
ΑΝΤΙΛΗΨΕΙΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ
ΚΑΤΑ ΤΗΝ Β΄ ΧΙΛΙΕΤΗΡΙΔΑ Π.Χ.

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

Β΄ ΕΚΔΟΣΗ
ΒΕΛΤΙΩΜΕΝΗ ΚΑΙ ΕΠΗΨΗΜΕΝΗ

ΑΘΗΝΑΙ 2016

Ἡ ἔγκρισις διδακτορικῆς διατριβῆς ὑπὸ τῆς Φυσικομαθηματικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν δὲν ὑποδηλοῖ ἀποδοχὴν τῶν γνωμῶν τοῦ συγγραφέως. (Ν. 5343/1932, ἄρθρο 202)

Ἀπονομὴ τίτλου διδάκτορος: 23 Μαΐου 1978

Κοσμολογικαὶ καὶ κοσμογονικαὶ ἀντιλήψεις εἰς τὴν Ἑλλάδα κατὰ τὴν Β' χιλιετηρίδα π.Χ.
Copyright © 1978, 2016 by Maria K. Papathanassiou

Ἀπαγορεύεται κάθε μορφῆς ἀναπαραγωγὴ μέρους ἢ ὅλου τοῦ βιβλίου μὲ ὁποιοδήποτε μέσο χωρὶς τὴν ἔγγραφη ἄδεια τοῦ συγγραφέα.

All rights reserved. No part of this book may be reproduced or transmitted in any form or by any means without written permission from the author.

ISBN: 978-960-7596-18-5

ΔΙΑΤΙΘΕΤΑΙ ΔΩΡΕΑΝ

Printed in Greece

Εἰς μνήμην

φιλότατων γονέων
Κωνσταντίνου καὶ Σουλτάνας

καὶ

Κώστα Χασάπη
Μιχαήλ Μουτσούλα
Σπύρου Ζερβοῦ

Ὁ Ὀρφικὸς Φάνης στὸ ἀνάγλυφο τῆς Μοδένας

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος τῆς δευτέρας ἐκδόσεως	15
Πρόλογος τῆς πρώτης ἐκδόσεως	17
Εἰσαγωγή	27
Πίναξ συντομογραφιῶν	33

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

Μῦθοι, Μυθολογία, Ὀρφισμός

1. Γενικά περὶ μύθων	35
2. Εἶδη τῶν μύθων	37
3. Ἡ ἐλληνικὴ Μυθολογία	38
4. Ὀρφεύς, Ὀρφισμός, Ὀρφικά	40

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

Ὀρφικὴ κοσμολογία καὶ κοσμογονία

Α' Γενικά κοσμολογικὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ Ὀρφικοῦ σύμπαντος	45
Β' Πρώτη θεογονία κατὰ τοὺς Ὀρφικούς	47
1. Ὑλὴ καὶ Ὑδωρ	51
2. Χρόνος ἢ Ἡρακλῆς	53
3. Ἀνάγκη ἢ Ἀδράστεια	54
4. Αἰθήρ, Χάος, Ἐρεβος	55
5. Ὡόν	57
6. Φάνης ἢ Πρωτόγονος ἢ Μῆτις ἢ Ἡρικεπαῖος ἢ Ἔρωσ ..	61
7. Νύξ, Φάνης, Ἀδράστεια	65
8. Νόμος	68
Γ' Δεύτερη θεογονία κατὰ τοὺς Ὀρφικούς	69

I.	Βασιλεία καὶ γένος Οὐρανοῦ	72
1.	Οὐρανὸς καὶ Γαῖα	72
2.	Μοῖρες (Κλωθώ, Λάχεσις, Ἄτροπος)	75
3.	Ἐκατόγχειρες καὶ Κύκλωπες	76
4.	Τιτᾶνες	79
	α' Ὑπερίων καὶ Θεία [καὶ Ἥλιος, Ἥώς, Σελήνη]	79
	β' Κοῖος καὶ Φοῖβη [καὶ Λητώ, Ἄστερη, Ἀπόλλων, Ἄρτεμις]	81
	γ' Κρόνος καὶ Εὐρυβία [καὶ Ἥλιος, Ἀπόλλων, Πᾶν] ...	82
	δ' Ὠκεανὸς καὶ Τηθύς [καὶ Πρωτεύς, Νηρεύς, Νηρηΐδες]	83
	ε' Θαύμας	87
	ς' Φόρκυς	88
	ζ' Ἴαπετός [καὶ Ἄτλας, Μενόιτιος, Προμηθεύς, Ἐπιμηθεύς]	89
	η' Διώνη	91
	θ' Θέμις [καὶ Ὠρεῖς]	92
	ι' Μνημοσύνη [καὶ Μοῦσες]	93
ια'	Κρόνος καὶ Ρέα [καὶ Ἡρακλῆς, Ἥλιος]	95
5.	Ἑπτα τῶν Τιτάνων	99
6.	Ἀκρωτηριασμός τοῦ Οὐρανοῦ ἀπὸ τὸν Κρόνον	100
7.	Ἀφροδίτη	101
8.	Ἐρινύες	103
II.	Βασιλεία καὶ γένος Κρόνου	104
1.	Κρόνος καὶ Ρέα	104
2.	Ἔστια	105
3.	Δημήτηρ	105
4.	Ἄδης (Πλούτων)	106
5.	Ποσειδῶν	107
6.	Ἥρα	107
7.	Γέννηση τοῦ Διὸς καὶ πτώση τοῦ Κρόνου	108
III.	Βασιλεία καὶ γένος Διός	110
1.	Ζεὺς δημιουργός	110

2.	Ἀθηνᾶ	112
3.	Ἀφροδίτη	113
4.	Ζεὺς, Νόμος καὶ Δίκη	113
5.	Ἥφαιστος	114
6.	Τιτανομαχία καὶ Γιγαντομαχία	115
IV.	Βασιλεία Διονύσου	120

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

Μετεωρολογικά

1.	Τὸ λυκαυγὲς καὶ τὸ λυκόφως	125
2.	Τὰ νέφη, οἱ βροχές, ἡ βροντή, ἡ ἀστραπή καὶ ὁ κεραυνός	126
3.	Ἄνεμοι: Βορρᾶς, Νότος, Ζέφυρος	128

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

Ὁ Ὀρφικὸς ὕμνος εἰς τὸν ἀριθμὸν

1.	Γενικά	129
2.	Μονάς	131
3.	Τριάς [καὶ Διάς]	132
4.	Τετράς	133
5.	Ἑξάς [καὶ Πεντάς]	133
6.	Ἑπτάς	135
7.	Ἐννεάς [καὶ Ὀκτάς]	136
8.	Δεκάς	137
9.	Δωδεκάς	138

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ

Νέα στοιχεῖα περὶ τῆς χρονολογήσεως τῶν Ὀρφικῶν ἀντιλήψεων

1.	Γενικά	141
2.	Ἡ χρονολόγηση τῶν Ὀρφικῶν ἰδεῶν ἀπὸ τὸν Κ. Χασάπη	142
3.	Ἡ μορφή τοῦ Χρόνου ἢ Ἡρακλέους	144

4.	Ἡ μορφή τοῦ Πρωτογόνου (Φάνητος ἢ Ἡρικεπαίου) ...	144
5.	Ἡλιος	145
6.	Ὁ Φάνης στὸ ἀνάγλυφο τῆς Μοδένας	145
7α'.	Ἑρμηνεία τῆς μορφῆς τοῦ Φάνητος (Χρόνου). Ἐπιβεβαίωση τῆς χρονολογήσεως τῶν Ὀρφικῶν ιδεῶν κατὰ τὸν Κ. Χασάπη	147
7β'.	Ἑρμηνεία τῶν διαφορῶν τοῦ Φάνητος τῆς Μοδένας ἀπὸ ἐκεῖνον τῶν κειμένων	150
8.	Οἱ τρεῖς Μοῖρες τοῦ Οὐρανοῦ	153

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ

Ὁ Χρόνος στὸν Μιθραϊσμό

1.	Ὁ λεοντοκέφαλος θεὸς καὶ ὁ Μίθρας ταυροκτόνος	159
2.	Ἀστρονομικὰ στοιχεῖα στὴν ταυροκτονία τοῦ Μίθρα	161
3.	Ἡ ἀστρονομικὴ ἐρμηνεία τοῦ μοτίβου τῆς πάλης μεταξὺ ταύρου καὶ λέοντος	162
4.	Μίθρας, Διόνυσος καὶ τὸ ἀνάγλυφο τῆς Μοδένας	165

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΒΔΟΜΟ

Στοιχεῖα τῆς Ὀρφικῆς μυσταγωγίας

1.	Ὁ Διόνυσος	171
2.	Ὀρφεύς, ὁ εἰσηγητὴς τῶν μυστηρίων	174
3.	Ἐννομος τάξη καὶ μυστήρια	175
4.	Μυστήρια καὶ μύστες	176
5.	Τὸ ἄρρητο μυστικὸ τῶν μυστηρίων	177
6.	Ὀρφικὰ καὶ Ἐλευσίνια μυστήρια	178
7.	Τὸ ἦθος τῶν μυστῶν	180
8.	Τὸ ταξίδι τοῦ μύστου στὸν Κάτω κόσμῳ	183
9.	Ἡ ἀδιάσπαστη συνέχεια τοῦ θείου δράματος	186
10.	Ἡ ἀναπαράσταση τῆς εἰς Ἄδου καθόδου	190
11.	Ἡ θεία μετάληψη	191

	Ἐπίλογος τῆς πρώτης ἐκδόσεως	193
--	------------------------------------	-----

Summary	195
Βιβλιογραφία	207
Εύρετήρια	213
Ὀρφικῶν Ὑμνων	213
Ὀρφικῶν Ἀποσπασμάτων	215
Πηγῶν τῶν ἀποσπασμάτων καὶ τῶν ἐδαφίων	217
Ὀνομάτων	227
Ἐπιστημονικῶν ὄρων	231
Κυρίων καὶ ξένων ὀνομάτων	237

Πρόλογος τῆς δευτέρας ἐκδόσεως

Σημαντικὸν ρόλο στὴν ἀπόφασή μου νὰ προβῶ στὴν παροῦσα δεύτερη ἐκδοση τῆς διδακτορικῆς διατριβῆς μου ἔπαιξε τὸ γεγονὸς τῆς ἀναβιώσεως τοῦ ἐνδιαφέροντος γιὰ τὴ μελέτη τῶν Ὀρφικῶν κειμένων μετὰ τὴν πλήρως σχολιασμένη ἐκδοση τοῦ περιεχομένου τοῦ παπύρου τοῦ Δερβενίου ἀπὸ τοὺς Θ. Κουρεμένο, Γ. Παράσογλου καὶ Κ. Τσαντσάνογλου (*The Derveni Papyrus*, Firenze 2006). Εἶχαν προηγηθῆ οἱ ἐκδόσεις τῶν A. Laks καὶ G. W. Most (*Studies on the Derveni Papyrus*, Oxford, 1977) καὶ τοῦ Gábor Betegh (*The Derveni Papyrus*, Cambridge, 2004). Ὅμως, ἡ μελέτη τοῦ παπύρου δὲν τελείωσε μὲ τίς ὡς ἄνω ἐκδόσεις· συνεχίζεται τόσον ἀπὸ πλευρᾶς παπυρολογίας, ὅσον καὶ ἀπὸ πλευρᾶς περιεχομένου.

Ἦδη ἀπὸ τὸ 2006 τὸ Κέντρο Ἑλληνικῶν Σπουδῶν τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Harvard παρουσίασε μιὰ ψηφιοποιημένη μορφή τοῦ κειμένου τοῦ παπύρου στὸ πλαίσιο τοῦ προγράμματος CHS-iMouseion, τὸ ὁποῖο δίνει τὴ δυνατότητα μελέτης μιᾶς «πολυμορφικῆς» ἐκδόσεώς του. Συγκεκριμένως, στὴν ἰστοσελίδα <http://dp.chs.harvard.edu> ἐμφανίζονται ἐναλλακτικῶς ἡ ἐκδοση τῶν Κουρεμένου-Παράσογλου-Τσαντσάνογλου συνοδευομένη ἀπὸ τὴ μετάφρασή του στὴν ἀγγλική, καὶ ἐκείνη τῆς ἀναθεωρημένης ἀναγνώσεως τῶν στηλῶν I-VI ἀπὸ τὸν F. Ferrari. Τὸ συγκεκριμένο πρόγραμμα ἐπιτρέπει τὴ διαρκῆ ἀναθεώρηση τοῦ κειμένου βάσει νέων στοιχείων, τὰ ὁποῖα προκύπτουν ἀπὸ τὴν παπυρολογικὴ μελέτη. Μάλιστα τὸν Ἰούλιο τοῦ 2008 τὸ Κέντρο Ἑλληνικῶν Σπουδῶν ὀργάνωσε εἰδικὸ συμπόσιο γιὰ τὸν πάπυρο τοῦ Δερβενίου, τὰ πρακτικὰ τοῦ ὁποῖου ἐξεδόθησαν προσφάτως (*Poetry as Initiation*. The Center for Hellenic Studies

Symposium on the Derveni Papyrus, ed. I. Papadopoulou and L. Muellner, Harvard, 2014).

Τόσον οἱ τυπωμένες ἐκδόσεις τοῦ περιεχομένου τοῦ παύρου, ὅσον καὶ ἡ ψηφιακὴ «πολυμορφικὴ» ἔκδοσή του στὴν ἱστοσελίδα τοῦ Κέντρου Ἑλληνικῶν Σπουδῶν τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Harvard, δίνουν τὴ δυνατότητα περαιτέρω μελέτης του καὶ ἐξαγωγῆς συμπερασμάτων γιὰ τὶς μυητικὲς τελετὲς καὶ τὶς ἐπιστημονικὲς ἀντιλήψεις τῶν μεμυημένων στὸν Ὀρφισμό, τουλάχιστον κατὰ τὸν 4ον αἰῶνα π.Χ., ὅπου χρονολογεῖται ὁ πάπυρος.

Στὸ παρὸν βιβλίον δὲν ἔχει ληφθῆ ὑπ' ὄψιν ὁ πάπυρος τοῦ Δερβενίου, ἀφοῦ δὲν ὑπῆρχαν δημοσιεύσεις τοῦ κειμένου του, ὅταν κατατέθηκε καὶ ἐγκρίθηκε ἡ διδακτορικὴ διατριβή μου (1977-78). Τὸ βιβλίον περιλαμβάνει ἀναλλοίωτο τὸ κείμενό της, τῶρα ψηφιοποιημένο, ἀλλὰ μὲ σημαντικὲς ἀλλαγὲς στὴν παρουσίαση τῶν παραπομπῶν, καὶ μὲ τὴν προσθήκη δύο νέων κεφαλαίων (ἕκτο καὶ ἕβδομο) στὸ τέλος του, τὰ ὁποῖα βασίζονται σὲ μεταγενέστερες δημοσιεύσεις μου. Συγκεκριμένως, τὸ ἕκτο κεφάλαιο ἀναφέρεται στὴ σχέση τοῦ Ὀρφικοῦ Φάνητος μὲ τὴ λατρεία τοῦ Μίθρα καὶ τὸ ἕβδομο κεφάλαιο ἀναφέρεται σὲ στοιχεῖα τῆς Ὀρφικῆς μυσταγωγίας.

Μάρω Κ. Παπαθανασίου
Ὁμότιμος Καθηγήτρια
τοῦ Τμήματος Μαθηματικῶν
τοῦ ΕΚΠΑ

Ἰούλιος 2016

Πρόλογος τῆς πρώτης ἐκδόσεως

Ἀπὸ τὸν καιρὸ πού ὁ ἄνθρωπος ἄρχισε νὰ καταγράφη τὶς ιδέες καὶ τὶς παρατηρήσεις του καὶ δημιούργησε μίαν παράδοση ἐπιστήμης, οἱ μελετηταὶ ἀκολουθοῦν γενικὰ δύο τρόπους ἐρεύνης, ἀνάλογα τοῦ πόθεν λαμβάνουν τὰ δεδομένα τους. Ὁ πρῶτος εἶναι τῆς προσωπικῆς ἀμέσου παρατηρήσεως καὶ καταγραφῆς τῶν στοιχείων, πού περιλαμβάνει καὶ τὴν περίπτωση διενεργείας πειράματος ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν ἐρευνητή. Ὁ δεύτερος εἶναι τῆς χρησιμοποίησεως στοιχείων ἀπὸ παρατηρήσεις ἢ πειράματα πού ἔγιναν ἀπὸ ἄλλους στὸ πρόσφατο ἢ τὸ ἀπώτατο παρελθόν.

Στὴν ἀστρονομία εἰδικὰ, ὅταν τὰ παλαιὰ δεδομένα ἀποτελοῦν ποσοτικὲς ἐκτιμήσεις, μετὰ ἀπὸ συστηματικὴ σειρὰ παρατηρήσεων, ἢ ἐπεξεργασία τους μπορεῖ νὰ ὀδηγήσῃ, α') στὴν ἀνακάλυψη φυσικῶν νόμων πού ἀναφέρονται σὲ φαινόμενα ἐπαναλαμβανόμενα σὲ μακρότατες χρονικὲς περιόδους, ὅπως π.χ. ἡ ἀνακάλυψη τῆς μεταπτώσεως ἀπὸ τὸν Ἴππαρχο, καὶ β') στὸν προσδιορισμὸ τοῦ χρόνου, ὅπου συνέβη ἓνα ἔκτακτο ἀστρονομικὸ φαινόμενο, ὅπως π.χ. ἡ περίπτωση τοῦ ὑπερκαινοφανοῦς ἀστέρος τοῦ 1054 πού ἔχει καταγραφῆ στα Σινικὰ χρονικά.

Τὰ παλαιὰ δεδομένα, στὰ ὁποῖα δὲν εἶναι ἐμφανῆς ἡ σειρὰ συγκεκριμένων παρατηρήσεων, ἀλλὰ ἐκφράζουν τὰ συμπεράσματα μακροχρονίου πείρας σὲ μορφὲς ἀλληγορικὲς ἢ προσωποποιήσεις μυθικῆς, δὲν ἔχουν μικρότερη ἐπιστημονικὴ σημασία. Ἄν σὲ αὐτὰ τὰ δεδομένα γίνεται μνεῖα ἀστρονομικῶν φαινομένων, πού γνωρίζουμε ὅτι εἶναι μακροπερίοδα, μποροῦμε νὰ χρονολογήσουμε τὶς ιδέες καὶ τὶς γνώσεις τῶν ἀρχαίων σχετικῶς μὲ τὶς ἐπιστῆμες.

Τὰ δεδομένα αὐτὰ, ὅσο ἀρχαιότερα εἶναι, τόσο δυσεύρε-

1. Hoyle (1962) 79.

τα γίνονται, γιατί δὲν εὐρίσκονται συγκεντρωμένα ὡς πλήρης θεωρία, ἀλλ' ἀποτελοῦν μικρὰ ἐδάφια διαφόρων ἀρχαίων κειμένων. Ὁ μεγάλος ἀστροφυσικὸς Fred Hoyle ἀναφέρει, ὅτι «ὕπεισῆλθαν μεγάλες ἀλλοιώσεις στὶς ἀρχαῖες ιδέες. Θεωρίες μὴ δημοφιλεῖς, ὅπως ἡ ἡλιοκεντρικὴ τοῦ Ἄριστάρχου, σώθηκαν χάρις σὲ τυχαῖα σχόλια, ποὺ εὐρίσκονται σὲ κείμενα συγγραφέων ἀσχέτων πρὸς τὴν ἀστρονομία. Γι' αὐτό, ὅσες ἀπὸ τὶς ἑλληνικὲς ιδέες ἔχουν τὸ μεγαλύτερο ἐνδιαφέρον γιὰ τὸν σύγχρονο νοῦν, εἶναι ἐκεῖνες ἀκριβῶς, γιὰ τὶς ὁποῖες ἔχουμε τὶς ὀλιγώτερες πληροφορίες.»¹

Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν τυχαία ἢ ἠθελημένη παραποίηση τοῦ κειμένου ἀπὸ διαφόρους ἀντιγραφεῖς, εἶναι πάρα πολλὲς καὶ οἱ περιπτώσεις, ὅπου οἱ ἐρμηνευταὶ τῶν πρωτοτύπων κειμένων, καθὼς ἐστεροῦντο τῶν ἀπαραιτήτων ἐπιστημονικῶν γνώσεων, ὑπετίμησαν ἢ ἀγνόησαν ἐντελῶς ἐπιστημονικὰ συμπεράσματα, τὰ ὁποῖα ἀναφέρονταν σ' αὐτά. Τὰ ἀρχαῖα ἑλληνικὰ κείμενα σπανίως εἶναι μόνον λογοτεχνικά, γιατί μὲ τὴν καθολικότητά του ὁ ἀρχαῖος ἑλληνικὸς λόγος ἀνακλοῦσε ἕνα ὀλόκληρον πολιτισμό. Παραδείγματός χάριν, πληροφορίες γιὰ τὰ μαθηματικὰ αὐτοῦ τοῦ πολιτισμοῦ παίρνουμε ὄχι μόνον ἀπὸ καθαρῶς μαθηματικὰ κείμενα, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ φιλοσόφους, ὅπως ὁ Πλάτων καὶ ὁ Ἀριστοτέλης. Ἀκόμα πληροφορίες γιὰ τὶς θετικὲς ἐπιστῆμες παίρνουμε καὶ ἀπὸ ἀρχαῖα ἑλληνικὰ ποιήματα. Γι' αὐτό, σὲ πρόσφατες ἐποχὲς ἢ σπουδῆ τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν κειμένων πῆρε μιὰ νέα διάσταση ὡς πρὸς τὶς θετικὲς ἐπιστῆμες. Καθὼς ἦταν φυσικό, ἡ νέα αὐτὴ προσπάθεια γίνεται κυρίως ἀπὸ ἐρευνητὰς τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν, οἱ ὁποῖοι χρησιμοποιοῦν καὶ τὴν ἐρμηνευτικὴ ἐμπειρία τῶν φιλολόγων.

Ἡ παροῦσα μελέτη ἀποτελεῖ τὸν καρπὸ τῆς προσπάθειάς μου νὰ παρουσιάσω, κατὰ τὸ δυνατόν, μιὰ λεπτομερῆ ἀνάλυση καὶ τεκμηριωμένη ἐρμηνεία τῶν μύθων τῆς ὄρφικῆς θεογονίας, στὸ πλαίσιο τῆς σύγχρονης κοσμολογίας καὶ κοσμογονίας· γιατί οἱ θεογονικοὶ μῦθοι ἀναφέρονται πάντοτε

σὲ κάποια κοσμογονία καὶ ἀντικατοπτρίζουν τὶς κοσμολογικὲς πεποιθήσεις τῶν λαῶν.

Σκοπὸς τῆς μελέτης μου εἶναι νὰ ἀποδείξω, ὅτι οἱ κοσμολογικὲς καὶ κοσμογονικὲς ἀντιλήψεις τῶν ἀρχαίων ὀρφικῶν φιλοσόφων ἀποτελοῦν πιθανὴ παραβολικὴ ἔκφραση κοσμολογικῶν θεωριῶν ποὺ εἶχαν ἀρχίσει νὰ ἀναπτύσσωνται ἀπὸ ἐκείνη τὴν ἐποχὴ.

Οἱ βασικοὶ λόγοι, οἱ ὁποῖοι μὲ ὤθησαν στὴν παροῦσα σπουδῇ, ἦταν κυρίως δύο. Ὁ πρῶτος ἀναφέρεται στὴν προσπάθεια τῶν φιλολόγων νὰ σχολιάσουν ὅσον γίνεται ἀληθοφανέστερα καὶ ἐπιστημονικὰ κάποιους μύθους ἀπὸ τὰ ἀρχαῖα κοσμογονικὰ κείμενα στὸ πλαίσιο μιᾶς φυσιοκρατικῆς ἐρμηνείας· π.χ. οἱ διαφορὲς ἐλληνικὲς καὶ ξένες ἐκδόσεις τῆς Θεογονίας τοῦ Ἡσιόδου, τῆς *Βιβλιοθήκης* τοῦ Ἀπολλοδώρου καὶ τὸ ἄρθρο τοῦ Schoo γιὰ τὸν μῦθο τοῦ Τάλω.² Ὁ δεῦτερος λόγος ἀναφέρεται στὴν ἔρευνα τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν γιὰ τὴν δυνατότητα ἐντάξεως ἀρχαίων μύθων σὲ ἐξελικτικὰ νήματα ποὺ τελικὰ μᾶς ὠδήγησαν σὲ σύγχρονες θεωρίες, ἢ γιὰ τὴν δυνατότητα ἐπιλύσεως ἀλύτων ἕως τώρα ἱστορικῶν προβλημάτων, μέσω ἐπιστημονικῆς ἐρμηνείας ἀρχαίων μύθων· π.χ. οἱ ἐργασίες τοῦ καθηγητοῦ Ἀγγ. Γαλανοπούλου σχετικῶς μὲ τὴν ἐρμηνεία τῶν μύθων τοῦ Φαέθοντος καὶ τῆς Ἀτλαντίδος,³ καθὼς καὶ τοῦ Κ. Χασάπη γιὰ τὴν ἀστρονομικὴ μελέτη καὶ χρονολόγηση τῶν ιδεῶν, οἱ ὁποῖες περιέχονται στοὺς ὀρφικοὺς ὕμνους.⁴

Ἡ μέθοδος ἐρεύνης ποὺ ἀκολούθησα, ἔχει δύο βασικὰ χαρακτηριστικά: 1) Τὴν κατὰ τὸ δυνατόν πληρέστερη βιβλιογραφικὴν ἐνημέρωση σχετικῶς μὲ τὸ θέμα καὶ τὴν παράλληλη μελέτη ἀντιστοιχῶν κειμένων, τὰ ὁποῖα ἀναφέρονται ἀπὸ περισσοτέρους τοῦ ἐνὸς συγγραφεῖς, καὶ 2) τὴν ἐπισταμένη μελέτη τῶν ἀρχαίων κειμένων ἀπὸ τὸ πρωτότυπο.

1) Ἡ βιβλιογραφία, τὴν ὁποία μελέτησα, περιλαμβάνει κλασικὰ ἔργα μεγάλων ἐρευνητῶν-καθηγητῶν τῆς ἀρχαίας μυθολογίας καὶ φιλοσοφίας, εἰδικῶς δὲ τῆς προσωκρατικῆς

2. Schoo (1937).

3. Galanopoulos (1968).

4. Χασάπης (1967).

5. Eisler (1910).

καὶ τοῦ Ὀρφισμοῦ. Ἀναφέρω ἐνδεικτικὰ τὰ ὀνόματα τῶν F. M. Cornford, R. Eisler, W. K. C. Guthrie, O. Gruppe, J. E. Harrison, W. Jaeger, C. H. Kahn, Chr. A. Lobeck, V. D. Macchioro, G. R. S. Mead. Σὲ γενικὲς γραμμές, οἱ ἀνωτέρω ἐρευνῶνται διαπραγματεύονται φιλολογικὰ τὸ θέμα. Ἐξαίρεση ἀποτελεῖ ὁ R. Eisler, ὁ ὁποῖος στὸ μνημειῶδες ἔργο του *Weltenmantel und Himmelszeit* κάνει συγκριτικὴ μελέτη τῶν μυθολογιῶν τῶν ἀρχαίων λαῶν ἀπὸ φιλολογικῆς, φυσικῆς καὶ ἀστρονομικῆς πλευρᾶς.⁵ Γιὰ τὸ βιβλίον τοῦ Eisler κάνω εἰδικὰ παραπεμπτικὰ σχόλια.

6. Lockyer (1894/1973).

Ἀπὸ πλευρᾶς ἱστορίας τῆς ἀστρονομίας ἔλαβα ὑπ' ὄψιν κατὰ τὴν ἐκπόνηση τῆς ἐργασίας μου γνωστὰ ἔργα τῶν A. A. Berry, L. Clarke, D. R. Dicks, J. Dreyer, Th. Heath, O. Heckmann, J. N. Lockyer, H. Müller, O. Neugebauer, G. Sarton. Ἀναφέρω εἰδικῶς: α') Τὸ ἔργο τοῦ μεγάλου ἀστρονόμου τοῦ 19ου αἰῶνος J. N. Lockyer, *The Dawn of Astronomy*,⁶ ὅπου αὐτὸς μελετᾷ συγκριτικὰ τοὺς ναοὺς καὶ τὴν μυθολογίαν τῶν ἀρχαίων Αἰγυπτίων βάσει τοῦ ἀστρονομικοῦ προσανατολισμοῦ τῶν ναῶν· περιλαμβάνει δὲ εἰδικὸ κεφάλαιο γιὰ τὸν ἀστρονομικὸ προσανατολισμὸ τῶν ἀρχαίων ἐλληνικῶν ναῶν. β') Τὸ ἄρθρον τῶν ἀστρονόμων W. Gleissberg καὶ H. Waltenberg, *Das Rätsel von Didyma und seine astronomische Lösung*, σχετικὰ μὲ τὴν ἐρμηνείαν τῶν διαφορῶν προσανατολισμοῦ στὸ ἀρχαιότερον καὶ νεώτερον κτίσμα τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος Διδυμαίου στὴ Μ. Ἀσία. γ') Τὸ βιβλίον τοῦ H. Müller, *Der Himmel über der Menschen der Steinzeit*,⁷ ὅπου αὐτὸς ἐξετάζει τὴν ἀστρονομίαν καὶ τὰ μαθηματικὰ στὰ οἰκοδομήματα τῶν μεγαλιθικῶν πολιτισμῶν.

7. Müller H. (1970).

Ἀπὸ τὴν βιβλιογραφικὴ μελέτη συνεπέρανα ὅτι ὑπάρχει μία γενικὴ τάση νὰ ἀποδίδωνται οἱ μὲν ἀρχαιότατες ἀστρονομικὲς γνώσεις, ἔστω μὴ θεωρητικὲς, σὲ διαφόρους λαοὺς, στοὺς Ἕλληνας δὲ νὰ ἐπιφυλάσσεται ἀπλῶς ἡ τιμητικὴ θέση μιᾶς θεωρητικῆς θεμελιώσεως τῶν πραγμάτων μετὰ τὸ 600

π.Χ. Αὐτὸ ὀφείλεται ἐν μέρει στὸ ὅτι οἱ μὲν παλαιότεροι ἐρευνηταὶ δὲν διέθεταν ἐπαρκῆ ἀρχαιολογικὰ δεδομένα, οἱ δὲ νεώτεροι δὲν ἔχουν ἀκόμη ἀσχοληθῆ με αὐτά, ἐξακολουθώντας νὰ μελετοῦν μᾶλλον τοὺς φυσικοὺς φιλοσόφους τῆς Ἰωνικῆς Σχολῆς.

2) Ὡς πηγές γιὰ τὴν μελέτη τῶν ἀρχαίων κειμένων χρησιμοποίησα τὰ κλασικὰ ἔργα α') τῶν A. Stephani, A. Chr. Eschenbachii, I. M. Gesneri, Th. Tyrwhitti, *Orphica*, β') O. Kern, *Orphicorum Fragmenta*, γ') G. Quandt, *Orphei Hymni*, δ') H. Diels - W. Kranz, *Die Fragmente der Vorsokratiker*.⁸

Κατὰ τὴν μελέτη αὐτῶν τῶν ἔργων κράτησα σημειώσεις γιὰ τοὺς στίχους ἢ τὰ ἀποσπάσματα, τὰ ὁποῖα ἀναφέρονται σὲ ἀστρονομικὰ θέματα, καὶ ἐνετόπισα ὅσα εἶχαν πιθανὸ κοσμολογικὸ ἢ κοσμογονικὸ περιεχόμενο. Στὴν περίπτωσι τῶν ὀρφικῶν ἀποσπασμάτων παρέστη ἀνάγκη νὰ γίνουσι πολλές ταξινομήσεις καὶ ἀνακατατάξεις, ὥστε νὰ ἐπιτευχθῆ ἀκριβέστερος ἐννοιολογικὸς διαχωρισμὸς τους. Θα πρέπει νὰ ληφθῆ ὑπ' ὄψιν, ὅτι ἡ φιλολογικὴ ἐπεξεργασία αὐτῶν τῶν κειμένων δὲν ἐπέμεινε στὴν πλήρη κατάταξη ἢ τὸν παραλληλισμὸν τους σύμφωνα πρὸς τὶς ἐκφραζόμενες σ' αὐτὰ φυσικὲς ἐννοιες, γιὰτὶ αὐτὲς ἦσαν ξένες πρὸς τὸ ἀντικείμενον μελέτης τῶν φιλολόγων ἐρευνητῶν.

Ἀπὸ τὰ ὀρφικὰ κείμενα ποὺ μελέτησα, χρησιμοποίησα τελικὰ τὰ ἐξῆς ποὺ εἶχαν προφανῆ σχέση με φυσικὲς ἐννοιες καὶ κοσμογονικὲς ἀντιλήψεις:

- 1) 6 στίχους ἀπὸ τὰ Ὀρφείως Ἀργοναυτικά (1384 στίχοι).
- 2) 52 ἀπὸ τοὺς 88 Ὀρφικοὺς ὕμνους (1133 στίχοι).
- 3) Ἀπὸ τὰ 625 Ὀρφικὰ ἀποσπάσματα (344 σελίδες), τὰ ὁποῖα κατατάσσονται σὲ 42 κατηγορίες-τίτλους Ὀρφικῶν ἔργων, διαχώρισα καὶ χρησιμοποίησα 133 ἀποσπάσματα 12 κατηγοριῶν, ἦτοι:

8. Stephani, Eschenbachii, Gesneri, Tyrwhitti (1805). Kern (1922). Quandt (1962). Diels-Kranz (1966).

9. Ὁ ἀριθμητὴς τοῦ κλάσματος ἀναφέρεται στὸν ἀριθμὸ τῶν φυσικοῦ ἢ κοσμογονικοῦ περιεχομένου ἀποσπασμάτων, καὶ ὁ παρονομαστὴς στὸν συνολικὸ ἀριθμὸ τῶν ἀποσπασμάτων κάθε κατηγορίας.

A' Μαρτυρίες (Testimonia): 13/252 ⁹	
7/172 Περὶ τοῦ μύθου τοῦ Ὀρφέως	[ἀρ. 1-172]
2/47 Περὶ τῶν Ὀρφικῶν καὶ Ὀρφεοτελεστῶν	[ἀρ. 173-219]
4/25 Περὶ παλαιότερων συγγραφέων	[ἀρ. 228-252]
B' Ἀποσπάσματα (Fragmenta): 120/363	
12/46 Παλαιότερα ἀποσπάσματα	[ἀρ. 1-46]
5/6 Κατὰ Ἰερώνυμον καὶ Ἑλλάνικον Ὀρφικὴ θεογονία	[ἀρ. 54-59]
86/177 Ἱεροὶ λόγοι ἐν ῥαψωδίαις κδ'	[ἀρ. 60-235]
2/9 Βακχικά	[ἀρ. 236-244]
1/9 Ἀστρολογικά (Ἐφημερίδες)	[ἀρ. 271-279]
2/4 Ἀστρολογικά (Γεωργία)	[ἀρ. 280-283]
1/2 Μικρότερος κρατήρ	[ἀρ. 297-298]
1/3 Τελευταί	[ἀρ. 301-303]
9/9 Εἰς τὸν ἀριθμὸν ὕμνος	[ἀρ. 309-317]
1/1 Φυσικά	[ἀρ. 318]

4) Ἀπὸ τὰ ἀποσπάσματα τῶν Προσωκρατικῶν χρησιμοποίησα δύο ἀναφερόμενα στὸν Ἀκουσίλαο, ἓνα στὸν Ἀναξίμανδρο, ἓνα στὸν Ἐμπεδοκλῆ, τρία στὸν Ἐπιμενίδη, τρία στὸν Ἡράκλειτο, δύο στὸν Μουσαῖο, καὶ δύο στὸν Φερεκύδη.

Τὸ πρῶτο καὶ βασικὸ κριτήριον ἐπιλογῆς τῶν κειμένων ἦταν κατὰ πόσον φαίνονταν νὰ ἐπιδέχωνται φυσικὴν ἐρμηνείαν. Κατόπιν γινόταν ἀκριβὴς μετάφρασή τους μετὰ τὴν βοήθειαν τοῦ ἐγκύριου λεξικοῦ τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς H. G. Liddell – R. Scott, ὥστε νὰ διευκρινίζωνται πλήρως τὰ νοήματα. Ἐπακολουθοῦσε συγκριτικὴ μελέτη σχετικῶς μετὰ τὴν τελικὴ φυσικὴ ἐρμηνείαν, ἢ ὅποια ἔπρεπε νὰ τοὺς ἀποδοθῆ. Αὐτὴ συνίστατο στὴν ἐξέταση τοῦ ἐὰν ὑπάρχῃ ἐννοιολογικὴ σύμπτωση τοῦ μεμονωμένου ἀποσπάσματος ἢ στίχου μετὰ τὸ σύνολον τῶν ἀποσπασμάτων, στὰ ὅποια περιλαμβάνονται ἀντίστοιχες ἐννοιες.

Γιὰ νὰ ὑπάρχη λοιπὸν μία γενικὴ εἰκόνα τῆς θεογονίας, στὴν ἀρχὴ κάθε ἐνότητος παραθέτω μία περιγραφικὴ διήγηση τῶν γεγονότων καὶ κατόπιν ἀναλύω τὰ χαρακτηριστικὰ τῶν ἀλληγορικῶν μορφῶν ποὺ ἐμφανίζονται σ' αὐτά.

Ἀπὸ τὴν ἀνάλυση τῆς ὄρφικῆς θεογονίας ποὺ κάνω, ἔπεται τὸ συμπέρασμα, ὅτι οἱ μῦθοι τῆς καὶ ἐπιστημονικὴν ἔρμηνεία ἐπιδέχονται, καὶ ἐγκλείουν τοὺς πυρῆνες τῶν ἐπιστημονικῶν ἰδεῶν, ὅπου θεμελιώθηκε ἱστορικὰ ἢ μετέπειτα ἀνάπτυξη τῆς ἐπιστήμης τῆς κοσμολογίας. Ὅσον δ' ἀφορᾷ στὴν χρονολόγησή της, παρουσιάζω ἀξιόλογα τεκμήρια ποὺ ἐνισχύουν τὴν ὑπόθεση, ὅτι οἱ ἰδέες ποὺ ἐκφράζονται στοὺς μῦθους τῆς ἀνάγονται περὶ τὰ μέσα τῆς Β' χιλιετίας π.Χ.. Τὴν ὑπόθεση αὕτη στηρίζω α') στὴν ἀστρονομικὴ ἀνάλυση τῶν χαρακτηριστικῶν δύο πρωταρχικῆς σπουδαιότητος μορφῶν τῆς ὄρφικῆς θεογονίας, τοῦ Χρόνου-Ἡρακλέους καὶ τοῦ Φάνητος, καὶ β') σὲ δύο στίχους τοῦ ὄρφικοῦ ὕμνου τῆς Δήμητρος Ἐλευσινίας.

Ἡ χρονολόγηση αὕτη τῶν κοσμογονικῶν ἰδεῶν τῆς ὄρφικῆς θεογονίας συμφωνεῖ μὲ τὴν χρονολόγηση ποὺ ἔκανε βάσει ἄλλων δεδομένων ὁ Κ. Χασάπης, γιὰ τὶς κλασικὲς ἀστρονομικὲς ἰδέες ποὺ περιέχουν οἱ ὄρφικοὶ ὕμνοι. Ἐτσι ἐνισχύονται ἀμοιβαίως τὰ συμπεράσματα ποὺ προκύπτουν ἀπὸ αὐτὲς τὶς δύο χρονολογήσεις σχετικῶς μὲ τὶς ἐν γένει ἀστρονομικὲς γνώσεις τῶν Ἑλλήνων στὰ μέσα τῆς Β' χιλιετίας π.Χ.

Ὅσον ἀφορᾷ στὴν ἀκρίβεια τοῦ μέρους τῆς χρονολογήσεως, ἐπισημαίνω τὰ ἑξῆς: α') Ἀναφέρομαι σὲ χρονολόγηση ἰδεῶν καὶ ὄχι κειμένων. Αὐτὸ σημαίνει, ὅτι δὲν ἐνδιαφέρει ἀμέσως ἢ χρονολόγηση καταγραφῆς τῶν κειμένων, ἐφόσον ἐξετάζονται ἀστρονομικῶς οἱ ἰδέες, οἱ ὁποῖες περιέχονται σ' αὐτά. Γιατὶ εἶναι γνωστὸ, ὅτι μὲ τὸν προφορικὸ λόγον διασώζονται ὡς παράδοση ἀναμνήσεις γεγονότων τοῦ μακρινοῦ παρελθόντος. Ὡς σύγχρονο παράδειγμα θὰ μπορούσαμε νὰ ἀναφέρουμε τὴν προφανῆ στατιστικὴ θεμελίωση τοπικῶν

παροιμιῶν ἢ τοπωνυμίων, τὰ ὅποια ἐκφράζουσι συγκεκριμένες μικρο-κλιματολογικὰς καταστάσεις. β') Δὲν πρέπει νὰ ξεχνοῦμε, ὅτι ἡ μέτρηση πάρα πολλῶν ἀστρονομικῶν δεδομένων με σχετικὰ μεγάλην ἀκρίβεια, εἶναι δυνατὸν νὰ γίνη με ἀπλούστατα τεχνικὰ μέσα, τὰ ὅποια ὑπῆρχαν κατὰ τὴν Β' χιλιετία π.Χ. Ὡστε ἡ δυνατότης ὑπάρξεως τέτοιου εἶδους ἐπιστημονικῶν συμπερασμάτων κατ' ἐκείνη τὴν ἐποχὴν, ἀθε ἄλλο παρὰ ἀπίθανος εἶναι. Ἡ χρησιμοποίησις τοῦ γνώμονος ὡς ὄργανου μελέτης τῶν οὐρανίων φαινομένων καὶ ἡ κατασκευὴ τῶν πυραμίδων τῆς Αἰγύπτου, ποὺ ἀποτελοῦν ὑλοποίησις αὐτῶν τῶν παρατηρήσεων, δίδουσι τὸ μέτρον τῆς ἀκριβείας, ἡ ὅποια μποροῦσε νὰ ἐπιτευχθῆ ἐκείνη τὴν ἐποχὴν. Περαιτέρω ἐφαρμογὴ αὐτῆς τῆς μελέτης θὰ εἶναι ἡ συστηματοποίησις τῆς ἀναζητήσεως ἐλληνικῶν ἀρχαιολογικῶν μνημείων, ὅπου θὰ ἦταν εὐλόγο νὰ ἔχουν ὑλοποιηθῆ ἐκεῖ οἱ ἀνάλογες ἀστρονομικὰς γνώσεις τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τοῦ Stonehenge καὶ ἄλλων ἀναλόγων μνημείων, τὰ ὅποια ἔχουν ἤδη ἀνακαλυφθῆ ἐπὶ τὴν Δ. Εὐρώπῃ. Ἡ πιθανὴ ὑπαρξὴ τέτοιων μνημείων καὶ ἐπὶ τὸν ἐλληνικὸν χῶρον, καὶ ἡ ἀνάγκη συστηματικῆς σπουδῆς γιὰ τὴν ἀνακάλυψίν τους, ἔχει ὑποδειχθῆ προσφάτως ἀπὸ τὸν Α. Roy, καθηγητὴ τῆς ἀστρονομίας ἐπὶ τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Γλασκώβης.

Ἡ παρούσα μελέτη περιλαμβάνει ἐπίσης σὲ δύο ἰδιαίτερα κεφάλαια, α') τὴν μετεωρολογικὰς γνώσεις τῶν Ὀρφικῶν, ὅπως αὐτὲς συνάγονται ἀπὸ τὴν ἰδιότητα τῶν ὠρισμένων θεῶν, καὶ β') τὴν ἀριθμητικὰς γνώσεις τους, ποὺ συνδέονται με τὴν θεογονικὰς πεποιθήσεις τους. Ἀπὸ τοὺς ὄρφικους ὕμνους προκύπτει τὸ συμπέρασμα ὅτι γνώριζαν, α') τὸν φυσικὸν κύκλον τῶν φαινομένων τῆς ἐξατμίσεως, τῆς ὑγροποιήσεως καὶ κατακρημνίσεως τῶν ὑδάτων τῆς γῆς, ποὺ συντελεῖται ἐπὶ τὴν ἀτμόσφαιρά της, καὶ β') τὴν ἰδιαίτερον καιρικὰς συνθήκας καὶ μεταβολὰς, ποὺ προκαλοῦν οἱ ἄνεμοι ἐπὶ τὸν Ἑλλαδικὸν χῶρον. Ἀπὸ τὴν ἐκθεσὴ τῆς ὄρφικῆς φιλοσοφίας σχετικῶς με τοὺς ἀριθμούς, συμπεραίνουμε ὅτι ἡ ἀντίληψις, ὅτι οἱ ἀριθμοὶ

ἀποτελοῦν αἰώνιες καὶ ἀναλλοίωτες πρῶτες ἀρχές, καὶ οἱ βάσεις τῆς θεωρίας τῶν ἀριθμῶν ἐτέθησαν ἀπὸ τὸν Ὀρφέα, κατόπιν δὲ τὶς παρέλαβαν καὶ τὶς ἐπεξέτειναν ὁ Πυθαγόρας καὶ ὁ Πλάτων.

Γιὰ τὴν πληρέστερη μελέτη καὶ ἐρμηνεία τῶν ὀρφικῶν ἰδεῶν διαμόρφωσα τὸ ἔργο κατὰ τὴν γενεαλογικὴ σειρὰ τῶν θεῶν καὶ χρησιμοποίησα ὅλα τὰ ἀναγκαῖα ἐδάφια τῶν ὀρφικῶν κειμένων, τὰ ὁποῖα μετέφρασα ἀπὸ τὰ πρωτότυπα τους. Τὰ πρωτότυπα αὐτὰ παραθέτω πάντοτε σὲ ἀντίστοιχη ὑποσημείωση.

Τελειώνοντας,

Θεωρῶ χρέος μου νὰ ἐκφράσω τὶς θερμὲς εὐχαριστίες μου στὸν καθηγητὴ μου, Κύριον Σ. Π. Ζερβόν, ὁ ὁποῖος ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῶν σπουδῶν μου μὲ ἐνεθάρρυνε στὴν ἔρευνα καὶ τὴν μελέτη τῶν ἀρχαίων μαθηματικῶν κειμένων ἀπὸ τὸ πρωτότυπο. Στὸν καθηγητὴ, Κύριον Μ. Μουτσούλαν, τοῦ ὁποῖου ἡ συνεχὴς καὶ αὐστηρὰ κριτικὴ ὑπῆρξε πολύτιμος ὁδηγός μου γιὰ τὴν συνειδητοποίηση τῶν ὀρίων, μέσα στὰ ὁποῖα μπορεῖ νὰ ἐπιχειρηθῇ ἡ ἀναζήτησις τῆς ἀλληλεπιδράσεως μεταξὺ ἐπιστημονικῆς γνώσεως, φιλοσοφικῆς σκέψεως καὶ λογοτεχνικῆς ἐκφράσεως στὰ ἀλληγορικὰ κείμενα. Στὸν καθηγητὴ τῆς Φιλοσοφικῆς, Κύριον Κ. Βουδούρη, βαθὺ γνώστη τῆς προσωκρατικῆς φιλοσοφίας, ὁ ὁποῖος μὲ τὴν κριτικὴ καὶ τὶς ὑποδείξεις του ἐβοήθησε στὴν ἀρτιώτερη φιλολογικὴ παρουσίαση τῶν κειμένων.

Θερμὲς εὐχαριστίες ἐκφράζω ἐπίσης στὸν Κύριο Χρ. Διονυσόπουλον, φιλόλογον ἐρευνητὴ στὴν Ἀκαδημία Ἀθηνῶν, γιὰ τὴν πρόθυμη βοήθειά του, ὅσας τὴν χρειάσθηκα. Ἄφησα τελευταῖες τὶς εὐχαριστίες μου πρὸς τοὺς δύο καλοὺς μου φίλους, τὴν Δρα μαθηματικὸ Δίδα Ρ. Βορεάδου καὶ τὸν Κύριο Γ. Κωνσταντόπουλον, συνάδελφο στὸ Ἰδρυμα Εὐγενίδου· θὰ θυμοῦμαι πάντοτε μὲ εὐγνωμοσύνη τὴν ἠθικὴ συμπαράσταση καὶ τὴν οὐσιαστικὴ βοήθεια ποὺ μοῦ προσέφεραν σὲ

ὅλες τίς φάσεις ἐκπονήσεως καὶ παρουσιάσεως αὐτῆς τῆς με-
λέτης.

Μάρω Κ. Παπαθανασίου
Μάρτιος 1977

Εἰσαγωγή

Τὸ μεγάλο γεγονός που ὠδήγησε στὴν ἀπόδειξη τῆς ἀδιάσπαστης συνέχειας τοῦ Ἑλληνισμοῦ στὸν ἑλλαδικὸ χῶρο, σ' ἐκείνη τὴν περίοδο τῆς Ἑλληνικῆς ἱστορίας που ἀνεπιτυχῶς ὀνομάσθηκε Προϊστορία, ἦταν ἡ ἀποκρυπτογράφηση τῆς Γραμμικῆς γραφῆς Β ἀπὸ τὸν ἀρχιτέκτονα Michael Ventris τὸ ἔτος 1952.¹⁰ Ἔως τότε ὑπῆρχε τόσο μεγάλη πεποίθηση, ὅτι τὰ κείμενα τῶν πινακίδων τῆς Γραμμικῆς Β που βρέθηκαν στὴν Κνωσό, τὴν Πύλο καὶ τὶς Μυκῆνες δὲν ἦταν ἑλληνικά, ὥστε καὶ ὁ Ventris, λίγον καιρὸ πρὶν τὰ ἀποκρυπτογραφήση, θεωροῦσε ὅτι ἐπρόκειτο γιὰ γλῶσσα κάποιου «ἐλάχιστα γνωστοῦ προελληνικοῦ τύπου, γιὰ τὴν ὁποία ἡ μόνη παρεχόμενη ἔνδειξη ἦταν ἡ ἔτρουτσικὴ, καὶ αὐτὴ πάλι φτωχὴ.» Μάλιστα, ἓνα σημεῖωμα ἐργασίας του, ὅπου ἔκανε τὴν ὑπόθεση, μήπως οἱ πινακίδες τῆς Κνωσοῦ καὶ τῆς Πύλου εἶναι γραμμένες ἑλληνικά, τὸ χαρακτήρισε ὡς «ἀνόητη παρέκβαση». Ὅσον ὅμως μετέγραφε περισσότερα κείμενα, τόσο περισσότερες ἑλληνικὲς λέξεις ἐμφανίζονταν, μὲ ἀποτέλεσμα σὲ μίαν ὁμιλίαν του στο BBC νὰ καταλήξῃ ὡς ἑξῆς: «Στὶς λίγες τελευταῖες ἐβδομάδες κατέληξα στὸ συμπέρασμα, ὅτι οἱ πινακίδες τῆς Πύλου καὶ τῆς Κνωσοῦ πρέπει νὰ εἶναι γραμμένες ἑλληνικά, δύσκολα καὶ ἀρχαῖκά ἑλληνικά, που φαίνονται νὰ εἶναι πενταχόσια χρόνια ἀρχαιότερα ἀπὸ τὸν Ὅμηρο καὶ γραμμένα σὲ μιὰ μᾶλλον συντεταγμένη μορφή, πάντως ὅμως ἑλληνικά.»¹⁰

Τὰ σωζόμενα κείμενα τῆς Γραμμικῆς Β ἀποδεικνύουν ὅτι ἡ ἑλληνικὴ διαμορφώθηκε καὶ ἐξελίχθηκε στὸν Ἑλλαδικὸ χῶρο χωρὶς νὰ ἀλλάξῃ ριζικά, καὶ ὅτι ἔχει τὴν ἀρχαιότερη γραπτὴ ἱστορία ἀπὸ ὅλες τὶς εὐρωπαϊκὲς γλῶσσες, μὲ μοναδικὴν ἀντίπαλο ἀπὸ αὐτῆς τῆς πλευρᾶς τὴν κινεζικὴ.¹¹ Τὸ

10. Chadwick (1970) 57, 62, 68.

11. Chadwick (1970) 133.

γεγονός αυτό διαψεύδει την κακόπιστη άποψη μερικῶν, ὅτι ἡ ἀρχαία Ἑλλάς ἀποτελοῦσε ἓνα σύμφυρμα ἀρχαίων λαῶν, πού βρέθηκαν μαζί λόγω πολλῶν ἐπιδρομῶν καί κατακτήσεων.

Ἡ ἀλήθεια εἶναι, ὅτι ἡ Ἑλλάς κατοικεῖται συνεχῶς ἐδῶ καί 20000 χρόνια τουλάχιστον, ὅπως φαίνεται ἀπό τίς ἀδιάσπαστες στρωματοποιημένες ἐπιχώσεις τοῦ σπηλαίου Φράγχθη τῆς Ἑρμιονίδος. Τά ἀρχαιολογικά εὐρήματα, πού ἀνακαλύφθηκαν ἐκεῖ ἀπό τὸ 1967 ἕως τὸ 1974, ἀποδεικνύουν ὅτι τὸ σπήλαιο κατοικεῖτο συνεχῶς ἀπὸ τὸ 18000 π.Χ. ἕως τὸ 3000 π.Χ., ὁπότε ἓνα καταστροφικὸ γεγονός, πιθανόν σεισμός, προκάλεσε τὴν κατάρρευση τῆς ὀροφῆς του καί τὴν ἐγκατάλειψή του ἀπὸ τοὺς κατοίκους του. Δηλαδή, ὑπῆρχαν μόνιμοι κάτοικοι τοῦ σπηλαίου καί στὴν πιὸ ψυχρὴ φάση τῆς τελευταίας εὐρωπαϊκῆς μεσοπαγετώδους περιόδου, οἱ ὁποῖοι εἶχαν ἀναπτύξει κάποιον στοιχειώδη πολιτισμὸ καί πιθανὸν νὰ εἶχαν κάποια δυνατότητα ἀνταλλαγῆς ἀγαθῶν με ἄλλους κατοίκους κοντινῶν νησιωτικῶν περιοχῶν.¹² Δὲν ἀναφέρομαι φυσικὰ στὸ πότε ἐμφανίσθηκε ὁ πρῶτος ἄνθρωπος στὴν Ἑλλάδα, ὅταν ἡ ἀρχαιολογικὴ σκαπάνη ἔφερε σὲ φῶς πολλοὺς οἰκισμοὺς τῆς μέσης παλαιολιθικῆς (100000 ἕως 40000 χρόνια πρὶν ἀπὸ τὴν ἐποχὴ μας), καί μάλιστα σὲ ὅλον τὸν Ἑλλαδικὸν χῶρο.

12. Jacobsen (1969) καί (1973).

Ἡ Ἑλληνικὴ Ἱστορία τῆς Β' χιλιετίας π.Χ. λαμπρύνεται ἀπὸ τὸν Μινωικὸ, τὸν Κυκλαδικὸ καί τὸν Μυκηναϊκὸ πολιτισμὸ, πού ἀποτελοῦν τὸ πρῶτο θαῦμα τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Τοῦτο φαίνεται ἀπὸ τὴν ἐξαίρετη ἀρχιτεκτονικὴ τῶν ἀνακτόρων τῆς Κνωσοῦ καί τὴν ὑψηλὴ τέχνη ζωγραφικῆς καί χαρακτικῆς. Κατὰ τὸν Βιτρούβιο, ἡ ἀρχιτεκτονικὴ εἶναι ἐπιστήμη πολλῶν μαθημάτων καί οἱ ἀρχιτέκτονες πρέπει νὰ εἶναι γνῶστες τοῦ σχεδίου, τῆς γεωμετρίας, τῆς ἱστορίας, τῆς φιλοσοφίας, τῆς μουσικῆς, τῆς ἰατρικῆς, τῆς νομικῆς καί τῆς ἀστρολογίας [ἐνν. ἀστρονομίας]: ἀπὸ τὴν ἀστρολογία γνωρίζουν τὴν ἀνατολή, τὴν δύση, τὸν νότο καί τὸν βορρᾶ,

τις ισημερίες, τὰ ἡλιοστάσια καὶ τὶς τροχιᾶς τῶν ἀστέρων κ.ἄ.¹³ Ἀλλὰ ἐπιστήμες πού ἀπαιτοῦν τόσες γνώσεις, ὅπως ἡ ἀρχιτεκτονικὴ καὶ ἡ ἀστρονομία, ἀποτελοῦν κριτήρια τοῦ πολιτιστικοῦ ἐπιπέδου τῶν λαῶν.

Ἐπομένως ἡ ἄποψη, ὅτι ὁ ἐλληνικὸς πολιτισμὸς ἄρχισε στὶς Μυκῆνες στὴ Β' χιλιετία π.Χ. καὶ ἦταν ὁ τελευταῖος (μετὰ τὸν βαβυλωνιακὸ καὶ τὸν αἰγυπτιακὸ) στὸν ὁποῖο ἀναπτύχθηκε ἡ ὀργάνωση τῆς κοινωνίας, δὲν εἶναι σωστὴ· δὲν εἶναι σωστὸ ἐπίσης καὶ τὸ ὅτι οἱ Ἕλληνες οὐδέποτε εἶχαν ἀριθμοὺς δικούς τους.¹⁴ Διότι οἱ πινακίδες τῆς Γραμμικῆς Β, πού εἶναι βασικὰ ὅσα διατηρήθηκαν πρόχειρα ἀρχεῖα τῶν ἀνακτόρων, δείχνουν ὅτι οἱ Ἕλληνες ἤξεραν στοιχειώδη ἀριθμητικὴ τουλάχιστον. Τὰ ἀρχεῖα αὐτὰ εἶναι κατ' οὐσίαν λογιστικά· ὑπάρχουν προσθέσεις, δοῦναι καὶ λαβεῖν (ἐπομένως καὶ ἀφαίρεση) κλάσματα τοῦ ὅλου μέρους τῆς παραγωγῆς (ιδιαιτέρως τὰ 1/4 καὶ 1/10) πού συνήθως παραλείπονται· ὑπάρχουν μέτρα βάρους καὶ ὄγκου μὲ πολλαπλάσια καὶ ὑποπολλαπλάσιά τους. Ἰδιαίτερη ἐντύπωση κάνει τὸ γεγονός, ὅτι τὸ ἀριθμητικὸ σύστημα τῆς Γραμμικῆς Β εἶναι δεκαδικό.¹⁵

Ἡ ὀνομασία τριῶν διαφορετικῶν μηνῶν σὲ τρεῖς πινακίδες ἀπὸ τὴν Πύλο καὶ πέντε ἀπὸ τὴν Κνωσό, μὲ ἀναφορὰ ἢ μὴ στὸν περασμένο χρόνο, σὲ συνδυασμὸ μὲ τὰ ἀναφερόμενα προϊόντα, ὠδήγησε στὴν ὑπόθεση ὅτι τὸ Μυκηναϊκὸ ἡμερολόγιο ἄρχιζε μὲ τὸ χειμερινὸ ἡλιοστάσιο.¹⁶ Αὐτὸ δείχνει, ὅτι κάποια γνώση σεληνιακῶν (καὶ κατὰ τὰ φαινόμενα ἡλιακῶν ἐπίσης) κύκλων ἐφαρμοζόταν στὴν μέτρηση τοῦ χρόνου.¹⁷

Ἄν ληφθοῦν τώρα ὑπ' ὄψη ἡ δεκαδικὴ μορφή τοῦ ἀριθμητικοῦ συστήματος καὶ τὸ ὅτι στοὺς «ἱστορικούς» χρόνους ὁ σεληνιακὸς μῆνας χωριζόταν σὲ τρεῖς περιόδους τῶν δέκα περίπου ἡμερῶν (αὔξοντος, ἴσταμένου καὶ φθίνοντος μηνός), φαίνεται καθαρὰ ὅτι τὰ ἐλληνικὰ μαθηματικά καὶ ἡ ἀστρονομία δὲν ἐπηρεάσθησαν ἄμεσα, στὸ πρῶμο αὐτὸ στάδιο, ἀπὸ ἰδέες τῶν λαῶν τῆς Μεσοποταμίας, ὅπως γράφεται.¹⁸ Ἡ

13. Vitruvius, *De architectura*, cap. I.

14. Clarke (1962) Pt 1, No 1, 68, 74.

15. Chadwick (1970) 44, 122-123, 136, 153.
Chadwick-Dow (1973) 591.

16. Chadwick-Dow (1973) 611.

17. Dicks (1970) 29.

18. Neugebauer (1975) 559.

μετριοπαθής άποψη, ότι πρέπει να είμαστε προσεκτικοί, να μην υπερβάλλουμε ή ελαχιστοποιούμε τις ποιοτικές και ποσοτικές επιδράσεις των ανατολικών λαών, και ειδικώς των Αιγυπτίων, στους δημιουργούς του ελληνικού πολιτισμού, άφοϋ συνυπήρξαν για αιώνες οί πολιτισμοί αυτών των λαών,¹⁹ είναι σωστή.

19. Sarton (1952/1970) τ. I, 127.

Άνεκτίμητη προσφορά στην ιστορία της ελληνικής αστρονομίας αποτελεί ή διατριβή του άειμνήστου αστρονόμου Κ. Χασάπη, με θέμα την «Ελληνική αστρονομία της Β' χιλιετηρίδος π.Χ. κατά τους όρφικούς ύμνους.» Με την χρονολόγηση των ιδεών που εμφανίζονται στους όρφικούς ύμνους, την όποία έκανε βάσει των αστρονομικών δεδομένων που αυτές περιέχουν, συνεπέρανε ότι είναι περι τα 1000 χρόνια αρχαιότερες από όσον τις θεωρούσαν, και ότι στην Ελλάδα της Β' χιλιετίας π.Χ. ύπήρχαν αστρονομικές γνώσεις ισάξιες των σημερινών, που άποδεικνύουν τον ύψηλό πολιτισμό των μακρινών προγόνων μας, οί όποιοι ήταν Έλληνες και όχι Προέλληνες. Έπειδή δέ οί αστρονομικές γνώσεις είναι προϊόν μακροχρόνιας έμπειρίας, οί καταβολές της ελληνικής αστρονομίας πρέπει να άνάγονται στα βάθη της Γ' χιλιετίας π.Χ.²⁰

20. Χασάπης (1967) 80-82, 88.

Ό Κ. Χασάπης εκθέτει στην διατριβή του τις ιδέες των Όρφικών, που μπορούν να συγκριθούν με τις κλασικές αστρονομικές αντιλήψεις. Υπάρχουν όμως στο έργο του και στοιχεία των κοσμολογικών και κοσμογονικών ιδεών των Όρφικών για τó σύμπαν, τόν χρόνο, τόν παγκόσμιο νόμο και την ήγητική θέση του ήλιου.²¹

21. Χασάπης (1967) 20-21, 40, 64-66, 72-73.

Τά στοιχεία αυτά άποδυναμώνουν τούς ισχυρισμούς, ότι ή αρχαία κοσμολογία και κοσμογονία δέν έδράζονται επιστημονικώς, και ότι οί αντιλήψεις των προσωκρατικών φιλοσόφων είναι «φαντασίες».²² Έτσι, άλλοι μέν παραδέχονται ότι ή ιστορία της ελληνικής αστρονομίας είναι μέρος της ιστορίας της ελληνικής φιλοσοφίας,²³ άλλοι δέ άρνούνται να θεωρήσουν την ελληνική φιλοσοφία ως πρώιμο στάδιο της εξέλιξεως της επιστήμης.²⁴

22. Dicks (1970) 7.

23. Heath (1913/1959) 1.

24. Neugebauer (1975) 572.

Γενικῶς θεωροῦν ὅτι ἡ δημιουργία τοῦ κόσμου κατὰ τὴν μυθολογία μας εἶναι παιδαριώδης, καὶ ὅτι ἀργότερα οἱ Ἕλληνες προσπάθησαν νὰ ἀνακαλύψουν τοὺς νόμους ποὺ διέπουν τὰ φυσικὰ φαινόμενα χωρὶς τὶς διαρκεῖς ἐπεμβάσεις ὑπερφυσικῶν ὄντων, καὶ ἔφθασαν τελικῶς σὲ τέτοιαν ἐλευθερία σκέψεως, ὅπου οἱ ἀνατολικοὶ πρόδρομοὶ τους οὐδέποτε εἶχαν ἀναχθῆ.²⁵ Ἡ ἄγνοια τῆς σωστῆς ἐρμηνείας τῆς ἑλληνικῆς μυθολογίας ὠδήγησε καὶ στὴν γνώμη, ὅτι: «Μυθολογικὲς ἀντιλήψεις ποὺ περιπλέκουν τὸν οὐρανό, θεοποίηση τοῦ ἡλίου, τῆς σελήνης ἢ τῆς Ἀφροδίτης, δὲν μποροῦν νὰ ὀνομασθοῦν ἀστρονομία, ἂν κανεὶς δὲν θέλῃ νὰ θεωρήσῃ ὡς ὑδροδυναμικὴν τὴν πίστη σὲ μιὰ θεότητα θυέλλης ἢ τὴν προσωποποίηση ἑνὸς ποταμοῦ. Ὁ ὀνοματισμὸς ἐπίσης ἀξιοσημειώτων ἀστέρων ἢ ἀστερισμῶν δὲν ἀποτελεῖ ἀστρονομικὴν ἐπιστήμη.»²⁶ Αὐτὸ δὲν ἐμπόδισε νὰ τεθῆ ἐπιγραμματικὰ ἡ καλόπιστη ἄποψη τοῦ Laplace, ὅτι «βλέπουμε νὰ εἰσδύουν ὑγιεῖς ἰδέες γιὰ τὴν ἀστρονομία στὰ φιλοσοφικὰ ὄνειρα τῶν Ἑλλήνων.»²⁷

Ἡ παρούσα μελέτη ἀποτελεῖ μίαν προσπάθεια ἀποκαταστάσεως τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς μυθολογικῆς κοσμολογίας καὶ κοσμογονίας στὶς σωστὲς τους διαστάσεις, μέσα στὸ πλαίσιο τῆς Ἱστορίας τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν.

Ἐνας ἀπὸ τοὺς σκοποὺς τῆς Ἱστορίας τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν εἶναι ἡ κριτικὴ ἀναθεώρηση καὶ ἡ ἐπιστημονικὴ διερεύνηση τῶν ἰδεῶν καὶ τῶν θεωριῶν ποὺ ἀμφισβητήθηκαν, διότι γεννήθηκαν πρόωρα, ἢ λησμονήθηκαν, μένοντες ἔξω ἀπὸ τὸν κώδικα τῆς σύγχρονης ἐπιστήμης. Ἡ πρόωρη δὲ διατύπωση μεγάλων ἰδεῶν γίνεται ἀπὸ τὰ συνθετικὰ ἐκεῖνα πνεύματα, στὴ σκέψη τῶν ὁποίων οἱ ἰδέες ἐξελίσσονται ταχύτερα, ἀπὸ ὅσο στὴν ὁμαδικὴ σκέψη τῆς ἐπιστήμης ποὺ βασίζεται στὴν ἐπιστημονικὴ ἔρευνα τῆς παρατηρήσεως καὶ τοῦ πειράματος.²⁸

Ὁ τρόπος γιὰ νὰ χωρήσῃ κανεὶς σὲ αὐτὴ τὴν ἔρευνα εἶναι νὰ θυμᾶται, ὅτι γίνεται συμβολικὴ διατύπωση τῶν θεωριῶν

25. Dreyer (1953) 6.

26. Dicks (1970) 221.

27. Neugebauer (1975) 569.

28. Στεφανίδης (1938) 8, 10.

29. Στεφανίδης (1938) 9.

μὲ τοὺς ἐπιστημονικοὺς ὄρους, οἱ ὅποιοι μὲ τὸν καιρὸ ἀντικαθιστοῦν τὰ πράγματα γιὰ τὰ ὅποια διατυπώθηκαν, μένοντας κενές λέξεις. Ἡ ἀναδρομὴ ὅμως στὸ ἐπιστημονικὸ περιβάλλον τῆς ἐποχῆς ὅπου διατυπώθηκαν, ἀποκαλύπτει τὴν οὐσία τοῦ πράγματος ποὺ δηλώθηκε μὲ τὸν ἐπιστημονικὸν ὄρο, καὶ οἱ νεκρὲς λέξεις τῆς ἐπιστήμης παίρνουν ζωὴ καὶ ἀναβαπτίζονται ἀπὸ τὴν ἱστορικὴ ἔρευνα.²⁹

30. Στεφανίδης (1938) 11.

Ἐπειδὴ δὲ στὴν εἰδικὴ περίπτωση τῆς ἐρμηνείας τῶν ἀρχαιοελληνικῶν κειμένων ἀπαιτεῖται ἡ γνώση καὶ τῶν νέων ἐπιστημονικῶν θεωριῶν καὶ τῶν πορισμάτων τῆς ἀρχαιολογίας,³⁰ ἔγινε κάθε προσπάθεια νὰ ἰκανοποιοῦνται τοῦτοι οἱ ὄροι κατὰ τὴν σύνταξη τῆς παρούσης μελέτης.

Πίναξ Συντομογραφιῶν

CIMRM	Vermasseren, <i>Corpus inscriptionum monumentorum religionis Mithraicae</i> .
DK	Diels-Kranz, <i>Die Fragmente der Vorsokratiker</i> .
LS	Liddell-Scott, <i>Μέγα Λεξικὸν τῆς Ἑλληνικῆς Γλώσσης</i> .
OF (Ὅρφικὸ Ἀπόσπασμα)	Kern, <i>Orphicorum Fragmenta</i> .
OT (Ὅρφικὴ Μαρτυρία)	Kern, <i>Orphicorum Fragmenta</i> .
OH (Ὅρφικὸς Ὑμνος)	Quandt, <i>Orphei Hymni</i> .
TGF	Nauck, <i>Tragicorum Graecorum Fragmenta</i> .
TMMM	Cumont, <i>Textes et monuments figurés relatifs aux mystères de Mithra</i> .

Μῦθοι, Μυθολογία, Ὀρφισμός

Μῦθος λόγος ψευδής, εἰκονίζων τὴν ἀλήθειαν
[Σουΐδα, λ. μῦθος]

1. Γενικά περὶ μύθων

Πολὺ δύσκολα θὰ μπορούσε νὰ δοθῆ ὁρισμὸς τοῦ μύθου ἀκριβέστερος καὶ λακωνικώτερος ἀπὸ αὐτὸν τοῦ λεξικοῦ Σουΐδα, ποὺ νὰ ἐρμηνεύη συγχρόνως καὶ τὴν αἰτία τῆς ὑπάρξεως τοῦ μύθου. Διότι ἕνας ἀπὸ τοὺς σκοποὺς ποὺ ἐξυπηρετεῖ ὁ μῦθος εἶναι νὰ παρουσιάσῃ, νὰ «εἰκονίζῃ» τὴν ἀλήθεια ἀλληγορικά, καὶ αὐτὸ ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα νὰ φαίνεται ὁ μῦθος σὰν λόγος ψευδής. Ἀνεξάρτητα ὅμως ἀπὸ τὸ πῶς φαίνεται, ὁ μῦθος περιέχει συνήθως ὑψηλὰ νοήματα καὶ ἀλήθειες.

Σχετικὰ μὲ τοὺς μύθους ὁ Πλούταρχος γράφει ὅτι: «οὔτε νὰ πείθεται κανεὶς ἀπὸ τοὺς μύθους, ἀλλ' οὔτε καὶ νὰ μὴ τοὺς πιστεύῃ καθόλου, διότι λέγουν σωστὰ πράγματα καὶ κατὰ κάποια θεῖα συγκυρία ἀγγίζουσι τὴν ἀλήθεια.»³¹ Μὲ αὐτὰ ἐννοεῖ, ὅτι δὲν πρέπει νὰ πιστεύουμε στὴν ἐξωτερικὴ μορφή τοῦ μύθου, δηλαδή στὰ ἀπλᾶ κοινὰ χαρακτηριστικά του, ποὺ ἢ κατὰ λέξη ἐρμηνεῖα τους δὲν μᾶς διαφωτίζει σχετικὰ μὲ τὸ περιεχόμενό του· ἐνῶ ἀντίθετα, πρέπει νὰ πιστεύουμε στὶς ἀλήθειες ποὺ κρύβονται πίσω ἀπὸ τὴν ἀλληγορία τῶν μύθων.

Ὁ Σαλούστιος πάλι, ἀναφερόμενος στὴ θεῖα προέλευση

31. Πλουτάρχου *Ἐρωτικὸς*, 761, XVII E-F: οὔτοι τοῖς μύθοις πειθόμενος, οὐ μὴν οὐδ' ἀπιστῶν παντάπασιν, εὖ γὰρ δὴ λέγουσι καὶ θεῖα τινὶ τύχῃ ψάουσι τοῦ ἀληθοῦς.

32. Σαλουστίου *Περὶ θεῶν καὶ κόσμου*, 5': «Ὅτι μὲν οὖν θεοὶ οἱ μῦθοι ἐκ τῶν χρησαμένων ἔστιν εἰπεῖν· καὶ γὰρ τῶν ποιητῶν οἱ θεόληπτοι καὶ τῶν φιλοσόφων οἱ ἄριστοι, οἳ τε τὰς τελετὰς καταδείξαντες καὶ αὐτοὶ δὲ ἐν χρησμοῖς οἱ θεοὶ μῦθοι ἐχρήσαντο.

33. Πλουτάρχου *Περὶ Ἰσιδος καὶ Ὀσίριδος*, 9.C: τῆς φιλοσοφίας ἐπικεκρυμμένης μῦθοις καὶ λόγοις ἀμυδρὰς ἐμφάσεις τῆς ἀληθείας καὶ διαφάσεις ἔχουσιν (οἱ μῦθοι).

34. Κλήμ. Ρώμης, *Ὁμιλία VII*: ἀπεκρύψαντο ... οἱ φιλόσοφοι τῶν πάλαι ἀνδρῶν ... Ἄλλ' ἔχει τινὰ λόγον τὰ τοιαῦτα οἰκεῖον καὶ φιλόσοφον, ἀλληγορίᾳ φρασθῆναι δυνάμενον ὥστε, ἀκούσαστα, θαυμάσαι.

35. Κλήμ. Ἀλεξ. *Στρωματεῖς*, LVIX: Ἀλλὰ καὶ οἱ τὰ μυστήρια θέμενοι, φιλόσοφοι ὄντες, τὰ αὐτῶν δόγματα τοῖς μῦθοις κατέχωσαν, ὥστε μὴ εἶναι ἅπασι δῆλα ... ταῦτα δὴ ἐξέροιμεν ἂν διὰ συμβόλων ὑπὸ παρακαλύμματι τῇ ἀλληγορίᾳ μηνούμενα.

36. Ἑρμείας *εἰς Πλάτωνος Φαῖδρον* 97: ἡ μυθολογία θεολογία τις ἐστί.

τῶν μῦθων, γράφει: «ὅτι εἶναι μὲν λοιπὸν θεοὶ οἱ μῦθοι, μπορεῖ κανεὶς νὰ τὸ εἰπῇ θεωρώντας ἐκείνους ποὺ τοὺς χρησιμοποίησαν· διότι καὶ ἀπὸ τοὺς ποιητὰς οἱ θεόπνευστοι, καὶ ἀπὸ τοὺς φιλοσόφους οἱ ἄριστοι, καὶ ἐκεῖνοι ποὺ δίδαξαν τὶς μυστηριακὰς τελετὰς, καὶ αὐτοὶ ἀκόμη οἱ θεοὶ στοὺς χρησμούς τοὺς μῦθους χρησιμοποίησαν.»³²

Ἐπιβεβαίωση τῆς χρησιμοποίησεως τῶν μῦθων ἀπὸ τὴν φιλοσοφία ἀποτελεῖ καὶ ἡ ἀποψη τοῦ Πλουτάρχου, ὅτι «ἐνῶ ἡ φιλοσοφία ἔχει κρυβῆ σὲ μῦθους, ἀσαφεῖς καὶ διαφαινόμενες εἰκόνες τῆς ἀληθείας ἔχουν (οἱ μῦθοι).»³³

Τὴν ἴδια ἀποψη μὲ τὸν Πλουτάρχο ἐκφράζει ὁ Κλήμης τῆς Ρώμης, γράφοντας ὅτι τὶς ἀλήθειες τῆς φιλοσοφίας ἀπὸ τοὺς παλαιούς ἀνθρώπους ἀπέκρυψαν οἱ φιλόσοφοι μέσα στοὺς μῦθους, καὶ ὅτι αὐτὰ ἔχουν κάποια φιλοσοφικὴ λογικὴ ποὺ μπορεῖ νὰ λεχθῆ ἀλληγορικά, ὥστε ὅποιος τὴν ἄκουσε νὰ τὴν θαυμάζη.³⁴ Ὁ Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς πάλι, ἀναφερόμενος στὰ ἀρχαῖα μυστήρια, γράφει ὅτι «καὶ οἱ ἰδρυτὲς τῶν μυστηρίων, καθὼς ἦταν φιλόσοφοι, τὰ δόγματά τοὺς στοὺς μῦθους ἔκρυψαν, ὥστε νὰ μὴ εἶναι φανερὰ σὲ ὅλους ... αὐτὰ (τὰ δόγματα) θὰ μπορούσαμε νὰ τὰ μάθουμε (ἐξετάζοντας) τὰ σύμβολα μὲ τὰ ὁποῖα φανερώνονται καὶ τὰ ὁποῖα ἔχουν ὡς παρακάλυμμα τὴν ἀλληγορίαν.»³⁵ Ὁ Ἑρμείας δικαιολογεῖ τὴν ἀπόκρυψη τῶν δογμάτων τῆς ἀληθείας στοὺς μῦθους, ἐκφράζοντας τὴν γνώμη ὅτι «ἡ μυθολογία εἶναι κάποια θεολογία.»³⁶

Σχετικὰ μὲ τοὺς μῦθους ποὺ ἀναφέρονται σὲ θεολογικὰ ζητήματα, ὁ Σαλούστιος γράφει, ὅτι «οἱ μῦθοι παρουσιάζουν αὐτοὺς τοὺς ἴδιους τοὺς θεοὺς σύμφωνα μὲ τὸ τί μπορεῖ νὰ κοινολογηθῆ ἢ νὰ μὴ λεχθῆ, τί μπορεῖ νὰ μείνη κρυφὸ ... ἔτσι οἱ μῦθοι, ὅτι ὑπάρχουν μὲν θεοὶ πρὸς ὅλους τὸ λέγουν, ποιοὶ δὲ καὶ ποιᾶς φύσεως εἶναι αὐτοὶ (οἱ θεοί, τὸ λέγουν μόνον) σ' ἐκείνους ποὺ μποροῦν νὰ τὸ γνωρίσουν.» Ὁ λόγος γιὰ τὸν ὁποῖο γίνεται αὐτὸ εἶναι, ὅτι «τὸ νὰ θέλη κανεὶς νὰ διδάξῃ σὲ ὅλους τὴν ἀλήθεια γιὰ τοὺς θεοὺς στοὺς μὲν ἀνο-

ήτους, ἐπειδὴ δὲν μποροῦν νὰ τὴν μάθουν, προκαλεῖ περιφρόνηση, στοὺς δὲ σοβαροὺς γεννᾶ ἀδιαφορία· ἐνῶ τὸ νὰ ἀποκρύπτει κανεὶς τὴν ἀλήθεια μὲ τοὺς μύθους, σ' ἐκείνους μὲν δὲν ἐπιτρέπει νὰ τὴν καταφρονοῦν, αὐτοὺς δὲ ἀναγκάζει νὰ φιλοσοφοῦν.»³⁷

Ὡς πρὸς τὴν χρησιμοποίηση τῶν μύθων ἀπὸ τὴν θεολογία, ὁ G. van der Leeuw γράφει, ὅτι στὶς μεγαλύτερες θρησκείες, συμπεριλαμβανομένης καὶ τῆς Ἑλληνικῆς, «διηγεῖται κανεὶς, δὲν διδάσκει», ἐννοώντας ὅτι οἱ ἰδρυτὲς τῶν θρησκείων διηγοῦντο τοὺς ἱεροὺς μύθους στὸν κόσμον χωρὶς ἐπεξηγήσεις, χωρὶς νὰ ὑπερασπίζονται κάποιο δόγμα, ἀφοῦ τὸ διατηροῦσαν κρυφὸ καὶ τὸ ἐμφάνιζαν στὶς μῆσεις ὡς μυητικὲς ἀποκαλύψεις.»³⁸ Ἡ γνώμη αὐτὴ συμφωνεῖ μὲ τὴν ἄποψη πού εἶχε διατυπώσει ὁ Ἡράκλειτος σχετικὰ μὲ τοὺς χρησμούς τοῦ Ἀπόλλωνος, ὅτι «ὁ βασιλεὺς, τοῦ ὁποῖου τὸ μαντεῖο εἶναι αὐτὸ πού εὐρίσκεται στοὺς Δελφούς, οὔτε λέγει, οὔτε κρύβει, ἀλλὰ δίνει σημάδια.»³⁹

Ἐπειδὴ λοιπὸν τὰ «δρώμενα» τῶν μυητικῶν τελετῶν ἀναπαριστοῦσαν τὸν ἱερὸ μῦθον καὶ ὡς εἰκόνες ὑπέδειχναν τὴν ἀλήθεια, ἔπρεπε νὰ τηροῦνται ἀπόρρητα· ὅσοι δὲ μυημένοι παρέβαιναν τὸν νόμον τῆς σιωπῆς κατηγοροῦνταν μὲ τὴν «γραφὴ ἀσεβείας» καὶ ὑποβάλλονταν σὲ βαρεῖες ποινές.

2. Εἶδη τῶν μύθων

Κατὰ τὸν Σαλούστιο, ἀνάλογα μὲ τὸ θέμα τους καὶ μὲ τὴν ἐρμηνεία πού ἐπιδέχονται, οἱ μῦθοι διακρίνονται σὲ θεολογικούς, φυσικούς, ψυχικούς, ὑλικούς καὶ μικτούς. Θεολογικοὶ εἶναι οἱ μῦθοι πού δὲν ἀνατρέχουν σὲ κανένα σῶμα, ἀλλὰ θεωροῦν τὶς ἴδιες τὶς οὐσίες τῶν θεῶν. Μπορεῖ κανεὶς νὰ θεωρῇ τοὺς μύθους ἀπὸ φυσικῆς πλευρᾶς, ὅταν πραγματεύεται τὶς ἐνέργειες τῶν θεῶν ὡς πρὸς τὸν κόσμον, καὶ ἀπὸ ψυχικῆς πλευρᾶς, ὅταν ἐξετάζη τὶς ἐνέργειες τῆς ἴδιας τῆς ψυχῆς. Ὁ

37. Σαλουστίου *Περὶ θεῶν καὶ κόσμου*, ζ' §3: Αὐτοὺς μὲν οὖν τοὺς θεοὺς κατὰ τὸ ῥητόν τε καὶ ἄρρητον, ἀφανές τε καὶ φανερόν, σαφές τε καὶ κρυπτόμενον οἱ μῦθοι μιμοῦνται ... οὕτως οἱ μῦθοι τὸ μὲν εἶναι θεοὺς πρὸς ἅπαντας λέγουσι, τίνες δὲ οὗτοι καὶ ὅποιοι τοῖς δυναμένοις [μόνοις] εἰδέναι. §4: τὸ μὲν πάντας τὴν περὶ θεῶν ἀλήθειαν διδάσκειν ἐθέλειν τοῖς μὲν ἀνοήτοις, διὰ τὸ μὴ δύνασθαι μαθεῖν, καταφρόνησιν, τοῖς δὲ σπουδαίοις ῥαθυμίαν ἐμποιεῖ· τὸ δὲ διὰ μύθων ἀλήθες ἐπικρύπτειν τοὺς μὲν καταφρονεῖν οὐκ ἐξ, τοὺς δὲ φιλοσοφεῖν ἀναγκάζει.

38. Mayassis (1961) 632.

39. DK, Ἡράκλειτος, Β' Fr 93: ὁ ἀναξ οὐδὲ τὸ μαντεῖόν ἐστι τὸ ἐν Δελφοῖς, οὔτε λέγει οὔτε κρύπτει ἀλλὰ σημαίνει.

40. Σαλούστιος, η' §1-4: τῶν δὲ μύθων οἱ μὲν εἰσι θεολογικοί, οἱ δὲ φυσικοί, οἱ δὲ ψυχικοί τε καὶ ὑλικοί, καὶ ἐκ τούτων μικτοί. Εἰσὶ δὲ θεολογικοὶ μὲν οἱ μηδενὶ σώματι χρώμενοι ἀλλὰ τὰς οὐσίας αὐτὰς τῶν θεῶν θεωροῦντες ... Φυσικῶς δὲ τοὺς μύθους ἐστὶ θεωρεῖν ὅταν τὰς περὶ τὸν Κόσμον ἐνεργείας λέγη τις τῶν θεῶν ... Ὁ δὲ ψυχικὸς τρόπος ἐστὶν αὐτῆς τῆς ψυχῆς τὰς ἐνεργείας σκοπεῖν ... Ὑλικὸς δὲ ἐστὶ καὶ ἔσχατος, ᾧ μάλιστα Αἰγύπτιοι δι' ἀπαιδευσίαν ἐχρήσαντο, αὐτὰ τὰ σώματα θεοὺς νομίσαντες καὶ καλέσαντες [καὶ] ἴσιν μὲν τὴν γῆν ... Τὸ δὲ μικτὸν εἶδος τῶν μύθων ἐν πολλοῖς μὲν καὶ ἄλλοις ἔστιν ἰδεῖν καὶ μέντοι καὶ ἐν τῷ συμποσίῳ φασι τῶν θεῶν τὴν Ἐριν μῆλον ῥίψαι χρυσοῦν.

41. Σαλούστιος, η' §6: Πρέπουσι δὲ τῶν μύθων οἱ μὲν θεολογικοὶ φιλοσόφοις, οἱ δὲ φυσικοὶ καὶ ψυχικοὶ ποιηταῖς, οἱ δὲ μικτοὶ τελεταῖς, ἐπειδὴ καὶ πᾶσα τελετὴ πρὸς τὸν Κόσμον ἡμᾶς καὶ πρὸς τοὺς θεοὺς συνάπτειν ἐθέλει.

42. Σαλούστιος, ζ' §3: Καὶ τὰς ἐνεργείας μιμοῦνται τῶν θεῶν· ἔξεστι γὰρ καὶ τὸν Κόσμον μῦθον εἰπεῖν, σωμάτων μὲν καὶ χρημάτων ἐν αὐτῷ φαινομένων, ψυχῶν δὲ καὶ νῶν κρυπτομένων.

ὕλικὸς καὶ κατωτέρας ἀξίας τρόπος θεωρήσεως εἶναι ἐκεῖνος ποὺ χρησιμοποίησαν πολὺ λόγῳ ἀμαθείας οἱ Αἰγύπτιοι, οἱ ὅποιοι νόμισαν θεοὺς τὰ ἴδια τὰ σώματα καὶ ὠνόμασαν ἴσιν τὴν γῆν. Τέλος, τὸ μικτὸν εἶδος τῶν μύθων εἶναι δυνατὸν νὰ ἰδῆ κανεὶς καὶ σὲ πολλὰ ἄλλα παραδείγματα, καὶ ἰδιαίτερα στὸ συμπόσιο τῶν θεῶν, ὅπου λέγουν ὅτι ἡ Ἐρις ἔρριξε χρυσοὸ μῆλο.⁴⁰

Ὁ Σαλούστιος θεωρεῖ ἐπὶ πλέον, ὅτι τὰ διαφορὰ εἶδη τῶν μύθων ἀρμόζουν σὲ διάφορες περιστάσεις καὶ πρόσωπα. Συγκεκριμένα λέγει, ὅτι «ἀπὸ τοὺς μύθους, οἱ μὲν θεολογικοὶ ἀρμόζουν στοὺς φιλοσόφους, οἱ δὲ φυσικοὶ καὶ ψυχικοὶ στοὺς ποιητὰς, οἱ δὲ μικτοὶ στὶς μυητικὰς τελετὰς, ἐπειδὴ κάθε τελετὴ θέλει νὰ μᾶς συνδέῃ μὲ τὸν κόσμον (σύμπαν) καὶ μὲ τοὺς θεοὺς.»⁴¹ Ὁ σκοπὸς τῆς τελετῆς, νὰ μᾶς κἀνῃ νὰ ἐπικοινωνοῦμε μὲ τὸ σύμπαν καὶ τὸ θεῖον, στηρίζεται στὸ ὅτι τὸ σύμπαν ἀποτελεῖ εἰκόνα τῶν ἐπενεργειῶν τοῦ θεοῦ· «ἐπειδὴ δὲ (οἱ μῦθοι) ἀπεικονίζουν καὶ τὶς ἐνεργείες τῶν θεῶν, θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ ὀνομάσῃ μῦθον καὶ τὸν κόσμον, διότι φαίνονται μὲν σὲ αὐτὸν σώματα καὶ ἀντικείμενα, κρύβονται δὲ ψυχὰς καὶ νόες (πνεύματα).»⁴²

3. Ἡ ἑλληνικὴ μυθολογία

Ἐξχωριστὴ θέση ἀνάμεσα στὶς μυθολογίες ὄλων τῶν λαῶν κατέχει ἡ ἑλληνικὴ μυθολογία, γιὰ τὴν οἱ μῦθοι τῆς ὑποδηλώνουν τὴν ἀλήθεια μὲ ἀξεπέραστες σὲ χάρη διηγήσεις.

Ἡ ἑλληνικὴ μυθολογία ἔχει γίνῃ ἀντικείμενο ἰδιαίτερης μελέτης καὶ πολλοὶ προσπάθησαν νὰ τὴν ἐρμηνεύσουν. Μερικοὶ τὴν ἐρμήνευσαν κατὰ λέξη καὶ τὸ ἀποτέλεσμα ἦταν νὰ τὴν κρίνουν ὡς αἰσχροὺ δημιούργημα ποὺ παρουσιάζει τοὺς θεοὺς ὡς ἔρμαια τῶν παθῶν τους. Αὐτὴ τὴν κατὰ λέξη ἐρμηνεία τῶν μύθων ἀπέριπτε οὐσιαστικὰ ὁ Εὐριπίδης γράφοντας ὅτι «ἐὰν ὑπάρχουν θεοὶ κακοί, δὲν εἶναι θεοί.»⁴³

43. Εὐριπίδου *Βελλεροφόντης*, F 23.

Ἄλλοι θεώρησαν ὅτι στοὺς μύθους ὑπάρχουν κρυμμένες οἱ γνώσεις τῶν πρώτων φιλοσόφων σχετικά μὲ τοὺς νόμους τοῦ φυσικοῦ κόσμου, καὶ οἱ ἀπόψεις τους γιὰ τὴν καταγωγή τῶν ὄντων. Μερικοὶ διέκριναν πίσω ἀπὸ τοὺς μύθους τὴν ἱστορία τῶν πρώτων χρόνων τῆς Ἑλλάδος, ἄλλοι εἶδαν τοὺς θεοὺς ὡς προσωποποιήσεις τῶν δυνάμεων τῆς φύσεως καὶ τὶς περιπέτειές τους ὡς ἀλληγορικὴν ἔκφραση τῶν φυσικῶν φαινομένων.

Στὰ τέλη τοῦ 18ου αἰῶνος ὁ Dupuyss υποστήριξε, ὅτι πίσω ἀπὸ τὴν μυθολογία κρύβεται ὀλόκληρη ἀστρονομικὴ ἐπιστήμη. Τὴν ἀποψη αὐτὴ ἀπέρριπτε ὁ Decharme, λέγοντας ὅτι οἱ φιλοσοφικοὶ μῦθοι δημιουργήθηκαν γιὰ νὰ ἐκφράσουν κάποιαν ἠθικὴ ἢ θρησκευτικὴ ἀλήθεια, καὶ δὲν παρέχουν ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν ἐπιστήμη.

Τὸ βασικὸ σφάλμα ποὺ γίνεται, εἶναι ὅτι θεωροῦν πῶς μποροῦν νὰ ἐρμηνεύσουν ὀλόκληρη τὴν μυθολογία κατὰ τὸν ἄλφα ἢ βῆτα τρόπο. Οἱ μῦθοι διακρίνονται βέβαια σὲ θεολογικούς, φυσικούς κἄ., ἀλλ' αὐτὸ δὲν σημαίνει πῶς τὸ σύνολο τῶν μύθων τῆς ἑλληνικῆς μυθολογίας ἐρμηνεύεται μονοσήμαντα. Βασικὰ οἱ μῦθοι εἶναι μικτοί, δηλαδὴ περιέχουν στοιχεῖα θεολογικά, φυσικά κἄ.. Εἰδικὰ, οἱ κοσμογονικοὶ (θεογονικοὶ) μῦθοι ἐκφράζουν τοὺς νόμους καὶ τὴ διαδικασία τῆς προβολῆς τοῦ κόσμου τῶν ἰδεῶν στὸ ὕλικὸ σύμπαν. Γι' αὐτὸ μία πλήρης θεώρηση τῆς ἑλληνικῆς μυθολογίας πρέπει νὰ περιλαμβάνη παράλληλα τὶς ἐρμηνεῖες κάθε μύθου σύμφωνα μὲ ὅλους τοὺς τρόπους θεωρήσεώς του.

Τὸ δυστύχημα εἶναι, ὅτι ἀπὸ τὸν 5' αἰῶνα π.Χ. πολλοὶ μῦθοι παραποιοῦνταν καὶ περικόπτονταν, σύμφωνα μὲ τὶς ἀντιλήψεις καθενὸς ἀμυήτου. Οἱ χωρικοὶ παρέλειπαν «ἀνήθικες» λεπτομέρειες, οἱ τραγικοὶ ποιητὲς ἔκαναν τὶς ἀλλαγές ποὺ ἀπαιτοῦσε ἡ οἰκονομία τοῦ δράματος, καὶ οἱ ἱστορικοὶ διέγραφαν κάθε ὑπερβατικὸ στοιχεῖο. Γι' αὐτὸ πρέπει κανεὶς νὰ ἀνατρέχη στὶς ἀρχαιότερες πηγές, προκειμένου νὰ βρῇ τὶς αὐθεντικὲς διατυπώσεις τῶν μύθων.

Ἕνας ἀπὸ τοὺς τρόπους μελέτης καὶ ἐρμηνείας τῶν μύθων εἶναι καὶ ἡ ἀνάλυση τῶν ὀνομάτων καὶ τῶν ἐπιθέτων τῶν θεῶν, ποὺ ἐμφανίζονται σ' αὐτοὺς. Γιατὶ τὰ ἐπίθετα εἰδικὰ ἀναφέρονται στίς ιδιότητες τῶν θεῶν καὶ στοὺς τρόπους ἐκδηλώσεως τῶν δυνάμεών τους.

4. Ὀρφεύς, Ὀρφισμός, Ὀρφικά.

Κορυφαῖος ἀνάμεσα στοὺς ἀρχαιότατους στοχαστὰς εὐρίσκειται ὁ Ὀρφεύς, γιὰ τὸν ὁποῖο σώζονται τρεῖς γενεαλογίες μὲ μικρὲς διαφορὲς μεταξύ τους, ποὺ τὸν παρουσιάζουν ὡς μακρινὸ πρόγονο τοῦ Ὀμήρου.⁴⁴ Τὴν χρονικὴ προτεραιότητα τοῦ Ὀρφέως, ὡς πρὸς ὄλους τοὺς ἄλλους γνωστοὺς ποιητὰς καὶ φιλοσόφους, ἔδειξε ὁ Κ. Χασάπης στὴν διατριβή του, συμπεραίνοντας ὅτι οἱ ἰδέες τῶν ὀρφικῶν ὕμνων ἀνάγονται περὶ τὰ μέσα τῆς Β' χιλιετίας π.Χ.⁴⁵

Ὁ Ὀρφεύς ὑπῆρξε ὁ εἰσηγητὴς τῆς μυστηριακῆς λατρείας τοῦ Ὀρφισμοῦ, ποὺ ἀπέβλεπε στὴν μύηση τῶν ὀπαδῶν της στὴν ἐπιστημονικὴ καὶ θεολογικὴ ἀλήθεια. Ἡ οὐσία τῆς ἀλήθειας αὐτῆς ἦταν ἡ μονοθεϊστικὴ ἀντίληψη καὶ πίστη στὴν τριαδικὴ ἐκδήλωση τοῦ θεοῦ, καθὼς ἐπίσης ἡ πολύμορφη ἔκφραση τῆς δυνάμεώς του στὸν πνευματικὸ, ψυχικὸ καὶ ὑλικὸ κόσμο, πίσω ἀπὸ τὰ ὀνόματα τῶν διαφόρων θεῶν καὶ θεαινῶν. Ὁ Ὀρφεύς ἦταν ἐκεῖνος ποὺ ἀναμόρφωσε καὶ ὠδήγησε στὴν ἀλήθεια τὸ Ἑλληνικὸ πνεῦμα διὰ μέσου τῶν μαντείων καὶ ἱερῶν τῆς ἀρχαιότητος, ποὺ λειτουργοῦσαν βάσει τῆς διδασκαλίας του. Μάλιστα, αὐτὸς εἰσήγαγε τὰ μυστήρια καὶ δίδαξε τὴν ἀποχὴ ἀπὸ τοὺς φόνους καὶ τὶς ἀνθρωποθυσίες.⁴⁶

Τὸ ὅτι δὲν σώζονται γραπτὰ μνημεῖα ἀπὸ τὴν Β' χιλιετία π.Χ., ἐκτὸς ἀπὸ τὶς πλίνθινες πινακίδες τῆς Κνωσοῦ, τῆς Πύλου καὶ τῶν Μυκηνῶν, δὲν σημαίνει ὅτι οἱ Ἕλληνες δὲν ἔγραφαν τότε διάφορα κείμενα. Ἐκφράζουν ἔκπληξη, πὼς οἱ

44. OT 7-9.

45. Χασάπης (1967) 80.

46. Ἀριστοφάνους *Βάτραχοι*, 1032 (OT 90): Ὀρφεὺς μὲν γὰρ τελετὰς θ' ἡμῖν κατέδειξε φόνων τ' ἀπέχεσθαι. Εὐριπίδου *Πῆσος*, 943 (OT 91): μυστηρίων τε τῶν ἀπορρήτων φανὰς ἔδειξεν Ὀρφεύς.

τότε μορφωμένοι ἄνθρωποι δὲν σκάλισαν τὸ ὄνομά τους σὲ κάποιον στέρεο ἀντικείμενο, καὶ ἀποδίδουν τὸ σφάλμα στὸ συλλαβικὸ σύστημα γραφῆς ποῦ δὲν εἶναι κατάλληλο γιὰ τὴν καταγραφή καὶ ἀπλῶν ἀκόμη στίχων. Ἀναγνωρίζουν ὅμως ὅτι τὰ ἐπίσημα ἀρχεῖα τῶν ἀνακτόρων τῆς Κνωσοῦ, τῆς Πύλου καὶ τῶν Μυκηνῶν, θὰ γράφονταν μὲ πέννα καὶ μελάνι σὲ μὴ ἀνθεκτικὸ ὑλικό, γι' αὐτὸ καὶ καταστράφηκαν, ἐνῶ τὰ πρόχειρα πλίνθινα ἀρχεῖα ψήθησαν καὶ διασώθηκαν ἕως τῶρα.⁴⁷

Ποιὸς λοιπὸν ἐγγυᾶται, ἢ μπορεῖ νὰ ἀποδείξῃ μὲ βεβαιότητα, ὅτι παρὰ τὴν δυσκολία ποῦ παρουσίαζε ἡ γραφή, κανεὶς ἄνθρωπος δὲν ἔγραψε τότε καὶ κάτι ἄλλο, ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς ἰσολογισμοὺς τῶν ἀνακτόρων, σὲ ὑλικὸ ποῦ δὲν ἄντεξε στὸ πέρασμα τοῦ χρόνου;

Ὁ Διόδωρος ἀναφέρει ὅτι ὁ Ὀρφεύς, ὁ Λῖνος καὶ ὁ δάσκαλος τοῦ Ὀμήρου Προναπίδης, χρησιμοποίησαν τὰ Πελασγικὰ γράμματα.⁴⁸

Ὁ Ἀλκιδάμας γράφει ἐπίσης, ὅτι «τὰ γράμματα μὲν λοιπὸν πρῶτος ὁ Ὀρφεύς ἀπεκάλυψε, ἀφοῦ τὰ ἔμαθε ἀπὸ τὶς Μοῦσες, ὅπως δηλοῦν καὶ τὰ ἐπιγράμματα ἐπάνω στὸ μνημα του· “τὸν προφήτη τῶν Μουσῶν Ὀρφέα ἐδῶ ἔθαψαν οἱ Θράκες, τὸν ὁποῖο φόνευσε ὁ βασιλεύων στὰ ὕψη Ζεὺς μὲ αἰθαλῶδες βέλος (κεραυνό), τὸν ἀγαπητὸ υἱὸ τοῦ Οἰάγρου, ὁ ὁποῖος δίδαξεν ἐπακριβῶς τὸν Ἡρακλῆ καὶ ἐφεῦρε γιὰ τοὺς ἀνθρώπους γράμματα καὶ σοφία.”»⁴⁹

Φαίνεται δὲ ὅτι ὑπῆρχαν κάποιες ξύλινες πινακίδες γραμμένες ἀπὸ τὸν Ὀρφέα, γιὰτὶ ὁ Ἡρακλείδης γράφει ὅτι «τὸ δὲ (ιερό) τοῦ Διονύσου στῆ Θράκη ἔχει κατασκευασθῆ ἐπάνω στὸ ὄρος τὸ καλούμενο Αἶμος, ὅπου λοιπὸν ἰσχυρίζονται ὅτι κάποια κείμενα γραμμένα σὲ σανίδες εἶναι τοῦ Ὀρφέως.»⁵⁰ Ἡ διάλεκτος, στὴν ὁποία ἔγραψε ὁ Ὀρφεύς, λέγεται ὅτι εἶναι ἡ Δωρικὴ.⁵¹

Ἐξ ἄλλου, τὸ ὅτι ὁ Βελλερεφόντης παρουσιάζεται ἀπὸ τὸν Ὀμηρὸ νὰ μεταφέρῃ «σήματα λυγρὰ (ὀλέθρια),»⁵² μᾶς γεννᾶ

47. Chadwick-Dow (1973) 604-605.

48. Διοδωρ. Βιβλ. ΙΙΙ. 67,2: ὁμοίως δὲ τούτοις χρῆσασθαι τοῖς Πελασγικοῖς γράμμασι τὸν Ὀρφέα.

49. Ἀλκιδάμαντος Ὀδυσσεύς 24 (OT 123): γράμματα μὲν δὴ πρῶτος Ὀρφεύς ἐξήνεγκε παρὰ Μουσῶν μαθὼν, ὡς καὶ τὰ ἐπὶ τῷ μνηματι αὐτοῦ δηλοῖ ἐπιγράμματα: “Μουσῶν πρόπολον τῆδ’ Ὀρφέα Θρηῆκες ἔθηκαν, ὃν κτάνεν ὕψιμέδων Ζεὺς φολόεντι βέλει, Οἰάγρου φίλον υἱόν, ὃς Ἡρακλῆ’ ἐξεδίδαξεν, εὐρὼν ἀνθρώποις γράμματα καὶ σοφίην.”

50. Σχολ. εἰς Εὐριπίδου Ἀλκιστιν 968 (OT 82): τὸ δὲ τοῦ Διονύσου κατασκευάσται τῆς Θράκης ἐπὶ τοῦ καλουμένου Αἶμου, ὅπου δὴ τινες ἐν σανίσι ἀναγραφὰς εἶναι φασιν Ὀρφέως.

51. Ἰαμβλ. Βίος Πυθαγορ. 34,243 (OT 247): κεχρησθαι δὲ τῇ Δωρικῇ διαλέκτῳ καὶ τὸν Ὀρφέα, πρεσβύτατον ὄντα τῶν ποιητῶν.

52. Ὀμήρου Ἰλιάς, Ζ 168-169.

53. Chadwick-Dow (1973) 608-610.

τὸ ἐνδιαφέρον νὰ μάθουμε, σὲ τί γραφή ἦταν γραμμένα. Σχετικὰ μὲ αὐτὰ τὰ «σήματα» ὁ S. Dow γράφει, ὅτι πρέπει νὰ ἦταν ἢ τῆς Γραμμικῆς Β, ἢ τελείως εἰκονικά. Ἄν μὲν ἦταν τῆς Γραμμικῆς Β, τὴν ὁποία χρησιμοποιοῦσαν οἱ Ἕλληνες στὴν ἡπειρωτικὴν Ἑλλάδα στὸ διάστημα τουλάχιστον ἀπὸ τὸ 1400 ἕως τὸ 1200 π.Χ., πρέπει νὰ ὑποτεθεῖ ὅτι ὁ Προῖτος ἤξερε γράμματα. Ἄν ὅμως ἦταν εἰκονικά, τότε οἱ ἄνθρωποι ἐκεῖνα τὰ χρόνια θὰ ἦταν τελείως ἀγράμματοι, μὲ ἐξαίρεση τὴν Κύπρο.⁵³

Δὲν ἀποκλείεται λοιπόν, τὰ Πελασγικὰ γράμματα ποῦ «ἐφεῦρε» ἢ χρησιμοποίησε ὁ Ὀρφεὺς νὰ ἦταν ἡ Γραμμικὴ Β. Αὐτὸ σημαίνει, ὅτι θὰ ὑπῆρξαν κάποια κείμενα τοῦ Ὀρφέως καὶ τῶν μαθητῶν του, τὰ ὁποῖα οἱ μεταγενέστεροι μετέγραψαν σὲ πιὸ κατανοητὴ γλῶσσα μὲ τὴν πάροδο τῶν αἰώνων, χωρὶς ὅμως νὰ ἀλλάζουν τίς ἰδέες ποῦ ἀνέφεραν αὐτά. Τὰ ὀρφικὰ κείμενα καταγράφηκαν τὸν 5' αἰῶνα π.Χ. ἀπὸ ἐπιτροπὴ διαπρεπῶν διδασκάλων, κατ' ἐντολὴ τοῦ τυράννου τῶν Ἀθηνῶν Ἰππάρχου. Αὐτὰ ποῦ διασώθηκαν ἕως τῶρα καὶ ἀποκαλοῦνται «Ὀρφικά,» εἶναι τὰ ἐξῆς: 1) Τὰ Ἀργοναυτικά (1384 στίχοι)· 2) οἱ 88 Ὕμνοι τῆς ὀρφικῆς λατρείας (1133 στίχοι)· 3) τὰ Λιθικά (768 στίχοι), καὶ 4) τὰ Ὀρφικὰ Ἀποσπάσματα, ποῦ εἶναι α') περικοπὲς ὀρφικῶν κειμένων ποῦ διασώθηκαν σὲ ἔργα διαφόρων συγγραφέων, καὶ β') ἐπιγραφὰς σχετικὲς μὲ τὸν Ὀρφισμὸ καὶ τὸν Ὀρφέα.

Ἀνάμεσα στοὺς διαπρεπεῖς Ὀρφικοὺς ποῦ κατέγραψαν τὰ ὀρφικὰ κείμενα συγκαταλέγεται καὶ ὁ Ὀνομάκριτος, στὸν ὁποῖο πολλοὶ ἀποδίδουν τὴν συγγραφὴ αὐτῶν τῶν κειμένων. Ὁ Πausanias μάλιστα γράφει, ὅτι «ὁ Ὀνομάκριτος, ἀφοῦ παρέλαβε τὸ ὄνομα τῶν Τιτάνων ἀπὸ τὸν Ὀμηρο, καθίδρυσε ὄργια πρὸς τιμὴν τοῦ Διονύσου, στὰ ὁποῖα ἔκανε τοὺς Τιτᾶνες νὰ εἶναι οἱ αὐτουργοὶ τῶν παθῶν τοῦ Διονύσου.»⁵⁴ Ἀντίθετα, ὁ Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς καὶ ἄλλοι σύγχρονοὶ του ἀπέδιδαν τοὺς στίχους στὸν Ὀρφέα.

Βάσει τῆς μαρτυρίας τοῦ Pausanias ὁ Guthrie ἐκφράζει

54. Pausanias VIII 37,5 (OT 194): παρὰ δὲ Ὀμήρου Ὀνομάκριτος παραλαβὼν τῶν Τιτάνων τὸ ὄνομα Διονύσω τε συνέθηκεν ὄργια καὶ εἶναι τοὺς Τιτᾶνας τῶ Διονύσω τῶν παθημάτων ἐποίησεν αὐτουργούς.

τὴν ἄποψη, ὅτι οἱ παρεμβολῆς τοῦ Ὀνομακρίτου στὰ ὄρφικὰ κείμενα δὲν ἦταν ἀμελητέες. Οἱ εὐσεβεῖς ὅμως, ποὺ τὸν θεωροῦσαν «θεῖον ἄνδρα», ἐμπνευσμένο, θὰ πίστευαν ὅτι αὐτὲς γίνονταν σύμφωνα μὲ τὸ πνεῦμα τῆς προφητείας καὶ τῆς ἀλήθειας, καὶ ἔτσι ἔπαψε κάποτε νὰ ὑπάρχη ἡ διαχωριστικὴ γραμμὴ μεταξὺ πρωταρχικῆς καὶ ἀναμορφωμένης θεολογίας.⁵⁵

Κατὰ τὴν γνώμη μου, ἔργο τοῦ Ὀνομακρίτου ἦταν ἡ συλλογὴ καὶ ἡ μεταγραφὴ τῶν ὄρφικῶν κειμένων καὶ ὄχι ἡ συγγραφὴ τους. Αὐτὸ βέβαια ἀπαιτοῦσε βαθειὰ γνώση τοῦ Ὀρφισμοῦ, τὴν ὁποία διέθετε ὁ Ὀνομάκριτος, γι' αὐτὸ ἦταν σεβαστὸ πρόσωπο καὶ θεωρεῖτο «θεῖος ἀνὴρ». Τὸ ἔργο τοῦ Ὀνομακρίτου ὅμως δὲν κρινόταν μόνο ἀπὸ τοὺς ἀπλοὺς ὁπαδούς, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τοὺς ἄλλους διαπρεπεῖς διδασκάλους τοῦ Ὀρφισμοῦ, ποὺ γνώριζαν ἐξ ἴσου καλὰ μὲ αὐτὸν τὶς ὄρφικὲς παραδόσεις καὶ τὰ κείμενα. Ἐπομένως, ὁ Ὀνομάκριτος δὲν ἦταν ἀνεξέλεγκτος· δὲν μπορούσε νὰ ἀλλοιώνη ἐλεύθερα, παρὰ μόνο νὰ μεταγράφη, τὰ ὄρφικὰ κείμενα. Ὅταν δὲ ἀπετόλμησε νὰ παρεμβάλῃ δικῶν του ἀπόψεων στίχους, κατηγορήθηκε γι' αὐτὸ ἀπὸ τὸν Λᾶσο τὸν Ἑρμιονέα, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ ἐξορίσῃ ὁ Ἰππαρχος τὸν Ὀνομάκριτο.⁵⁶ Τὸ γεγονός αὐτὸ δείχνει, α') ὅτι τὰ ὄρφικὰ κείμενα καταγράφηκαν καὶ μεταγράφηκαν μὲ μεγάλην ἀκρίβεια, γιατί ἀπαγορεύονταν οἱ παρεμβολῆς καὶ τιμωροῦνταν οἱ παραβάτες, καὶ β') ὅτι τὰ ὄρφικὰ κείμενα, ὡς ιδέες καὶ σύνθεση, δὲν εἶναι τοῦ Ὀνομακρίτου· γιατί τιμωρία ἐνὸς ἀνθρώπου γιὰ παραποίηση ξένων κειμένων εἶναι νοητή, τιμωρία ὅμως κάποιου γιὰ παραποίηση δικῆς του συγγραφῆς εἶναι ἀδιανόητη.

Οἱ κοσμολογικὲς καὶ κοσμογονικὲς ἀντιλήψεις τῶν Ὀρφικῶν, ποὺ θὰ ἐξετάσουμε εὐθὺς ἀμέσως, περιέχονται στοὺς Ὑμνοὺς τῆς ὄρφικῆς λατρείας καὶ στὰ ἀποσπάσματα, ποὺ περιλαμβάνουν τὴν «Κατὰ Ἱερώνυμον καὶ Ἑλλάνικον θεογονίαν» καὶ τοὺς «Ἱεροὺς λόγους ἐν ῥαψωδίαις κδ'». Σὲ ὠρισμένες περιπτώσεις χρησιμοποιήθηκαν ιδέες κοσμογονι-

55. Guthrie (1935) 107-108.

56. Ἡροδότου Ἱστοριῶν VII 6.

57. Σχόλ. Λυκόφρ. εἰς Ἡσιόδ. Θεογ. 399 (OT 246): Ἡσιόδος ἐν τῇ Θεογονίᾳ τὴν Ὀρφείως ὑποκλέψας καὶ παραφθείρας θεογονίαν.

κοῦ καὶ γεωλογικοῦ περιεχομένου ἀπὸ τὴν Βιβλιοθήκη τοῦ Ἀπολλοδώρου καὶ τὴν Θεογονία τοῦ Ἡσιόδου, γιὰ τὸν ὁποῖο λέγεται ὅτι ὑπέκλεψε καὶ παρέφθειρε τὴν ὄρφικὴ θεογονία.⁵⁷ Γιὰ τὴν ἀνάπτυξη τῶν ὄρφικῶν ἰδεῶν ποὺ ἀναφέρονται σὲ μετεωρολογικὰ θέματα, χρησιμοποιήθηκαν οἱ ὄρφικοὶ ὕμνοι. Ὅ,τι δὲ ἀναφέρεται στὴν συμβολικὴ τῶν ἀριθμῶν, ἔχει ληφθῆ ἀπὸ τὸν «Εἰς ἀριθμὸν ὕμνον» ποὺ περιέχεται στὰ ὄρφικὰ ἀποσπάσματα.

Τὸ ἐπόμενο κεφάλαιο, στὸ ὁποῖο ἀναπτύσσεται ἡ ὄρφικὴ κοσμολογία καὶ κοσμογονία, χωρίζεται στὴν πρώτη καὶ τὴν δεύτερη θεογονία. Οἱ λέξεις «πρώτη» καὶ «δεύτερη» δὲν ἀναφέρονται σὲ κάποια χρονολογικὴ κατάταξη δύο διαφορετικῶν θεογονιῶν. Ἀπλῶς ἡ θεογονία χωρίζεται ἐννοιολογικὰ σὲ δύο μέρη. Στὴν «πρώτη θεογονία» ἐκτίθεται ἡ δημιουργία τῶν πρώτων ἀρχῶν· στὴν «δεύτερη θεογονία» ἐκτίθεται ἡ ἐξελικτικὴ πορεία, μὲ τὴν ὁποία ἡ πνευματικὴ δημιουργία λαμβάνει τὴν ὕλικὴν ἔκφρασή της.

Ὀρφικὴ κοσμολογία καὶ κοσμογονία

*Οὕτω γὰρ καὶ παρ' Ὀρφεῖ τὰ τῆς φύσεως ἔργα κλυτὰ
προσαγορεύεται· «καὶ φύσεως κλυτὰ ἔργα μένει καὶ
ἀπείριτος αἰών» [Πρόκλ. εἰς Πλ. Τίμ. 21d, OF 95]*

Α΄

Γενικὰ κοσμολογικὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ Ὀρφικοῦ σύμπαντος

Μιὰν πρώτη γενικὴ θεώρηση γιὰ τὸ σύμπαν τῶν Ὀρφικῶν
μποροῦμε νὰ ἔχουμε ἀπὸ τὴν ἀνάλυση τοῦ περιεχομένου τῶν
ὑμνων τοῦ Οὐρανοῦ καὶ τῆς Φύσεως.⁵⁸

Στὸν ὕμνο τῆς Φύσεως λέγεται «τὰ πάντα εἶσαι σύ, γιὰτὶ
μόνη σου κατασκευάζεις τὰ πάντα,»⁵⁹ ποὺ ἀποτελεῖ τὸν
ὄρισμὸ τοῦ σύμπαντος γιὰ τοὺς Ὀρφικούς. Αὐτὸς ὅμως ὁ
ὄρισμὸς δὲν διαφέρει ἀπὸ τὸν σύγχρονο,⁶⁰ ἀφοῦ συνήθως κα-
θορίζουμε ὡς σύμπαν τὴν ὁλότητα τοῦ χώρου μὲ ὅλο του τὸ
ὕλικὸ καὶ ἐνεργειακὸ περιεχόμενο. Κατὰ τὴν φύση του τὸ
ὄρφικὸ σύμπαν εἶναι «πυρίπνουν»⁶¹, δηλαδὴ τὰ μέρη του
εἶναι πύρινα καὶ ἀποπνέουν πῦρ,⁶² πρᾶγμα πολὺ φυσικὸ,
ἀφοῦ τὸ σύμπαν γίνεται αἰσθητὸ μὲ τὸ φῶς τῶν ἀπλανῶν
ἀστέρων. Ἐμεῖς γνωρίζουμε ὅτι ὑπάρχουν τρισεκατομμύρια
γαλαξίες μὲ ἑκατοντάδες δισεκατομμύρια ἀστέρες ὁ καθέ-
νας, ποὺ δὲν τοὺς βλέπουμε μὲ γυμνὸ μάτι, γιὰτὶ εὐρίσκο-
νται πολὺ μακριά. Οἱ Ὀρφικοί, μολονότι δὲν γνώριζαν αὐτὰ

58. Χασάπης (1967) 17-21.

59. OH 10,28 πάντα σὺ ἔσσι, τὰ πάντα σὺ γὰρ
μόνη τάδε τεύχεις.

60. Χασάπης (1967) 18.

61. OH 10,26

62. Χασάπης (1967) 19.

63. Χασάπης (1967) 32.

64. Ὀρφείως Ἀργοναυτικά, 343 ἄστρα τε τηλό-
σε φαντά, 539 τηλεφανῆ.

65. Χασάπης (1967) 18.

66. ΟΗ 4,2· ΟΗ 9,5.

67. ΟΗ 10,10.

68. Χασάπης (1967) 18.

69. ΟΗ 10,5.

τὰ ἀριθμητικὰ δεδομένα, θὰ εἶχαν ὑποθέσει ὅτι ὑπάρχουν καὶ μὴ ὄρατοὶ ἀστέρες, λόγω τῶν μεγάλων ἀποστάσεων τους ἀπὸ μᾶς.⁶³ Αὐτὸ προκύπτει ἀπὸ τὰ Ἀργοναυτικά, ὅπου ἀναφέρονται «τὰ ἄστρα τὰ ὄρατὰ ποὺ εὐρίσκονται σὲ μακρινὴ ἀπόσταση» καὶ «ποὺ φαίνονται ἀπὸ μακριά.»⁶⁴ Ἐπειδὴ δὲ αὐτὰ δὲν ἀναφέρονται ὡς μόνιμα χαρακτηριστικὰ τῶν ἀστέρων στὸν ὕμνο τους, φαίνεται ὅτι δὲν τὰ τοποθετοῦσαν ὅλα στὶς ἴδιες ἀποστάσεις ἀπὸ τὴν γῆ.

Τὸ ὀρφικὸ σύμπαν ἔχει μιὰν ἀρχή, ὑπάρχει ἀπὸ τὴν στιγμή τῆς δημιουργίας του, τῆς γεννήσεώς του, καὶ ὄχι ἀπὸ τὴν αἰωνιότητα.⁶⁵ Αὐτὸ φαίνεται ἀπὸ τὸ ὅτι ὁ Οὐρανὸς ἀποκαλεῖται «πρωτογεννημένος» (πρεσβυγένεθλος) καὶ ἡ Φύση «πρωτότοκος» (πρωτογένεια).⁶⁶ Τοῦτο συμφωνεῖ μὲ τὶς νεώτερες θεωρίες γιὰ τὸ σύμπαν, καὶ εἰδικὰ ἐκεῖνες τῆς «μεγάλης ἐκρήξεως», ποὺ βασίζονται στὸ φαινόμενο τῆς διαστολῆς τοῦ σύμπαντος καὶ στὴν ὑπαρξὴ τῆς ἀκτινοβολίας ὑποβάθρου. Τὰ ἐπίθετα τῆς Φύσεως «ἀπάτωρ» καὶ «αὐτοπάτωρ»,⁶⁷ δηλαδὴ ὅτι δὲν τὴν γέννησε κάποιος ἄλλος, ἀλλὰ γεννήθηκε ἀπὸ μόνη της, σημαίνουν ὅτι τὸ σύμπαν δὲν γεννήθηκε ἀπὸ κάτι ἄλλο ποὺ νὰ ὑπῆρξε πρὶν ἀπὸ αὐτό.⁶⁸

Αὐτό, ὡς ἰδέα, εὐρίσκεται καὶ στὶς νεώτερες θεωρίες. Κάποτε ἐπικρατοῦσε ἡ ἄποψη, βάσει τῶν μοντέλων τοῦ παλλομένου σύμπαντος, ὅτι τὸ σύμπαν περνᾷ ἀπὸ διαδοχικὲς φάσεις διαστολῆς καὶ συστολῆς, ποὺ τὸ καταστρέφουν καὶ τὸ ἀναδημιουργοῦν σὰν νέο σύμπαν κάθε φορά. Τώρα οἱ παρατηρήσεις ὀδηγοῦν πρὸς τὴν εἰκόνα ἐνὸς σύμπαντος ποὺ γεννήθηκε καὶ ἡ βαίνει διαστελλόμενο αἰωνίως, ἢ ἡ διαστολή του θὰ σταματήσει σὲ ἄπειρο χρόνο, χωρὶς νὰ εἴμαστε καὶ βέβαιοι γι' αὐτά. Γενικά, ἡ ἀρχὴ τοῦ σύμπαντος καθορίζεται γιὰ ἐμᾶς μὲν ἀπὸ μιὰν ἀβεβαία μέση τιμὴ τῆς ἡλικίας του, ποὺ κυμαίνεται περὶ τὰ 13,77 δισεκατομμύρια χρόνια (± 59 ἑκατομμύρια χρόνια) [τιμὲς τοῦ 2016], γιὰ τοὺς Ὀρφικοὺς δὲ ἀόριστα ἀπὸ τὸ ἐπίθετο τῆς Φύσεως «παλαίφατος»,⁶⁹ δηλαδὴ ἀρχέγονος, παμπαλαία.

Μολονότι τὸ ὄρφικὸ σύμπαν ἔχει ἀρχή, εἶναι ἀφθαρτο, ἀκατάβλητο καὶ αἰώνιο.⁷⁰ Ἄν λάβωμε ὑπ' ὄψη μας τὶς διάφορες μεταγενέστερες ιδέες τῆς ἐπ' ἄπειρον διαστολῆς τοῦ σύμπαντος, βλέπουμε ὅτι εἶναι σύμφωνη πρὸς αὐτὲς καὶ ἡ οὐσία τῶν ὄρφικῶν ιδεῶν. Πράγματι, ὁ Οὐρανὸς ποὺ ἀποκαλεῖται «ἀκατάβλητος καὶ στὸν αἰῶνα ἄκαμπτos» καὶ «ἀδάμαστος»,⁷¹ ὅπως καὶ ἡ Φύση, δὲν δηλοῖ παρὰ ἓνα σύμπαν ποὺ ὑπάρχει καὶ ἐξελισσεται στὴν αἰωνιότητα, ἀφοῦ εἶναι καὶ «ἀθάνατο» (ἄφθιτος) καὶ «αἰώνιο» (αἰδίη).⁷² Ἡ ἔννοια τῆς αἰωνιότητός του ἐνισχύεται ἀπὸ τὸ λεγόμενον γιὰ τὴν Φύση, ὅτι εἶναι «ἡ μόνη ποὺ δὲν μετέχει τοῦ τέλους.»⁷³

Ἡ ιδιότητα τῆς αἰωνιότητος δὲν ἐμποδίζει τὸ σύμπαν νὰ ἔχη τεράστιες, ἀλλὰ πεπερασμένες διαστάσεις, ἀφοῦ ἡ Φύση ἀποκαλεῖται «μεγίστη»⁷⁴ καὶ ὄχι ἄπειρος.⁷⁵ Πεπερασμένες ὅμως διαστάσεις τοῦ σύμπαντος ὑποθέτουν καὶ ὅλες οἱ σύγχρονες κοσμολογικὲς θεωρίες, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ πόσο θὰ τὶς αὐξήσῃ ἡ διαστολή του, ἐνῶ ἔχουν ἀπορριφθῆ ἀπὸ δεκαετίας οἱ θεωρίες τῆς «σταθερᾶς καταστάσεως,» ποὺ ὑπέθεταν τὸ σύμπαν ἄπειρο καὶ κατὰ τὶς διαστάσεις καὶ κατὰ τὴν ἡλικία του.

Στοὺς Ὀρφικοὺς ἡ ἐξέλιξη τοῦ σύμπαντος συντελεῖται ἐν χρόνῳ, βάσει ἑνὸς παγκοσμίου νόμου. Ὁ τρόπος καθορισμοῦ τῆς ἐννοίας τοῦ ὄρφικοῦ χρόνου ἔγκειται οὐσιαστικὰ στὴν σύνδεσή του μὲ τὸν ὑλικὸ κόσμον. Ὁ Κρόνος (χρόνος) εἶναι «γέννημα τῆς γῆς καὶ τοῦ ἀστερόεντος οὐρανοῦ.»⁷⁶ Δηλαδή, ἡ ἔννοια τοῦ χρόνου γεννήθηκε ἀπὸ τότε ποὺ ὡς ἀρχικὸ φυσικὸ ζεῦγος ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ συναπετέλεσαν τὸν ὑλικὸ κόσμον. Αὐτὴ τὴν βασικὴ ἀρχή, ὅτι χρόνος δὲν νοεῖται χωρὶς τὴν συνύπαρξη τοῦ ὑλικοῦ σύμπαντος, δέχεται καὶ ἡ σύγχρονη κοσμολογία· γι' αὐτὸ καὶ «ἡ Ὀρφικὴ διδασκαλία περὶ χρόνου δύναται νὰ θεωρηθῆ πρόδρομος τῶν ιδεῶν, αἵτινες ἀνεπτύχθησαν ἰδίᾳ ἐν τῇ ἐπιστήμῃ τοῦ αἰῶνος μας.»⁷⁷ Ὁ χρόνος αὐτὸς «ἔχει ἀρρήκτους δεσμοὺς μὲ τὸν ἀπέραντο κό-

70. Χασάπης (1967) 18.

71. OH 4,1 αἰὲν ἀτειρὲς μέρος κόσμου, 7 ἀδάμαστος· OH 10,3.

72. OH 10·5,21.

73. OH 10,8-9 ἀκινώνητος δὲ μούνη τελευτῆς.

74. OH 10,10.

75. Χασάπης (1967) 19.

76. OH 13,6 γαίης τε βλάστημα καὶ οὐρανοῦ ἀστερόεντος.

77. Χασάπης (1967) 65.

78. ΟΗ 13,4 δεσμούς ἀρρήκτους δε ἔχεις κατ' ἀπίρονα κόσμου, 8 δε ναίεις κατὰ πάντα μέρη κόσμου.

79. Χασάπης (1967) 72-73.

80. ΟΗ 64,2-4 οὐράνιον Νόμον, ἀστροθέτην, σφρηγῖδα δικαίην/ πόντου τ' εἰναλίου καὶ γῆς, φύσεως τὸ βέβαιον/ ἀκλινὲς ἀστασίαστον αἰετῶν νόμοισιν.

81. Bondi (1961) 5.

σμο» καὶ «κατοικεῖ σὲ ὅλα τὰ μέρη τοῦ κόσμου,»⁷⁸ ποὺ σημαίνει ὅτι ἡ ἔννοια τοῦ χρόνου συνδέεται ἄρρηκτα μὲ τὸ ὑλικὸ σύμπαν καὶ ἰσχύει σὲ ὅλη του τὴν ἔκταση. Αὐτὴ ἀκριβῶς ἡ παγκοσμιότητα τοῦ χρόνου ἀποτελεῖ καὶ τώρα βασικὴν ιδιότητά του· ἄλλο θέμα εἶναι ἡ σχετικότητά του, ἀνάλογα μὲ τὴν περιοχὴ τοῦ σύμπαντος στὴν ὁποία ἀναφερόμαστε.

Τὸ σύμπαν ἐξελίσσεται χρονικὰ βάσει ἑνὸς νόμου ποὺ ἔχει παγκόσμια ἰσχὺν καὶ ἀπὸ τὸν ὁποῖο ἀπορρέουν οἱ νόμοι ποὺ διέπουν τὰ ἐπὶ μέρους φαινόμενα.⁷⁹ Ὁ νόμος αὐτὸς ὡς «ἀστροθέτης» ὄχι μόνον ἐτακτοποίησε τοὺς ἀστέρες σὲ ἀστερισμούς, ἀλλὰ καὶ καθώρισε τὴν ὅλη συγκρότηση καὶ μορφή τοῦ σύμπαντος, σφραγίζοντας ἀκόμη ὅ,τι ὑπάρχει στὴν ξηρὰ καὶ τὴν θάλασσα ἐπάνω στὴν γῆ. Ἡ ὑπαρξὴ τοῦ παγκοσμίου νόμου «διατηρεῖ πάντοτε ἀδιασάλευτη τὴν σταθερότητα (λειτουργίας) τῆς φύσεως διὰ μέσου (ἐπὶ μέρους) νόμων,» οἱ ὁποῖοι ἐμφανίζονται τόσο στὴν βιολογία, ὅσο καὶ στὴν λογικὴ καὶ τὴν ἠθικὴ κἄ.⁸⁰

Ἡ συσχέτιση καὶ ἐνοποίηση τῶν ἐπὶ μέρους ἐπιστημῶν ἀποτελεῖ σκοπὸν καὶ τῆς σημερινῆς κοσμολογίας, καὶ ὡς ἐπιστήμης καὶ ὡς μεταφυσικῆς φιλοσοφίας· ὑπάρχει δὲ ἡ ἐλπίδα, πὼς ὅταν καλυφθοῦν τὰ κενὰ τῶν συμπερασμάτων μας γιὰ τὸ σύμπαν, «ἡ κοσμολογία θὰ γίνῃ ἀληθινὰ ἢ ἐπιστήμη ποὺ θὰ ἐναγκαλίξῃ τὰ πάντα, ὁ συνδετικὸς κρῖκος μεταξὺ φιλοσοφίας καὶ φυσικοῦ κόσμου ποὺ ἀναζητούσαμε πολὺν καιρό.»⁸¹

Β'

Πρώτη θεογονία κατὰ τοὺς Ὀρφικούς

Ὁ Μαλάλας ἀναφέρει ὅτι ὁ Ὀρφεὺς συνέθεσε θεογονία, κοσμογονία καὶ ἀνθρωπογονία. Ἀπὸ ὅλα αὐτὰ δέ, ὁ Ὀρφεὺς τίποτα δὲν ἐξέθεσε βάσει δικῶν του σκέψεων, ἀλλὰ μετὰ ἀπὸ παράκληση ποὺ ἀπηύθυνε πρὸς τὸν Φοῖβον, νὰ τὰ μάθῃ ἀπὸ

ἐκεῖνον. Αὐτὸ μαρτυρεῖ ὁ ἴδιος ὁ Όρφεύς με πολλοὺς ποιητικούς στίχους, ἀπὸ τοὺς ὁποίους μερικοὶ λέγουν:

«Ὡ ἄνακτα, υἱὲ τῆς Λητοῦς, πού κτυπᾶς μακριὰ (με τὶς ἀκτῖνες σου), ἀγνέ, ἰσχυρέ,

πού τὰ πάντα βλέπεις καὶ σὲ θνητοὺς καὶ ἀθανάτους βασιλεύεις, Ἥλιε, πού με χρυσὲς φτεροῦγες ὑψώνεσαι (στὸν αἰθέρα),

ἀπὸ σένα λοιπὸν ἄκουσα δωδεκάτη αὐτὴ τῆ θεία φωνή, σὺ νὰ μοῦ λέγῃς· σὲ δὲ τὸν ἴδιο πού κτυπᾶς μακριὰ μάρτυρα θέτω.»⁸²

Κατὰ τὸν Εὐδήμιον καὶ τὸν Δαμάσκιον ὁ Όρφεύς ἀποσιωπᾶ τελείως στὴν θεογονία του τὴν πρώτη πνευματικὴ ἀρχή, γιατί τὸ νὰ περιγραφῆ καὶ νὰ ἐξιστορηθῆ αὐτὴ εἶναι κατὰ ὁποιοδήποτε τρόπο τελείως ἀδύνατο καὶ ἄγνωστο, ὑποδεικνύει δὲ ἔτσι τὸ ἀπόρητο τῆς φύσεώς της.⁸³ Κατὰ τοὺς ὀρφικούς φιλοσόφους γενικά, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν πρώτη ἀρχή ὅλα τὰ ἄλλα γεννήθηκαν· αὐτὸ φανερώνει, ὅτι ἐπειδὴ θεολογοῦσαν με μύθους, ὠνόμαζαν γένεση τὴν διαδοχὴ τῶν ἀρχῶν, γι' αὐτὸ καὶ ὅλοι διατηροῦν ἀγέννητη τὴν πρώτη ἀρχή.⁸⁴

Στὴν κατὰ Ἱερώνυμον καὶ Ἑλλάνικον ὀρφικὴ θεογονία πού ἀναφέρει ὁ Δαμάσκιος, στὴν πρώτη θέση ἐμφανίζονται δύο ἀρχές, τὸ Ὑδωρ καὶ ἡ Ὑλη, ἀπὸ τὴν ὁποία στερεοποιήθηκε ἡ γῆ.⁸⁵ Τρίτη ἀρχή, πού γεννήθηκε ἀπὸ τὶς δύο προηγούμενες, εἶναι ὁ Χρόνος ἢ Ἡρακλῆς. Ὁ Χρόνος ἐνώθηκε με τὴν Ἀνάγκη ἢ Ἀδράστεια καὶ γέννησαν τὸν Αἰθέρα, τὸ Χάος καὶ τὸ Ἐρεβος. Μετὰ ὁ Χρόνος γέννησε ἕνα Ὄν, ἀπὸ τὸ ὁποῖο ξεπήδησε ὁ Πρωτόγονος. Κατὰ τὸν Ἀθηναγόρα, ὁ Χρόνος ἔσπασε στὰ δύο τὸ Ὄν πού εἶχε γεννήσει· ἀπὸ τὸ ἐπάνω κομμάτι γεννήθηκε ὁ Οὐρανός, ἀπὸ τὸ κάτω ἡ Γῆ, καὶ ἐμφανίσθηκε ἐπὶ πλέον ἕνας θεὸς δισώματος.⁸⁶ Στὴν ραψωδικὴ θεογονία (*Ἱεροὶ λόγοι ἐν ραψωδίαις κδ'*) παραλείπονται τὸ Ὑδωρ καὶ ἡ Ὑλη ἀπὸ τὴν πρώτη θέση ὡς ἀρχές. Στὴν θέση τῆς πρώτης ἀρχῆς τῶν ὄλων τίθεται ὁ Χρόνος,

82. Μαλάλας, *Χρονογρ.* IV 88-92 (OF 62): Ὡνάξ, Λητοῦς υἱ', ἑκατηβόλε, Φοῖβε κραταίε,/ πανδερκές, θνητοῖσι καὶ ἀθανάτοισι ἀνάσσων,/ Ἥελιε, χρυσέαισιν ἀειρόμενε πτερυγέσσιν,/ δωδεκάτην δὴ τήνδε παραι σέο ἔκλυον ὀμφήν,/ σεῦ φάμενον· σὲ δὲ γ' αὐτόν, ἐκηβόλε, μάρτυρα θεῖην.

83. Εὐδήμιος εἰς Δαμασκ. *Περὶ ἀρχῶν* 124 (OF 28): Όρφεύς πᾶν τὸ νοητὸν ἐσιώπησεν, ὡς παντάπασιν ἄρρητόν τε καὶ ἄγνωστον τρόπῳ [τῷ] κατὰ διέξοδόν τε καὶ ἀπαγγελίαν. Δαμασκ. *Περὶ ἀρχῶν* 123b (OF 54): τὸ μηδὲ φάναι περὶ αὐτῆς ἐνδείκνυται αὐτῆς τὴν ἀπόρητον φύσιν.

84. Σιμπλικ. εἰς Ἀριστοτέλους *Περὶ οὐρανοῦ* III 1, 298b24 (OF II.4): πλὴν τοῦ πρώτου πάντα γενέσθαι λέγουσι. Δῆλον δέ, ὅτι διὰ μύθων οὗτοι θεολογοῦντες γένεσιν ἐκάλουν τὴν ἀπὸ τῶν αἰτίων πρόοδον· διὸ καὶ τὸ πρῶτον αἴτιον πάντες ἀγέννητον φυλάττουσι.

85. Δαμασκ. *Περὶ ἀρχῶν* 123b (OF 54): ὕδωρ ἦν ἐξ ἀρχῆς καὶ ὕλη, ἐξ ἧς ἐπάγη ἡ γῆ.

86. Ἀθηναγόρου *Ὑπὲρ χριστιανῶν* 18 (OF 57): οὗτος ὁ Ἡρακλῆς ἐγέννησεν ὑπερμέγεθες ὦν, ὃ συμπληρούμενον ὑπὸ βίας τοῦ γεγεννηκότος ἐκ παρατριβῆς εἰς δύο ἐρράγη. Τὸ μὲν οὖν κατὰ κορυφὴν αὐτοῦ Οὐρανὸς εἶναι ἐτελέσθη, τὸ δὲ κάτω ἐνεχθὲν Γῆ· προῆλθε δὲ καὶ θεὸς τις δισώματος.

87. Δαμασκ. *Περὶ ἀρχῶν* 123 (OF 60): ἀντὶ μὲν τῆς μιᾶς τῶν ὄλων ἀρχῆς τὸν Χρόνον τιθέντες, ἀντὶ δὲ τοῖν δυοῖν Αἰθέρα καὶ Χάος, ἀντὶ δὲ τοῦ ὄντος ἀπλῶς τὸ ὦν ἀπολογιζόμενοι, καὶ τριάδα ταύτην ποιῶντες ... καὶ τὸ κύον ὦν τὸν θεόν ... ὅτι ἐκ τούτων ἐκθρόσκει ὁ Φάνης.

88. Μαλάλας, *Χρονογρ.* IV 89 (OF 65): ὅτι ἐξ ἀρχῆς ἀνεδείχθη τῷ Χρόνῳ ὁ Αἰθήρ ἀπὸ τοῦ θεοῦ δημιουργηθεὶς καὶ ἐντεῦθεν ἀκαεῖθεν τοῦ Αἰθέρος ἦν Χάος καὶ Νύξ ζοφερά πάντα κατεῖχε καὶ ἐκάλυπτε τὰ ὑπὸ τὸν Αἰθέρα, σημαίνων τὴν Νύκτα πρωτεύειν ... τὴν δὲ Γῆν εἶπεν ὑπὸ τοῦ σκότους ἀόρατον οὖσαν · ἔφρασε δὲ ὅτι τὸ φῶς ῥῆξαν τὸν Αἰθέρα ἐφώτισε τὴν Γῆν καὶ πᾶσαν τὴν κτίσιν ... οὗ ὄνομα ὁ αὐτὸς Ὀρφεὺς ἀκούσας ἐκ τῆς μαντείας ἐξεῖπε Μῆτιν Φάνητα Ἑρικεπαῖον.

89. Ὀρφέως *Ἀργοναυτικά*, 15-16: Νυκτὸς ἀειγνήτης υἱὰ κλυτόν· ὃν ῥα Φάνητα/ ὀπλότεροι κλήζουσι βροτοί· πρῶτος γὰρ ἐφάνθη.

90. Ἀριστοφάνους *Ὀρνιθες*, 693-697, 700-702 (OF 1): Χάος ἦν καὶ Νύξ Ἐρεβός τε μέλαν πρῶτον καὶ Τάρταρος εὐρύς,/ γῆ δ' οὐδ' ἀήρ οὐδ' οὐρανὸς ἦν· Ἐρέβους δ' ἐν ἀπέροσι κόλποις/ τίκει πρῶτιστον ὑπηνέμιον Νύξ μελανόπτερος Ἰδιόν,/ ἐξ οὗ περιτελλομέναις ὥραις ἔβλασταν Ἐρωσ ὁ ποθεινός,/ στίλβων νῶτον πτερύγοιν χρυσαῖν, εἰκῶς ἀνεμώκεσι δίναις /... / πρότερον δ' οὐκ ἦν γένος ἀθανάτων, πρὶν Ἐρωσ ξυνέμειξεν ἅπαντα./ ξυμμιγνυμένων δ' ἐτέρων ἐτέροις γένετ' Οὐρανὸς Ὠκεανὸς τε/ καὶ Γῆ πάντων τε θεῶν μακάρων γένος ἄφθιτον.

91. Ἑρμείας εἰς Πλάτωνος *Φαῖδρον* 247c (OF 86): Πρωτόγονόν γε μὲν οὕτως ἐσέδρακεν ὀφθαλμοῖσιν, εἰ μὴ Νύξ ἱερὴ μούνη· τοῖ δ' ἄλλοι ἅπαντες θαύμαζον καθορῶντες ἐν αἰθέρι φέγγος ἄελπτον τοῖον ἀπέστραπτε χροδὸς ἀθανάτιο Φάνητος.

92. Πρόκλου εἰς Πλάτ. *Τίμαιον* 31a (OF 98): ὁ δὲ Φάνης ... θῆλυς καὶ γενέτωρ, παράγει τὰς Νύκτας.

στὴν θέση τῆς δεύτερης ὁ Αἰθήρ καὶ τὸ Χάος, πού μαζὶ μὲ τὸ Ἰὼν συναποτελοῦν τὴν πρώτην τριάδα· ἀπὸ τὸ Ἰὼν ξεπήδησε ὁ Φάνης.⁸⁷

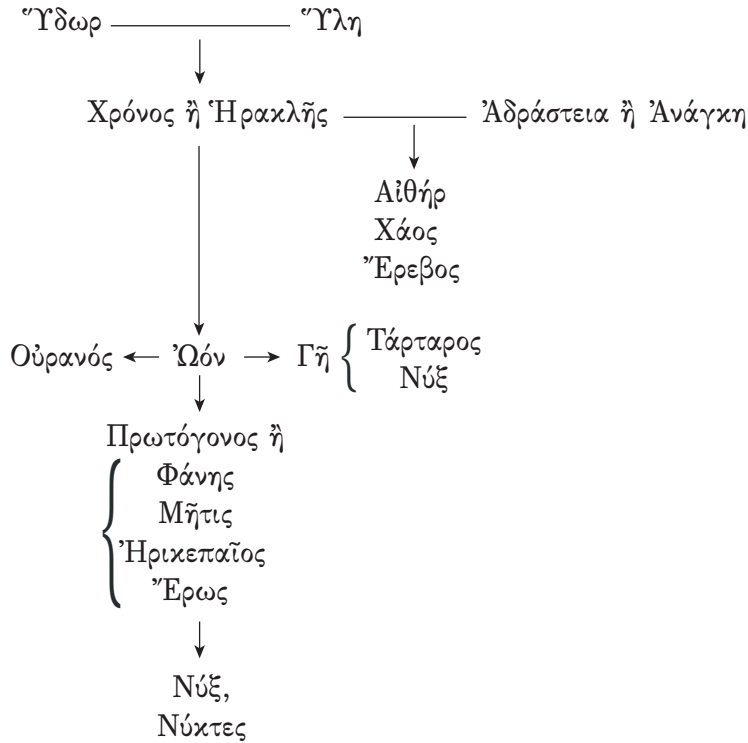
Ὁ Μαλάλας γράφει ὅτι, κατὰ τὸν Ὀρφέα, στὴν ἀρχὴ ἀνυφώθηκε μὲ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου ὁ Αἰθήρ, πού δημιουργήθηκε ἀπὸ τὸν θεό. Γύρω ἀπὸ τὸν Αἰθέρα ἦταν Χάος, ἐνῶ ἡ σκοτεινὴ Νύκτα ἐξουσίαζε (κυβερνοῦσε) καὶ ἐκάλυπτε ὅλα ὅσα ἦταν κάτω ἀπὸ τὸν Αἰθέρα – αὐτὸ ἐνοοῦσε λέγοντας ὅτι προεῖχε ἡ Νύκτα· τότε ἀκόμη καὶ ἡ γῆ ἦταν ἀόρατη ἐξ αἰτίας τοῦ σκότους. Ὄταν δὲ τὸ φῶς ἔσκιε τὸν Αἰθέρα, φώτισε τὴν Γῆ καὶ ὅλη τὴν κτίση. Σύμφωνα μὲ ὅσα ἄκουσε ἀπὸ τὴν μαντεία ὁ Ὀρφεὺς ὠνόμασε αὐτὸ τὸ φῶς Μῆτιν, Φάνητα, Ἑρικεπαῖον.⁸⁸ Ἐπειδὴ λοιπὸν ὁ Φάνης ἐμφανίσθηκε μέσα στὴν Νύκτα, θεωρεῖται υἱὸς τῆς: «τῆς ἀθάνατης Νύκτας τὸν ἐνδοξο υἱό, πού Φάνητα βέβαια ἀποκαλοῦν οἱ νεώτεροι ἄνθρωποι, γιατί πρῶτος φανερώθηκε.»⁸⁹

Στοὺς Ὀρνιθες τοῦ Ἀριστοφάνους ὁ χορὸς λέει, ὅτι στὴν ἀρχὴ δὲν ὑπῆρχαν γῆ, οὐρανὸς καὶ ἀέρας, ἀλλὰ τὸ Χάος, ἡ Νύκτα, τὸ Ἐρεβός καὶ ὁ Τάρταρος. Καὶ μέσα στοὺς ἀπειρους (ἀπέραντους) κόλπους τοῦ Ἐρέβους ἡ Νύκτα μὲ τὰ μαῦρα φτερὰ γέννησε μόνη τῆς ἓνα Ἰὼν. Ὄταν συμπληρώθηκε ὁ κατάλληλος χρόνος, ἀπὸ τὸ Ἰὼν ξεπήδησε ὁ Ἐρωσ, πού ἔμοιαζε μὲ στροβίλους τοῦ ἀνέμου καὶ ἔλαμπαν στίς πλάτες του δύο χρυσὲς φτεροῦγες. Καὶ πρὶν ὁ Ἐρωσ ἀναμίξει τὰ πάντα, δὲν ὑπῆρχε τὸ γένος τῶν θεῶν· καθὼς ὅμως ἀναμιγνύονταν τὰ μὲν μὲ τὰ δέ, γεννήθηκαν ὁ Οὐρανὸς, ὁ Ὠκεανὸς, ἡ Γῆ καὶ τὸ ἀθάνατο γένος τῶν μακάρων θεῶν.⁹⁰

Ἐπειδὴ τὸ θεῖο φῶς τοῦ Φάνητος ἔλαμψε μέσα στὴν Νύκτα, λέγεται ὅτι ἡ Νύκτα ἐνώθη μὲ αὐτόν· «τὸν Πρωτόγονον βέβαια οὐδεὶς εἶδε μὲ τὰ μάτια του, παρὰ μόνη ἡ ἱερὴ Νύκτα· ὅλοι δὲ οἱ ἄλλοι θαύμαζαν, βλέποντας στὸν αἰθέρα τὴν ἀπροσδόκητη φεγγοβολιὰ πού ἀκτινοβολοῦσε τὸ σῶμα τοῦ ἀθανάτου Φάνητος.»⁹¹ Ἄλλες πληροφορίες ἀναφέρουν ὅτι ὁ Φάνης, ὡς θῆλυς καὶ πατήρ, γέννησε τὶς Νύκτες.⁹²

Θὰ ἐξετάσουμε λοιπὸν καθένα ἀπὸ τὰ ἐμφανιζόμενα στοι-
χεῖα καὶ μόνο του καὶ σὲ συνδυασμὸ μὲ τὰ ἄλλα.

Σύνθετο διάγραμμα τῆς Πρώτης θεογονίας

1. 'Υλη καὶ 'Υδωρ

Κατὰ τὸν Δαμασσίον, ὁ Όρφευς ὑπέθεσε ὡς πρῶτες ἀρχές τὴν ὕλη καὶ τὸ ὕδωρ, γιατί ἡ ὕλη ἐθεωρεῖτο ὡς ἀπὸ τὴν φύση τῆς εὐδιάλυτη (φύσει σκεδαστή) καὶ τὸ ὕδωρ ὡς συνδετικό καὶ συνεκτικό (κολλητικὸν τε καὶ συνεκτικόν).⁹³ Μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο στὴν θέση τῆς πρώτης ἀρχῆς τίθενται δύο ἄλλες ἀρχές, ποὺ συνδέονται μεταξύ τους σύμφωνα μὲ τὸν νόμο τῆς συνθέσεως τῶν ἐναντίων.

93. Δαμασίου *Περὶ ἀρχῶν* 123b (OF 54).

Στήν περίπτωση αυτή ή έναντιότητα πού ένώνει τὰ δύο στοιχεῖα ἐκφράζεται ἀπό τὸ εὐδιάλυτο τῆς ὕλης καὶ τὸ συνεκτικό-συνδετικό τοῦ ὕδατος. Ἡ σύνθεσή τους ἀποτελεῖ τὴν ἰλύν (δηλ. λάσπη), πού μερικοὶ τὴν θέτουν ἐσφαλμένα στὴν θέση τῆς ὕλης, ὡς πρὸς τὸ ὕδωρ. Ἡ ὕλὸς ἐνοποιεῖ τις δύο ἀρχές στὴν πρώτη θέση τῆς ὕλικῆς δημιουργίας, καὶ συμβολίζει τὴν πρωταρχικὴ κατάσταση καὶ μορφή τῆς ὕλης τοῦ σύμπαντος, πού φέρει συγχρόνως μέσα της τὴν ἔκφραση τῶν δύο ἀντιθέτων δυνάμεων, οἱ ὁποῖες δροῦν στὸ ὕλικὸ σύμπαν. Ἡ μία δύναμη εἶναι ἡ ἀπωστικὴ πού διαλύει, καὶ ἡ ἄλλη εἶναι ἡ ἐλκτικὴ πού συνθέτει καὶ συγκρατεῖ τοὺς σχηματισμοὺς τῆς ὕλης.

Εἶναι οἱ δυνάμεις πού ἀναγνωρίσθηκαν χιλιάδες χρόνια ἀργότερα ἀπὸ τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἐπενεργείας τους ἐπάνω στὰ ὕλικὰ σώματα τῆς γῆς (παγκόσμια ἔλξη: Newton 1692) καὶ στοὺς γαλαξίες τοῦ σύμπαντος (παγκόσμια ἄπωση: Hubble 1929). Καὶ πρέπει νὰ σημειωθῆ ὅτι, ἐνῶ οἱ Ὀρφικοὶ θεώρησαν ἀπὸ τὴν ἀρχὴ πὼς οἱ δυνάμεις αὐτὲς συνυπάρχουν, στοὺς νεώτερους χρόνους πέρασαν τρεῖς περίπου αἰῶνες, ἀπὸ τότε πού ἀνακαλύφθηκε ἡ ἔλξη, μέχρι νὰ γίνῃ ἀντιληπτὴ καὶ νὰ γνωσθῆ ἡ ἄπωση.

Τὸν Ε' αἰῶνα π.Χ. ὁ Ἐμπεδοκλῆς, πού ἦταν Πυθαγόρειος,⁹⁴ διατύπωσε καὶ πάλι τὴν ἰδέα τῆς συνυπάρξεως δύο ἀντιθέτων δυνάμεων πού κινητοποιοῦν τὸ σύμπαν· «καὶ αὐτὰ (τὰ στοιχεῖα) δὲν παύουν νὰ μεταβάλλωνται διαρκῶς, ἄλλοτε μὲν συνενούμενα ὅλα σὲ ἓνα διὰ μέσου τῆς Φιλότητος, ἄλλοτε δὲ πάλι διασκορπιζόμενα μεταξύ τους βίαια ἀπὸ τὴν ἔχθρα τοῦ Νείκου.»⁹⁵ Στὴν Φιλότητα καὶ τὸ Νεῖκος τοῦ Ἐμπεδοκλέους ἀντιστοιχοῦν ἡ ἔλξη καὶ ἡ ἄπωση. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Πυθαγόρας εἶχε συμπεριλάβει πολλὰ στοιχεῖα τῆς ὀρφικῆς διδασκαλίας στὴν δική του, συμπεραίνουμε ὅτι αὐτὲς οἱ ἰδέες τοῦ πυθαγορείου Ἐμπεδοκλέους εἶναι ὀρφικῆς προελεύσεως.

94. OT 181.

95. DK, Ἐμπεδοκλῆς, Β' Fr 17,6-8: καὶ ταῦτ' ἀλλάσσοντα διαμπερές οὐδαμὰ λήγει,/ ἄλλοτε μὲν Φιλότητι συνερχόμενα εἰς ἓν ἅπαντα,/ ἄλλοτε δ' αὖ δίχ' ἕκαστα φορεύμενα Νείκεος ἔχθει.

2. Χρόνος ἢ Ἡρακλῆς.

Ἡ ὕλη καὶ τὸ ὕδωρ ἐνούμενα ὡς δύο ἀντίθετες (ἄρρη καὶ θήλεια) δημιουργικὲς ἀρχές, γεννοῦν τὸν χρόνο. Πιὸ ἀπλᾶ θὰ λέγαμε, ὅτι ἡ πρωτοῦλη τοῦ σύμπαντος (ἰλύς) γεννᾷ τὴν ἔννοια τοῦ χρόνου. Βάσει τῶν συγχρόνων θεωριῶν αὐτὸ σημαίνει, ὅτι δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρξῃ χρόνος χωρὶς τὴν συναντίληψη τοῦ ὕλικου σύμπαντος. Ἀλλὰ μόνη ἡ ὑπαρξὴ τῆς ὕλης ἀποτελεῖ ἀναγκαία, ὅχι ὅμως καὶ ἰκανὴ συνθήκη γιὰ τὴν ἀντίληψη τῆς ἐννοίας τοῦ χρόνου. Γιατὶ ἡ παρουσία τῆς ὕλης παράγει τὴν ἔννοια τοῦ χώρου, οἱ μεταβολές δὲ τοῦ χώρου, δηλαδὴ οἱ κινήσεις ἢ μεταβολές τῆς ὕλης, παράγουν τὴν ἔννοια τοῦ χρόνου. Ἡ κίνηση τῆς ὕλης ὅμως προκαλεῖται ἀπὸ τὴν ἐπενέργεια τῶν δύο παγκοσμίων δυνάμεων, τῆς ἔλξεως καὶ τῆς ἀπώσεως. Γι' αὐτό, ὁ ὄρφικὸς χρόνος δὲν γεννᾶται ἀπὸ μία τυχαία ὕλη, ἀλλ' ἀπὸ ἐκείνη πού περι- κλείει μέσα της τίς δυνάμεις πού τὴν κινητοποιοῦν.

Ἡ εὐθύς ἐξ ἀρχῆς συνύπαρξῃ χρόνου καὶ ὕλης ἐκφράζεται μὲ τὸ ἐπίθετο τοῦ Χρόνου (Ἡρακλέους) «αὐτοφυής»,⁹⁶ δηλαδὴ ἐκεῖνος πού γεννήθηκε μόνος του, αὐτομάτως. Ἀπὸ τότε πού ὑπῆρξε ἡ πρωτοῦλη τοῦ σύμπαντος σὲ δυναμικὴ κατάσταση καὶ ἐμφανίσθηκε ὁ χρόνος, κάθε τι μέσα στὸ σύμπαν γεννήθηκε «ἐν χρόνω». Ἀπὸ αὐτῆς τῆς πλευρᾶς ὁ Χρόνος θεωρεῖται ὡς ἐκεῖνος πού γέννησε τὰ πάντα. Μὲ τὴν ιδιότητα τοῦ παγγενέτορος, ὁ Χρόνος ἀποτελεῖ μόνος του μία πρώτη δημιουργικὴ ἀρχή,⁹⁷ καὶ γι' αὐτὸ δὲν μπορούμε νὰ τὸν ἐκφράσουμε· εἶναι «ἄρρητος».⁹⁸

Ὁ Χρόνος ἢ Ἡρακλῆς χαρακτηρίζεται ὡς ἀγέραςτος,⁹⁹ γιατί ἰσχύει διαρκῶς καὶ ξαναγεννιέται μὲ κάθε τι πού δημιουργεῖ, ὡς ἡλικία του. Ἐπειδὴ ὅμως ὁ χρόνος ἀποτελεῖ ἕνα πλαίσιο, ὅπου συντελεῖται ἡ δημιουργία, ἡ ἐξέλιξη καὶ ὁ θάνατος τῶν πάντων, δὲν εἶναι μόνον «παγγενέτωρ», ἀλλὰ καὶ «παμφάγος»· τρώει-καταστρέφει τὰ πάντα, ἀφοῦ τίποτα δὲν μπορεῖ νὰ ἀντισταθῇ στὸ πέρασμά του.

96. OH 12,9.

97. OF 68: Πρόκλ. εἰς Πλάτ. Κρατύλον 396 b.c: Ὁρφεὺς τὴν πρώτην πάντων αἰτίαν Χρόνον καλεῖ. Πρόκλ. Θεολ. Πλάτ. I 28: τοῖς μὲν γὰρ Ὁρφικοῖς ... τὸ πρῶτιστον αἴτιον Χρόνος προσείρηται. Συριανοῦ εἰς Ἀριστοτ. Μεταφυσ. Β 4, 1000a19: Χρόνον δὲ καὶ Ὁρφεὺς τὸ πρῶτον ἐκάλει.

98. OH 12,4 ἄρρητε, 6 παμφάγε, παγγενέτωρ.

99. Δαμασκ. Περὶ ἀρχῶν 123b (OF 54): ὠνομάσθαι δὲ Χρόνον ἀγήραον καὶ Ἡρακλῆα τὸν αὐτόν.

Περισσότερες λεπτομέρειες για τον Χρόνο θα δοθούν αργότερα στα περι Κρόνου και στο πέμπτο κεφάλαιο.

3. Ἀνάγκη ἢ Ἀδράστεια.

Μαζι με τον Χρόνο ἐμφανίζεται στην δημιουργία ἡ Ἀνάγκη ἢ Ἀδράστεια. Τὸ ὄνομα Ἀνάγκη φανερώνει τὴν μοῖρα ὡς φυσικὸ νόμο, καὶ τὸ ὄνομα Ἀδράστεια ἐκφράζει τὸ ἀναπόδραστο, τὴν ἀδυναμία νὰ ξεφύγη κανεὶς ἀπὸ ὅσα αὐτὴ ἔχει καθορίσει καὶ νομοθετήσει.¹⁰⁰ Τὴν παγκόσμια ἰσχὺ τῆς Ἀνάγκης ἐκφράζει ἡ ἰδιότητά της νὰ «ἐκτείνεται σὲ ὀλόκληρο τὸν κόσμον καὶ νὰ ἀγγίξη τὰ πέρατά του.»¹⁰¹ Ἐπειδὴ δὲ ἡ Ἀδράστεια ἐμπεριέχει τὸν παγκόσμιον νόμον, ἔχει συμπεριλάβει καὶ συγκρατεῖ μέσα της ἐνιαῖα τὶς ἀναλογίες ὄλων μαζι τῶν νόμων, ἐγκοσμίων καὶ ὑπερκοσμίων, πεπρωμένων καὶ θείων.¹⁰² Αὐτὰ σημαίνουν, ὅτι ἡ ἐξέλιξη ὀλοκλήρου τοῦ σύμπαντος ἐν χρόνῳ γίνεται βάσει μιᾶς ἀναπόφευκτης καὶ πανίσχυρης νομοτέλειας, ποὺ ἐμπεριέχει τὴν ἔκφραση ὄλων καὶ τῶν παντὸς εἶδους νόμων ποὺ ὑπάρχουν. Ἡ ἰσχὺς τῆς Ἀδραστείας (νομοτέλειας) εἶναι τόση, ὥστε ἀποκαλεῖται «ἄνασσα» καὶ οὐδεὶς τολμᾷ νὰ τὴν φθονήσῃ ὡς «ἀνεπιφθόνητον» (ἀμέγαρτον).¹⁰³

Ἡ ἔννοια αὐτῆς τῆς νομοτέλειας δὲν εἶναι ξένη πρὸς τὴν κοσμολογία· ἐκφράζει οὐσιαστικὰ τὴν συνολικὴ πορεία ἐξελιξέως ὀλοκλήρου τοῦ κόσμου μέσα ἀπὸ ὅλες τὶς λεπτομέρειες τῆς δημιουργίας, οἱ ὁποῖες καθωρίστηκαν ἀπὸ γνωστούς καὶ ἀγνώστους μας ἐπὶ μέρους νόμους.

Ἡ Ἀνάγκη ἀποτελεῖ ἐπίσης μιὰν τρίτην ἀρχὴ ὡς πρὸς τὴν οὐσία της, δηλαδὴ τὶς ἰδιότητές της. Γιὰ νὰ δηλώσουν τὴν δημιουργικὴ δύναμή της ὡς νομοτέλειας, τὴν παρίσταναν ὡς ἄρρενόθηλον.¹⁰⁴ Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο ἔφερε μέσα της συγχρόνως τὶς ἰδιότητες τοῦ ἄρρενος καὶ τοῦ θήλεος, καὶ ἐπομένως τὴν γενετικὴ (δημιουργικὴ) ἱκανότητα ποὺ ἐκπορεύ-

100. Ἑρμείας εἰς Πλάτ. Φαῖδρον 248c (OF 105): Ἀδράστεια ... κεκλημένη διὰ τὰ ὑπ' αὐτῆς τεθέντα καὶ νομοθετηθέντα ἀναπόδραστα εἶναι.

101. Δαμασκ. Περὶ ἀρχῶν 123b (OF 54): διωργυιωμένην ἐν παντὶ τῷ κόσμῳ, τῶν περάτων αὐτοῦ ἐφαπτομένην.

102. Ἑρμείας εἰς Πλάτ. Φαῖδρον 248c (OF 105): περιεκτικὴ ἐστὶ καὶ τοῦ Νόμου ... Ἀδρήστεια, ἡ πάντων ὁμοῦ τῶν νόμων τῶν τε ἐγκοσμίων καὶ ὑπερκοσμίων, τῶν τε εἰμαρμένων καὶ δίων ... τὰ μέτρα ἐνιαίως ἐν ἑαυτῇ συλλαβοῦσα καὶ συνέχουσα.

103. ΟΗ Εὐχὴ πρὸς Μουσαῖον, 36: Ἀδρήστειαν ἄνασσαν. Ὅρφ. Ἀργοναυτ., 12 ἀμέγαρτον.

104. Δαμασκ. Περὶ ἀρχῶν 123b (OF 54): τρίτην ἀρχὴν κατὰ τὴν οὐσίαν ἐστῶσαν, πλὴν ὅτι ἄρρενόθηλον αὐτὴν ὑπεστήσατο (Ὅρφεὺς) πρὸς ἐνδειξιν τῆς τῶν πάντων γεννητικῆς αἰτίας.

εται από το ἄρρεν και εκφράζεται δια μέσου τοῦ θήλεος ὡς γέννηση.

Ἐς σημειωθῆ ἐπὶ πλέον, ὅτι και στήν παγκόσμια μυθολογία οἱ δημιουργικὲς ἀρχὲς ἐμφανίζονται ἢ ὡς ζεύγη ἄρρενος και θήλεος, ἢ ὡς ἀρρενόθηλεις, γιὰ νὰ δηλώνεται ἡ γενετική ἰκανότητά τους, πὸν προκαλεῖ τὴν ἐμφάνιση (γέννηση) μιᾶς ἄλλης ἀρχῆς.

Περὶσσότερα στοιχεῖα γιὰ τὴν Ἀδράστεια δίδονται σὲ ἐπόμενη παράγραφο.

4. Αἰθήρ, Χάος και Ἐρεβος.

Ὁ Χρόνος και ἡ Ἀνάγκη γέννησαν τὸν Αἰθέρα, τὸ Χάος και τὸ Ἐρεβος, ὡς δυναμικὴν τριάδα. Ὁ Αἰθήρ χαρακτηρίζεται ὡς «ὑγρός» (νοτερός), τὸ Χάος «ἀπέραντο» (ἄπειρο) και τὸ Ἐρεβος «ὀμιχλῶδες».¹⁰⁵ Ἀπὸ τὰ τρία αὐτὰ στοιχεῖα, ὁ Αἰθήρ και τὸ Ἐρεβος ἀναφέρονται στήν «ὑγρὴ» και «ὀμιχλώδη» κατάσταση τοῦ ἀπέραντου χώρου, τὸν ὁποῖο καθορίζει τὸ τρίτο στοιχεῖο, τὸ Χάος. Στὴν περίπτωση λοιπὸν πὸν ὁ Χρόνος ἀποτελεῖ ζευγος με τὴν Ἀνάγκη, γεννᾷ τοὺς Αἰθέρα-Χάος-Ἐρεβος ὡς δυναμικὴ τριάδα στοιχείων, δηλαδὴ ὡς τριάδα πὸν φέρει μέσα της δύναμη ἐξελικτική. Ὅταν ὅμως ὁ Χρόνος θεωρεῖται πρώτη ἀρχή (στὴ ραψωδικὴ θεογονία), γεννᾷ τὴν δυάδα Αἰθέρα-Χάος ἢ Ἐρεβος-Χάος, ἐπειδὴ Αἰθήρ και Ἐρεβος εἶναι οὐσιαστικὰ ἰσοδύναμα.

Κατὰ τὸν Πρόκλον, ὁ Πλάτων ὠνόμαζε χάσματα τὶς δυάδες ἐπηρεασμένους ἀπὸ τὴν ὀρφικὴ διδασκαλία, σύμφωνα με τὴν ὁποία «ὁ ἀγέραστος και με τὴν ἀμετάτρεπτη γνώμη Χρόνος γέννησε τὸν Αἰθέρα και μεγάλο χάσμα ἐκατέρωθεν του.»¹⁰⁶ Ἀναφέρεται δὲ ὅτι κατὰ τὸν Ὀρφέα, σ' αὐτὸ τὸ χάσμα «οὔτε πέρασ ὑπῆρχε, οὔτε πυθμὴν, οὔτε κάποιον ἔδρανο.»¹⁰⁷ Ὁ Πρόκλος δίνει τὴν ἐξήγηση, ὅτι τὸ χάσμα νοεῖται ὡς τὸπος τῶν μορφῶν (εἰδῶν), ὅπου δὲν ὑπῆρχε πέρασ,

105. Δαμασκ. *Περὶ ἀρχῶν* 123b (OF 54).

106. Πρόκλ. εἰς Πλάτ. *Πολιτ.* II 138 (OF 66): Αἰθέρα μὲν Χρόνος οὗτος ἀγήραος, ἀφθιτόμητις γείνατο και μέγα χάσμα πελώριον ἔνθα και ἔνθα.

107. Σιμπλικ. εἰς Ἀριστοτ. *Φυσικ.* IV 1, 208b29 (OF 66): οὐδέ τι πεῖραρ ὑπῆν, οὐ πυθμὴν, οὐδέ τις ἔδρα.

108. Πρόκλ. εις Πλάτ. *Τίμαιον* 30a (OF 66).

πυθμὴν καὶ ἔδρα, γιὰτὶ ἦταν ἀσταθῆς (ἄστατος), ἄπειρος καὶ ἀκαθόριστος (ἀόριστος). ἐπειδὴ δὲ ὁ χῶρος τῶν μορφῶν ἦταν ἀκόμη ἄμορφος (ἀνείδεος), γι' αὐτὸ ὠνομαζόταν καὶ πυκνὸ σκοτάδι (ἄζηχῆς σκότος).¹⁰⁸

Ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν ὑπερβατικὴ ἑρμηνεία ποὺ δίνει ὁ Πρόκλος στὴν συνέχεια, ἀπὸ φυσικῆς πλευρᾶς ὁ Αἰθήρ, τὸ Χάος καὶ τὸ Ἐρεβος ἐκφράζουν τὴν φύση καὶ τὴν δυναμικὴ κατάσταση τῆς πρωτοῦλης τοῦ σύμπαντος. Ὁ ὑγρὸς Αἰθήρ δηλώνει συγχρόνως τὴν ρευστότητα καὶ τὴν δημιουργικὴ ἱκανότητά της, ἀφοῦ ἡ ὑγρασία –σὲ ἀντίθεση πρὸς τὴν ξηρότητα– ἐπιτρέπει καὶ εὐνοεῖ γενικὰ ὅποιαδήποτε ἀναπαγωγῆ. Τὸ ἀπέραντο Χάος ἐκφράζει τὸ ἀδιαμόρφωτο τῆς πρωτοῦλης, δηλαδὴ τὴν ἔλλειψη κάθε εἰδικῆς μορφῆς της. Τὸ ὀμιχλῶδες Ἐρεβος ἀναφέρεται στὴν σκοτεινότητά της ἀπὸ ἔλλειψη ἀκτινοβολίας ὅποιασδήποτε μορφῆς. Αὐτὸ ἔπεται καὶ ἀπὸ τὸ ἀπόσπασμα ποὺ παρουσιάζει τὸν Ὅρφέα νὰ λέγῃ ὅτι «τὰ πάντα ἦταν ἀδιαχώριστα καὶ ἀδιάκριτα ἐξ αἰτίας τῆς σκοτεινῆς ὀμίχλης.»¹⁰⁹ Ἀλλὰ ἡ «σκοτόεσσα ὀμίχλη» εἶναι τὸ ἴδιο πρᾶγμα μὲ τὸ «ὀμιχλῶδες Ἐρεβος» ποὺ ἀναφέρει ὁ Δαμάσκιος.

109. Πρόκλ. εις Πλάτ. *Παρμεν.* 139b (OF 67): ἀδιακρίτων πάντων ὄντων κατὰ σκοτόεσσαν ὀμίχλην.

Ἔτσι, ἡ μὲν δυάδα ὕλη-ὔδωρ συμβολίζει τὴν ὑπαρξὴ τῆς πρωτοῦλης καὶ τῶν δύο δυνάμεων ποὺ τὴν κινητοποιοῦν, ἡ δὲ τριάδα Αἰθήρ-Χάος-Ἐρεβος συμβολίζει τὴν πρωταρχικὴ κατάσταση τοῦ σύμπαντος ἀπὸ τὴν ρευστότητα, σκοτεινότητα καὶ τὸ ἀδιαμόρφωτο τῆς πρωτοῦλης. Ἴσως δὲ νὰ φαίνεται παράξενο, ποὺ ὁ Χρόνος παρουσιάζεται σὰν γέννημα τῆς δυάδος Ὑλῆς-Ὑδωρ καὶ γεννήτωρ τῆς τριάδος Αἰθήρ-Χάος-Ἐρεβος, ποὺ καὶ οἱ δύο συμβολίζουν τὴν πρωτοῦλη. Δὲν ὑπάρχει ὅμως καμμιά ἀντίφαση· γιὰτὶ ὁ Χρόνος, ὡς ἔννοια ποὺ παράγεται ἀπὸ τίς μεταβολές τοῦ χώρου, τὸν ὁποῖο καθορίζει ἡ παρουσία τῆς ὕλης, ἀποτελεῖ ἀναμφισβήτητα γέννημά της. Ἀπὸ τὴν στιγμὴ ὅμως ποὺ ὁ Χρόνος θεωρεῖται ὡς τὸ πλαίσιο, μέσα στὸ ὁποῖο λαμβάνουν χώρα οἱ ἐξελικτικὲς καταστάσεις τῆς ὕλης, εἶναι καὶ ὁ γεννήτωρ αὐτῶν τῶν καταστάσεων.

5. Ώόν

Κατὰ τὸν Ὀρφέα, μετὰ τὸν Αἰθέρα, τὸ Χάος καὶ τὸ Ἐρεβος, ὁ Χρόνος ἐφτιαξε ἓνα τεράστιο Ὄν πὸ ἀσημόφεγγε.¹¹⁰ Ὁ Δαμάσκιος λέγει, ὅτι ἡ λέξις «ἐφτιαξε» (ἔτευξε) δείχνει πὼς τὸ Ὄν δὲν εἶναι γέννημα, ἀλλὰ κάτι τὸ τεχνητό· αὐτὸ δὲ σημαίνει, ὅτι ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο τουλάχιστον στοιχεῖα, τὴν ὕλη καὶ τὴν μορφὴ ἢ ἀντίστοιχά τους. Τὸ δημιουργημα αὐτὸ τοῦ Χρόνου θεωρεῖται γενικὰ ὡς ἀπόγονος τοῦ Αἰθέρος καὶ τοῦ Χάους, καὶ ἀποτελεῖ τὴν ρίζα, τὴν ἀρχὴ τῶν πάντων.¹¹¹

Στὴν θεογονία τοῦ Ἐπιμενίδου ὑπάρχει ἐπίσης τὸ Ὄν, τὸ ὁποῖο προκύπτει ἀπὸ τὴν ἐξῆς διαδοχὴ ἀρχῶν: Ὁ Ἄηρ καὶ ἡ Νύξ γέννησαν τὸν Τάρταρον, ὁ ὁποῖος μὲ τὴν σειρά του γέννησε δύο Τιτᾶνες (διαφορετικῶν φύλων προφανῶς), πὸ γέννησαν τελικὰ τὸ Ὄν.¹¹²

Κατὰ τὸν Ἀπίωνα, τὸ ὄρφικὸ Ὄν προῆλθε ἀπὸ ὅλη τὴν ποσότητα τῆς ὕλης κατὰ τὸν ἀκόλουθο τρόπο: «Ἐνῶ ὑπῆρχαν ἡ ἔμφυχη ὕλη, πὸ τὴν ἀποτελοῦσαν τέσσερα στοιχεῖα, καὶ κάποιος ἀπέραντος βυθός, πὸ διαρκῶς μεταβαλλόταν καὶ καθὼς ἐκινεῖτο ἄτακτα, ἔχυνε μυριάδες ἀτελεῖς ἀναμίξεις τῶν στοιχείων ἐπάνω σὲ ἄλλες πὸ διαλύονταν ἀπὸ τὴν ἀταξία, συνέβηκε κάποτε, καθὼς αὐτὸ τὸ ἀπέραντο πέλαγος ἀπὸ τὴν ἴδια του τὴν φύση ὠθεῖτο πέρα-δῶθε, μὲ φυσικὴ κίνηση νὰ ἀρχίσῃ νὰ ρέῃ μὲ τάξιν μέσα στὸν ἑαυτὸ του σὰν δίνη, καὶ νὰ ἀναμιγνύῃ τις οὐσίες... Μὲ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου ὅλη ἡ ὕλη γέννησε ὡς ὦν τὸν οὐρανὸ πὸ μοιάζει μὲ σφαῖρα καὶ περιέχει τὰ πάντα. Στὴν ἀρχὴ τὸ ὦν ἦταν γεμᾶτο ἀπὸ τὴν οὐσία πὸ εἶχε ἀναπαραγωγικὴ ἰκανότητα, γιὰ νὰ μπορῇ νὰ γεννήσῃ τὰ παντὸς εἶδους στοιχεῖα καὶ χρώματα ... τὸ ἔμφυχον ὦν πὸ γεννήθηκε ἀπὸ τὴν ἀπειρὴ ὕλη, καθὼς ἐκινεῖτο ἀπὸ τὴν ὑπάρχουσα ὕλη πὸ ἔρρεε δι-
αρκῶς, παρουσίασε παντὸς εἶδους μεταβολές.»¹¹³

Ἄς ἐξετάσουμε λοιπὸν τῶρα τις πληροφορίες γιὰ τὸ Ὄν.

110. Δαμασκ. *Περὶ ἀρχῶν* 55 (OF 70): ἔπειτα δ' ἔτευξε μέγας Χρόνος Αἰθέρι δίω ὦεὸν ἀργύφον.

111. Πρόκλ. εἰς Πλάτ. *Τίμαιον* 30 c.d (OF 66): ἦν δὲ τὸ ὦν ἐκεῖνο τοῦ τε Αἰθέρος ἔγγονον καὶ τοῦ Χάους ... ὁ μὲν γάρ ἐστι ρίζωμα τῶν πάντων.

112. DK, Ἐπιμενίδης, Β' Fr 5.

113. Ἀπίων π. Κλήμ. Ρώμης *Όμιλ.* VI 3.4.5 (OF 55, OF 56): Ὀρφεὺς ὦν λέγει γενητόν, ἐξ ἀπείρου τῆς ὕλης προβεβλημένον, γεγονὸς δὲ οὕτω· τῆς τετραγενοῦς ὕλης ἐμφύχου οὐσης καὶ ὄλου ἀπείρου τινὸς βυθοῦ αἰεὶ ῥέοντος καὶ ἀκρίτως φερομένου καὶ μυρίας ἀτελεῖς κράσεις [εἰς] ἄλλοτε ἄλλας ἐπαναχέοντος καὶ διὰ τοῦτο αὐτὰς ἀναλύοντος τῇ ἀταξίᾳ ... συνέβη ποτέ, αὐτοῦ τοῦ ἀπείρου πελάγους ὑπὸ ἰδίας φύσεως περιωθουμένου, κινήσει φυσικῇ εὐτάκτως ρυθμῆν ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ εἰς τὸ αὐτὸ ὡσπερ ἰλιγγα καὶ μετῆται τὰς οὐσίας ... Χρόνῳ φερομένη ἡ ὕλη ἅπασα ὡσπερ ὦν τὸν πάντα περιέχοντα σφαιροειδῆ ἀπεκύησεν οὐρανόν· ὅπερ κατ' ἀρχὰς τοῦ γονίμου μυελοῦ πλήρες ἦν ὡς ἂν στοιχεῖα καὶ χρώματα παντοδαπὰ ἐκτεκεῖν δυνατόμενον ... τὸ ἐξ ἀπείρου ὕλης ἀποκυηθὲν ἔμφυχον ὦν ἐκ τῆς ὑποκειμένης καὶ αἰεὶ ῥεούσης ὕλης κινούμενον παντοδαπὰς ἐκφαίνει τροπάς.

Κατ' ἀρχὴν, ἐνῶ ἡ τριάδα Αἰθήρ-Χάος-Ἐρεβος γεννήθηκε ἀπὸ τὸν Χρόνον καὶ τὴν Ἀνάγκη, τὸ Ὄν παρουσιάζεται α') ὡς γέννημα τοῦ Αἰθέρος καὶ τοῦ Χάους, β') ὡς γέννημα τῆς Νύκτας, γ') ὡς γέννημα ἢ δημιουργήμα (κατασκευάσμα) τοῦ Χρόνου. Ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ ποῖα εἶναι ἡ ἀρχαιότερη καὶ αὐθεντικὴ πληροφορία, καὶ οἱ τρεῖς εἶναι ἰσοδύναμες. Αὐτὸ ἰσχύει, γιὰ τὸ ἀφοῦ τὸ Ὄν συμπεριέλαβε ὅλην τὴν πρωτοῦλη τοῦ σύμπαντος, τῆς ὁποίας ἡ κατάστασις ἐκφράζεται ὡς Αἰθήρ-Χάος ἢ ὡς Νύκτα, ἀποτελεῖ γέννημά τους. Στὴν περίπτωση τοῦ Χρόνου τὸ Ὄν ἀποτελεῖ γέννημά του, ὅταν ὁ Χρόνος θεωρητῆται ὡς τὸ βασικὸ πλαίσιο τῆς ἐξελιξέως τῶν μορφῶν τῆς ὕλης, καὶ κατασκευάσμα του, ὅταν λαμβάνεται περισσότερο ὑπ' ὄψη ἡ πρωτοῦλη, ἀπὸ τὴν ὁποία δημιουργήθηκε ἐν χρόνῳ (δηλαδὴ ὁ Χρόνος κατασκεύασε τὸ Ὄν).

Στὴν γέννησι τοῦ Ὄου δὲν φαίνεται νὰ λαμβάνη μέρος ἡ Ἀνάγκη ἢ Ἀδράστεια. Αὐτὸ δὲν σημαίνει ὅμως, ὅτι ἡ Ἀνάγκη δὲν ἐπέδρασε στὴν δημιουργία του. Ἀπὸ τὴν στιγμή ποῦ ἡ Ἀνάγκη ἐμπεριέχει καὶ ἐκφράζει ὡς νομοτέλεια τὸ σύνολο τῶν νόμων τοῦ σύμπαντος, τίποτα δὲν μπορεῖ νὰ συμβῆ, νὰ δημιουργηθῆ, χωρὶς τὴν παρουσίαν της. Καὶ θὰ ἀποτελοῦσε πλεονασμὸ τὸ νὰ ἀναφέρεται κανεὶς διαρκῶς σ' αὐτήν.

Πρέπει νὰ διευκρινισθῆ ἐπὶ πλέον, ὅτι ἐπειδὴ τὰ πάντα ἐκφράζονται διηγηματικά, διὰ μέσου γενεαλογίας δημιουργικῶν ἀρχῶν, δὲν σημαίνει πῶς κάθε ἀρχὴ ἔπεται χρονικὰ ἀπὸ τὴν προηγούμενὴν της. Κάθε ἀρχὴ «ἀπορρέει» ἀπὸ τὴν ἄλλη «δυναμικὰ,» ὄχι χρονικὰ. Μόνον ὅταν οἱ ἀρχές ἐκφράζουν καθαρὰ ὕλικές καταστάσεις καὶ τὴν ἐξελικτικὴν διαδοχὴν τους, ὑπεισέρχεται ἡ ἔννοια τοῦ χρόνου. Ὁ Χρόνος καὶ ἡ Ἀνάγκη ὡς δυναμικὲς ἀρχές, καὶ ὄχι ὡς ὕλικές καταστάσεις, παρίστανται συνεχῶς στὴν ἐξελικτικὴ πορεία τοῦ σύμπαντος, ἀπὸ τὴν δημιουργία του.

Τὸ ὄρφικὸν Ὄν συμπεριέλαβε μέσα του ἀναμιγμένα τὰ πρῶτα στοιχεῖα, καὶ λέγεται ὅτι ὁ Ὀρφεὺς παρωμοίαζε τὸ

Χάος μὲ αὐτό.¹¹⁴ Τὰ πρῶτα αὐτὰ στοιχεῖα, ἀπὸ τὴν ἀναμίξεις τῶν ὁποίων ἐγένετο ἡ πρωτοῦλη, εἶναι τὰ ἀντίστοιχα τῶν σωματίων καὶ ἀντισωματίων τῆς νεώτερης κοσμολογίας, ποὺ ἔλαβαν μέρος στὴν δημιουργία τοῦ σύμπαντος. Ἀφοῦ τὸ Ὄν συμπεριέλαβε τὰ πρῶτα στοιχεῖα, ἀποτελέσθηκε ἀπὸ ὅλη τὴν πρωτοῦλη τοῦ σύμπαντος, τὸ ποσὸν τῆς ὁποίας καθορίζεται ὡς ὑπερβολικὰ μεγάλο, ἀπὸ τὸ ἐπίθετο «ἄπειρος» ποὺ τῆς ἀποδίδεται. Τὸ ὅτι δὲν πρόκειται γιὰ ἄπειρο ποσὸν ὕλης φαίνεται ἀπὸ τὸ ὅτι αὐτὴ δὲν περιέχεται σὲ κάποιον «ἄπειρο» -ποὺ δὲν θὰ εἶχε καὶ νόημα- Ὄν, ἀλλὰ στὸ «ὑπερμέγεθος ὦν».¹¹⁵ Αὐτὸ εἶναι ἀπόλυτα σύμφωνο μὲ τὰ πορίσματα τῆς σύγχρονης κοσμολογίας, ποὺ μὲ τὴν βοήθεια τῆς Δυναμικῆς ἀστρονομίας καθορίζει τὴν μέση ποσότητα τῆς ὕλης τοῦ σύμπαντος μὲ κάποιον πολὺ μεγάλο, ἀλλὰ πεπερασμένον ἀριθμὸ. Ἡ τιμὴ αὐτὴ ὑπολογίζεται ὅτι εἶναι περὶ τὰ 10⁵³ gr, ἂν ληφθῆ ὑπ' ὄψη ἡ μέση τιμὴ τῆς μάζης τοῦ γαλαξίου μας (200-600 δισεκατομμύρια μᾶζες Ἡλίου) καὶ τοῦ συνολικοῦ πλήθους τῶν γαλαξίων τοῦ σύμπαντος (100-200 δισεκατομμύρια) [τιμὲς 2016].

Ἡ πρωτοῦλη ποὺ διαμορφώθηκε ἀπὸ τὰ πρῶτα στοιχεῖα, τὴν ὁποία συμπεριέλαβε τὸ Ὄν, θεωρεῖται ἀπὸ τοὺς Ὀρφικοὺς ὡς ἔμφυση γιὰ δύο λόγους: α') γιὰτὶ ἔφερε μέσα τῆς δύναμη ἀναπαραγωγικῆ, καὶ β') γιὰτὶ εἶχε κίνηση. Καὶ ἡ γονιμότητα καὶ ἡ κίνηση τῆς ὕλης προκαλοῦνται βασικὰ ἀπὸ τὴν δυνάμεις ποὺ τὴν κινητοποιοῦν, ἀφοῦ «γονιμότητα» σημαίνει ἐδῶ δημιουργία ποικίλων ἀναμίξεων τῶν πρωτοστοιχείων. Ἔτσι οἱ κινητοποιῆς δυνάμεις προκαλοῦσαν διαδοχικὲς μεταβολὲς τῶν μορφῶν τῆς πρωτοῦλης, καθὼς καὶ τὴν κίνησή της. Ὡς διάφορες μορφὲς τῆς πρωτοῦλης μποροῦν νὰ νοηθοῦν καὶ οἱ διαφορὲς στὴν σύστασή της, ἀνάλογα μὲ τὰ εἶδη τῶν «συμμίξεων» τῶν πρώτων στοιχείων. Σ' αὐτὴ τὴν ἔννοια εἶναι δυνατὸν νὰ περιληφθοῦν καὶ οἱ τρεῖς πρῶτες καταστάσεις τοῦ σύμπαντος, ποὺ ὀνομάζονται «περίοδοι» καὶ χαρακτηρίζονται ἀπὸ ἀντιδράσεις τῶν σωματίων καὶ

114. Ἀπίων π. Κλήμ. Ρώμης Ὀμιλ. VI 3 (OF 55): Ὀρφεὺς δὲ τὸ Χάος ὡς παρεϊκάξει, ἐν ᾧ τῶν πρώτων στοιχείων ἦν ἡ σύγχυσις.

115. Ἀθηναγόρου Ὑπὲρ Χριστιανῶν 18 (OF 57).

116. Δαμασκ. *Περὶ ἀρχῶν* 189 (OF 84): τὸ ἄπειρον οἱ θεοὶ κεκλήκασιν ὑπέρκοσμον βυθόν.

117. Ἀπίων π. Κλήμ. Ρώμης *Ὅμιλ.* VI 4.5 (OFF 55, 56): σφαιροειδὲς πανταχόθεν συνειλήθη κύτος ... ὡσπερ ὦδὸν τὸν πάντα περιέχοντα σφαιροειδῆ ἀπεκύησεν οὐρανόν. Πρόκλου εἰς Πλάτ. *Τίμαιον* 33b (OF 71): τῷ δημιουργῷ συγγενὲς τὸ σφαιρικόν ... [τὸ δ'] ἀπειρέσιον κατὰ κύκλον ἀτρώτως ἐφορεῖτο ... ὠρμήθη δ' ἀνὰ κύκλον ἀθέσφατον.

118. Ἀχιλλ. εἰς Ἄρατον I 4,6 (OF 70): τὴν δὲ τάξιν, ἣν δεδώκαμεν τῷ σφαιρώματι, οἱ Ὀρφικοὶ λέγουσι παραπλήσιαν εἶναι τοῖς ὦοις ... σχῆμα δὲ κόσμου οἷ μιν κωνοειδές, οἷ δε σφαιροειδές, οἷ δε ὦοειδές, ἧς δόξης ἔχονται οἱ τὰ ὀρφικὰ μυστήρια τελούντες. Σαφηνεῖας δὲ ἕνεκα παρελήφθη τοῦ ὦοῦ ἢ εἰκῶν.

ἀντισωματίων, οἱ ὁποῖες μετέβαλλαν τὴν σύσταση τοῦ ρευστοῦ ποῦ αὐτὰ ἀποτελοῦσαν. Γι' αὐτὸ ὁ «ρέων ἄπειρος βυθός» συμβολίζει τὸν ἀπέραντο χῶρο ποῦ ἄλλαζε μορφές, καθὼς ἡ πρωτοῦλη ἄλλαζε καταστάσεις.¹¹⁶ Τὸ πρωταρχικὸ σύμπαν-ὦδὸν σήμερα λέγεται σύμπαν-ἄτομο.

Τὸ ὀρφικὸν Ὄδον περιεῖχε δύο εἰδῶν φύσεις, ἄρρενες καὶ θήλειες. Μὲ αὐτὸ οἱ Ὀρφικοὶ ὑπονοοῦσαν καὶ τὴν δημιουργικὴ ἱκανότητα τῆς πρωτοῦλης ποῦ περιεῖχε τὸ Ὄδον, καὶ τὸν νόμο τῆς συνυπάρξεως τῶν ἐναντίων μέσα στὸ ὕλικὸ σύμπαν, μολονότι ἀγνοοῦσαν τὶς λεπτομέρειες ποῦ γνωρίζουμε σήμερα, σχετικὰ μὲ τὰ παντὸς εἶδους σωματῖα καὶ ἀντισωματῖα, ποῦ ἐμφανίσθησαν εὐθύς μὲ τὴν δημιουργία τοῦ σύμπαντος.

Οἱ ἐπὶ μέρους ἀναμίξεις (συμπυκνώσεις) τῆς ὕλης, ποῦ καθὼς κινουῦνταν ἄτακτα καὶ συγκρούονταν μεταξύ τους καταστρέφονταν καὶ ἀναδημιουργοῦνταν, καὶ ἡ φυσικὴ κίνησή τους σὲ δίνη ἀνταποκρίνεται στὴν δημιουργία καὶ τῶν γαλαξιδῶν καὶ τοῦ ἡλιακοῦ συστήματος, θὰ ἔλεγα μάλιστα, ὅτι οἱ δίνες τοῦ Descartes ἐδῶ ἔχουν τὴν ἀρχὴ τους. Ἐξ ἄλλου, ἡ ὕλη τοῦ Ὄου ἦταν σκοτεινὴ, πρᾶγμα ποῦ συμφωνεῖ μὲ τὴν κατάσταση τοῦ σύμπαντος στὰ πρῶτα του στάδια, ὅπως αὐτὴ περιγράφεται καὶ σὲ ἄλλες κοσμολογικὲς θεωρίες ποῦ ἀναπτύχθηκαν παράλληλα καὶ δέσποσαν στὴν ἐπιστημονικὴ καὶ φιλοσοφικὴ σκέψη. Αὐτὲς οἱ θεωρίες εὐρίσκονται σὲ συμφωνία μὲ τὸν τρόπο σχηματισμοῦ ἀκτινοβολούντων ἀστέρων διὰ συμπυκνώσεως τῆς σκοτεινῆς μεσοαστρικῆς ὕλης.

Τὸ σχῆμα τοῦ ὀρφικοῦ Ὄου ἦταν σφαιρικόν, ὅπως φαίνεται ἀπὸ διάφορα ἀποσπάσματα. Ὁ λόγος αὐτῆς τῆς ἀντιλήψεως ἦταν ὅτι τὸ σφαιρικόν σχῆμα ἀναφερόταν στὸν δημιουργόν, ὅπως καὶ τὸ κυκλικόν, μὲ τὸ ὁποῖο συμβολίζεται τὸ θεῖον.¹¹⁷ Ἡ χρησιμοποίησις τοῦ Ὄου γιὰ τὴν εἰκόνισις τοῦ σύμπαντος γινόταν καὶ γιὰ λόγους παραστατικότητος¹¹⁸ καὶ γιὰ νὰ δηλωθῇ ὅτι, ὅπως τὸ κοινὸ αὐγὸ ἐγκλείει ὅλα τὰ στοιχεῖα, τὶς ιδιότητες καὶ τὰ χρώματα τοῦ ζώου ποῦ θὰ

γεννηθῆ, ἔτσι καὶ τὸ Ὄν ἐμπεριέχει δυναμικὰ ὅλα τὰ στοιχεῖα τῆς μελλοντικῆς ἐξελιξέως καὶ διαμορφώσεως τοῦ σύμπαντος. Τὸ γνωστὸ λαϊκὸ αἶνιγμα, «ποιὸ γεννήθηκε πρῶτα, ἡ κότα ἢ τὸ αὐγὸ;» δὲν εἶναι παρὰ μακρινὴ ἀνάμνηση τῆς ὀρφικῆς διδασκαλίας.¹¹⁹ Γιὰ τὸ θέμα αὐτὸ γράφεται, ὅτι «ἡ ἱερὴ ὀρφικὴ διδασκαλία δὲν ἰσχυρίζεται μόνον ὅτι τὸ ὦν εἶναι γεροντότερο ἀπὸ τὴν ὄρνιθα, ἀλλὰ καὶ ἐπειδὴ τὴν συνέκλεισε μέσα του ὅλη, τοῦ ἀποδίδει ἀνάμεσα σὲ ὅλα τὴν προτεραιότητα γεννήσεως.»¹²⁰

6. Φάνης ἢ Πρωτόγονος ἢ Μῆτις ἢ Ἑρικεπαῖος ἢ Ἐρως.

Τὸ Ὄν ποὺ δημιουργήθηκε, ἐνέκλεισε δυναμικὰ μέσα του ὅλες τὶς μορφές τοῦ μετέπειτα κόσμου. Ὄταν δὲ ὁ Χρόνος ἢ Ἑρακλῆς τὸ ἔσπασε, παρουσιάσθηκε κάποιος θεὸς δισώματος.¹²¹ Ὁ δισώματος θεὸς ἦταν ἀρρενόθηλος καὶ εἶχε λάβει τὴν μορφή του μέσα στὸ Ὄν, ποὺ περιεῖχε τὰ πάντα. Ὄταν ὁ θεὸς αὐτὸς ἐμφανίσθηκε, σπάζοντας τὸ κέλυφος τοῦ Ὄου, τὰ πάντα ἔλαμψαν καὶ γι' αὐτὸ ὁ Ὄρφευς τὸν ὠνόμασε Φάνητα.¹²²

Κατ' ἄλλους ὁ Φάνης ἐμφανίσθηκε σχίζοντας τὸν λαμπρὸν (ἀργῆτα) χιτῶνα ἢ τὴν νεφέλη.¹²³ Αὐτὸς ὁ χιτῶν ἢ ἡ νεφέλη δὲν ἦταν ἄλλος ἀπὸ τὸν Αἰθέρα, ἀφοῦ λέγεται ὅτι «ἔσπασε ὁ νήνεμος αἰθέρας καθὼς ὑψώθηκε ὁ Φάνης,»¹²⁴ ὁ ὁποῖος ὠνομάσθηκε ἔτσι, γιατί «πρῶτος ἔγινε ὄρατος μέσα στὸν αἰθέρα.»¹²⁵ Ἐπειδὴ λοιπὸν ἡ ἐμφάνιση τοῦ Φάνητος ἔγινε μέσα στὸν αἰθέρα, λέγεται ὅτι «ὁ πρωτογέννητος Φαέθων εἶναι υἱὸς τοῦ πανύψηλου Αἰθέρος.»¹²⁶ Ἐπειδὴ μὲ τὴν ἐμφάνιση τοῦ Φάνητος τὰ πάντα ἔλαμψαν «ἀπὸ τὸ φῶς τοῦ πυρὸς ποὺ εἶναι τὸ ἐξοχώτερο ἀπὸ ὅλα τὰ στοιχεῖα καὶ τελειοῦται μέσα στὸ ρευστὸ (τῶν στοιχείων),»¹²⁷ εἶναι δυνατὸν νὰ ἀντιστοιχηθῆ στὸ Ὄν ἡ περίοδος τοῦ πρωτοσύμπαντος, στὴ ὁποία ἡ ἀκτινοβολία ἦταν δεσμευμένη σ' ἓνα ρευστὸ σωμα-

119. Ἀπίων π. Κλήμ. Ρώμης Ὀμιλ. VI 5-12 (OF 56).

120. Πλουτάρχου Συμποσιακ. II 3 (Kern, σ. 143): 'αἰείω ξυνετοῖσι' τὸν Ὄρφικὸν ἱερὸν λόγον, ὃς οὐκ ὄρνιθος μόνον τὸ ὦν ἀποφαίνει πρεσβύτερον, ἀλλὰ καὶ συλλαβῶν ἅπασαν αὐτῷ τὴν ἀπάντων ὁμοῦ πρεσβυγένειαν ἀνατίθησι.

121. Ἀθηναγόρου Ὑπὲρ Χριστιανῶν 18 (OF 57): ὦν, ὃ συμπληρούμενον ὑπὸ βίας τοῦ γεγεννηκότος ἐκ παρατριβῆς εἰς δύο ἐρράγη ... προῆλθε δὲ καὶ θεὸς τις δισώματος.

122. Ἀπίων π. Κλήμ. Ρώμης Ὀμιλ. VI 5.6 (OF 56): ἔνδοθεν γὰρ τῆς περιφερείας ζῶν τι ἀρρενόθηλου εἰδοποιεῖται ... ὃν Φάνητα Ὄρφευς καλεῖ, ὅτι αὐτοῦ φανέντος τὸ πᾶν ἐξ αὐτοῦ ἔλαμψεν· «κραναίου σχισθέντος ... πολυχανδέος ὦου».

123. Δαμασκ. Περὶ ἀρχῶν 98 (OF 60 ὑποσ. 6.).

124. Πρόκλ. εἰς Πλάτ. Πολιτ. II 138 (OF 72): νήνεμος ἐρράγη αἰθὴρ ὀρνευμένοιο Φάνητος.

125. Ἐτυμολ. Μ., λ. Φάνης (OF 75): τὸν δὴ καλέουσι Φάνητα, ὅτι πρῶτος ἐν αἰθέρι φαντὸς ἐγένετο.

126. Λακταντίου Περὶ θείων θεσμῶν I, 5,4-6 (OF 73): πρωτόγονος Φαέθων, περιμήκειος Αἰθέρος υἱός.

127. Ἀπίων π. Κλήμ. Ρώμης Ὀμιλ. VI 5 (OF 56): τῷ φέγγει τοῦ διαπρεπεστάτου τῶν στοιχείων πυρὸς ἐν τῷ ὑγρῷ τελεσφορουμένου.

τίων, τὰ ὅποια εὐρίσκονταν σὲ κατάσταση ἰσορροπίας μὲ αὐτὴν, καὶ στὸν Φάνητα ἢ ἀκτινοβολία ποὺ ἀπελευθερώθηκε, ὅταν ἀνατράπηκε ἢ ἰσορροπία μεταξὺ σωματίων-ἀντισωματίων καὶ ἀκτινοβολίας, καὶ ἐπικράτησαν τὰ φωτόνια ποὺ κατέκλυσαν τὸ σύμπαν. Ἄν πάλι γίνη ἀντιστοιχία τοῦ Ὡοῦ μὲ τὸ πρωταρχικὸ ἡλιακὸ νεφέλωμα, ὅταν ἢ ὕλη τοῦ νεφελώματος ἦταν σκοτεινὴ, ὁ Φάνης μπορεῖ νὰ θεωρηθῆ ὡς ὁ ἥλιος, ὅταν ἄρχισε νὰ ἀκτινοβολῆ. Ἡ ἄποψη αὐτὴ ἐνισχύεται ἀπὸ τὸ ὅτι ὁ Φάνης ἀποκαλεῖται «πρωτόγονος Φαέθων,» ποὺ ἐρμηνεύεται ὡς «πρωτογεννημένος ἥλιος,» ἀφοῦ τὸ ὄνομα Φαέθων ἀποτελοῦσε ἐπίθετο τοῦ ἡλίου.

Καὶ στίς δύο περιπτώσεις εἶναι ὁ ἴδιος ὁ Πρωτόγονος ποὺ κατὰ τὸν ὄρφικὸ ὕμνο του «γεννήθηκε ἀπὸ τὸ Ὡὸν καὶ πλανιέται στὸν αἰθέρα χαίροντας μὲ τις χρυσὲς φτεροῦγες του· εἶναι τὸ λαμπρὸ βλαστάρι ποὺ διέλυσε τὸ σκοτάδι τῆς ὁμίχλης, καθὼς περιφερόταν μὲ κινήσεις τῶν πτερύγων του πρὸς ὅλες τις κατευθύνσεις μέσα στὸν κόσμον, φέροντας τὸ λαμπρὸ ἱερὸ φῶς. Γι' αὐτὸν ἀκριβῶς τὸν λόγο ὀνομάζεται Φάνης καὶ ὁ σπινθηροβόλος μὲ τὰ ζωηρὰ μάτια.»¹²⁸

Ὁ Φάνης ἢ Πρωτόγονος ἔφερε δύο φύσεις (διφυῆς), γιατί ἦταν δισώματος, ὡς ἀρρενόθηλυς. Ὁ λόγος αὐτῆς τῆς παρουσιάσεως τοῦ Φάνητος εἶναι, ὅτι δηλώνει τὴν δημιουργικὴ ἱκανότητά του. Ὁ Φάνης ἦταν ὁ μέγας δημιουργὸς τῶν πάντων· ἦταν ἢ πρώτη ἀρχὴ (σπέρμα), ἢ πολύβουλη (πολύμητις) καὶ γόνιμη (πολύσπορος), ποὺ γέννησε θεοὺς καὶ ἀνθρώπους, τὴν ὁποία μνημονεύουν πολὺ (πολύμνηστος) τιμώντας μὲ πολλὰς ἱερούργιες (πολυόργιον). Ὡς πρώτην ἀρχὴν λοιπόν, δὲν μπορεῖ κανεὶς νὰ τὴν ἐκφράσῃ (ἄρρητος), γι' αὐτὸ παραμένει ἀπόκρυφη (κρύφιος) καὶ ἀπόρρητη.¹²⁹

Γιὰ νὰ φαίνεται καλύτερα ἢ ἰδιότητα τοῦ Φάνητος, νὰ ἐγκλειθῇ δυναμικὰ μέσα του ὅλες τις εἰκόνες τῆς μελλοντικῆς δημιουργίας καὶ ἐξελιξέως τοῦ κόσμου, δηλαδὴ τὰ ἀρχέτυπα τῶν ἐπὶ μέρος δημιουργικῶν ἀρχῶν (θεῶν) καὶ τις ἐξελικτικὲς μορφὲς τοῦ κόσμου, ὁ Φάνης ὀνομάσθηκε Μῆτις. Ἡ

128. ΟΗ 6,1-2 διφυῆ ... αἰθερόπλαγκτον,/ ὦο-γενῆ, χρυσαίαισιν ἀγαλλόμενον πτερύγεσσι, 5-9 παμφαῆς ἔρνος,/ ὄσων δς σκοτόεσσαν ἀπημαύρωσας ὁμίχλην/ πάντη δινηθεὶς πτερύγων ῥιπαῖς κατὰ κόσμον/ λαμπρὸν ἄγων φάος ἀγνόν, ἀφ' οὔ σε Φάνητα κικλήσκω/ ... καὶ Ἀνταύγην ἐλίκωπον.

129. ΟΗ 6·1,3-5,10: διφυῆ, ... γένεσιν μακάρων θνητῶν τ' ἀνθρώπων,/ σπέρμα πολύμνηστον, πολυόργιον, ... ἄρρητον, κρύφιον, ... πολύμητι, πολύσπορε.

ιδιότητα αὐτὴ κατέστησε τὸν Φάνητα τὸν «ἅγιο καὶ σεβαστὸ θεὸ Μῆτιν, ποὺ ἔφερε μέσα του τὴν ἔνδοξη ἀπαρχὴ τῶν θεῶν, τὸν ὁποῖον οἱ μακάριοι θεοὶ τοῦ Ὀλύμπου ὠνόμαζαν Φάνητα πρωτόγονον.»¹³⁰

«Κατὰ τὸν Ὀρφέα, ὁ Φάνης ἐκπέμπει τὸ νοητὸ φῶς ποὺ πληροῖ μὲ νόηση τοὺς νοερούς θεούς.»¹³¹ Ἐπειδὴ δὲ κάθε πνευματικὴ ἀρχὴ ἀπορρέει δυναμικὰ ἀπὸ ἐκείνη ποὺ τὴν «γεννᾷ», ἐρμηνεύεται τὸ πῶς, ὅταν παρουσιάσθηκε ὁ Φάνης, ὅλοι οἱ ἄλλοι θεοὶ ποὺ ἀπέρρευσαν δυναμικὰ ἀπὸ αὐτὸν «ἐκπλήσσονταν βλέποντας στὸν Αἰθέρα τὸ ἀπροσδόκητο φῶς, ποὺ ἀκτινοβολοῦσε τὸ σῶμα τοῦ ἀθανάτου Φάνητος, καὶ τὸ ὁποῖο τοὺς πληροῦσε μὲ νόηση.» Ὁ Φάνης προσωποποιοῦσε οὐσιαστικὰ τὴν δημιουργικὴ ὑπόσταση τῆς πρώτης ἀρχῆς, γι' αὐτὸ «δὲν τὸν εἶδε κανεὶς μὲ τὰ μάτια του, παρὰ μόνον ἡ ἱερὴ Νύκτα,» ποὺ συμβόλιζε τὸ ἀντίθετο τοῦ θείου φωτός, τὸ πνευματικὸ σκότος.¹³²

Ἄλλη ὀνομασία τοῦ Φάνητος εἶναι Ἑρικεπαῖος.¹³³ Γι' αὐτὸν λέγεται ὅτι εἶναι «ἄρρην καὶ θῆλυς ὁ δυνατὸς θεὸς Ἑρικεπαῖος,» ποὺ κατὰ τὸν Πρόκλον «φέρει στὸ φανερὸ τὸ ἄρρητο καὶ ἀκατάληπτο τῶν πρώτων ἀρχῶν.»¹³⁴

Κατὰ τὸν Δαμάσκιον τὰ ὀνόματα Μῆτις Ἑρικεπαῖος Φάνης ὑποδηλοῦν τὸν ἕνα τρίμορφο θεό, μὲ βάση τὴν ἀντιστοιχία Μῆτις-νοῦς, Ἑρικεπαῖος-δύναμη καὶ Φάνης-πατήρ.¹³⁵ Ὁ Ἀριστόκριτος γράφει, ὅτι ὁ Ὀρφεὺς ὀνομάζει Φάνητα τὸν μονογενῆ υἱὸ τοῦ θεοῦ ποὺ δημιούργησε τὰ πάντα, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὴν τετάρτη ραψωδία πρὸς Μουσαῖον: «Αὐτὰ ἄς ἔχης φυλαγμένα στὸν νοῦ καὶ στίς φρένες σου, ἀγαπητὸ παιδί, γνωρίζοντας βέβαια ὅτι τὰ πάντα εἶναι ἀρχαιότατα καὶ προέρχονται ἀπὸ τὸν Φάνητα.»¹³⁶ Κατὰ τὸν Μαλάλα, ὁ Ὀρφεὺς ὠνόμασε τὸ ὑπέρτατον φῶς Μῆτιν, Φάνητα, Ἑρικεπαῖον, ποὺ ἐρμηνεύεται βουλή, φῶς, ζωοδοτὴρ, καὶ εἶπε στὴν διδασκαλία του ὅτι οἱ τρεῖς δυνάμεις ποὺ ἀναφέρονται στὰ ὀνόματα εἶναι ἡ μία δύναμη καὶ ἰσχύς τοῦ μόνου θεοῦ, τὸν ὁποῖο οὔτε κανεὶς βλέπει, οὔτε τὴν μορφή καὶ τὴν φύση

130. Πρόκλ. εἰς Πλάτ. *Τίμαιον* 31a (OF 85): δαίμονα σεμνόν, Μῆτιν σπέρμα φέροντα θεῶν κλυτόν, ὃν τε Φάνητα πρωτόγονον μάκαρες κάλειον κατὰ μακρόν Ὀλυμπον.

131. Πρόκλ. εἰς Πλάτ. *Τίμαιον* 39b (OF 86): ὁ Φάνης παρὰ τῷ Ὀρφεὶ προῖησι τὸ νοητὸν φῶς, ὃ πληροῖ νοήσεως πάντας τοὺς νοερούς θεούς. Δαμασκ. *Περὶ ἀρχῶν* 113 (OF 86): Ὀρφεὺς πρῶτον ἐποίησε τὸν Φάνητα καθορώμενον ὑπὸ τῶν θεῶν, ἄλλως τε καὶ τῶν νοερῶν, ὧν ἐστὶ καὶ ὁ δημιουργός.

132. Ἑρμείας εἰς Πλάτ. *Φαῖδρον* 247c (OF 86): Πρωτόγονόν γε μὲν οὔτις ἐσέδρακεν ὀφθαλμοῖσιν, εἰ μὴ Νυξ ἱερὴ μούνη· τοὶ δ' ἄλλοι ἅπαντες θαύμαζον καθορώντες ἐν αἰθέρι φέγγος ἄελπτον τοῖον ἀπέστραπτε χροὸς ἀθανάτιο Φάνητος.

133. OH 6,4.

134. Πρόκλ. εἰς Πλάτ. *Τίμαιον* 30 c.d (OF 81): «θῆλυς καὶ γενέτωρ κρατερὸς θεὸς Ἑρικεπαῖος» φασὶν ὁ θεολόγος ... ὁ θεὸς ὅδε προάγει τὸ ἄρρητον καὶ ἄληπτον τῶν πρώτων αἰτίων εἰς τὸ ἐμφανές.

135. Δαμασκ. *Περὶ ἀρχῶν* 123 (OF 60).

136. Ἀριστοκρ. *Μανιχ. θεοσοφία* (OF 61): ταῦτα νόω πεφύλαξο, φίλον τέκος, ἐν πραπίδεςσιν, εἰδώς περ μάλα πάντα παλαίφατα κἀπὸ Φάνητος.

137. Μαλάλα Χρονογρ. IV 89 (OF 65).

138. Λεξ. Σουίδα, λ. Φάνης (OF 80).

139. OH 6,9. LS, λ. Πρίαπος.

140. Ο αρχαίος ινδικός μύθος για την δημιουργία του κόσμου περιέχει επίσης την ιδέα ενός πρωταρχικού Όου, από το οποίο εξήλθε ο δημιουργός του κόσμου, με τον ακόλουθο τρόπο: «Τὸ πᾶν στήν ἀρχὴ ἦταν ὕδατα, ἀλλ' ὄχι ὡς χεῖμαρρος. Καὶ τὰ ὕδατα ρώτησαν, ἴπως θὰ μπορούσαμε νὰ πολλαπλασιαστοῦμε; Κοπίασαν πολὺ καὶ θερμάνθηκαν ἐσωτερικά. Τελικὰ γεννήθηκε ἓνα μεγάλο χρυσὸ Αὐγὸ, ποὺ περιέπλεε τόσον καιρὸ, ὅσο σήμερα διαρκεῖ ἓνα ἔτος. Τότε γεννήθηκε ἀπὸ αὐτὸ ἓνας ἄνδρας, ὁ Prajapati· ἔσπασε τὸ χρυσὸ Αὐγὸ καὶ προσπάθησε νὰ μιλήσῃ. Εἶπε bhuh καὶ ἔγινε αὐτὴ ἡ γῆ. Εἶπε bhunah καὶ ἔγινε αὐτὸς ὁ ἀέρας. Εἶπε svah καὶ ἔγινε αὐτὸς ὁ οὐρανός.» Ο δημιουργός αὐτὸς ἦταν ὁ Ἔρωσ, ὅπως φαίνεται ἀπὸ ἓναν ὕμνο τῆς Rig Veda (ὕμν. 129, βιβλ. 10), ποὺ σὲ κάποιους στίχους λέει: «Τότε φάνηκε ὅ,τι μέσα στὸ κέλυφος ἦταν κρυμμένο/ ὁ Εἶς μετὴν δύναμη τοῦ βασιανιστικοῦ Ἐρωτα γεννημένος./ Μέσα ἀπὸ αὐτὸν γεννήθηκε κατ' ἀρχὴν/ σὰν σπέρμα σίτου ἡ Ἀγάπη.»

141. DK, Ἀκουσιλ. Β' Fr 1, Fr 3.

142. OH 58·2,4,5,8: πτερόεντα/ ... διφυῆ, πάντων κληϊδας ἔχοντα./ αἰθέρος οὐρανοῦ, πόντου, χθονός, .../ μῦνος γὰρ τούτων πάντων οἴηκα κρατύνεις.

143. Πρόκλ. εις Πλάτ. Τίμαιον 31a (OF 74).

144. Στους αρχαίους περσικούς ὕμνους θυσῶν, Yasnas, τοῦ Ζ' αἰῶνος π.Χ., ὁ δημιουργός Akuramazda ἔχει τὶς ἴδιες ιδιότητες μετὸν ὄρφικὸ Φάνητα, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὰ ἐπίθετα ποὺ τοῦ ἀποδίδονται σὲ ἓναν ἀπὸ αὐτούς: «Ὁ δημιουργός Akuramazda/ ὁ ἀπαστράπτων, ὁ μεγαλοπρεπής, ὁ μέγιστος, ὁ ἄριστος, ὁ κάλλιστος,/ ὁ ἰσχυρότατος καὶ συνετώτατος,/ ὁ με κάλλιστο σῶμα ὀρώμενος,/ ὁ ὑψιστος λόγῳ τῆς ἀγιότητος,/ ποὺ εἶναι πολὺ σοφὸς καὶ ἐπὶ πλέον χαίρεται/ ποὺ μᾶς ἐδη-

του γνωρίζει, καὶ ἀπὸ αὐτὴ τὴν δύναμη γεννήθηκαν τὰ πάντα, καὶ οἱ πνευματικὲς ἀρχές, καὶ ὁ ὕλικὸς κόσμος.¹³⁷

Ὁ Φάνης λέγεται ὅτι ἦταν ἐπόπτης (ἔφορος) τῆς ζωογόνου δυνάμεως, ὁ δὲ Ἑρικεπαῖος κάποιος ἄλλης.¹³⁸ Γι' αὐτὸ ὁ Φάνης ἀποκαλεῖται καὶ «βασιλεὺς Πρίηπος,» ὁ ὁποῖος συμβόλιζε τὶς γενετικὲς δυνάμεις τῆς φύσεως.¹³⁹

Ὁ Φάνης ὡς δημιουργὸς ταυτίζεται μετὸν Ἐρωτα.¹⁴⁰ Στὴν Θεογονία τοῦ Ἡσιόδου ὁ Ἐρωσ ἐμφανίζεται στὴν ἀρχὴ μετὸ Χάος, τὴν Γῆ καὶ τὰ Τάρταρα. Στὶς γενεαλογίες τοῦ Ἀκουσιλάου ὁ Ἐρωσ (Μῆτις) γεννιέται μαζί μετὸν Αἰθέρα ἀπὸ τὸ Ἐρεβος καὶ τὴν Νύκτα, ποὺ ἐκπροσωποῦν ἀντιστοίχως τὴν ἄρρενα καὶ τὴν θήλεια ἀρχή, οἱ ὁποῖες προῆλθαν ἀπὸ τὴν πρώτη ἀρχή, τὸ Χάος.¹⁴¹

Στους Ὅρμητες τοῦ Ἀριστοφάνους, ὅταν σπάη τὸ Ὄν, ἐμφανίζεται ὁ χρυσοφτερός Ἐρωσ, ποὺ ταυτοποιεῖται ἔτσι μετὸν Πρωτόγονο ἢ Φάνητα. Κατὰ τὸν ὄρφικὸ ὕμνο του εἶναι «φτερωτός» καὶ «διφυής», ὅπως ὁ Φάνης, «κατέχει τὰ κλειδιὰ τῶν πάντων, οὐρανοῦ αἰθέρος, ξηρᾶς καὶ θαλάσσης, καὶ μόνος του κυβερνᾷ τὸ τιμόνι ὄλων ὅσα εὐρίσκονται σ' αὐτά.»¹⁴²

Ὁ Πρόκλος ἀναφέρει ὅτι κατὰ τὸν Ὅρφέα ὁ Φάνης ὀνομάζεται καὶ «ἄβρός Ἐρωσ» καὶ «κάλλιστος,»¹⁴³ γιατί εἶναι γεμάτος ἀπὸ ἀνέκφραστη καὶ ἀπόκρυφη ὁμορφιά.¹⁴⁴ Ἐπὶ πλέον, ὡς πνευματικὴ ἀρχὴ ὁ Ἐρωσ δὲν ἔχει ἀνάγκη ὀφθαλμῶν γιὰ νὰ βλέπη καὶ ὠτων γιὰ νὰ ἀκούη· γι' αὐτὸ ὁ Ὅρφεὺς λέει ὅτι ὁ Ἐρωσ εἶναι «ἀνόμματος», χωρὶς μάτια, καὶ καθοδηγεῖ τὰ πάντα ὄχι μετὶς ἐπὶ μέρους αἰσθήσεις, ἀλλὰ μετὴν νόση, μετὶς φρένες (πραπίδεσσι).¹⁴⁵ Ἐπειδὴ δὲ μετὸν τελειώνει ἡ Πρώτη θεογονία, ἡ δημιουργία τῶν νοητῶν ἀρχῶν, ἀποκαλεῖται «κληϊδα νόου»· ἀκολουθεῖ ἡ Δεύτερη θεογονία, κατὰ τὴν ὁποία ὁ Φάνης παράγει δυναμικὰ τοὺς νοεροὺς θεοὺς, δηλαδὴ τὶς νοερὲς ἀρχές.

7. Νύξ, Φάνης, Ἀδράστεια.

Ὅπως εἶπαμε, ἡ Νύκτα θεωρεῖται ἄλλοτε μὲν ὡς παράγουσα τὸν Φάνητα, ἄλλοτε δὲ ὡς παραγομένη ἀπὸ αὐτόν. Παρατηρεῖ κανεῖς, ὅτι στὴν πρώτη περίπτωση δὲν ἀναφέρεται ποιὸς γεννᾷ τὴν Νύκτα. Κατὰ τὸν Εὐδήμον, ὁ Ὄρφευς ἀποσιώπησε τὴν πρώτη ἀρχὴ καὶ ἄρχισε τὴν δημιουργία ἀπὸ τὴν Νύκτα.¹⁴⁶ Ἀναφέρεται ἐπίσης, ὅτι κατὰ τὸν Ὄρφέα τρεῖς πρῶτες ἀρχές τῆς γεννήσεως παρήχθησαν, Νύκτα, Γῆ καὶ Οὐρανός, ἀπὸ τῆς ὁποῖας Γῆ καὶ Οὐρανός εἶναι γεννήματα τῆς Νυκτὸς καὶ παραμένουν μέσα σ' αὐτήν.¹⁴⁷

Ἀπὸ φυσικῆς πλευρᾶς αὐτὰ ἐρμηνεύονται ἀπὸ τὸ γεγονός, ὅτι ἡ ἀδιαμόρφωτη πρωτοῦλη τοῦ σύμπαντος ἦταν σκοτεινὴ καὶ ἐπομένως κυριαρχοῦσε βαθὺ σκοτάδι, δηλαδὴ βασιλεύει ἡ Νύκτα. Βασικὰ ἡ Νύκτα ἐκφράζει περιληπτικὰ τὴν γενικὴ κατάσταση τῆς πρωτοῦλης τοῦ σύμπαντος, γι' αὐτὸ κάθε τι ποὺ δημιουργεῖται μετὰ ἀπὸ αὐτὴ τὴν κατάσταση θεωρεῖται γέννημά της. Ἐπειδὴ λοιπὸν οἱ Ὄρφικοὶ τοποθετοῦσαν τὴν Νύκτα σὲ πρωταρχικὴ θέση ἀνάμεσα στὶς δημιουργικὲς ἀρχές, τοὺς ἀναφέρουν ὡς «τοὺς θεολόγους τοὺς ἐκ Νυκτὸς γεννῶντες.»¹⁴⁸

Στὴν δευτέρη περίπτωση ἡ Νύκτα παράγεται ἀπὸ τὸν Φάνητα καὶ φέρει σὲ ἄλλην μορφή τάξεως τὰ δημιουργήματά του. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο ἡ Νύκτα ἐκφράζει τὴν πρώτη θήλεια δημιουργικὴ ἀρχή, ἡ ὁποία ἐνώνεται μὲ τὸν ἄρρενα Φάνητα καὶ βασιλεύει ἐπάνω σὲ ὅλα τὰ γένη. Αὐτὸ δὲν θὰ μπορούσε νὰ γίνη, ἂν ἡ Νύκτα δὲν περιέκλειε μέσα της καὶ κάτι τὸ ἄρρενωπό. Γιατὶ ὡς πνευματικὲς ἀρχές, τὸ ἄρρεν καὶ τὸ θῆλυ εἶναι ἰσοδύναμα· μεταξύ τους ὁμως ἡγεῖται τὸ ἄρρεν καὶ ἔπεται τὸ θῆλυ, μὲ τὴν ἔννοια ὅτι τὸ θῆλυ ἀπορρέει δυναμικὰ ἀπὸ τὸ ἄρρεν. Ἐπομένως δὲν ἦταν δυνατόν, ἡ πρώτη θήλεια δημιουργικὴ ἀρχὴ νὰ ἀπέρρεε ἀπὸ κάτι ἄλλο, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν πνευματικὴ πρώτη ἀρχὴ ποὺ ἐκφράζεται ὡς πατήρ. Ὅλες οἱ ἄλλες ἀρχές ὁμως, ἀπορρέουν ἀπὸ πνευματικὰ ζεύγη πατρός-μητρός.¹⁴⁹

μιούργησε, μᾶς ἐπλασε καὶ μᾶς συντηρεῖ, / ὁ ἀγιώτατος, κάτω ἀπὸ τὰ οὐράνια.»

145. Πρόκλ. εἰς Πλάτ. *Τίμαιον* 33c (OF 82): οὔτε ἄρα ὁμμάτων δεῖται πρὸς ὄρασιν οὔτε ὠτων πρὸς τὴν ἀκοήν, καὶ ἔχει καὶ τοῦτο τὸ ἀνόμματον κατ' εἰκόνα τοῦ νοητοῦ θεοῦ, πρὸς ὃν ἀπείκασται· καὶ γὰρ ἐκεῖνον ἀνόμματον Ἐρωτα φησὶν ἔχειν Ὄρφέα: «ποιμαίνων πραπίδεςσιν ἀνόμματον ὠκὺν ἔρωτα» ... καὶ κληῖδα νόου προσειπῶν ... διότι περατοῖ πᾶσαν τὴν νοητὴν οὐσίαν καὶ συνέχει τὴν νοερὰν ζωήν.

146. Εὐδήμ. π. Δαμασκ. *Περὶ ἀρχῶν* 124 (OF 28): ἀπὸ δὲ τῆς Νυκτὸς ἐποιήσατο τὴν ἀρχήν.

147. Ἰωάν. Λυδοῦ *Περὶ μνηῶν* II 8 (OF 28a): τρεῖς πρῶται κατ' Ὄρφέα ἐξεβλάστησαν ἀρχαὶ τῆς γενέσεως, Νύξ καὶ Γῆ καὶ Οὐρανός. Ἐρμείας εἰς Πλάτ. *Φαῖδρον* 247d (OF 109): γεννήματά ἐστι ταῦτα τῆς Νυκτὸς μένοντα ἐν αὐτῇ «ἡ δὲ πάλιν Γαῖάν τε καὶ Οὐρανὸν εὐρὺν ἔτικτε· / δεῖξέν τ' ἐξ ἀφανῶν φανερούς οἱ τ' εἰσὶ γενέθλην».

148. Ἀριστοτ. *Μεταφυσ.* Α 6, 1071b26 (OF 24).

149. Δαμασκ. *Περὶ ἀρχῶν* 244, 202, 209 (OF 98): (ἡ Νύξ) εἰς ἄλλην διακόσμησιν προάγει τὰ ἐκείνου (Φάνητος) γεννήματα ... παρ' Ὄρφεϊ τὰ μὲν ἄλλα γένη ἐκ μητρὸς καὶ πατρός, ἡ δὲ πρώτη τῶν μητέρων ἀπὸ μόνου τοῦ πατρός πρόεισιν ὡς ἀπὸ μονάδος μονάς, ἔτι δὲ Ὄρφευς ὡς ἄρρενι τῷ Φάνητι συνοικίξει τὴν Νύκτα ... βασιλεύει μόνη θηλείων ἡ Νύξ· καὶ βασιλεύει πάντων γενῶν οὐκ ἂν εἰ μὴ τι καὶ ἄρρενωπὸν εἶχεν καθ' ἑαυτήν.

150. Πρόκλ. εις Πλάτ. *Τίμαιον* Ε προοίμ. (OF 104): τὸν κρατῆρα τὸν ζωογόνον τῇ Νυκτὶ τῇ πᾶσαν ἐκ τῶν ἀφανῶν παραγούση ζῶην μετὰ τοῦ Φάνητος.

151. Χρύσιπ. π. Φιλοδ. *Περὶ ἀρετῆς* (OF 28a): τὴν Νύκτα θεῶν φησιν [εἶναι] πρωτίστην. ΟΗ 3,1-2: Νύκτα θεῶν γενέτειραν ... καὶ ἀνδρῶν/Νυξ γενεσις πάντων.

152. Συριαν. εις Ἀριστοτ. *Μεταφυσ.* Ν 4, 1091b4 (OF 108): τὸν τόθ' ἐλὼν διένειμε θεοῖς θνητῆσί τε κόσμον, οὗ πρῶτος βασιλευσε περικλυτὸς Ἑρικεπαῖος. Ἀλεξ. Ἀφροδισ. εις Ἀριστοτ. *Μεταφυσ.* Ν 4, 1091b4 (OF 102): σκῆπτρον ἔχουσι ἐν χερσὶν ἀριπρεπέος Ἑρικεπαίου. Πρόκλ. εις Πλάτ. *Κρατύλον* 396b (OF 101): σκῆπτρον δ' ἀριδείκτεον εἶο χέρεσσιν θῆκε θεᾶς Νυκτός, [ἴν' ἔχη] βασιληΐδα τιμῆν.

153. Ὀμήρου *Ἰλιάς*, Ε 259, 261: εἰ μὴ Νυξ δμητέρα θεῶν ἐσάωσε καὶ ἀνδρῶν ... (Ζεὺς) ἄξει γὰρ μὴ Νυκτὶ θοῆ ἀποθύμια ἔρδοι.

154. Ἑρμείας εις Πλάτ. *Φαῖδρον* 247d (OF 99): τριῶν γὰρ παραδεδομένων Νυκτῶν παρ' Ὀρφεῖ, τῆς μὲν ἐν ἑαυτῷ μενούσης τῆς πρώτης, τῆς δὲ τρίτης ἔξω προελθούσης, τῆς δὲ μέσης τούτων, τὴν μὲν πρώτην μαντεύειν φησὶν, ὃ ἐστὶ τῆς ἐπιστήμης, τὴν δὲ μέσῃν αἰδοῖαν καλεῖ, ὃ ἐστὶ τῆς σωφροσύνης, τὴν δὲ τρίτην ἀποτίκτειν φησὶ τὴν Δικαιοσύνην.

155. Ἑρμείας εις Πλάτ. *Φαῖδρον* 247c (OF 103): Ὀρφεὺς περὶ τῆς Νυκτός λέγων «θεῶν γὰρ ἄρχει ... μαντοσύνην δ' οἱ δῶκεν ἔχειν ἀψευδέα πάντη».

Ὁ Φάνης ἐνώνεται μὲ τὴν Νύκτα καὶ αὐτῇ, «ἔχοντας τὸν ζωογόνο κρατῆρα ποὺ συμβολίζει τὴν γενετικὴ δύναμη, φέρει στὴν ζωὴ τὶς ἀφανεῖς νοητὲς εἰκόνες ποὺ δημιουργεῖ ὁ Φάνης.»¹⁵⁰ Γι' αὐτὸ λέγεται ὅτι «ἡ Νύκτα εἶναι ἢ θεὰ ἢ πρώτη ἀπὸ ὄλους, ἢ ὁποῖα γέννησε τὰ πάντα καὶ τοὺς θεοὺς καὶ τοὺς ἀνθρώπους.»¹⁵¹ Ὁ Ἑρικεπαῖος (Φάνης), ὡς δημιουργός, εἶναι ὁ πρῶτος βασιλεὺς τοῦ κόσμου, καὶ «ἡ Νύκτα κρατεῖ στὰ χέρια τῆς τὸ λαμπερὸ σκῆπτρο του, ποὺ ὁ ἴδιος ἔθεσε θεληματικὰ στὰ χέρια τῆς, γιὰ νὰ χαίρη αὐτὴ βασιλικῆς τιμῆς.»¹⁵² Ἀπόηχο τοῦ σεβασμοῦ ποὺ ἔχαιρε ἡ Νύκτα καὶ σὲ μεταγενέστερους χρόνους, εὐρίσκουμε στοὺς στίχους τοῦ Ὀμήρου, ὅπου ἡ Νύκτα ἀναφέρεται ὡς «ἐκείνη ποὺ δαμάζει θεοὺς καὶ ἀνθρώπους, ὥστε καὶ ὁ Ζεὺς ἀκόμη νὰ φοβῆται μὴ τυχὸν κἀνὴ κάτι ποὺ τὴν δυσαρραστήσει.»¹⁵³

Σὲ ἄλλη μορφή τῆς δευτέρας περιπτώσεως, ὁ Φάνης -ὡς θῆλυς καὶ γενέτωρ- παράγει τὶς τρεῖς Νύκτες καὶ ἐνώνεται μὲ τὴν μέση ἀπὸ αὐτές. Κατὰ τὸν Ὀρφέα, ἡ πρώτη Νύκτα εἶναι ἐκείνη ποὺ παραμένει «ἐν ἑαυτῷ», δηλαδὴ μέσα στὸν ἴδιο τὸν Φάνητα, γι' αὐτὸ λέγεται ὅτι μαντεύει· ἀντιστοιχεῖ δὲ στὴν γνώση. Ἡ τρίτη ἐκφράζεται ἐξωτερικὰ καὶ παράγει τὴν δικαιοσύνη. Ἡ δὲ δεύτερη, ἡ μέση, ἀποκαλεῖται σεβαστὴ καὶ ἀντιστοιχεῖ στὴν σωφροσύνη.¹⁵⁴ Αὐτὰ δείχνουν καθαρά, ὅτι οἱ τρεῖς Νύκτες ἀποτελοῦν τριάδα ἰδιοτήτων καὶ καταστάσεων μιᾶς ὄντοτης. Μένοντας πνευματικὰ μέσα στὸ θεῖον, ἡ ὄντοτητα ἐμπνέεται τὴν γνώση καὶ μαντεύει· τηρώντας αὐτὴ τὴν γνώμη μέσα τῆς, ἀποκτᾶ σωφροσύνη καὶ γίνετα σεβαστὴ· ἐκφράζοντας δὲ ἐξωτερικὰ μὲ πράξεις τὴν σωφροσύνη τῆς, φαίνεται νὰ δρᾷ μὲ δικαιοσύνη. Ἐπομένως οἱ τρεῖς Νύκτες ἀποτελοῦν ὅψεις τῆς μιᾶς, ἀφοῦ ὁ Ὀρφεὺς λέγει ὅτι «αὐτὴ ἐξουσιάζει τοὺς θεοὺς,» καὶ ὅτι ὁ Φάνης «τῆς ἔδωσε τὴν ἐξουσία νὰ κατέχη τὴν καθ' ὅλα ἀξιόπιστη μαντοσύνη.»¹⁵⁵

Ἡ Νύκτα ἀσκει τὴν μαντοσύνη παρουσίᾳ τοῦ Φάνητος, μέσα στὸ ἄδυτο. Κατὰ τὸν Πρόκλον, ὁ Ὀρφεὺς λέγει ὅτι ὁ

Φάνης καὶ ἡ Νύκτα «κάθονται μέσα στὸ ἄδυτο, γιὰ ὅλους τοὺς αἰῶνες», ἐννοώντας μὲ τὴν λέξη ἄδυτο τὴν ἀπόκρυφη καὶ ἀνέκφραστη θέση τους στὸ πλαίσιο τῆς δημιουργίας.¹⁵⁶ Ἡ Νύκτα λοιπὸν ἀσχεῖ τὴν μαντεία τῆς στοὺς θεοὺς καθισμένη στὸ μέσον τοῦ ἄδύτου, στὸ βάθος τοῦ ὁποῖου εὐρίσκειται ὁ Φάνης. Στὴν εἴσοδο τοῦ ἄντρου τῆς Νυκτὸς στέκεται ἡ Ἀδράστεια· νομοθετεῖ τοὺς θεοὺς θεσμοὺς καὶ ἤχεῖ χάλκινα κύμβαλα, γιὰ νὰ γίνονται ἀκουστοὶ οἱ θεοὶ θεσμοὶ ἀπὸ ὅλους, θεοὺς καὶ ἀνθρώπους, ἀπὸ ὅλους μαζὶ καὶ ἀπὸ τὸν καθένα χωριστά.¹⁵⁷

Ἐπειδὴ λοιπὸν οἱ θεσμοί, τοὺς ὁποῖους ἐκφράζει ἡ Ἀδράστεια, ἔχουν θεία προέλευση, ὑπακούουν σ' αὐτοὺς τὰ πάντα, καὶ ὅλες οἱ τάξεις τῶν θεῶν καὶ ὅλες οἱ ἀναλογίες καὶ τὰ ὄρια· γιὰ τὴν τήρηση δὲ αὐτῶν τῶν θεσμῶν ἔχουν τεθῆ φύλακες. Λέγεται ἐπὶ πλέον ἀπὸ τὸν Ὀρφέα, ὅτι ἡ Ἀδράστεια φρουρεῖ τὸν δημιουργὸ τῶν πάντων καὶ ἤχεῖ, ἔχοντας πάρει χάλκινα κύμβαλα καὶ τύπανο ἀπὸ δέρμα αἰγός, ὥστε ὅλοι οἱ θεοὶ νὰ στρέφουν τὴν προσοχή τους πρὸς αὐτήν.¹⁵⁸ Ἡ σχέση Ἀδραστείας καὶ δημιουργοῦ εἶναι τόσο στενὴ, ὥστε ὁ Ὀρφεὺς λέγει ὅτι «ὁ δημιουργὸς τρέφεται ἀπὸ τὴν Ἀδράστεια, ἐνώνεται μὲ τὴν Ἀνάγκη καὶ γεννᾷ τὴν Εἴμαρμένην,» δηλαδὴ τὴν μοῖρα.¹⁵⁹

Ὅλα αὐτὰ σημαίνουν ὅτι ἡ Νύκτα, ποὺ φέρει στὸ φανερὸ τὶς ἀφανεῖς νοητὲς εἰκόνες ποὺ παράγει ὁ Φάνης, καθὼς εὐρίσκειται στὸν ἴδιο πνευματικὸ χῶρο (στὸ ἄδυτο) μὲ αὐτόν, ἐμπνέεται ἀπὸ τὸν Φάνητα τοὺς πνευματικὸς νόμους, τοὺς κάνει κτῆμα τῆς μὲ τὴν σωφροσύνη καὶ τοὺς ἐκφράζει μὲ δικαιοσύνη. Τὸ σύνολο αὐτῶν ἀκριβῶς τῶν νόμων συμβολίζει ἡ Ἀνάγκη ἢ Ἀδράστεια ὡς νομοτέλεια καὶ εἴμαρμένη, γι' αὐτὸ παρουσιάζεται νὰ στέκεται στὴν εἴσοδο τοῦ ἄντρου (μεταξὺ ὑλικοῦ καὶ πνευματικοῦ κόσμου) καὶ νὰ ἐκφράζη τὴν μαντεία τῆς Νυκτὸς φανερά (κτυπώντας τὰ χάλκινα κύμβαλα) ὡς νόμο πρὸς θεοὺς καὶ ἀνθρώπους. Τοῦτο φανερώνει ἐπὶ πλέον, ὅτι ἡ πανίσχυρη νομοτέλεια (εἴμαρμένη) ἀπορρέ-

156. Πρόκλ. εἰς Πλάτ. Τίμαιον προοίμ. Ε (OF 104): (Νύξ καὶ Φάνης) ἐν τῷ ἀδύτῳ διαιωνίως ἰδρυμένοι ... τὴν κρύφιον αὐτῶν τάξιν καὶ ἀνέκφαντον ἐκεῖνος (Ὀρφεὺς) ἄδυτον ἀποκαλῶν.

157. Ἑρμείας εἰς Πλάτ. Φαῖδρον 248c (OF 105): «παλάμησι δὲ χάλκεια ῥόπτρα δῶκεν Ἀδραστεία», ἐν τοῖς προθύροις γὰρ τοῦ ἄντρου τῆς Νυκτὸς ἤχεῖν λέγεται τοῖς κυμβάλοις, ἵνα πάντα αὐτῆς τῶν νόμων κατήκοα γένηται. ἔνδον μὲν γὰρ ἐν τῷ ἀδύτῳ τῆς Νυκτὸς κάθηται ὁ Φάνης· ἐν μέσῳ δὲ Νύξ μαντεύουσα τοῖς θεοῖς· ἡ δὲ Ἀδράστεια ἐν τοῖς προθύροις πᾶσι νομοθετοῦσα τοὺς θεοὺς θεσμούς ... θεσμὸς καὶ εἰς τοὺς θεοὺς ἐνδίδοται δὲ καὶ εἰς τοὺς ὀπαδοὺς τῶν θεῶν καὶ κοινῇ πᾶσι καὶ ἰδίᾳ ἐκάστῳ.

158. Πρόκλ. Θεολ. Πλάτ. IV 162 (OF 152): τῷ δὲ τῆς Ἀδραστείας θεσμῷ πάντα ὑπήκοα, καὶ πᾶσαι διανομαὶ θεῶν, καὶ μέτρα πάντα καὶ φουραὶ διὰ τοῦτον ὑφειστήκασι. παρ' Ὀρφεῖ δὲ καὶ φρουρεῖν λέγεται τὸν τῶν ὄλων δημιουργόν, καὶ «χάλκεια ῥόπτρα λαβοῦσα καὶ τύπανον αἴγηκε» οὕτως ἤχεῖν, ὥστε πάντας ἐπιστρέφειν εἰς αὐτήν τοὺς θεοὺς.

159. Πρόκλ. εἰς Πλάτ. Τίμαιον 41e (OF 162): ὁ δημιουργός, ὡς ὁ Ὀρφεὺς φησι, τρέφεται μὲν ἀπὸ τῆς Ἀδραστείας, σύνεστι δὲ τῇ Ἀνάγκη, γεννᾷ δὲ τὴν Εἴμαρμένην.

εἰ ἀπὸ τὸ θεῖον, ἐκφράζει θεῖους νόμους· δὲν ἰσχύει ὁμως τὸ ἀντίστροφο. Δηλαδή, ἐνῶ τὰ πάντα ὑπακούουν σ' αὐτήν, τὸ θεῖον δὲν ὑπόκειται στὴν ἐξουσία τῆς· ἀπλῶς ἐκφράζει τὶς βουλές του διὰ μέσου αὐτῆς.

8. Νόμος

Ὅπως ἤδη ἀναφέραμε, οἱ Ὀρφικοὶ ὑπέθεταν τὴν ὑπαρξὴ ἐνὸς νόμου μὲ παγκόσμια ἰσχὺν· τοῦ ἀπέδιδαν δὲ τόσην σπουδαιότητα, ὥστε τοῦ εἶχαν συνθέσει ἰδιαίτερον ὕμνο. Ἡ παγκοσμιότητά του φαίνεται ἀπὸ τὸ ὅτι ἰσχύει σὲ οὐρανό, γῆ καὶ θάλασσα, ἀφοῦ εἶναι «οὐράνιος», «ἀστροθέτης», καὶ ἀποτελεῖ «σφρηγῖδα δικαίην πόντου τ' εἰναλίου καὶ γῆς.»¹⁶⁰ Τὸ ἐπίθετο «οὐράνιος» σὲ συνδυασμὸ μὲ τὸ «ἀστροθέτης» δείχνει ὅτι ὄχι μόνον ἐταξιθέτησε τοὺς ἀστέρες σὲ ἀστερισμούς, ἀλλὰ τοὺς διαχώρισε καὶ σὲ εἶδη, καὶ γενικὰ συγκρότησε τὸ σύμπαν ἔτσι ὥστε νὰ ἔχη τὴν μορφή πού περιγράφουν οἱ ὕμνοι τοῦ Οὐρανοῦ καὶ τῆς Φύσεως.¹⁶¹ Τὸ ὅτι ἀποκαλεῖται σφραγῖδα ξηρᾶς καὶ θαλάσσης σημαίνει, ὅτι ὁ ἴδιος διέπει καὶ τὰ φαινόμενα πού λαμβάνουν χώρα ἐπάνω στὴ γῆ.

Ὁ Νόμος αὐτὸς «διατηρεῖ πάντοτε ἀδιασάλευτη καὶ ἀσταμάτητη τὴν σταθερότητα (λειτουργίας) τῆς φύσεως διὰ μέσου (ἐπὶ μέρους) νόμων.»¹⁶² Οἱ ἐπὶ μέρους αὐτοὶ νόμοι εἶναι α') φυσικοὶ καὶ β') ἠθικοί. Βάσει τῶν ἐπὶ μέρους νόμων πού ἐμπεριέχει, ὁ Νόμος πορεύεται ὑψηλὰ ὀδηγώντας τὸν μέγα οὐρανό,¹⁶³ δηλαδή διέπει ὅλα τὰ οὐράνια φαινόμενα καὶ εἰδικὰ τὶς κινήσεις τῶν οὐρανίων σωμάτων καὶ ἐν γένει τῆς οὐρανόσφαιρας.

Μέσα στὸ πλαίσιο τῆς φυσικῆς ἐκφράσεως τοῦ Νόμου εὐρίσκονται καὶ οἱ βιολογικοὶ νόμοι πού καθορίζουν τὸν κύκλο ζωῆς καὶ θανάτου τῶν ἐμφύχων ὄντων,¹⁶⁴ ἀφοῦ ὁ Νόμος εἶναι «ἐκεῖνος πού ἐπιφέρει τὸ καλὸ τέλος τῆς ζωῆς τῶν θνητῶν ἀνθρώπων, γιὰτὶ αὐτὸς μόνος κυβερνᾷ τὸ πηδάλιο

160. ΟΗ 64,2-3.

161. Χασάπης (1967) 72.

162. ΟΗ 64,3-4 φύσεως τὸ βέβαιον/ ἀκλινὲς ἀστασίαστον ἀεὶ τηροῦντα νόμοισιν.

163. ΟΗ 64,4-5 νόμοισιν,/ οἷσιν ἄνωθεν φέρων μέγαν οὐρανὸν αὐτὸς δεύει.

164. Χασάπης (1967) 73.

(τῆς ζωῆς) τῶν ζώντων ὄντων.»¹⁶⁵ Στὴν ἠθικὴ του ἔκφραση, βάσει τῶν ἐπὶ μέρους νόμων, ὁ παγκόσμιος νόμος «διέπει τὴν διατύπωση μόνον τῶν ὀρθῶν σκέψεων καὶ κρίσεων, χωρὶς νὰ ἐπιτρέπη ποτέ, ἢ νὰ ἐπιδέχεται ὁ ἴδιος διαστροφή· συμπαρίσταται μαζὶ μὲ ὄλους ὅσους διαβιοῦν νόμιμα, χωρὶς νὰ τοὺς βλάπτῃ, ἐπιφέρει δὲ βαρειὰν ἀνταπόδοση τοῦ κακοῦ στοὺς παραβάτες τῶν νόμων.»¹⁶⁶

Ὁ Νόμος ἀποκαλεῖται «ὠγύγιος,»¹⁶⁷ γιὰ νὰ τονισθῆ ὅτι εἶναι πανάρχαιος καὶ ὅτι ἴσχυσε (ἀπὸ φυσικῆς πλευρᾶς) ἀπὸ τότε ποὺ διαμορφώθηκε ὁ γήινος κόσμος, εἰδικὰ στὴν σημερινὴ μορφή του, ἀφοῦ ἀποκαταστάθηκε ἡ φυσικὴ τάξη μετὰ τὸν κοσμογονικῆς μορφῆς κατακλυσμὸν τοῦ Ὠγύγου, ποὺ προηγήθηκε ἀπὸ ἐκεῖνον τοῦ Δευκαλίωνος.¹⁶⁸

Ὁ παγκόσμιος Νόμος, ὡς συνισταμένη ὄλων τῶν ἐπὶ μέρους νόμων, ἐμπεριέχεται στὴν Ἀνάγκη ἢ Ἀδράστεια, χωρὶς νὰ ταυτίζεται μὲ αὐτήν. Ἡ Ἀδράστεια δίνει τὸν Νόμο, καὶ αὐτὸς διέπει ὀλόκληρο τὸ σύμπαν, δρώντας μὲ τὴν μορφή τῶν ἐπὶ μέρους νόμων.¹⁶⁹

Γ'

Δεύτερη θεογονία κατὰ τοὺς Ὀρφικούς

Ὅπως ἀναφέραμε στὴν πρώτη θεογονία, ὅταν ὁ Χρόνος ἔσπασε τὸ Ὄν καὶ ξεπήδησε μέσα ἀπὸ αὐτὸ ὁ Φάνης, τὸ ἐπάνω μέρος τοῦ Ὄου ἀπετέλεσε τὸν οὐρανὸ καὶ τὸ κάτω μέρος τὴν γῆ. Ἀπὸ τὴν ἔνωση τοῦ Οὐρανοῦ καὶ τῆς Γῆς γεννήθηκαν οἱ Μοῖρες Κλωθῶ, Λάχεσις καὶ Ἄτροπος, οἱ Ἐκατόγχειρες Κόττος, Βριάρεως καὶ Γύγης, καὶ οἱ Κύκλωπες Βρόντης, Στερόπη καὶ Ἄργης. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Οὐρανὸς ἔμαθε ὅτι θὰ ἔχανε τὴν ἐξουσία ἀπὸ τὰ παιδιά του, τοὺς Ἐκατόγχειρες καὶ τοὺς Κύκλωπες, τοὺς ἔδεσε καὶ τοὺς ἔρριξε στὰ Τάρταρα. Τότε ὠργίσθη ἡ Γῆ καὶ γέννησε τοὺς Τιτᾶνες.¹⁷⁰

Κατὰ τὸν Ὀρφέα, ἡ Γῆ -χωρὶς νὰ τὴν ἀντιληφθῆ ὁ Οὐρα-

165. ΟΗ 64,7-8 ὅς καὶ θνητοῖσιν βιοτῆς τέλος ἐσθλὸν ἐγείρει./ αὐτὸς γὰρ μοῦνος ζῶων οἴηκα κρατύνει.

166. ΟΗ 64,9-11 γνώμαις ὀρθοτάτησι συνών, ἀδιάστροφος αἰεί./ ... ἀβλάπτως πᾶσι συνοικῶν/ τοῖς νομίμοις, ἀνόμοις δὲ φέρων κακότητα βαρεῖαν.

167. ΟΗ 64,10.

168. Χασάπης (1967) 74.

169. Ἑρμείας εἰς Πλάτ. Φαῖδρον 248c (OF 105): ἡ Ἀδράστεια ... περιεκτικὴ ἐστὶ καὶ τοῦ Νόμου.

170. Ἀθηναγόρ. Ὑπὲρ Χριστιαν. 18 (OF 57): τὸ μὲν οὖν κατὰ κορυφὴν αὐτοῦ (τοῦ Ὄιου) οὐρανὸς εἶναι ἐτελέσθη, τὸ δὲ κάτω ἐνεχθὲν Γῆ ... Οὐρανὸς δὲ Γῆ μιχθεὶς γεννᾷ θηλείας μὲν Κλωθῶ Λάχεσιν Ἄτροπον, ἀνδρας δὲ Ἐκατόγχειρας Κόττον Γύγην Βριάρεων καὶ Κύκλωπας Βρόντην Στερόπην καὶ Ἄργην· οὗς καὶ δήσας κατεταρτάρωσεν, ἐκπεσεῖσθαι αὐτὸν ὑπὸ τῶν παιδῶν τῆς ἀρχῆς μαθῶν. διὸ καὶ ὀργισθεῖσα ἡ Γῆ τοὺς Τιτᾶνας ἐγέννησεν.

171. Πρόκλ. εις Πλάτ. *Τίμαιον* 40e (OF 114): Τίτκει γάρ η Γῆ λαθοῦσα τὸν Οὐρανόν, ὡς φησιν ὁ θεολόγος· ἐπτὰ μὲν εὐειδεῖς κούρας [ἐλικώπιδας, ἀγνάς]/ ἐπτὰ δὲ παῖδας ἀνακτας [ἐγεῖνατο λαχνηέντας]/ θυγατέρας μὲν [τίτκει] Θέμιν καὶ εὐφρονα Τηθύν/ Μνημοσύνην τε βαθυπλόκαμον Θείαν τε μάκαιραν,/ ἡδὲ Διώνην τίτκει ἀριπρεπὲς εἶδος ἔχουσαν/ Φοῖβην τε Ῥεῖην τε, Διὸς γενέτειραν ἀνακτος· Κοῖον τε Κροῖον τε μέγαν Φόρκυν τε κραταῖον/ καὶ Κρόνον Ὀκεανόν θ' Ὑπερίονά τ' Ἰαπετόν τε.

172. Ἡσιόδου *Θεογον.* 154-62: ὅσοι γὰρ Γαίης τε καὶ Οὐρανοῦ ἐξεγένοντο,/ δεινότατοι παίδων, σφετέρω δ' ἤχθοντο τοκῆ/ ἐξ ἀρχῆς· καὶ τῶν μὲν ὅπως τις πρῶτα γένοιτο,/ πάντας ἀποκρύπτασκε, καὶ ἐς φάος οὐκ ἀνέσκε,/ Γαίης ἐν κευθμῶνι, κακῶ δ' ἐπετέρπετο ἔργω/ Οὐρανός. Ἡ δ' ἐντὸς στεναχίζετο Γαῖα πελώρη/ στεινομένη· δολίην δὲ κακὴν τ' ἐφράσσατο τέχνην./ Αἶψα δὲ ποιήσασα γένος πολιοῦ ἀδάμαντος/ τεύξε μέγα δρέπανον καὶ ἐπέφραδε παισὶν φίλοισιν.

173. Ἀπολλοδ. *Βιβλιοθ.* I 3: καὶ δίδωσιν ἀδελφὴν ἀρπην Κρόνω. Οἱ δὲ Ὀκεανοῦ χωρὶς ἐπιτίθενται, καὶ Κρόνος ἀποτεμῶν τὰ αἰδοῖα τοῦ πατρὸς εἰς τὴν θάλασσαν ἀφίησιν.

174. Ἀπολλοδ. *Βιβλιοθ.* I 4, 5: ὁ δὲ (Κρόνος) τούτους (τοὺς ἀδελφούς) μὲν τῷ Ταρτάρῳ πάλιν δῆσας καθεῖρξε, τὴν δὲ ἀδελφὴν Ῥεάν γήμας, ἐπειδὴ Γῆ καὶ Οὐρανός ἐθεσπιῶδουν αὐτῷ λέγοντες ὑπὸ παιδὸς ἰδίου τὴν ἀρχὴν ἀφαιρήσεσθαι, κατάπιε τὰ γεννώμενα. Καὶ πρώτην μὲν γεννηθεῖσαν Ἐστίαν κατέπιεν, εἶτα Δήμητραν καὶ Ἥραν, μεθ' ἃς Πλούτωνα καὶ Ποσειδῶνα. Ὀργισθεῖσα δὲ ἐπὶ τούτοις Ῥέα παραγίγνεται μὲν εἰς Κρήτην, ὀπηνίκα τὸν Δία ἐγκυμονοῦσα ἐτύγγανε, γεννᾷ δὲ ἐν ἄντρῳ τῆς Δίκτης Δία ... λίθον σπαργανώσασα δέδωκε Κρόνῳ καταπιεῖν ὡς τὸν γεγεννημένον παῖδα.

νός- γέννησε τὶς Τιτανίδες, ἐπτὰ ὠραῖες κόρες, ἀγνές, μὲ ζωηρὰ μάτια, καὶ τοὺς Τιτᾶνες, ἐπτὰ δασεῖς υἱοὺς βασιλεῖς. Θυγατέρες γέννησε τὴν Θέμιδα, τὴν γεμάτη εὐφροσύνη Τηθύν, τὴν Μνημοσύνη μὲ τὶς βαρειές πλεξοῦδες, τὴν εὐδαίμονα Θείαν, τὴν Διώνην μὲ τὸ μεγαλοπρεπὲς παράστημα, τὴν Φοῖβην καὶ τὴν Ρεάν, ποὺ γέννησε τὸν βασιλέα Δία. Υἱοὺς γέννησε τὸν Κοῖον, τὸν μέγα Κροῖον, τὸν δυνατὸ Φόρκυν, τὸν Κρόνον, τὸν Ὀκεανόν, τὸν Ὑπερίονα καὶ τὸν Ἰαπετόν.¹⁷¹

Ἐπειδὴ λοιπόν, ὅσοι γεννήθηκαν ἀπὸ τὸν Οὐρανὸ καὶ τὴν Γῆ ἦταν τὰ φοβερῶτερα γεννήματα τοῦ κόσμου, ἀπὸ τὴν ἀρχὴ προκάλεσαν τὴν δυσἀρέσκεια τοῦ πατέρα τους· γι' αὐτό, μόλις γεννιόταν κάποιος ἀπὸ αὐτούς, ἀμέσως τὸν ἔκρυβε στὰ ἔγκατα τῆς γῆς καὶ δὲν τὸν ἄφηνε νὰ ἀναβῆ στὸ φῶς· μὲ αὐτὸ δὲ τὸ κακὸ ἔργο χαιρόταν ὁ Οὐρανός. Ἡ δὲ πελώρια Γῆ ἀναστέναζε ἀπὸ τὸ βάρος ποὺ ἔφερε μέσα της· σκέφθηκε λοιπόν κακὴ καὶ δόλια τέχνη. Γρήγορα δημιούργησε τὸ εἶδος τοῦ φαιόλαμπρου σιδήρου, ἔφτιαξε μεγάλο δρέπανι καὶ εἶπε στὰ ἀγαπητὰ παιδιὰ της, τί νὰ κάνουν.¹⁷² ἔδωσε δὲ τὸ σιδερένιο δρέπανο στὸν Κρόνο. Οἱ Τιτᾶνες, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν Ὀκεανό, ἐπιτέθηκαν στὸν Οὐρανὸ καὶ ὁ Κρόνος ἔκοψε τὰ αἰδοῖα τοῦ πατέρα τους καὶ τὰ ἔρριξε στὴν θάλασσα.¹⁷³

Ὅταν ὁ Κρόνος ἀνέλαβε τὴν ἀρχὴ ἔρριξε τοὺς ἀδελφούς του δέσμους στὰ Τάρταρα καὶ ἔλαβε σύζυγο τὴν ἀδελφὴ του Ρεάν. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Οὐρανός καὶ ἡ Γῆ προμάντευαν λέγοντες ὅτι ἀπὸ τὸ ἴδιο του τὸ παιδί θὰ χάσῃ τὴν ἐξουσία, ὁ Κρόνος κατάπιε τὰ παιδιὰ του μόλις ἐγεννῶντο. Καὶ πρώτην μὲν κατάπιε τὴν Ἐστίαν, μετὰ τὴν Δήμητρα, τὴν Ἥραν, τὸν Πλούτωνα καὶ τὸν Ποσειδῶνα. Θυμωμένη γι' αὐτὰ ἡ Ρεά, ὅταν ἐγκυμονοῦσε τὸν Δία πηγαίνει στὴν Κρήτη καὶ τὸν γεννᾷ στὸ σπήλαιο τῆς Δίκτης· μετὰ, ἀφοῦ σπαργανώσασε λίθο τὸν ἔδωσε στὸν Κρόνο νὰ τὸν καταπιῇ, ὅτι δῆθεν ἦταν τὸ παιδί ποὺ γεννήθηκε.¹⁷⁴ Μετὰ ἀπὸ χρόνια ὁ μέγας Κρόνος μὲ τὸν δόλιο νοῦ ἀνέβασε πάλι τὴν γενιά του ἀπὸ τὴν κοι-

λιά του, νικημένος από τις τέχνες και την δύναμη του υιού του, του Διός.¹⁷⁵

Όταν ο Κρόνος εξέμεσε τον λίθο και τα παιδιά του, ο Ζεύς με τα αδέρφια του εκήρυξε τον πόλεμο κατά του Κρόνου και των Τιτάνων. Αφού δε πολέμησαν μεταξύ τους δέκα χρόνια, η Γη έδωσε χρησμόν στον Δία ότι θα νικήση, αν συμμαχήση με εκείνους που ήταν ριγμένοι στα Τάρταρα, τους Έκατόγχειρες και τους Κύκλωπες. Όταν νίκησαν ο Ζεύς και τα αδέρφια του, έριξαν κλήρο για την εξουσία, και έτυχε στον Δία η βασιλεία του ουρανού, στον Ποσειδῶνα η βασιλεία της θαλάσσης και στον Πλούτωνα η βασιλεία του Άδου.¹⁷⁶

Ο βασιλεύς των θεῶν, ο Ζεύς, πρώτην σύζυγο έλαβε την Μητιν, την οποία κατάπιε κατά συμβουλή της Γης και του Ουρανοῦ, όταν επρόκειτο αυτή να γεννήση την γλαυκώπιδα Άθηνᾶ, για να μη του πάρη άλλος από τους άθανάτους την βασιλική τιμή. Δεύτερη έλαβε την επίμονη Θέμιδα, που του γέννησε τις Ώρες Εὐνομίαν, Δίκην και Ειρήνην, και τις Μοῖρες Κλωθῶ, Λάχεσιν και Άτροπον. Μετά έλαβε την κόρη του Ώκεανοῦ Εὐρυνόμην, που του γέννησε τις τρεῖς Χάριτες Άγλαίαν, Εὐφροσύνην και Θάλειαν. Κατόπιν πήρε την Δήμητρα, που του γέννησε την λευκόχερη Περσεφόνην. Ὑστερα πάλι αγάπησε την όμορφόμαλλη Μνημοσύνη, από την οποία γεννήθηκαν οι ένέα χρυσοστέφανες Μοῦσες (Καλλιόπη, Κλειώ, Μελπομένη, Εὐτέρπη, Έρατώ, Τερψιχόρη, Οὐρανία, Θάλεια, Πολύμνια). Η Λητώ του γέννησε τον Απόλλωνα και την Άρτεμιν, τα αγαπητότερα παιδιά από όλα τα έγγόνια του Ουρανοῦ. Τελευταία έλαβε σύζυγο την άνθόκορμη Ήραν, που του γέννησε την Ήβην, τον Άρην και την Εἰλείθυιαν. Από την κεφαλή του δε ο Ζεύς γέννησε την γλαυκώπιδα Τριτογένειαν Άθηνᾶ. Η Ήρα, πάλι, γέννησε μόνη της τον ξακουστό Ήφαιστον. Στον Δία ακόμη η κόρη του Άτλαντος, η Μαΐα, γέννησε τον ξακουστό Έρμη· και η κόρη του Κάδμου, η Σεμέλη -θνητή αυτή- του γέννησε

175. Ησιόδου *Θεογον.* 493, 495-6: επιπλομένων δ' ένιαυτών.../ δν γόνον άψ άνέηκε μέγας Κρόνος άγκυλομήτης/ νικηθείς τέχνησι βίηφι τε παιδός έοιο.

176. Απολλοδ. *Βιβλιοθ.* I 6, 7: (Κρόνος) εξέμεῖ τον λίθον, έπειτα τους παῖδας οὖς κατέπιε· μεθ' ὦν Ζεύς τον προς Κρόνον και Τιτᾶνας εξέηνεγκε πόλεμον. Μαχομένων δε αὐτῶν ένιαυτούς δέκα η Γη τῶ Διῖ έχρησε την νίκην, τους καταταρταρωθέντας αν έχη συμμάχους ... Αὐτοῖ δε διακληροῦνται περι της άρχῆς και λαγχάνει Ζεύς μεν την έν οὐρανῶ δυναστείαν, Ποσειδῶν δε την έν θαλάσση, Πλούτων δε την έν Άιδου.

177. Ἡσιόδ. Θεογον. 886-943: Ζεὺς δὲ θεῶν βασιλεὺς πρώτην ἄλοχον θέτο Μῆτιν ... ἀλλ' ὅτε δὴ ἄρ' ἔμελλε θεὰν γλαυκῶπιιν Ἀθήνην τέξεσθαι, τότε' ... ἐσκάτθετο νηδύν, Γαίης φραδμοσύνησι καὶ Οὐρανοῦ ἀστερόεντος ... ἵνα μὴ βασιληΐδα τιμὴν ἄλλος ἔχοι Διὸς ἀντὶ θεῶν ἀειγενετῶν ... Δεύτερον ἠγάγετο λιπαρὴν Θέμιν, ἣ τέκεν Ὄρας, Εὐνομίην τε Δίκην τε καὶ Εἰρήνην ... Μοίρας τε ... Κλωθῶ τε Λάχεσιν τε καὶ Ἄτροπον ... Τρεῖς δὲ οἱ Εὐρυνόμη Χάριτας τέκε ... Ὀκεανοῖο κούρη ... Ἀγλαΐην τε Εὐφροσύνην Θάλιην τε ... Αὐτὰρ ὁ Δήμητρος ... ἐς λέχος ἦλθεν, ἣ τέκε Περσεφόνην λευκώλενον ... Μνημοσύνης δ' ἐξαῦτις ἐράσσατο καλλικόμοιο, ἐξ ἧς οἱ Μοῦσαι χρυσάμπυκες ἐξεγένοντο ἑννέα ... Λητώ δ' Ἀπόλλωνα καὶ Ἄρτεμιν ... ἱμερόεντα γόνον περὶ πάντων Οὐρανίωνων, γείνατο ... Λοισθοτάτην δ' Ἥρην θαλερὴν ποιήσατ' ἄκοιτιν, ἣ δ' Ἥβην καὶ Ἄρην καὶ Εἰλείθειαν ἔτικτε ... Αὐτὸς δ' ἐκ κεφαλῆς γλαυκῶπιδα Τριτογένειαν ... Ἥρην δ' Ἥφαιστον κλυτὸν οὐ φιλόττημι μιγεῖσα γείνατο ... Ζηνὶ δ' ἄρ' Ἀτλαντὶς Μαίη τέκε κύδιμον Ἑρμῆν ... Καδμείη δ' ἄρα οἱ Σεμέλη τέκε φαίδιμον υἱὸν ... Διώνυσον πολυγηθέα, ἀθάνατον θνητῆ· νῦν δ' ἀμφοτέροι θεοὶ εἰσιν ... Ἀλκμήνη δ' ἄρ' ἔτικτε βίην Ἡρακλεΐην.

178. Ἀπολλοδ. Βιβλιοθ. I 13.

179. Ἀπολλων. Ροδίου Ἀργοναυτ. I 496-8 (OF 29): ἦειδεν δ' ὡς γαῖα καὶ οὐρανὸς ἠδὲ θάλασσα, / τὸ πρὶν ἐπ' ἀλλήλοισι μιῇ συναρηρότα μορφῇ, νείκεος ἐξ ὀλοοῖο διέκριθεν ἀμφὶς ἕκαστα.

λαμπρὸ υἱό, τὸν ἀθάνατο Διόνυσον μὲ τὶς πολλὰς χάρες, καὶ τὴν ἄρ' εἶναι θεοὶ καὶ οἱ δύο. Ἡ Ἀλκμήνη τοῦ γέννησε τὸν ἀνδρεῖο Ἡρακλῆ.¹⁷⁷ Κατὰ τὸν Ἀπολλόδωρον, ὁ Ζεὺς μὲ τὴν Διώνη γέννησε τὴν Ἀφροδίτην καὶ μὲ τὴν Στύγα τὴν Περσεφόνην.¹⁷⁸

Ἡ βασικὴ γενεαλογικὴ σειρὰ τῶν θεῶν, ποὺ δώσαμε, δείχνει τὴν διαδοχὴ τῶν βασιλείων τῶν θεῶν, ποὺ κατὰ τὸν Ὀρφέα εἶναι ἕξ· ὁ Φάνης, ἡ Νύκτα, ὁ Οὐρανός, ὁ Κρόνος, ὁ Ζεὺς καὶ ὁ Διόνυσος. Ἐχοντας ἤδη ἀναφερθῆ στὸν Φάνητα καὶ τὴν Νύκτα, θὰ συνεχίσουμε τώρα ἐξετάζοντας λεπτομερῶς τὶς βασιλεῖες καὶ τὰ γέννη τῶν θεῶν.

I. Βασιλεία καὶ γένος Οὐρανοῦ

1. Οὐρανὸς καὶ Γαῖα.

Ὅπως ἀναφέρει ὁ Ἀθηναγόρας, κατὰ τὸν Ὀρφέα ὁ Οὐρανὸς καὶ ἡ Γῆ γεννήθηκαν ἀπὸ τὰ δύο μέρη τοῦ Ὄου, ποὺ ἔσπασε ὁ Χρόνος. Ὁ Ἀπολλώνιος ὁ Ρόδιος ἐπίσης, παρουσιάζει στὰ Ἀργοναυτικά του τὸν Ὀρφέα «νὰ φάλλη πῶς γῆ, οὐρανὸς καὶ θάλασσα ἀρχικὰ ἦταν ἐνωμένα μεταξύ τους σὲ μιὰ μορφὴ καὶ ἡ ἔρις τὰ διαχώρισε σὲ καθένα ξεχωριστὰ ἀπὸ τὸ ὄλον.»¹⁷⁹

Ἡ πρωταρχικὴ ἐνιαία μορφὴ Γῆς καὶ Οὐρανοῦ ἀντιστοιχεῖ στὴν πρώτη περίοδο δημιουργίας τῶν μελῶν τοῦ ἡλιακοῦ συστήματος, εἰδικὰ δὲ τῆς Γῆς, ἀπὸ τὴν διάχυτη μεσοαστρικὴ ὕλη. Σ' αὐτὴ τὴν οὐσιαστικὰ ἀδιαμόρφωτη κατάσταση τοῦ ἡλιακοῦ συστήματος, δὲν μπορούσε νὰ γίνῃ σαφὴς διάκριση τῶν μελῶν του. Μὲ τὸ σπάσιμο τοῦ Ὄου διὰ τῆς ἐπενεργείας τοῦ Χρόνου, ξεχώρισε ὁ Οὐρανὸς ἀπὸ τὴν Γῆ. Αὐτὸ σημαίνει, ὅτι μὲ τὴν πάροδο τοῦ πρωταρχικοῦ συμπαντικοῦ χρόνου ἄρχισε νὰ διακρίνεται ὁ οὐρανὸς ἀπὸ τὴν γῆ, χωρὶς νὰ ὑπάρχουν σαφῆ ὄρια μεταξύ τους. Ἡ διάκριση ἦταν

τόση, ώστε να μπορούν να θεωρούνται συγχρόνως ως δύο χωριστές φυσικές οντότητες, ενωμένες δια γάμου.

Στην πρώτη θεογονία, μολονότι οί αρχές θεωρούνταν άρρενες και θήλειες ή άρρενοθήλειες, δεν υπήρχε τέτοιου είδους ένωσή τους, δηλαδή γάμος, γιατί επρόκειτο για αρχές που ήταν νοητά συνδεδεμένες μεταξύ τους. Στην περίπτωση, όμως, του Ούρανοῦ και τῆς Γῆς, καθώς και τῶν μετὰ ἀπὸ αὐτοὺς θεῶν, ἀρμόζει ὁ γάμος γιατί εἰκονίζει τὸν φυσικὸ οὐρανὸ καὶ τὴν γῆ. Γι' αὐτὸ ὁ Ὀρφεὺς «νύμφην ἀποκαλεῖ τὴν Γῆν καὶ πρώτιστον γάμον τὴν ἔνωσιν αὐτῆς τὴν πρὸς τὸν Οὐρανόν.»¹⁸⁰

Ἐπειδὴ λοιπὸν ἡ διαμόρφωση τῆς Γῆς ἦταν ἐκείνη πού προκάλεσε τὴν διάκρισή της ἀπὸ τὸν ὑπόλοιπο χῶρο, γι' αὐτὸ ὁ Ἡσίοδος λέγει ὅτι «ἡ Γῆ γέννησε πρῶτα ἴσον μὲ τὸν ἑαυτὸν της τὸν ἀστερόεντα Οὐρανόν, γιὰ νὰ τὴν περιβάλλῃ καὶ νὰ γίνῃ αὐτὴ τὸ αἰώνιο στερεὸ βᾶθρο τῶν μακαρίων θεῶν.»¹⁸¹

Ἡ ἰδέα τῆς Γῆς ὡς βᾶθρου ἐπανευρίσκεται στὸν ὕμνο της, ὅπου λέγεται ὅτι αὐτὴ εἶναι «ἔδρανον ἀθανάτου κόσμου»· ἀντίστοιχα μὲ τὴν Γῆ ὁ Οὐρανὸς ἀποκαλεῖται «οἶκος θεῶν μακάρων».¹⁸² Αὐτὰ δείχνουν βασικὰ τὴν φυσικὴ ἐρμηνεία πού ἀπέδιδαν οἱ Ὀρφικοὶ στὸν Οὐρανὸ καὶ τὴν Γῆ.

Κατὰ τὸν Δαμάσκιον, ὁ Οὐρανὸς τοῦ Ὀρφέως εἶναι «οὖρος πάντων καὶ φύλαξ»,¹⁸³ δηλαδή ἀποτελεῖ συγχρόνως ὄριον καὶ φύλακα τῶν πάντων, πού αὐτὸς περιβάλλει. Κατ' ἄλλους ὠνομάσθηκε οὐρανὸς «ἀπὸ τοῦ ὠρεῖν ἢ ὠρεύειν τὰ ὄντα, ὃ ἐστὶ φυλάττειν»¹⁸⁴ ἢ «ἐπεὶ σφαιροειδῆς ὦν ἐνδοθεν αὐτοῦ ἡμᾶς οὖρεϊ, ὃ ἐστὶν φυλάσσειν.»¹⁸⁵ Οἱ ἐτυμολογίες αὐτὲς συνάγονται βασικὰ ἀπὸ τὸν ὕμνο τοῦ Οὐρανοῦ, ὅπου ὑπάρχουν σαφῆ στοιχεῖα τῆς φαινομένης ἡμερησίας κινήσεως τῆς οὐρανόσφαιρας¹⁸⁶ καὶ ἀπὸ τὸ ὅτι ἀναφέρεται ὡς «φύλαξ πάντων περιβληθείς,»¹⁸⁷ πού σημαίνει ὅτι ἀφοῦ περιέβαλε τὰ πάντα, τὰ φυλάσσει. Ἄλλην ἐτυμολογία δίνει ὁ Ὀλυμπιόδωρος, κατὰ τὸν ὁποῖο «Οὐρανὸς εἴρηται παρὰ τὸ τὰ ἄνω ὄραν.»¹⁸⁸

Οἱ ἐτυμολογίες πού ἀναφέραμε ἐπιδέχονται δύο ἐρμη-

180. Πρόκλ. εἰς Πλατ. *Τίμαιον* 40e (OF 112).

181. Ἡσίοδ. *Θεογονία* 126-8: Γαῖα δέ τοι πρῶτον μὲν ἐγένεατο ἴσον ἐ' αὐτῇ/ Οὐρανὸν ἀστερόενθ', ἵνα μιν περι πάντα καλύπτου,/ ὄφρ' εἴη μακάρεσσι θεοῖς ἔδος ἀσφαλὲς αἰεὶ.

182. OH 26,4· OH 4,4.

183. Δαμασκ. *Περὶ ἀρχῶν* 257 (OF 113).

184. Κορνούτου *Ἐπιδρομή* 1, 4 (OF 113).

185. Ἀχιλλ. Τατίου *Εἰσαγ.* εἰς Ἀράτου *Φαινόμενα* 36 (OF 113).

186. Χασάπης (1967) 22-25.

187. OH 4,5.

188. Ὀλυμπιοδ. εἰς Πλάτωνος *Φαίδωνα* 61c (OF 107).

189. Πρόκλ. εἰς Πλάτ. *Τίμαιον* προοίμ. Ε (OF 107).

190. Ἑρμείας εἰς Πλάτ. *Φαῖδρον* 247d (OF 109): ἢ δὲ πάλιν Γαῖάν τε καὶ Οὐρανὸν εὐρὺν ἔτι-
κτε.

191. Πρόκλ. εἰς Πλάτ. *Κρατύλον* 396b (OF 101). Ἀλεξ. Ἀφροδισ. εἰς Ἀριστοτ. *Μεταφ.* Ν 1091b4 (OF 111): ὃς πρῶτος βασίλευσε θεῶν μετὰ μητέρα Νύκτα.

νεῖες. Ἡ πρώτη εἶναι φυσική· ὁ οὐρανὸς σὰν σφαῖρα περιβάλλει τὰ πάντα καὶ ἀποτελεῖ τὸν φυσικὸ φύλακα καὶ τὸ ὄριο ὅσων περιέχει. Ἡ ἄλλη ἐρμηνεία συνδέεται μὲ τὸ ὅτι ὁ Οὐρανὸς στὴν δημιουργικὴ τάξη μετέχει καὶ τῶν νοητῶν καὶ τῶν νοερῶν, καὶ τῶν ὑπερκοσμίων καὶ τῶν ἐγκοσμίων, ὅπως ὁ Φάνης καὶ ἡ Νύκτα.¹⁸⁹ Ἐπομένως, ὁ Οὐρανὸς ἀποτελεῖ φύλακα καὶ ὄριο ὄχι μόνον τῆς φυσικῆς, ἀλλὰ καὶ τῆς νοητῆς δημιουργίας.

Ὁ Οὐρανὸς καὶ ἡ Γῆ παρουσιάζονται ὡς γεννήματα τῆς Νύκτας, τὰ ὁποῖα παραμένουν μέσα σ' αὐτήν.¹⁹⁰ Αὐτὸ εἶναι ἐπόμενο, γιατί ἡ Νύκτα δὲν συμβολίζει μόνον τὴν σκοτεινὴ κατάσταση τῆς πρωτοῦλης, ἀπὸ τὴν ὁποία δημιουργήθηκε τὸ ἡλιακὸ σύστημα, ἀλλὰ ἐκφράζει συγχρόνως τὴν φυσικὴ νύκτα, πὺ δισεκατομμύρια χρόνια τώρα ἐναλλάσσεται μὲ τὴν ἡμέρα, λόγῳ τῆς περιστροφῆς τῆς γῆς γύρω ἀπὸ τὸν ἄξονά της. Ἄν ληφθῆ δὲ ὑπ' ὄψη, ὅτι τὸ γαλάζιο χρῶμα τοῦ οὐρανοῦ καὶ τὸ διάχυτο φῶς τῆς ἡμέρας ὀφείλονται στὴν ὑπαρξὴ τῆς ἀτμοσφαίρας τῆς γῆς, καὶ ὅτι στὸν διαστρικὸ χῶρο ὁ οὐρανὸς εἶναι μέλας, φαίνεται καθαρὰ γιατί ἡ Νύκτα δὲν ἔχασε τὴν ἐξουσία της, ἀν καὶ παρέδωσε τὴν βασιλεία στὸν Οὐρανόν.

Τρίτος κατὰ σειρὰν βασιλεὺς τοῦ κόσμου, μετὰ τὸν Φάνητα καὶ τὴν Νύκτα, καὶ πρῶτος βασιλεὺς τῶν θεῶν ἔγινε ὁ Οὐρανός, μὲ τὸ θέλημα τῆς Νύκτας.¹⁹¹ Ὁ Διόδωρος ἀναφέρει, ὅτι «κατὰ τὴν μυθολογία τῶν Ἀτλαντίων, πρῶτος βασιλεὺς τους ἦταν ὁ Οὐρανός, ὁ ὁποῖος ἀφοῦ ἔγινε ἐπιμελὴς παρατηρητῆς τῶν ἀστέρων, προέλεγε πολλὰ ἀπὸ τὰ μέλλοντα νὰ συμβοῦν στὸν κόσμον· αὐτὸς καθιέρωσε στὸν λαὸ τὸ ἔτος μὲν βάσει τῆς κινήσεως τοῦ ἡλίου, τοὺς μῆνες δὲ ἀπὸ τὴν κίνηση τῆς σελήνης, καὶ τοὺς ἐδίδαξε τὶς ἐποχὲς τοῦ ἔτους. Γι' αὐτὸ καὶ πολλοί, ἐπειδὴ ἀγνοοῦσαν τὴν αἰώνια δι-
άταξη τῶν ἀστέρων καὶ ἐκπλήσσονταν ἀπὸ ὅσα γίνονταν σύμφωνα μὲ τὶς προρρήσεις, ἐθεώρησαν ὅτι ὁ εἰσηγητῆς αὐτῶν μετεῖχε καὶ τῆς θείας φύσεως, καὶ ὅταν ἔφυγε ἀπὸ τὸν

κόσμο τοῦ ἀπέδωσαν θεϊκὲς τιμές, γιὰ τὶς εὐεργεσίες του καὶ τὴν γνώση τῶν ἀστέρων. Ἐδωσαν δὲ τὸ ὄνομά του στὸν κόσμο, καὶ γιὰ τὴν νόμιζαν ὅτι γνώριζε πολὺ καλὰ τὶς ἀνατολὲς καὶ τὶς δύσεις τῶν ἀστέρων καὶ τὰ ἄλλα οὐράνια φαινόμενα, καὶ γιὰ τὴν ἤθελαν νὰ ξεπεράσουν τὶς εὐεργεσίες του μὲ τὸ μέγεθος τῶν τιμῶν, καὶ τὸν ἀναγόρευσαν βασιλέα τοῦ σύμπαντος στὸν αἰῶνα.»¹⁹²

2. Μοῖρες (Κλωθώ, Λάχεσις, Ἄτροπος)

Στενὰ συνδεδεμένες μὲ τὴν ἔννοια τῆς εἰμαρμένης εἶναι οἱ τρεῖς Μοῖρες. Κατὰ τὸν Ἀθηναγόραν, οἱ τρεῖς Μοῖρες Κλωθώ, Λάχεσις καὶ Ἄτροπος, εἶναι τὰ πρῶτα γεννήματα τοῦ Οὐρανοῦ καὶ τῆς Γῆς. Ἐπομένως εἶναι ἀρχαιότερες ἀπὸ τοὺς ἄλλους θεοὺς, ἀκόμη καὶ ἀπὸ τὴν βασιλεία τοῦ Κρόνου, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ ὅτι φέρουν τὰ ἴδια ὀνόματα μὲ τὶς μεταγενέστερες· πρὶν δὲ ἀπὸ τὶς Μοῖρες, ὁ Ὅρφεὺς θεώρησε τὴν Ἀνάγκη πού ἔχει τρομερὸ βλέμμα.¹⁹³

Στὴν *Θεογονία* τοῦ Ἡσιόδου οἱ Μοῖρες παρουσιάζονται ἀρχικὰ μὲν ὡς παιδιὰ τῆς Νύκτας, μετὰ δὲ τὴν ἐμφάνιση τοῦ Διὸς ὡς ὑπερτάτου θεοῦ κατὰ τὴν νέα θεοκρατία, παρουσιάζονται ὡς θυγατέρες τοῦ Διὸς καὶ τῆς Θέμιδος.¹⁹⁴ Ἡ Θέμις ὅμως δὲν ἀναφέρεται ὡς μητέρα τῶν Μοιρῶν στὸν ὀρφικὸ ὕμνο της.

Στὸν ὀρφικὸ ὕμνο τῶν Μοιρῶν λέγεται, ὅτι «μόνον ἡ Μοῖρα καὶ τὸ τέλειο μάτι τοῦ Διὸς παρακολουθοῦν τὴν ἀνθρώπινη ζωὴ, γιὰ τὴν ὅσα μᾶς συμβαίνουν τὰ γνωρίζουν ὅλα ἐκ τῶν προτέρων ἡ Μοῖρα καὶ ὁ νοῦς τοῦ Διός.»¹⁹⁵ Αὐτὸ ὅμως ἐκφράζει ἀπλῶς κατ' ἄλλην τάξιν τὴν σχέση Φάνητος - Νυκτὸς - Ἀδραστείας. Γι' αὐτὸ ὁ Αἰσχύλος, ἀποδίδοντας στὸν Δία τὴν ιδιότητα τοῦ ὑπερτάτου θεοῦ, παρουσιάζει τὸν Προμηθεά νὰ λέγη ὅτι «κανεῖς δὲν εἶναι ἐλεύθερος, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν Δία.»¹⁹⁶

192. Διοδώρ. *Βιβλιοθ.* III 56, 3-5: Μυθολογοῦσι δὲ πρῶτον παρ' αὐτοῖς Οὐρανὸν βασιλεῦσαι ... τῶν δὲ ἄστρον γενόμενον ἐπιμελῆ παρατηρητὴν πολλὰ προλέγειν τῶν κατὰ κόσμον μελλόντων γίνεσθαι· εἰσηγήσασθαι δὲ τοῖς ὄχλοις τὸν μὲν ἐνιαυτὸν ἀπὸ τῆς τοῦ ἡλίου κινήσεως, τοὺς δὲ μῆνας ἀπὸ τῆς σελήνης, καὶ τὰς κατ' ἔτος ἕκαστον ὥρας διδάξει. διὸ καὶ τοὺς πολλοὺς, ἀγνοοῦντας μὲν τὴν τῶν ἄστρον αἰώνιον τάξιν, θαυμάζοντας δὲ τὰ γινόμενα καὶ τὰς προρρήσεις, ὑπολαβεῖν τὸν τούτων εἰσηγητὴν θείας μετέχειν φύσεως, μετὰ δὲ τὴν ἐξ ἀνθρώπων αὐτοῦ μετάστασιν διὰ τε τὰς εὐεργεσίας καὶ τὴν τῶν ἄστρον ἐπίγνωσιν ἀθανάτους τιμὰς ἀπονεῖμαι· μεταγαγεῖν δ' αὐτοῦ τὴν προσηγορίαν ἐπὶ τὸν κόσμον, ἅμα μὲν τῷ δοκεῖν οἰκειῶς ἐσχηκέναι πρὸς τὰς τῶν ἄστρον ἐπιτολάς τε καὶ δύσεις καὶ τᾶλλα τὰ γινόμενα περὶ τὸν κόσμον, ἅμα δὲ τῷ μεγέθει τῶν τιμῶν ὑπερβάλλειν τὰς εὐεργεσίας καὶ πρὸς τὸν αἰῶνα βασιλέα τῶν ὄλων αὐτὸν ἀγορεύσαντας.

193. Πρόκλ. εἰς Πλάτ. *Πολιτ.* II 207 (OF 126): καὶ Μοίρας ἄλλας Ὅρφεύς, εἰ καὶ τοῖς αὐτοῖς ὀνόμασι χρώμενος, ἀπ' αὐτῶν προελθεῖν φησὶν τῶν πρωτίστων θεῶν, ἐπέκεινα καὶ τῆς τοῦ Κρόνου βασιλείας καὶ τῶν νοερῶν ὅλων διακόσμων· ἀλλὰ κάκεινος ἄλλην Ἀνάγκην λέγων προελθεῖν ἀπ' ἐκείνων.

194. Ἡσιόδου *Θεογονία* 217-9, 904-6.

195. OH 59, 11 Μοῖρα γὰρ ἐν βιότῳ καθορᾶ μόνον, 13-14 καὶ Διὸς ὄμμα τέλειον· ἐπεὶ γ' ὅσα γίγνεται ἡμῖν, / Μοῖρά τε καὶ Διὸς οἶδε νόος διαπαντὸς ἅπαντα.

196. Αἰσχύλου *Προμηθεὺς δεσμ.* 50: ἐλεύθερος γὰρ οὔτις πλὴν Διός.

197. ΟΗ 59,1 Νυκτὸς φίλα τέκνα μελαίνης, 16-17 αἰὲν ἀπειρεῖς. ΟΗ 7·3,9.

198. ΟΗ 7,6-7 μοιρίδιοι πάσης μοίρης σημά-
ντορες ὄντες, / θνητῶν ἀνθρώπων θείην διέποντες
ἀταρπόν.

199. Χασάπης (1967) 28, 33-4.

Οἱ Μοῖρες χαρακτηρίζονται ὡς «εὐπατέριαι,» δηλαδή κατάγονται ἀπὸ ἔνδοξο πατέρα, καὶ «ἀμετάτροποι,» δηλαδή δὲν ἐπιδέχονται καμμιά μεταβολή. Τὸ γεγονός ὅτι ἀποκαλοῦνται «ἀγαπητὰ παιδιὰ τῆς μελανῆς Νύκτας» καὶ «αἰώνια ἀκαταπόνητες», ὅπως ἀκριβῶς οἱ ἀστέρες, καθὼς ἐπίσης «νυκτέριοι» καὶ «ἀπειρέσιοι,»¹⁹⁷ τὸ ὁποῖο σημαίνει καὶ τὴν μεγαλωσύνη καὶ τὸ πολυάριθμο, ὀδηγεῖ στὸ συμπέρασμα, ὅτι οἱ Ὀρφικοὶ συνέδεαν τὶς Μοῖρες μὲ τὸν νυκτερινὸ ἀστερόεντα οὐρανό, καὶ συγκεκριμένα τὶς ἀντιστοιχοῦσαν σὲ ὠρισμένους ἀστέρες. Γι' αὐτὸ τὶς παρουσιάζουν ὡς συγκεκριμένη εἰκόνα τῆς Εἰμαρμένης, ἀμέσως μετὰ τὴν δημιουργία τοῦ Οὐρανοῦ καὶ τῆς Γῆς, καὶ μάλιστα ὡς τὸ πρῶτο γέννημά τους.

Τὸ συμπέρασμα αὐτὸ συνάγεται καὶ ἀπὸ τὸν ὕμνο τῶν ἀστέρων, ὅπου λέγεται ὅτι οἱ ἀστέρες «ὀρίζουν τὸ πεπωμένον, σημαίνοντες τὴν μοῖρα καὶ κατευθύνοντες τὸ θεῖο μονοπάτι (τῆς ζωῆς) τῶν θνητῶν ἀνθρώπων.»¹⁹⁸ Ἐχει ὁμοῦς ἀποδειχθῆ ὅτι οἱ Ὀρφικοὶ φιλόσοφοι ἦταν ἀστρονόμοι-ἀστρολόγοι, καὶ μάλιστα ἀνέπτυξαν τὴν ἀστρολογία πολὺ πρὶν αὐτὴ ἐμφανισθῆ στὴν Μεσοποταμία, ὅπου συνήθως θεωρεῖται ὅτι γεννήθηκε.¹⁹⁹ Τὸ ὅτι οἱ Μοῖρες ἀποκαλοῦνται «ἀέριοι,» σημαίνει ὅτι δὲν ταυτίζονται μὲ τὸ ὑλικὸ σῶμα τῶν ἀστέρων, ἀλλὰ μὲ τὶς ἀρχές ποῦ θεωρεῖται ὅτι αὐτοὶ συμβολίζουν. Λέγεται δὲ ὅτι εἶναι «ἀφανεῖς,» γιὰτὶ δὲν γίνονται ἀντιληπτές ἀπὸ τὸν πολὺν κόσμον, ἀφοῦ μόνον οἱ ἐπαίοντες γνώριζαν τὴν ἀντιστοιχία τους μὲ ὠρισμένους ἀστέρες τοῦ Οὐρανοῦ. Ποιοὶ ἀκριβῶς εἶναι αὐτοὶ οἱ ἀστέρες, θὰ τὸ ἐξετάσουμε στὸ πέμπτο κεφάλαιο.

3. Ἑκατόγχειρες καὶ Κύκλωπες.

Τὸ φυσικὸ ζεῦγος Οὐρανοῦ καὶ Γῆς, μετὰ τὶς Μοῖρες ποῦ καθώριζαν πλέον τὴν ἐξέλιξη τῶν πάντων (ὡς Εἰμαρμένη), ἔδωσε γένεση στοὺς Ἑκατόγχειρες καὶ Κύκλωπες.

Οἱ Κύκλωπες ἦταν τρεῖς, ὁ Ἄργης, ὁ Βρόντης καὶ ὁ Στε-

ρόπης, πού ἐρμηνεύονται ὡς «ὁ κεραυνῶν», «ὁ βροντῶν» καὶ «ὁ ἀστράπτων.»²⁰⁰ Ἐπομένως ἀποτελοῦν προσωποποιήσεις τοῦ κεραυνοῦ, τῆς βροντῆς καὶ τῆς ἀστραπῆς. Τοῦτο ἀποδεικνύεται καὶ ἀπὸ τὸ ὅτι αὐτοὶ προσέφεραν στὸν Δία τὸν κεραυνό, τὴν βροντὴ καὶ τὴν ἀστραπὴ κατὰ τὴν Τιτανομαχία.²⁰¹

Οἱ Ἑκατόγχειρες ἦταν ἐπίσης τρεῖς καὶ ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὸ ὄνομά τους, εἶχαν ἑκατὸ χέρια. Τὰ ἰδιαίτερα ὀνόματά τους ἦταν Κόττος, Βριάρεως καὶ Γύγης, πού ἐρμηνεύονται ὡς ἐξῆς: Βριάρεως, στιβαρός, δυνατός· Γύγης, γίγας πολυμελής· Κόττος, ὀργίλος, μανιώδης.²⁰²

Ὅπως προκύπτει ἀπὸ δύο ἀποσπάσματα, τὰ ὀνόματα αὐτὰ εἶναι μεταγενέστερα καὶ ἐπεξηγητικὰ τῶν ἀρχικῶν, πού δόθηκαν ἀπὸ τὸν Ὀρφέα. Ἀναφέρεται ὅτι «στὰ Φυσικὰ τοῦ Ὀρφέως οἱ Τριτοπάτορες ὀνομάζονται Ἀμαλκείδης, Πρωτοκλῆς καὶ Πρωτοκρέων, οἱ ὁποῖοι ἐλέγχουν τὴν ἔξοδο τῶν ἀνέμων καὶ τοὺς φυλάσσουν. Ἐκεῖνος δὲ πού ἔγραψε τὸ Ἐξηγητικὸν λέγει ὅτι κατάγονται ἀπὸ τὸν Οὐρανὸ καὶ τὴν Γῆ, τὰ ὀνόματά τους δὲ εἶναι Κόττος, Βριάρεως καὶ Γύγης.»²⁰³

Ἀναφέρεται ἐπίσης, ὅτι «γί' αὐτὸν τὸν λόγο ἐμυθολόγησαν ὅτι ὁ Αἴολος εἶναι κύριος τῶν ἀνέμων· καθ' ὅμοιον δὲ τρόπον καὶ τὸν Ἀμακλείδην καὶ τὸν Πρωτοκλῆ καὶ τὸν Πρωτοκρέοντα, ὅπως λέγει ὁ Ὀρφεύς.»²⁰⁴

Κατὰ τὸ λεξικὸν Σουΐδα, ὁ Δήμων στὴν Ἀτθίδα λέγει, ὅτι οἱ Τριτοπάτορες εἶναι ἄνεμοι, ὁ Φιλόχορος δὲ ὅτι «οἱ Τριτοπάτορες γεννήθηκαν πρῶτοι ἀπὸ ὄλου καὶ οἱ τότε ἄνθρωποι τοὺς θεωροῦσαν παιδιὰ τῆς Γῆς καὶ τοῦ Ἥλιου καὶ τοὺς ὠνόμαζαν τρίτους πατέρας.»²⁰⁵

Τὰ ὀνόματα τῶν Τριτοπατόρων πρέπει νὰ ἐγκλείουν τὴν σημασία πού δίδεται στὸ Ἐξηγητικόν. Δύο ἀπὸ τὰ ὀνόματα ἔχουν ὡς πρῶτο συνθετικὸ τὴν λέξη «πρῶτος», πού δηλώνει τὴν προτεραιότητά τους ἔναντι τῶν ἄλλων δημιουργημάτων. Τὸ δεύτερο συνθετικὸ τοῦ ὀνόματος Πρωτοκλῆς προσέρχεται ἀπὸ τὴν λέξη κλέος, πού σημαίνει δόξα, φήμη. Ἐπο-

200. LS, λ. Ἄργης, Βρόντης, Στερόπτης.

201. Ἀπολλοδ. Βιβλιοθ. I 7: Κύκλωπες τότε Διὶ μὲν διδόασιν βροντὴν καὶ ἀστραπὴν καὶ κεραυνόν.

202. Ἡσιόδου Θεογον. 149· Ἀπολλοδ. Βιβλ. I 1· Ἀθηναγόρου Ὑπὲρ χριστ. 18· (OF 57).

203. Φανόδημος, FHG I 367 F.4 (OF 318): ἐν δὲ τῷ Ὀρφέως Φυσικῷ ὀνομάζεσθαι τοὺς Τριτοπάτορας Ἀμαλκείδην καὶ Πρωτοκλέα καὶ Πρωτοκρέοντα, θυρωροὺς καὶ φύλακας ὄντας τῶν ἀνέμων. ὁ δὲ τὸ Ἐξηγητικὸν ποιήσας Οὐρανοῦ καὶ Γῆς φησὶν αὐτοὺς εἶναι, ὀνόματα δὲ αὐτῶν Κόττον, Βριάρεων καὶ Γύγην.

204. Τζέτζη σχολ. εἰς Λυκόφρ. 738 (OF 318): καὶ τούτου ἕνεκα ἐμυθεύσαντο αὐτὸν (Αἴολον) εἶναι δεσπότην τῶν ἀνέμων· ὁμοίως δὲ καὶ τὸν Ἀμακλείδην καὶ Πρωτοκλῆ καὶ Πρωτοκρέοντα ὡς φησὶν Ὀρφεύς.

205. FHG I 378 F.2: ἀνέμους εἶναι τοὺς Τριτοπάτορας. 384 F.2: τοὺς Τριτοπατρεῖς πάντων γεγονέναι πρῶτους· τὴν μὲν γὰρ Γῆν καὶ τὸν Ἥλιον ... γονεῖς αὐτῶν ἠπίσταντο οἱ τότε ἄνθρωποι, τοὺς δὲ ἐκ τούτων τρίτους πατέρας. (OF 318)

μένως, ὁ Πρωτοκλῆς εἶναι «ὁ πρῶτος ἔνδοξος» χρονικά, ἢ συγκριτικά (ἀπό πλευρᾶς ιδιοτήτων) πρὸς ὅποιονδήποτε ἄλλον. Τὸ ὄνομα Πρωτοκρέων ἰσοδυναμεῖ μετὰ τὸ Πρωτοκρείων, ὅπου ἡ λέξις κρείων σημαίνει τὸν κυβερνήτη, τὸν δεσπότη, τὸν κυρίαρχο. Ἐπομένως, ὁ Πρωτοκρέων εἶναι «ὁ πρῶτος κυρίαρχος» χρονικά ἢ ποιοτικά.

Τὸ ὄνομα Ἀμακλείδης ἔχει διάφορες μορφές σὲ διάφορους κώδικες, οἱ ὁποῖες ἐπιδέχονται διάφορες ἐτυμολογίες. Τὰ Ἀμακλείδης, Ἀμακλείδης, Ἀνακλείδης πρέπει νὰ προέρχονται ἀπὸ τὶς λέξεις κλείς (κλείδα) καὶ ἀνά (ἄνω), ἄμα (ἄνω), ἄμα (ἐμπεριεκτικὸ χρόνου, τόπου ἢ ποιότητος). Θὰ σημαίνουν λοιπὸν «τὸν κατέχοντα τὴν κλείδα ἄνω», στὸν οὐρανό. Τὰ ὀνόματα Ἀμακλείδης, Ἀλακλείδης θὰ ἐτυμολογοῦνται ἀπὸ τὸ ρῆμα ἀλακλεῖν, ποῦ σημαίνει ἀπωθῶ, ἀπομακρύνω κάποιον ἢ κάτι (κατ' ἐπέκταση προστατεύω), καὶ θὰ ἐμπεριέχουν τὶς ἔννοιες τῆς ἰσχύος καὶ γενναιότητος (ἀλκή). Ἐπομένως θὰ σημαίνουν «τὸν ἰσχυρὸ προστατή».

Ἡ τελευταία ἐρμηνεία πιθανὸν νὰ εἶναι ἡ σωστότερη, γιὰτὶ συνδέεται μετὰ τὶς ἐρμηνεῖες τῶν ὀνομάτων τῶν ἄλλων δύο Ἐκατογχείρων, ποῦ εἶναι προφανεῖς. Τότε οἱ Ἐκατογχειρες ἀποτελοῦν μιὰν ἀρχὴν ποῦ ἐκφράζεται τριαδικὰ ὡς «ὁ πρωτοένδοξος, ὁ πρωτοκυρίαρχος καὶ ὁ ἰσχυρὸς προστατῆς-φύλαξ». Αὐτὸ συμφωνεῖ μετὰ τὴν μαρτυρία ὅτι «οἱ Ἐκατογχειρες συμβολικὰ ὠνομάσθησαν ἔτσι, ἐπειδὴ εἶναι αἴτιοι ὅλης τῆς δημιουργίας καὶ ἄπτονται αὐτῆς· ἡ τριάδα τοὺς δὲ φυλάσσει τὴν δημιουργία.»²⁰⁶ Γι' αὐτὸ οἱ μελλόνουμοι Ἀθηναῖοι εὐχόνταν καὶ θυσιάζαν στοὺς Τριτοπάτορες, γιὰ νὰ ἀποκτήσουν παιδιὰ.²⁰⁷

Ἀπὸ φυσικῆς πλευρᾶς οἱ Ἐκατογχειρες προσωποποιοῦν τοὺς θελλώδεις ἀνέμους ποῦ μετακινοῦσαν τὶς πυκνὲς καὶ ὑγρὲς ἀερίωδεις μᾶζες τῆς πρωτοατμοσφαίρας τῆς γῆς, μαζὶ δὲ μετὰ τοὺς Κύκλωπες, ὅλα τὰ φαινόμενα τῶν θελλωδῶν καταστάσεων ποῦ ἐπικρατοῦσαν στὰ πρῶτα στάδια τῆς δημιουργίας τῆς γῆς. Ἡ καταταρτάρωσή τοὺς ἀπὸ τὸν Οὐρανὸν

206. Ἐρμείας εἰς Πλάτ. Φαῖδρον 247c (OF 110): συμβολικῶς οὖν Ἐκατογχειρας ὠνόμασε τοὺς ἢ θεολογία ὡς πάσης ἐφαπτομένους τῆς δημιουργίας καὶ αἰτίους αὐτῆς ὄντας. ἔστι δὲ ἡ τριάς τῶν Ἐκατογχείρων φρουρητική.

207. Φανόδημος, FHG I 367 F.4 (OF 318): μόνοι Ἀθηναῖοι θύουσι τε καὶ εὐχόνται αὐτοῖς ὑπὲρ γενέσεως παιδῶν, ὅταν γαμεῖν μέλλωσιν.

σημαίνει την προοδευτική έξαφάνιση αὐτῶν τῶν φαινομένων, καθώς ἡ γῆ διαμορφωνόταν τελικῶς.

4. Τιτᾶνες

Θυμωμένη ἡ Γῆ ἀπὸ τὴν καταταρτάρωση τῶν πρώτων παιδιῶν της ἀπὸ τὸν Οὐρανό, γέννησε δεκατέσσερα ἄλλα παιδιά, τοὺς ἑπτὰ Τιτᾶνες καὶ τὶς ἑπτὰ Τιτανίδες, χωρὶς νὰ τὴν ἀντιληφθῆ αὐτός. Οἱ ἑπτὰ Τιτανίδες εἶναι ἡ Θέμις, ἡ Τηθύς, ἡ Μνημοσύνη, ἡ Θεία, ἡ Διώνη, ἡ Φοίβη καὶ ἡ Ρέα. Οἱ ἑπτὰ Τιτᾶνες εἶναι ὁ Κοῖος, ὁ Κρόνος (Κρεῖτος), ὁ Φόρκυς, ὁ Κρόνος, ὁ Ὠκεανός, ὁ Ὑπερίων καὶ ὁ Ἰαπετός.²⁰⁸ Ὅλοι οἱ Τιτᾶνες, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ πῶς τοὺς γέννησε ἡ Γῆ, θεωροῦνται παιδιά τοῦ Οὐρανοῦ καὶ τῆς Γῆς, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὸν ὀρφικὸ ὕμνο τους.²⁰⁸

Παρατηροῦμε, ὅτι δύο ἀπὸ τὶς Τιτανίδες, ἡ Θέμις καὶ ἡ Μνημοσύνη, προσωποποιοῦν ἀφηρημένες ἔννοιες. Ἡ Θέμις ἐκφράζει τὴν ἔννομο τάξη καὶ ἡ Μνημοσύνη τὴν ἐνσυνείδητη ἀνάμνηση περασμένων γεγονότων. Ἐπίσης, τέσσερις Τιτᾶνες ἀπετέλεσαν ζεύγη μὲ ἰσάριθμες Τιτανίδες: ὁ Ὑπερίων μὲ τὴν Θείαν, ὁ Κοῖος μὲ τὴν Φοίβην, ὁ Ὠκεανός μὲ τὴν Τηθύν, καὶ ὁ Κρόνος μὲ τὴν Ρεάν. Ἀσύνδετοι κάπως μένουν ἡ Διώνη, ὁ Κρόνος, ὁ Ἰαπετός καὶ ὁ Φόρκυς.

Ποιὰ φαινόμενα συμβολίζουν οἱ Τιτᾶνες μπορούμε νὰ συμπεράνουμε ἐξετάζοντας δύο στοιχεῖα· τὴν ἔτυμολογία τῶν ὀνομάτων τους καὶ τὴν μορφή τῶν ἀπογόνων τους.

α) Ὑπερίων καὶ Θεία [καὶ Ἥλιος, Σελήνη, Ἡώς].

Ὁ Ὑπερίων καὶ ἡ Θεία γέννησαν τὴν Ἡώ, τὸν Ἥλιον καὶ τὴν Σελήνη.²⁰⁹ Στὸν Ἡσίοδον ὁ Ἥλιος ἀναφέρεται ὡς υἱὸς τοῦ Ὑπερίονος.²¹⁰

Τὸ ὄνομα Ὑπερίων ἔτυμολογεῖται ἀπὸ τὸ ρῆμα εἶμι (πορεύομαι) καὶ τὸ ὑπέρ (ὑπεράνω)· ἐπομένως σημαίνει «τὸν

208. ΟΗ 37,1 Τιτῆνες, Γαίης τε καὶ Οὐρανοῦ ἀγλαὰ τέκνα.

209. Ἀπολλοδ. Βιβλ. Ι 8.

210. Ἡσίοδ. Θεογον. 1011: Ἡελίου Ὑπεριονίδαο.

211. ΟΗ 8,2.

πορευόμενο επάνω από όλα». Άρα, ο Ύπεριων μπορεί να θεωρηθῆ εἴτε ὡς ἡ πρωταρχική μορφή τοῦ ἡλίου, εἴτε ὡς ἡ ἀρχαιότερη ὀνομασία του. Αὐτὸ συνάγεται ἀπὸ τὸν ὄρφικὸ ὕμνο τοῦ Ἡλίου, στὸν ὁποῖο αὐτὸς ἀποκαλεῖται «Τιτάν χρυσαυγῆς, Ὑπερίων, οὐράνιον φῶς.»²¹¹

212. ΟΗ 9·2,10.

Τὸ ὄνομα Θεία ἐτυμολογεῖται ἀπὸ τὸ ρῆμα θέω (τρέχω), καὶ πιθανὸν ὑπονοεῖ τῆ σελήνη, τῆς ὁποίας ἡ κίνηση στὸν οὐρανὸ εἶναι ταχεῖα καὶ γίνεται ἀντιληπτὴ μέσα σὲ μιὰ νύκτα, ἀφοῦ σὲ μιὰ ὥρα διαγράφει τόξο περίπου μισῆς μοίρας. Γι' αὐτὸ στὸν ὄρφικὸ ὕμνο τῆς ἡ Σελήνη ἀποκαλεῖται «νυκτιδρόμος» καὶ «ἐλικοδρόμος,»²¹² ποὺ φανερώνουν τὸ εἶδος τῆς τροχιᾶς τῆς.²¹³

213. Χασάπης (1967) 53-4.

Ἐπομένως, ὁ Ύπεριων καὶ ἡ Θεία ἀποτελοῦν τὶς πρωταρχικὲς μορφὲς καὶ ὀνομασίες τοῦ ἡλίου καὶ τῆς σελήνης, τοὺς ὁποίους βλέπουμε νὰ κινοῦνται στὸν οὐρανὸ. Ὅσο γιὰ τὴν Ἡώ, ποὺ εἶναι τὸ λυκαυγὲς, ἐμπεριέχεται στὴν ιδιότητα τοῦ Ἡλίου νὰ «γεννᾶ στὰ δεξιὰ τὸ λυκαυγὲς καὶ στὰ ἀριστερὰ τὸ λυκόφως»²¹⁴ καὶ νὰ εἶναι τὸ διάχυτο οὐράνιο φῶς, συνδυαζόμενος μὲ τὴν γήινη ἀτμόσφαιρα.²¹⁵

214. ΟΗ 8,4 δεξιᾷ μὲν γενέτωρ ἡρῶς, εὐώνυμε νυκτός.

215. Χασάπης (1967) 42-3.

Ἐπειδὴ ὁ Ἡλιος ἀποκαλεῖται «αὐτοφυῆς», δηλαδὴ δημιουργήθηκε μόνος του, καὶ χαρακτηρίζεται ὡς «κοσμοκράτωρ» καὶ «δεσπότης τοῦ κόσμου,»²¹⁶ φαίνεται ἡ ἡγετικὴ θέση του στὸν κόσμος. Συνδυαζόμενα αὐτὰ καὶ μὲ τὸ ὅτι ὁ Ἡλιος-Ἀπόλλων «ἔχει σφραγίδα μὲ τὴν ὁποία ἀποτυπώθηκε (δηλαδὴ διαμορφώθηκε) ὁ κόσμος ὅλος,»²¹⁷ ἀποδεικνύουν τὴν κοσμογονικὴ ἰδέα τῆς προελεύσεως τοῦ κόσμου ἀπὸ τὸν ἥλιο καὶ ὄχι ἀπὸ τὴν γῆ.²¹⁸

216. ΟΗ 8·3,11,16.

Κατὰ τὸν Διόδωρον, ὁ Ύπεριων εἶναι ὁ πρῶτος ἄνθρωπος ποὺ μὲ προσεκτικὴ παρατήρηση καὶ ἐπιμέλεια κατανόησε τὴν κίνηση τοῦ ἡλίου, τῆς σελήνης καὶ τῶν ἄλλων ἀστέρων, καθὼς καὶ τὶς ἐποχὲς ποὺ δημιουργοῦνται ἀπὸ τὴν κίνησή τους, καὶ τὰ ἔκανε γνωστὰ καὶ στοὺς ἄλλους. Γι' αὐτὸ ὠνομάσθηκε πατέρας τους, ἀφοῦ κατὰ κάποιον τρόπο γέννησε τὴν μορφὴ καὶ τὴν φύση τους.²¹⁹

217. ΟΗ 34,26 οὐνεκα παντὸς ἔχεις κόσμου σφρηγίδα τυπῶτιν.

218. Χασάπης (1967) 40.

219. Διόδωρ. Βιβλιοθ. V 67, 1: Ὑπερίονα δὲ φασὶ τοῦ τε ἡλίου τὴν κίνησιν καὶ σελήνης καὶ τῶν ἄλλων ἀστέρων, ἔτι δὲ τὰς ὥρας τὰς συντελουμένας ὑπὸ τούτων, πρῶτον ἐξ ἐπιμελείας καὶ παρατηρήσεως κατανόησαντα τοῖς ἄλλοις εἰς γινῶσιν παραδοῦναι, καὶ διὰ τοῦτο αὐτὸν πατέρα τούτων ὀνομασθῆναι, καθάπερ εἰ γεγεννηκότα τὴν τούτων θεωρίαν καὶ φύσιν.

Ἐδῶ θὰ εἶχα νὰ παρατηρήσω, ὅτι μᾶλλον συνέβη τὸ ἀντίστροφο ἀπὸ αὐτὸ ποὺ ὑποθέτει ὁ Διόδωρος· δηλαδή, ὅτι ὁ πρῶτος παρατηρητὴς θὰ πῆρε τὸ ἀρχαῖκὸ ὄνομα τοῦ ἡλίου, γιὰ νὰ δηλωθῇ ἡ σχέση του πρὸς αὐτόν, διὰ μέσου τῶν παρατηρήσεων.

β) Κοῖος καὶ Φοῖβη [καὶ Λητώ, Ἀστερίη, Ἀπόλλων, Ἄρτεμις]

Τέκνα τοῦ Κοίου καὶ τῆς Φοῖβης ἀναφέρονται ἡ Λητώ καὶ ἡ Ἀστερίη. Τὸ ὄνομα Ἀστερίη φέρεται ὡς παλαιὸ ὄνομα τῆς Δήλου, ὅπου ἡ Λητώ γέννησε τὸν Ἀπόλλωνα,²²⁰ καὶ σημαίνει τὴν ἀστερόεσσα. Ἡ Λητώ πάλι ἐθεωρεῖτο ὡς προσωποποίηση τῆς Νύκτας.²²¹ Ἡ ἄποψη αὐτὴ ἐνισχύεται ἀπὸ τὴν ἐπωνυμία της «κυανόπεπλε,»²²² ποὺ σημαίνει ἐκείνη ποὺ φέρει μαῦρο πέπλο.

Ἡ μητέρα τῆς Λητοῦς, ἡ Φοῖβη, ὡς ἐπίθετο σημαίνει τὴν καθαρὴ, τὴν ἀγνή, τὴν λαμπρή,²²³ καὶ προέρχεται ἀπὸ τὴν λέξη *φάος* (φῶς). Ὅπως δὲ ἀναφέρει ὁ Αἰσχύλος, ἡ Φοῖβη κατεῖχε τὸ Μαντεῖο τῶν Δελφῶν μετὰ τὴν Θέμιδα, ποὺ διαδέχθηκε τὴν Γῆ, καὶ πρὶν ἀπὸ τὸν Ἀπόλλωνα, στὸν ὁποῖο τὸ ἔκανε δῶρο γενεθλίων καὶ ποὺ γι' αὐτὸ ὁ Ἀπόλλων ὠνομάσθηκε Φοῖβος.²²⁴

Γιὰ τὸ Κοῖος ὑπάρχουν πολλὰς ἐτυμολογίες· ἀπὸ τὸ ρῆμα *κοεῖν* (νοεῖν), *κοᾶν* (κυβερνᾶν), *καίειν*, *κίειν* (πορεύεσθαι). Κατὰ τοὺς Στωικοὺς προέρχεται ἀπὸ τὴν λέξη ποιότης, κατὰ αἰολικὴν τροπὴν τοῦ π σέ κ.

Γενικά, ὁ Κοῖος καὶ ἡ Φοῖβη ἐκφράζουν τὸ ἀκτινοβόλο πῦρ τοῦ κόσμου· ὁ Κοῖος ὡς ἄρρην τὸ πῦρ, ἡ Φοῖβη ὡς θηλεία τὸ λαμπρὸ φῶς ποὺ ἐκπέμπεται ἀπὸ τὸ πῦρ, ἀφοῦ ἡ ἐνέργεια τοῦ ἄρρενος ἐκφράζεται διὰ μέσου τοῦ θήλεος. Σ' αὐτὸ τὸ πῦρ περιλαμβάνεται ὅχι μόνον ὁ ἥλιος, ποὺ εἶναι πύρινος καὶ χρυσολάμπει,²²⁵ ἀλλὰ καὶ ὅλοι οἱ ἄλλοι ἀπλανεῖς ἀστέρες ποὺ ἀκτινοβολοῦν, καθὼς εἶναι πύρινοι.²²⁶

Κοῖος καὶ Φοῖβη γεννοῦν λοιπὸν τὴν Λητώ-Ἀστερία, ποὺ

220. Καλλιμάχου Ὑμνοι IV 36.

221. Πλουτάρχου *Περὶ τῶν ἐν Πλαταιαῖς δαιδάλων* 3.

222. OH 35,1.

223. LS, λ. Φοῖβος.

224. Αἰσχύλου *Εὐμενίδες* 1-8: Πρῶτον μὲν εὐχῆ τῆδε πρεσβεύω θεῶν/ τὴν πρωτομάντιν Γαῖαν· ἐκ δὲ τῆς Θέμιν,/ ἢ δὴ τὸ μητρὸς δευτέρα τόδ' ἔζετο/ μαντεῖον, ὡς λόγος τις· ἐν δὲ τῷ τρίτῳ/ λάχει, θελούσης, οὐδὲ πρὸς βίαν τινός,/ Τιτανὶς ἄλλη παῖς Χθονὸς καθέζετο,/ Φοῖβη· δίδωσι δ' ἡ γενέθλιον δόσαν/ Φοῖβῳ· τὸ Φοῖβης δ' ὄνομα' ἔχει παρώνυμον.

225. OH 8·2,6: χρυσαυγής, πυρόεις.

226. OH 7,5 ἀνταυγεῖς, πυρόεντες.

227. ΟΗ 3·3,7: κυαναυγής, νυχαυγής, ἀστερο-
φεγγής.

ἀπὸ φυσικῆς πλευρᾶς συμβολίζει τὴν Νύκτα, ἡ ὁποία ἔχει σκοτεινὴν νυκτερινὴν λάμψη, καθὼς φωτίζεται ἀπὸ τοὺς ἀστέρες.²²⁷ Ἡ Λητώ (Νύκτα) μετὰ τὴν σειρά της γεννᾷ πρῶτα τὴν Ἄρτεμιν (Σελήνη), ἀφοῦ αὐτὴ παρουσιάζεται καὶ φέγγει μέσα στὴ Νύκτα, καὶ μετὰ τὸν Ἀπόλλωνα (Ἥλιο), τοῦ ὁποίου τὸ φῶς διαδέχεται φυσικὰ τὴν Νύκτα, καὶ ὁ ὁποῖος ἀποτελεῖ ἐνιαίαν ἔκφραση πυρὸς καὶ φωτός, τὰ ὁποῖα συμβόλιζε τὸ ζεῦγος Κοίου-Φοίβης.

γ) Κρῖος καὶ Εὐρυβίη [καὶ Ἥλιος, Ἀπόλλων, Πᾶν].

Κατὰ διαφόρους μυθογράφους ὁ Κρῖος, ποὺ λατρευόταν ἀπὸ τοὺς ἀρχαιοτάτους χρόνους στὴν Πελοπόννησο μετὰ μορφὴν κριοῦ, ὡς θεὸς τῶν ἀγροτῶν καὶ τῶν ποιμένων, συμβόλιζε ὅπως καὶ ὁ Ὑπερίων τὸν ἥλιο, ποὺ στὴ Σπάρτη καὶ σὲ ἄλλα μέρη λατρευόταν ὡς Κάρνειος Ἀπόλλων.

Ἡ ἀποψή μου εἶναι, ὅτι ὁ Κρῖος δὲν ταυτίζεται ἀκριβῶς μετὰ τὸν Ἥλιο, ἀλλὰ συμβολίζει τὴν γενετικὴ καὶ ἀναπαραγωγικὴ δύναμή του. Γι' αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν δύναμη ὁ Ἥλιος ἀποκαλεῖται «φερέσβιος, κάρπιμος», δηλαδὴ δίνει ζωὴ καὶ εἶναι καρποφόρος.²²⁸ Ἡ σχέση τοῦ Ἥλιου μετὰ τὴν ἀγροτικὴ ζωὴ φαίνεται καλύτερα στὸν ὕμνο τοῦ Ἀπόλλωνος, ὅπου αὐτὸς ἐπονομάζεται «σπερμεῖος, ἀρότριος, Σμινθεύς, ἄγριος,» δηλαδὴ εἶναι αὐτὸς ποὺ ἐφορεύει στὴν σπορὰ καὶ τὴν ἄροση τῶν ἀγρῶν, ὁ ἐξολοθρευτὴς τῶν ἀρουραίων, καὶ ὁ ἐν γένει ρυθμιστὴς τῆς ἀγροτικῆς ζωῆς· «γι' αὐτὸ καὶ οἱ ἄνθρωποι τὸν ἀποκαλοῦν Πᾶνα, τὸν δικέρωτο θεό.»²²⁹

Ὁ Πᾶν ὅμως εἶναι ὁ μέγας ἀρκαδικὸς θεὸς τῆς φύσεως, ποὺ ἀνήκει στοὺς ποιμένες (νόμιος), ὁ καρποφόρος (κάρπιμος) ποὺ παράγει καὶ γεννᾷ τὰ πάντα (παντοφυής, γενέτωρ πάντων) καὶ τὰ αὐξάνει· παρουσιάζεται δέ, ὅπως καὶ ὁ Ἥλιος, νὰ τρέχη κυκλικὰ (περίδρομος), νὰ ἐφορεύῃ τις ἐποχὲς τοῦ ἔτους εὐρισκόμενος στὸν ἴδιο θρόνο μετὰ αὐτὲς (σύνθρονη ὥραις), νὰ φέρῃ τὸ φῶς καὶ γενικὰ νὰ εἶναι κυρίαρχος τοῦ κόσμου (κοσμοκράτωρ).²³⁰ Αὐτὰ συμβαίνουν γιὰτὶ ὁ Πᾶν

228. ΟΗ 8,12.

229. ΟΗ 34·3-5,24-25: ἔνθεν ἐπωνυμίην σε βροτοὶ κλήζουσιν ἄνακτα/ Πᾶνα, θεὸν δικέρωτα.

230. ΟΗ 11·1,4,10-11.

είναι σύμπας ὁ κόσμος· ὁ οὐρανός, ἡ γῆ, ἡ θάλασσα καὶ τὸ ἀθάνατο πῦρ δὲν εἶναι παρὰ μέλη του.²³¹

Ἡ Εὐρυβίη πάλιν ἦταν κόρη τοῦ Πόντου καὶ τῆς Γαίας, τὸ ὄνομά της δὲ σημαίνει τὴν εὐρυσθενῆ, τὴν πανίσχυρη. Ὁ Ἡσίοδος λέγει «τὴν Εὐρυβίην πού ἔχει ἀπὸ σίδηρο ψυχὴν μέσσα στὰ στήθη.»²³² Ὁμως, «τὰ νερὰ τοῦ ἀκάματου πόντου μοιάζουν στὸν Πᾶνα,»²³³ ὁ ὁποῖος ἐκφράζει καὶ τὶς διαφορὲς ἐκδηλώσεις τοῦ Ἡλίου, ἰδιαίτερα δὲ τὴν γενετικὴ δύναμη, πού ἐδῶ φέρει τὸ ὄνομα τοῦ Κρίου. Γι' αὐτὸ ἡ σθεναρὴ θυγατέρα τοῦ Πόντου Εὐρυβίη, ἐνώνεται μὲ τὸν Κρίον καὶ γεννᾷ τοὺς Ἀστράϊον (ἀστερόεντα), Πάλλαντα (νεανία) καὶ Πέρσην.

Ἀπὸ τὴν Ἡὼ καὶ τὸν Ἀστράϊον γεννῶνται οἱ ἄνεμοι, Βορρᾶς, Ζέφυρος καὶ Νότος. Αὐτὸ δὲν εἶναι ἄσχετο μὲ τὴν φύση τοῦ Ἡλίου-Πανός, πού προκαλεῖ τοὺς συριγμοὺς τῶν ἀνέμων, γι' αὐτὸ λέγεται καὶ συρικτής,²³⁴ καὶ θεωρεῖται ἔτσι ἡ πηγὴ ἐνεργείας καὶ τὸ ἀρχικὸ αἴτιο πάσης κινήσεως στὸν φυσικὸ κόσμος.²³⁵ Ἐπειδὴ δὲ ἡ Ἡὼς ἦταν θυγατέρα τῆς Θείας, ὁ Βορρᾶς λεγόταν «Θείας ἀμνάμων», δηλαδὴ ἐγγονὸς τῆς Θείας.

δ) Ὤκεανὸς καὶ Τηθὺς [καὶ Πρωτεύς, Νηρεύς, Νηρηίδες]
Στοὺς ὀρφικοὺς ὕμνους ὁ Ὤκεανὸς παρουσιάζεται ὡς «ἡ πρωταρχικὴ πηγὴ ὕδατος, ἀπὸ τὴν ὁποία προέρχονται ὅλες οἱ θάλασσες, καθὼς καὶ ὅλοι οἱ ποταμοὶ καὶ οἱ ἱερὲς ὑγρασίες στὴν ξηρὰ, οἱ ὁποῖες ρέουν ἀπὸ πηγὲς τῆς γῆς.»²³⁶ «Αὐτὸς κυμαίνει ὀλόγυρα τὸν ὑγρὸ κύκλο πού περιβάλλει ἀπὸ παντοῦ τὴν ξηρὰ, ἀφοῦ εἶναι τὸ ἀγαπητὸ τέρμα της, καὶ φαίνεται σὰν ἀρχὴ τῆς οὐρανοῦ σφαίρας.»²³⁷

Κατὰ τὸν Εὐστάθιον ἐπίσης, ὁ Ὄρφεὺς στὸ περὶ Διὸς καὶ Ἑρας λέγει γιὰ «τὸν κύκλο τοῦ ἀκούραστου Ὤκεανοῦ πού ρεεῖ ὁμορφα καὶ περιβάλλει τὴν ξηρὰ, ἔχοντάς τιν περιτυλίξει μὲ ὑδάτινους στροβίλους.»²³⁸ Ἐρμηνεύω ἐδῶ τὴν «γαῖαν» ὡς ξηρὰ, γιὰ νὰ μὴ γίνῃ σύγχυση καὶ θεωρηθῆ ὅτι αὐτὰ

231. ΟΗ 11,1-3 Πᾶνα ... κόσμοιο τὸ σύμπαν,/ οὐρανόν, ἠδὲ θάλασσαν, ἠδὲ χθόνα παμβασίλειαν,/ καὶ πῦρ ἀθάνατον· τάδε γὰρ μέλη ἐστὶ τὰ Πανός.

232. Ἡσιόδ. Θεογον. 239: Εὐρυβίην τ' ἀδάματτος ἐνὶ φρεσὶ θυμὸν ἔχουσαν.

233. ΟΗ 11,14 σοὶ (Πανὶ) ... εἴκει δ' ἀκαμάτου πόντου τὸ βαθύρροον ὕδωρ.

234. ΟΗ 8,11 συρικτά. ΟΗ 34,25 Πᾶνα ... ἀνέμων συρίγμαθ' ἰέντα.

235. Χασάπης (1967) 41.

236. ΟΗ 83,4-5 ἔξ οὔπερ πάντες ποταμοὶ καὶ πᾶσα θάλασσα,/ καὶ χθόνιοι γαίης πηγόρβυτοι ἱχμάδες ἀγναί.

237. ΟΗ 83,3 ὅς περικυμαίνει γαίης περιτέρμονα κύκλον, 7 τέρμα φίλον γαίης, ἀρχὴ πόλου.

238. Εὐσταθ. π. Διονυσ. Περιηγ. 1 (ΟΗ 115): κύκλον δ' ἀκαμάτου καλλιρροῦ Ὤκεανοῦ,/ ὅς γαῖαν δίνησι πέριξ ἔχει ἀμφιελίξας.

239. Χασάπης (1967) 22-4, 57-60.

240. Πρόκλ. εἰς Πλάτ. *Τίμαιον* 40e (OF 115):
τῶν ποιητῶν Ὠκεανὸν καλοῦντων τὸν ὀρίζοντα
τῆς γῆς.

241. DK, Ἐπιμενίδης Β' Fr 11: οὔτε γὰρ ἦν
γαίης μέσος ὀμφαλὸς οὔτε θαλάσσης. εἰ δέ τις ἔστι,
θεοῖς δῆλος, θνητοῖσι δ' ἄφαντος.

ἀναφέρονται σὲ γῆ ἐπίπεδη, ἐνῶ ἦταν γνωστὴ ἡ σφαιρικότη-
τα τῆς γῆς, ἡ περιστροφή της καὶ ἡ σχέση της μὲ τὴν οὐρά-
νιο σφαῖρα.²³⁹ Γιατὶ ἡ λέξη «πόλος» σημαίνει περιστρεφομέ-
νη σφαῖρα· καθὼς δὲ βλέπει κανεὶς τὸν κυκλικὸν ὀρίζοντα,
θεωρεῖ τὴν περιφέρειά του σὰν γραμμὴ πού ὀρίζει τὸ πέρασ
τοῦ Ὠκεανοῦ καὶ τὴν ἀρχὴ τοῦ οὐρανοῦ θόλου. Ἄν δὲ ληφθῆ
ὕπ' ὄψη, ὅτι οἱ ὠκεανοὶ καλύπτουν τὸ 71% περίπου τῆς ἐπι-
φανείας τῆς γῆς, τότε μπορεῖ νὰ θεωρηθῆ ὅτι ἡ ξηρὰ περι-
βάλλεται ἀπὸ τὴν θάλασσα, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ ἔτσι τὸν «ὀρί-
ζοντά» της, χωρὶς ἡ γῆ νὰ πάψη νὰ θεωρητῆ σφαιρικὴ. Μὲ
αὐτὴ τὴν ἔννοια ὁ Ὠκεανὸς λέγεται ποιητικὰ ὀρίζων τῆς
γῆς.²⁴⁰

Μὲ τὴν σφαιρικότητα τῆς γῆς συνδέεται, νομίζω, καὶ ἡ
ἀμφιβολία πού ἐκφράζει ὁ Ἐπιμενίδης σχετικὰ μὲ τὸν μῦθο,
ὅτι δύο ἀετοὶ πού ξεκίνησαν ἀπὸ τὰ ἄκρα τῆς γῆς συναντή-
θηκαν στοὺς Δελφούς, πού θεωροῦνταν ὁ ὀμφαλὸς (κέντρο)
τῆς γῆς, λέγοντας ὅτι «δὲν ὑπῆρξε μέσος ὀμφαλὸς οὔτε τῆς
γῆς, οὔτε τῆς θαλάσσης· ἐὰν δὲ ὑπάρχη κάποιος, εἶναι φα-
νερὸς στοὺς θεοὺς, στοὺς ἀνθρώπους δὲ ἀόρατος.»²⁴¹ Γιατὶ
μία σφαῖρα, ὡς σῶμα τοῦ τρισδιαστάτου χώρου, ἔχει κέντρο·
μία σφαιρικὴ ἐπιφάνεια ὁμῶς, δὲν ἔχει κέντρο ἐπάνω της.
Ἐπομένως, ὑπάρχει κέντρο τῆς γῆς ὡς σφαίρας, ἀλλὰ δὲν
ὑπάρχει κέντρο στὴν ἐπιφάνειά της, εἴτε θεωρηθῆ ἡ ξηρὰ,
εἴτε ἡ θάλασσα. Γι' αὐτὸ ὁ Ἐπιμενίδης λέγει, ὅτι καὶ ἂν
ὑπάρχη κέντρο, εἶναι ἀόρατο γιὰ τοὺς ἀνθρώπους. Ὅσο γιὰ
τοὺς Δελφούς, αὐτοὶ ἀποτελοῦσαν τὸν πνευματικὸ ὀμφαλὸ
τῆς γῆς, βάσει τοῦ ὁποίου καθορίζονταν οἱ τόποι ἰδρύσεως
νέων πόλεων καὶ ἱερῶν μὲ ἀπόλυτα γεωμετρικοὺς κανόνες.

Ἡ Τηθὺς ἐμφανίζεται ὡς σύζυγος τοῦ Ὠκεανοῦ καὶ εἶναι
«ἡ βασίλισσα μὲ τὰ ἀκτινοβόλα μάτια καὶ τὸ σκοτεινὸ γα-
λάζιο πέπλο». Ἀποτελεῖ τὴν προσωποποίηση τῆς θαλάσσης,
«πού ὅταν κυμαίνεται ὀρμητικὰ οἱ γλυκόπνοες αὔρες τὴν
κάνουν νὰ κτυπᾷ γύρω στὴν ξηρὰ, θραύοντας στοὺς γιालοὺς
καὶ τίς πέτρες κύματα μακρὰ, ἐνῶ ὅταν γαληνεύη κάνει

τούς δρόμους της πράους και άπαλους και χαιρείται με τὰ πλοῖα.»²⁴² Ἐπειδὴ δὲ ὁ Ὠκεανὸς καὶ ἡ Τηθύς ἐκφράζουσι τὸ ὑγρὸ στοιχεῖο, εἶναι καὶ οἱ δύο «ὕδροκέλευθοι», δηλαδὴ ἀφήνουν ὑγρὰ ἴχνη ἀπ' ὅπου περνοῦν.²⁴³

Ἀπὸ τοὺς Τιτᾶνες «πρῶτος νυμφεύθηκε ὁ καλλίρροος Ὠκεανός, πού ἔλαβε σύζυγο τὴν Τηθύν, ἀδελφὴν του ἀπὸ τὴν ἴδια μητέρα.»²⁴⁴ Τέκνα τοὺς ἀναφέρονται οἱ τρεῖς χιλιάδες ποταμοὶ καὶ οἱ τρεῖς χιλιάδες Ὠκεανῖνες.²⁴⁵

Τὸ ὄνομα τῆς Τηθύος σημαίνει τὴν τροφόν, τὴν μητέρα· ὁ Ὠκεανὸς πάλιν ἐμφανίζεται στὸν ὕμνο του ὡς «ὁ ἀθάνατος καὶ αἰώνιος πατέρας, ἡ ἀρχὴ τῶν ἀθανάτων θεῶν καὶ τῶν θνητῶν ἀνθρώπων.»²⁴⁶ Ὁ Ὅμηρος ἐπίσης λέγει «Ὠκεανόν τε θεῶν γένεσιν καὶ μητέρα Τηθύν.»²⁴⁷

Κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη, ἐπειδὴ ὁ ἀρχαιότερος γάμος ἦταν τοῦ Ὠκεανοῦ καὶ τῆς Τηθύος, γι' αὐτὸ οἱ ἀρχαῖοι θεολόγοι «τοὺς θεωροῦσαν ὡς πατέρες τῆς δημιουργίας καὶ τὸ ὕδωρ-τὴν Στύγα αὐτῶν τῶν ποιητῶν- ὡς ὄρκον τῶν θεῶν· γιατί ἄξιο τῆς μεγαλυτέρας τιμῆς εἶναι τὸ ἀρχαιότερο, ὁ ὄρκος δὲ εἶναι τὸ πιὸ ἄξιο γιὰ τὴν μεγίστη τιμῆ.»²⁴⁸ Γι' αὐτὸ ὁ Ὠκεανὸς λέγεται ὅτι εἶναι «ἡ μεγίστη ἐξάγνιση τῶν θεῶν.»²⁴⁹

Ὁ πραγματικὸς λόγος, γιὰ τὸν ὁποῖο ὁ Ὠκεανὸς καὶ ἡ Τηθύς θεωρήθηκαν ἀρχὴ τῆς γενέσεως τῶν πάντων, εἶναι τὸ γεγονός, ὅτι ὅλος ὁ ἔμβιος κόσμος προῆλθε ἀπὸ ἐξελικτικὲς διαδικασίες πού ἄρχισαν καὶ γενικὰ ἔλαβαν χώρα μέσα στὴν θάλασσα. Τὴν ἀποψη αὐτὴ ὑπεστήριζε καὶ ὁ Ἀναξίμανδρος, ὅπως φαίνεται ἀπὸ δύο ἀποσπάσματα πού ἀναφέρονται στὴν διδασκαλία του.²⁵⁰

Τὶς ἐξελικτικὲς διαδικασίες πού ἔλαβαν χώρα στὴν θάλασσα συμβολίζει στὴν ὀρφικὴ θεογονία ὁ Πρωτεύς, τὸ πρῶτο παιδί τοῦ Ὠκεανοῦ καὶ τῆς Τηθύος.

Ὁ Πρωτεύς εἶναι «ἐκεῖνος πού φανέρωσε τὶς ἀρχὲς ὅλης τῆς φύσεως, μετατρέποντας τὴν ἱερὴ ὕλη μὲ ιδέες πού εἶχαν πολλὰς μορφές.»²⁵¹ Δηλαδὴ, ὁ Πρωτεύς συνέκλεισε μέσα του ὅλες τὶς ιδεατὲς μορφές πού ἔπρεπε νὰ ἐμφανισθοῦν στὴν φύ-

242. OH 22,1-6 Ὠκεανοῦ καλέω νύμφην γλαυκώπιδα Τηθύν,/ κυανόπεπλον ἄνασσαν, ἐύτροχα κυμαίνουσαν,/ αὔραις ἠδυπνόοισι πατασσομένην περι γαῖαν./ θραύουσ' αἰγιαλοῖσι πέτρῃσι τε κύματα μακρά,/ εὐδινοῖς ἀπαλοῖσι γαληνιώσα δρόμοισιν,/ νηυσὶν ἀγαλλομένην.

243. OH 22,6· OH 83,7.

244. Πλάτ. Κρατύλος 402b (OF 15): Ὠκεανὸς πρῶτος καλλίρροος ἤρξε γάμοιο, ὅς ῥα κασιγνήτην ὁμομήτορα Τηθύν ὄπυιεν.

245. Ἡσιόδου Θεογονία 338-70.

246. OH 83,1-2 Ὠκεανὸν καλέω, πατέρ' ἄφθιτον, αἰὲν ἐόντα./ ἀθανάτων τε θεῶν γένεσιν θνητῶν τ' ἀνθρώπων.

247. Ὀμήρου Ἰλιάς Ξ 201.

248. Ἀριστοτ. Μεταφυσ. Α 3, 983b27 (OF 25): Ὠκεανόν τε γὰρ καὶ Τηθύν ἐποίησαν τῆς γενέσεως πατέρας, καὶ τὸν ὄρκον τῶν θεῶν ὕδωρ, τὴν καλουμένην ὑπ' αὐτῶν Στύγα τῶν ποιητῶν· τιμιώτατον μὲν γὰρ τὸ πρεσβύτατον, ὄρκος δὲ τὸ τιμιώτατόν ἐστιν.

249. OH 83,6 (Ὠκεανέ) θεῶν ἄγνισμα μέγιστον.

250. DK, Ἀναξίμανδρος Α' Fr 30: Ἀναξίμανδρος ἐν ὑγρῷ γεννηθῆναι τὰ πρῶτα ζῶα φλοιοῖς περιεχόμενα ἀκανθώδεσι, προβαίνουσας δὲ τῆς ἡλικίας ἀποβαίνειν ἐπὶ τὸ ξηρότερον καὶ περιρρηγνυμένου τοῦ φλοιοῦ ἐπ' ὀλίγον χρόνον μεταβιβάσθαι /... ἐν ἰχθύσιν ἐγγενέσθαι τὸ πρῶτον ἀνθρώπους ἀποφαίνεται καὶ τραφέντας, ὥσπερ οἱ γαλεοί, καὶ γενομένους ἱκανοὺς ἑαυτοῖς βοηθεῖν ἐκβῆναι τῆνικαῦτα καὶ γῆς λαβέσθαι.

251. OH 25,2-3 πρωτογενῆ, πάσης φύσεως ἀρχὰς ὅς ἔφηνεν,/ ὕλην ἀλλάσων ἱερὴν ιδέαις πολυμόρφους.

252. ΟΗ 25,1 πόντου κληΐδας ἔχοντα, 4-6 πολύβουλος, ἐπιστάμενος τὰ τ' ἐόντα, / ὅσα τε πρόσθεν ἔην, ὅσα τ' ἔσσειται ὕστερον αὐτίς, 9 πάντα γὰρ ἐν Πρωτεῖ πρώτη φύσις ἐγκατέθηκεν.

253. ΟΗ 23,1 Ὡ κατέχων πόντου ρίζας, κυαναυγέτιν ἔδρην, 4-6 πυθμὴν μὲν πόντου, γαίης πέρας, ἀρχὴ ἀπάντων· ὅς κλονέεις Δηοῦς ἱερὸν βᾶθρον, ἠνίκα πνοιᾶς / ἐν μυχίοις κευθμῶσιν ἔλαυνομένης ἀποκλείεις.

254. ΟΗ 23,2-3 πεντήκοντα κόρησι ἀγαλλόμενος κατὰ κύμα, / καλλιτέκνοισι χοροῖς, Νηρεῦ. ΟΗ 24,3-4 πεντήκοντα κόραι περὶ κύμασι βακχεύουσαι, / Τριτῶνων ἐπ' ὄχοισιν ἀγαλλόμεναι περὶ νῶτα.

255. ΟΗ 24,1 καλυκώπιδες, 5 θηροτύποις μορφαῖς, ὧν βόσκει σώματα πόντος.

ση καὶ τὶς ὑλοποίησε δίδοντας στὴν ὕλη διάφορες μορφές, βάσει αὐτῶν τῶν ιδεῶν. Ἐπειδὴ λοιπὸν ἡ πρωταρχικὴ, ἡ ἀδιαμόρφωτη φύση παρέδωσε τὰ πάντα στὸν συνετώτατο Πρωτέα, καὶ ἐκεῖνος τὴν διαμόρφωσε βάσει τῶν πρώτων ιδεῶν ποὺ περιέκλειε, ὁ Πρωτεὺς γνώριζε τὰ παρόντα, τὰ παρελθόντα καὶ τὰ μέλλοντα, ἀφοῦ οἱ ιδέες ὡς νοητὲς ἀρχές δὲν ὑπόκεινται σὲ νόμους τοῦ χώρου καὶ τοῦ χρόνου· κατεῖχε δὲ τὰ κλειδιά τοῦ πόντου, ἀφοῦ ἦταν ὁ πρωταίτιος τῆς ὑλικῆς δημιουργίας τῶν ὄντων.²⁵²

Εἰδικὴ μορφή τῆς θαλάσσης ἀποτελεῖ ὁ Νηρεὺς, υἱὸς τοῦ Πόντου καὶ τῆς Γαίας, ποὺ προσωποποιεῖ τὸν θαλασσινὸ βυθό. «Εἶναι αὐτὸς ποὺ κατέχει τὰ θεμέλια τοῦ πόντου, τὸν σκοτεινὸ βυθό· εἶναι ὁ ἴδιος ὁ θαλασσινὸς πυθμένας, τὸ πέρας τῆς γήινης ἐπιφανείας»· αὐτὸς εἶναι καὶ ἡ αἰτία τῶν σεισμῶν, γιατί «κλονίζει τὸ ἱερὸ βᾶθρο τῆς Δήμητρος, τὴν γῆ, ὡσὰν ἀποκλείει σὲ ἐσωτερικὲς γήινες κρύπτες τὶς ἀερῶδεις πνοὲς ποὺ τρέχουν.»²⁵³ Δηλαδή, οἱ Ὀρφικοὶ ἐρμήνευαν τοὺς σεισμοὺς ὡς ἀποτέλεσμα τῆς ἀποκλείσεως ἀερίων μαζῶν στὸ ἐσωτερικὸ τῆς γῆς.

Θυγατέρες τοῦ Νηρέως καὶ τῆς Ὠκεανῖνος Δωρίδος ἦταν οἱ πενήντα Νηρηίδες ποὺ χαίρονταν μαζί μὲ τὸν πατέρα τους καὶ χόρευαν στὰ κύματα, ἀνεβασμένες στὰ νῶτα τῶν Τριτῶνων.²⁵⁴

Προσωποποιοῦν τὶς διάφορες καταστάσεις τῆς θαλάσσης γι' αὐτὸ χαρακτηρίζονται ὡς φρικώδεις (φρίκιαι), ποὺ ζοῦν μέσα στὸν βυθό (ἐμβύθιαι) καὶ χορεύουν εὐθυμα (χοροπαίγμονες), ἀφήνοντας ὑγρά ἴχνη ἀπὸ ὅπου περάσουν (ὕγροκέλευθοι). Εἶναι ὁμορφες σὰν ἄνθη καὶ ἔχουν τὴ μορφή θηρίων, γι' αὐτὸ τὰ σώματά τους τρέφει ὁ πόντος.²⁵⁵ Αὐτὰ τὰ θηρία δὲν εἶναι ἄλλα ἀπὸ τὰ δελφίνια μὲ τὴ σκοτεινὴ λάμψη (δελφῖνες κυαναυγεῖς), ποὺ κατοικοῦν στὸν βυθό καὶ στὰ κύματα ποὺ σηκώνουν οἱ Τριτῶνες· διατρέχουν τοὺς ὑγροὺς δρόμους (ὕδροδρομοὶ) κάνοντας πηδήματα (σκιρτηταὶ) καὶ γύρους περὶ τὰ κύματα (ἐλισσόμενοι περὶ κύμα), ποὺ τοὺς

κτυποῦν (ἀλιβρόθοιοι), καθὼς αὐτοὶ διατρέχουν τὴν θάλασσα (ποντοπλάνοι).²⁵⁶

Τὰ ὀνόματα τῶν Νηρηίδων²⁵⁷ δείχνουν τὶς ιδιότητες, καταστάσεις καὶ μορφές τῆς θαλάσσης. Ἡ Εὐκράντη πραγματοποιεῖ τοὺς σκοποὺς τῶν ναυτικῶν, ἡ Σαὼ τοὺς σώζει. Ἡ Ἀλίη εἶναι ἡ ἀλμυρὴ θάλασσα, ἡ Ἀλιμήδη εἶναι ἡ κυρίαρχη θάλασσα, ἡ Ἀγαυὴ εἶναι ἡ ἔνδοξη καὶ ἡ Ἀκταίη εἶναι ἡ παραλιακὴ θάλασσα. Ἡ Ἀμφιτρίτη συμβολίζει τοὺς διάτρητους ἀπὸ τὸ θαλασσινὸ νερὸ βράχους, ἡ Αὐτονόη εἶναι ἡ ἐπίμονη καὶ θεληματικὴ, ἡ Γαλάτεια, ἡ Γλαυκονόμη, ἡ Γαλήνη ἡ ἤσυχη θάλασσα, ἡ Γλαύκη ἡ ἀστραφτερὴ γαλάζια θάλασσα, ἡ Δυναμένη ποὺ ἔχει τὴν ἰκανότητα νὰ πραγματοποιεῖ τὰ πάντα, ἡ Δωρίς, ἡ Δωτὼ ἡ παρέχουσα, ἡ Εὐδώρη ἡ μεγαλόδωρη, ἡ Ἐρατὼ ἡ ἀξιέραστη, ἡ Εὐνίκη ποὺ παρέχει καλὴν νίκη, ἡ Εὐλιμένη ποὺ ἔχει καλοὺς λιμένες, ἡ Εὐαγόρη μὲ τὶς καλὰς ἀγορές, ἡ Εὐάρνη ἡ πλούσια, ἡ Εὐπόμπη ποὺ ὁδηγεῖ σὲ αἴσιο ἀποτέλεσμα, ἡ Ἡιόνη ποὺ ἔχει ψηλὰ ὄχθες, ἡ Θόη ἡ εὐκίνητη, ἡ Θετίς, ἡ Θεμιστὼ ἡ δικαία, ἡ Ἴπποθόη ποὺ κἀνει τὰ θαλάσσια ἄλογα νὰ τρέχουν, ἡ Ἴππονόη, ἡ Κυμοθόη ἡ ταχεῖα σὰν τὸ κύμα, ἡ Κυμοδόκη ποὺ δέχεται τὰ κύματα, ἡ Κυματολήγη ποὺ καταπραῖνει τὰ κύματα, ἡ Κυμὼ ἡ γεμάτη κύματα, ἡ Λειαγόρη ποὺ δίνει τὰ λάφυρα, ἡ Λαιομέδεια ποὺ κυβερνεῖ τοὺς λαοὺς, ἡ Λυσιάνασσα ἡ βασίλισσα ποὺ ἀπολυτρώνει, ἡ Μελίτη ἡ γλυκειά, ἡ Μενίππη, ἡ Νησαίη ἡ νησιωτικὴ θάλασσα, ἡ Νησὼ ποὺ ἔχει νησιά, ἡ Νημερτὴς ἡ ἀψευδής, ἡ Πασιθέη, ἡ Πρωτομέδεια ἡ μεγάλη κυβερνήτρια καὶ προστάτις, ἡ Πανόπη ποὺ τὰ βλέπει ὅλα, ἡ Ποντοπόρεια ποὺ διασχίζει τὴν θάλασσα, ἡ Πουλυνόη ἡ συνετὴ, ἡ Προνόη ἡ προνοητικὴ, ἡ Πλωτὼ ποὺ ἐπιτρέπει τὴν πλεύση, ἡ Σπειὼ ἡ σπηλαιώδης, ἡ Φέρουσα ποὺ καθοδηγεῖ, ἡ Ψαμάθη ἡ ἀμμώδης.

ε) Θαύμας

Υἱὸς τοῦ Πόντου καὶ τῆς Γῆς ἀναφέρεται καὶ ὁ Θαύμας ποὺ πῆρε τὴν κόρη τοῦ Ὠκεανοῦ Ἠλέκτρα καὶ γέννησε τὴν τα-

256. ΟΗ 24· 2,7,8, 6 οἱ ναίουσι βυθόν, Τριτώ-
νιον οἶδμα.

257. Ἡσιόδου *Θεογονία* 243-62.

258. Ἡσιόδου *Θεογονία* 237, 265-9.

259. Πλάτωνος *Θεαίτητος* 155 D. LS, λ. Θαύμας.

260. Πρόκλ. εἰς Πλάτ. *Τίμαιον* 23d (OF 118): προηγείται μὲν οὖν τὸ θαῦμα, διότι καὶ ἐν ἡμῖν ἀρχὴ τοῦτό ἐστι τῆς τῶν ὄλων γνώσεως, ἐν δὲ τοῖς θείοις συνάπτει τῷ θαυμαζομένῳ τὸ θαυμάζον· ὅθεν καὶ Θαύμαντα θεὸν τινα μέγιστον ὑμνήκασιν οἱ τὰ θεῖα σοφοί, τὸν διὰ τοῦ θαύματος ὑποκατακλίνοντα τὰ δεύτερα τοῖς πρώτοις.

261. Ὅρφ. *Ἀργοναυτικά* 341: Πρωτέα καὶ Φόρυκα καὶ εὐρυβίην Τρίτωνα.

262. Ἡσιόδου *Θεογονία* 237-8, 270-6.

263. Ἡσιόδου *Θεογονία*, Λεκατσᾶς (1938) 77 ὑποσ. 110.

χεῖα Ἴριδα καὶ τὶς ὁμορφομαλλοῦσες Ἄρπυιες, Ἀελλῶ καὶ Ὠκυπέτη, οἱ ὁποῖες παρουσιάζονται νὰ πετοῦν μὲ γρήγορα φτερὰ ἀνάμεσα στὸν οὐρανὸ καὶ τὴν γῆ.²⁵⁸

Τὸ ὄνομα τοῦ Θαύμαντος ἐμπεριέχει τὴν ἔννοια τοῦ θαυμασμοῦ καὶ τῆς ἐκπλήξεως, γι' αὐτὸ ὁ Πλάτων τὸν θεωρεῖ ὡς σύμβολο τῆς φιλοσοφικῆς ἀρχῆς, ἀφοῦ «οὐκ ἄλλη ἀρχὴ φιλοσοφίας ἢ τὸ θαυμάζειν.»²⁵⁹ Ὁ Πρόκλος ἐπίσης γράφει «προηγείται λοιπὸν τὸ θαῦμα, γιατί σὲ μᾶς αὐτὸ εἶναι ἀρχὴ τῆς γνώσεως τῶν ὄλων, στὰ δὲ θεῖα συνδέει τὸ θαυμάζον μὲ τὸ θαυμαζόμενον· γι' αὐτὸ οἱ περὶ τὰ θεῖα σοφοὶ ἔχουν ὑμνήσει κάποιον μεγάλο θεὸ Θαύμαντα, ὁ ὁποῖος κάνει νὰ ὑποχωροῦν τὰ δεύτερα στὰ πρῶτα διὰ μέσου τοῦ θαύματος.»²⁶⁰

Ἀπὸ φυσικῆς πλευρᾶς ὁ Θαύμας καὶ ἡ Ἥλεκτρα, ὡς θεότητες ποὺ προσωποποιοῦν τὴν θαυμαστή καὶ λαμπερὴ ὄψη τῶν ὑδάτων, γεννοῦν τὴν προσωποποίηση τοῦ οὐρανοῦ τόξου (Ἴριδα) καὶ τὶς ἀρπακτικὲς θύελλες (Ἄρπυιες), δηλαδὴ τοὺς θυελλώδεις (Ἀελλῶ) καὶ ταχεῖς (Ὠκυπέτη) ἀνέμους.

ς) Φόρυκος

Μεταξὺ τῶν Τιτάνων ἀναφέρεται καὶ ὁ Φόρυκος, ποὺ τὸ ὄνομά του σημαίνει τὸν λευκὸ καὶ ρυτιδωμένο, ὁ ὁποῖος δὲν συνδέεται μὲ καμμιὰ ἀπὸ τὶς Τιτανίδες.

Στὰ *Ἀργοναυτικά* τοῦ Ὀρφέως συναναφέρεται μὲ τὸν Πρωτέα καὶ τὸν Τρίτωνα.²⁶¹ Στὸν Ἡσιόδο ὁ Φόρυκος ἐμφανίζεται ὡς υἱὸς τοῦ Πόντου καὶ τῆς Γαίας, προσωποποιεῖ δὲ τὸν Ὠκεανὸ σὲ θαλασσοταραχὴ· παίρνει σύζυγο τὴν ἀδελφὴ του Κητώ, ποὺ τὸ ὄνομά της σημαίνει τὰ θαλάσσια θηρία, καὶ γεννᾷ τὶς ὁμορφες Γραῖες, Πεμφρηδῶ καὶ Ἐνυῶ, καὶ τὶς τρεῖς Γοργόνες, Σθενῶ, Εὐρυάλη καὶ Μέδουσα.²⁶²

Οἱ Γραῖες θεωροῦνται ὡς προσωποποιήσεις τῆς ρυτιδωμένης καὶ ἀφρισμένης θαλάσσης τῶν ὀρμίσκων καὶ τῶν σπηλαίων, γι' αὐτὸ παρουσιάζονται ὠραῖες καὶ ἀσπρομάλλες.²⁶³ Οἱ Γοργόνες Σθενῶ, Εὐρυάλη καὶ Μέδουσα, σημαίνουν ἀντί-

στοιχα την δυνατή, την ευρύχωρη και την ἄρχουσα θάλασσα.

Κατὰ τὸν Πρόκλον «ἡ Τηθύς γέννησε ἀπὸ τὸν Πόντο (δηλαδὴ τὸν Ὠκεανὸ) τὸν Φόρκυν, τὸν Νηρέα καὶ τὸν Θαύμαντα. Αὐτὸς ὁ Φόρκυς δὲν εἶναι ὁ υἱὸς τοῦ Οὐρανοῦ, ἀλλὰ ὁ Πόντιος. Ἐπειδὴ ὅμως ἡ Τηθύς εἶναι πλήρης ἀπὸ γῆ καὶ θάλασσα, ἔτσι ἐπινοήθη ἡ Γῆ, γεννᾷ ἀπὸ τὸν Ὠκεανὸν αὐτὸν τὸν Φόρκυνα πού ἔχει συμπεριλάβει μέσα του καὶ τὸν νοητό». Ὁ Πρόκλος μάλιστα ἐκφράζει τὸ ἐρώτημα, «ποιοὺς εἶναι ὑπέρτεροι, ὁ Κρόνος ἢ ὁ Φόρκυς, γιατί ὑπάρχει συγχώνευση καὶ ὁμοιότητα τῶν δύο τους.»²⁶⁴

ζ) Ἴαπετός [καὶ Ἄτλας, Μενότιος, Προμηθεύς, Ἐπιμηθεύς]

Ὁ Ἴαπετός πῆρε τὴν κόρη τοῦ Ὠκεανοῦ Κλυμένη καὶ ἔγινε ὁ δημιουργὸς τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, γεννώντας τὸν Ἄτλαντα, τὸν Προμηθέα, τὸν Ἐπιμηθέα καὶ τὸν Μενότιο. Καθένας τους συμβολίζει καὶ ἓνα ἀνθρώπινο τύπο· ὁ Μενότιος τὸν γενναῖο (ὑπερκύδαντα) καὶ ἀσεβῆ (ὑβριστήν), πού ὁ θεὸς κεραυνοβολεῖ· ὁ Ἄτλας τὸν δυνατὸ πού ὑποτάσσεται στὴν Μοῖρα· ὁ Ἐπιμηθεύς τὸν ἐπιπόλαιο καὶ παράλογο (ἀμαρτίνοον), καὶ ὁ Προμηθεύς τὸν εὐστροφο (αἰολόμητιν).²⁶⁵

Κατὰ τὸν Διόδωρον λεγόταν ὅτι ὁ Ἄτλας «εἶναι ὁ πρῶτος πού μελέτησε σὲ βάθος τὴν ἀστρονομία (ἀστρολογία) καὶ ἀπεκάλυψε στοὺς ἀνθρώπους τὴν σφαιρικὴ μορφή τοῦ σύμπαντος· γι' αὐτὸν τὸν λόγο (οἱ ἀνθρώποι) θεωροῦν ὅτι ὁλόκληρος ὁ κόσμος στηρίζεται στοὺς ὤμους τοῦ Ἄτλαντος, ἐπειδὴ ὁ μῦθος ὑπαινίσσεται τὴν ἀνακάλυψη καὶ περιγραφή (καταγραφή) τῆς οὐρανοῦ σφαιρας.»²⁶⁶

Τὸ ὄνομα τοῦ Προμηθέως λέγεται ὅτι προέρχεται ἀπὸ τὸ σανσκριτικὸ *pramantha*, τὸ ὁποῖο σημαίνει τὴν ράβδο, πού τρίβοντάς την μὲ ἀλλεπάλληλες ἀντίθετες περιστροφικὲς κινήσεις σὲ κοιλότητα ξύλου, τὸ *agni*, παράγει τὸ πῦρ μὲ τὴν τριβή.

264. Πρόκλ. εἰς Πλάτ. *Τίμαιον* 40e (OF 114): αὕτη (Τηθύς) γὰρ αὐτὸν (Φόρκυν) παράγει Πόντου φιλότητι μιγεῖσα μετὰ Νηρέως καὶ Θαύμαντος· οὐ γὰρ ἐστὶν ὁ Φόρκυς [ὁ] Οὐρανίδης, ἀλλὰ ὁ Φόρκυς [ὁ Πόντιος] ... καθ' ὅσον ἡ Τηθύς τῆς Γῆς ἐστὶ πλήρης, κατὰ τοσοῦτον οἶον Γῆ τις οὕσα λέγοιτ' ἂν τὸν Φόρκυν τοῦτον παράγειν μετὰ τοῦ Ὠκεανοῦ, καθ' ὅσον καὶ οὗτος ἐν ἑαυτῷ τὸν νοητὸν περιείληφεν ... πότερον ὁ Κρόνος ἐστὶν ὑπέρτερος ἢ ὁ Φόρκυς· ἔνωσις γὰρ αὐτῶν ἐστὶ καὶ ὁμοιότης.

265. Ἡσίοδου *Θεογονία* 510-1, 514-5 Ἰβριστήν δὲ Μενότιον εὐρύοπα Ζεὺς/ εἰς Ἐρεβος κατέπεμψε βαλὼν φολόεντι κεραυνῶ, 517 Ἄτλας δ' οὐρανὸν εὐρὺν ἔχει κρατερῆς ὑπ' ἀνάγκης.

266. Διόδωρ. *Βιβλιοθ.* III 60, 2: φασὶ δ' αὐτὸν τὰ περὶ τὴν ἀστρολογίαν ἐξακριβῶσαι καὶ τὸν σφαιρικὸν λόγον εἰς ἀνθρώπους πρῶτον ἐξενεγκεῖν· ἀφ' ἧς αἰτίας δόξαι τὸν σύμπαντα κόσμον ἐπὶ τῶν Ἄτλαντος ὤμων ὀχεῖσθαι, τοῦ μύθου τὴν τῆς σφαιρας εὑρεσιν καὶ καταγραφὴν αἰνιττομένου.

267. Ησιόδου *Θεογονία* 565-7: Ἀλλά μιν ἐξηπάτησε ἐὺς πάϊς Ἰαπετοῖο/ κλέψας ἀκαμάτοιο πυρός τηλέσκοπον αὐγὴν/ ἐν κοίλῳ νάρθηκι.

268. Αἰσχύλου *Προμηθ. δεσμ.* 436-506· 506 πᾶσαι τέχνηαι βροτοῖσιν ἐκ Προμηθέως.

269. Αἰσχύλ. *Προμηθ. δεσμ.* 454-61: ἦν δ' οὐδὲν αὐτοῖς οὔτε χεῖματος τέκμαρ/ οὔτ' ἀνθεμῶδους ἦρος οὔτε καρπίμου/ θέρους βέβαιον, ἄλλ' ἄτερ γνώμης τὸ πᾶν/ ἔπρασσον, ἔστε δὴ σφιν ἀντολὰς ἐγὼ/ ἄστρον ἔδειξα τάς τε δυσκρίτους δύσεις./ καὶ μὴν ἀριθμόν, ἔξοχον σοφισμάτων,/ ἐξηῦρον αὐτοῖς, γραμμάτων τε συνθέσεις,/ μνήμην ἀπάντων, μουσομήτορ' ἐργάνην.

270. Διοδώρ. *Βιβλιοθ.* V 67, 2: Προμηθέα τὸν παραδεδομένον ... τὸ πῦρ κλέψας παρὰ τῶν θεῶν ἔδωκε τοῖς ἀνθρώποις, πρὸς δ' ἀλήθειαν εὐρετὴν γενόμενον τῶν πυρείων, ἐξ ὧν ἐκκάεται τὸ πῦρ.

271. OH 13,7.

Ὁ Προμηθεὺς λοιπὸν εἶναι ἐκεῖνος ποὺ χάρισε στοὺς ἀνθρώπους τὴν φλόγα τοῦ πυρός, «ἀφοῦ ἐξαπάτησε τὸν Δία κρύβοντάς τιν σὲ κούφιο καλάμι.»²⁶⁷ Γι' αὐτὴ τὴν πράξη του ὁ Προμηθεὺς καταδικάσθηκε στὸ μαρτύριο νὰ μένη δεμένος μὲ ἄρρηκτα δεσμὰ ἐπάνω σὲ ἓνα βράχο τοῦ Καυκάσου, καὶ ἀετὸς τοῦ Διὸς νὰ τοῦ τρώγη τὸ συκώτι ποὺ διαρκῶς ἀναδημιουργεῖτο.

Τὸ μαρτύριο, ἡ λύτρωση καὶ ἡ ἀποκατάσταση τοῦ Προμηθέως ἐνέπνευσαν τὸν Αἰσχύλο νὰ γράψῃ τὴν τριλογία *Προμηθεὺς δεσμώτης*, *Προμηθεὺς λυόμενος* καὶ *Προμηθεὺς πυρφόρος*, ἀπὸ τὴν ὁποία σώζεται μόνον τὸ πρῶτο ἔργο.

Σὲ μερικοὺς στίχους τῆς τραγωδίας *Προμηθεὺς δεσμώτης*, ὁ Προμηθεὺς ἀπαριθμεῖ τὶς εὐεργεσίες του πρὸς τοὺς ἀνθρώπους, μὲ τὶς ὁποῖες τοὺς ἔβγαλε ἀπὸ τὴν ἄγνοια· τοὺς ἔμαθε νὰ κτίζου σπίτια, νὰ ζεύουν τὰ ζῶα, νὰ κάνουν καράβια, τοὺς δίδαξε τὴν ἰατρικὴν, τοὺς τρόπους τῆς μαντικῆς καὶ γενικὰ ὅλες τὶς τέχνες.²⁶⁸ Ἰδιαίτερα τοὺς ἐδίδαξε τὴν ἀστρονομία: τὰ σημεῖα τοῦ χειμῶνος, τῆς ἀνοιξέως καὶ τοῦ θέρους, δηλαδὴ τὰ ἡλιοστάσια καὶ τὶς ἰσημερίες, τὶς ἐπιτολὰς καὶ τὶς δύσεις τῶν ἀστέρων· τοὺς ἔμαθε ἐπίσης τὴν σοφία τῶν ἀριθμῶν καὶ τὶς συνθέσεις τῶν γραμμάτων, ποὺ εἶναι ἡ μνήμη τῶν πάντων καὶ ἡ μητέρα τῶν Μουσῶν.²⁶⁹ Ἐπομένως, οἱ εὐεργεσίες τοῦ Προμηθέως εἶναι ὑλικὲς καὶ πνευματικὲς. Αὐτὸ συμβαίνει, γιὰ τὸν Προμηθεὺς δὲν εἶναι μία ἀπλὴ προσωποποίηση τοῦ πυρός, ὅπως γράφει ὁ Διοδώρος.²⁷⁰

Ἀπὸ τελείως φυσικῆς πλευρᾶς ὁ Προμηθεὺς ταυτίζεται μὲ τὸν Κρόνο (χρόνο), ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὴν ἐπίκληση στὸν Κρόνο μὲ τὴν ἔκφραση «σεμνὲ Προμηθεῦ.»²⁷¹ Ἡ ἐρμηνεία στηρίζεται στὸ ὅτι οἱ εὐεργεσίες τοῦ Προμηθέως, ὅπως τὶς ἀναφέρει ὁ Αἰσχύλος, καὶ ἰδιαίτερα ἡ ἀνακάλυψη τοῦ πυρός, δὲν ἦταν γεγονότα ποὺ ἔλαβαν χώρα συγχρόνως μὲ τὴν ἐμφάνιση τοῦ ἀνθρώπου στὴν γῆ. Ὁ ἀνθρωπος πέρασε ἀπὸ πολλὰ ἐξελικτικὰ στάδια μέχρι νὰ φθάσῃ στὴν τεχνικὴ τῆς

άφης τοῦ πυρός και τὴν χρησιμοποίησή του γιὰ τὴν βελτίωση τῶν συνθηκῶν τῆς ζωῆς. Ἐκτοτε πέρασαν χιλιετίες ἕως ὅτου ἀναπτυχθοῦν ἡ μαντική, ἡ ἰατρική, ἡ ἀστρονομία και ὅλες οἱ ἄλλες ἐπιστῆμες ἀπὸ τὸν διαρκῶς ἐξελισσόμενο ἀνθρωπο ἐν χρόνῳ. Δηλαδή, ὁ χρόνος (Προμηθεὺς) μὲ τὸ πέρασμά του χάρισε στὴν ἀνθρωπότητα ὅλες τὶς ἀνακαλύψεις, ὅλες τὶς τέχνες και τὶς ἐπιστῆμες.

Ἀπὸ πνευματικῆς πλευρᾶς, ἡ θεία καταγωγὴ τοῦ Προμηθέως ἀπὸ τὸν πατέρα του Ἰαπετὸ και οἱ εὐεργεσίες του πρὸς τὴν ἀνθρωπότητα δείχνουν ὅτι συμβόλιζε τὸν θεόπνευστο ἀναμορφωτὴ τῆς ἀνθρωπότητος (κλοπὴ τοῦ πυρός τῆς θείας σοφίας), ὁ ὁποῖος ὑφίσταται τὶς δοκιμασίες τῆς ἀποστολῆς του μὲ τὴν ἀνοχὴ τοῦ θεοῦ (μαρτύριο Προμηθέως, Ζεὺς), γιὰ νὰ φθάσῃ μὲ τὶς θυσίες του στὴν τελικὴ ἀποθέωσή του.

Ὁ Πρόκλος πάλιν ἀναφέρει, ὅτι ὁ Πλάτων στὸν *Πρωταγόρα* του λέγει, ὅτι «ὁ Προμηθεὺς εἶναι ὁ ἔφορος τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς, ὅπως ὁ Ἐπιμηθεὺς τῆς ζωῆς τῶν ἀλόγων ὄντων· οἱ δὲ Ὀρφεὺς και Ἡσίοδος, μὲ τὴν κλοπὴ τοῦ πυρός και τὴν παράδοσή του στοὺς ἀνθρώπους ὑπονοοῦν τὴν κάθοδο τῆς ψυχῆς ἀπὸ τὸν χῶρο τῶν νοητῶν (ἀρχῶν) στὴν ἐπίγεια γέννηση, ἀφοῦ (ὁ Προμηθεὺς) κατὰ τὴν περίοδο τῆς ἐνανθρωπίσεως εἶναι κύριος και τῶν καλῶν και τῶν κακῶν γενέσεων,»²⁷² δηλαδή, τῆς γεννήσεως και τῶν καλῶν και τῶν κακῶν ἀνθρώπων.

η) Διώνη

Ἡ Διώνη ἀναφέρεται ὡς «σεμνή,²⁷³ καλή, ἐρατὴ, εὐπλόκαμος, ἀριπρεπὲς εἶδος ἔχουσα δία θεάων.»²⁷⁴ Στὸ Μαντεῖο τῆς Δωδώνης λατρευόταν μαζί μὲ τὸν Δία Νάιον, και ἐπωνομαζόταν Νάια. Τὰ ἐπίθετα αὐτὰ ἐτυμολογοῦνται ἀπὸ τὸ ρῆμα ναίω, πὸ σημαίνει ρέω, κυλῶ. Θεωρεῖται ὅτι ἀντιπροσωπεύει τὴν γονιμοποιὸ δύναμη τοῦ ὑγροῦ στοιχείου, ἀφοῦ ἐμφανίζεται ὡς σύζυγος τοῦ Διὸς Νάιου και μητέρα τῆς Ἀφροδίτης.

272. Πρόκλ. εἰς Πλάτ. *Πολιτ.* II 53 (OF 143): τὸν Προμηθέα ... Πλάτων ἐν *Πρωταγόρα* (320d), τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς ἔφορον, ὡσπερ τὸν Ἐπιμηθέα τῆς ἀλόγου φησίν, και Ὀρφεὺς και Ἡσίοδος διὰ τῆς κλοπῆς τοῦ πυρός και τῆς εἰς ἀνθρώπους δόσεως ἐνδείκνυνται τὴν ψυχὴν ἀπὸ τοῦ νοητοῦ κατὰγειν εἰς τὴν γένεσιν, ὡς τῆς ἀνθρωπίνης περιόδου κύριον και τῶν ἀμεινόνων και χειρόνων γενέσεων.

273. OH, *Εὐχὴ πρὸς Μουσαῖον*, 19.

274. Ὀμήρου *Ἰλιάς*, E 381. Ἡσιόδου *Θεογον.* 17, 353.

275. ΟΗ, *Εύχη πρὸς Μουσαῖον*, 23: ἱεροσκόπος ἀνδρῶν. ΟΗ 79,3-5 ἡ πρώτη κατέδειξε βροτοῖς μαντήιον ἀγνόν/ Δελφικῶ ἐν κευθμῶνι ... Πυθίῳ ἐν δαπέδῳ,/ ὅτε Πυθοῖ ἐμβασίλευεν. Ἰωάν. Διακ. Γαλην. π. Ἡσιόδ. *Θεογ.* 943 (OF 297): καὶ Θέμις ἤπερ ἅπασι θεμιστεύει τὰ δίκαια.

276. ΟΗ 79,7,8,10: σεβάσμιε .../ πρώτη γὰρ τελετὰς ἀγίας θνητοῖς ἀνέφηνας,/ ... ἐκ σέο γὰρ τιμαὶ μακάρων, μυστήρια θ' ἀγνά.

277. Διοδώρ. *Βιβλιοθ.* V 67, 4: Θέμιν δὲ μυθολογοῦσι μαντείας καὶ θυσίας καὶ θεσμούς τοὺς περὶ τῶν θεῶν πρώτῃν εἰσηγήσασθαι καὶ τὰ περὶ τὴν εὐνομίαν καὶ εἰρήνην καταδείξαι. διὸ καὶ θεσμοφύλακας καὶ θεσμοθέτας ὀνομάζεσθαι τοὺς τὰ περὶ τοὺς θεοὺς ὅσια καὶ τοὺς τῶν ἀνθρώπων νόμους διαφυλάττοντας· καὶ τὸν Ἀπόλλω, καθ' ὃν δὲ χρόνον τοὺς χρησμούς διδόναι μέλλει, θεμιστεύειν λέγομεν ἀπὸ τοῦ τὴν Θέμιν εὐρέτριαν γεγονέναι τῶν χρησμῶν.

278. ΟΗ 79,4 θεμιστεύουσα θεοῖσιν, 6 ἡ καὶ Φοῖβον ἀνακτα θεμιστοσύνας ἐδίδαξεν.

279. Πρόκλ. εις Πλάτ. *Πολιτ.* II 94 (OF 114): τῇ Θέμιδι τὴν αὐτὴν εἶναι τὴν Ἀνάγκην ταύτην οἰητέον.

θ) Θέμις [καὶ Ὠρες]

Ἡ Θέμις στὸν ὕμνο της παρουσιάζεται ὡς κόρη τοῦ Οὐρανοῦ (οὐρανόπαις), γι' αὐτὸ λέγεται «εὐπατέρεια», δηλαδὴ κατάγεται ἀπὸ ἐπιφανῆ πατέρα.

«Εἶναι αὐτὴ ποὺ πρώτη ἔδειξε στοὺς ἀνθρώπους τὸ ἱερὸ μαντεῖο στὴν κρύπτη τῶν Δελφῶν, στὴν γῆ τὴν Δελφική, ὅταν βασίλευε στὸν Ναό»· γι' αὐτὸ λέγεται ὅτι εἶναι «μάντις τῶν ἀνθρώπων,» δηλαδὴ «αὐτὴ ποὺ χρησιμοδοτεῖ τοὺς δικαίους θεσμούς πρὸς ὄλους.»²⁷⁵ Ἐπειδὴ λοιπὸν ἡ Θέμις ἐξέφραζε τοὺς ἱεροὺς θεσμούς, εἶναι «ἡ σεβαστὴ θεὰ ποὺ πρώτη φανέρωσε στοὺς ἀνθρώπους τὶς ἱερὲς βακχικὲς ἐορτές, τὶς τιμὲς ποὺ ἀρμόζουν στοὺς θεοὺς καὶ τὰ ἅγια μυστήρια.»²⁷⁶

Ὁ Διοδώρος λέγει, ὅτι κατὰ τοὺς Κρητικούς μύθους ἡ Θέμις, ὅπως καὶ οἱ ἄλλοι Τιτᾶνες, ἦταν ἄνθρωπος ποὺ θεοποιήθηκε ἀργότερα καὶ «πρῶτη εἰσηγάγε τὴν μαντική, τὶς θυσίες καὶ τοὺς θεσμούς ποὺ ἔχουν σχέση μὲ τοὺς θεοὺς καὶ φανέρωσε στοὺς ἀνθρώπους τὴν εὐνομία καὶ τὴν εἰρήνη. Γι' αὐτὸ ὀνομάζονται θεσμοφύλακες καὶ θεσμοθέτες ἐκεῖνοι ποὺ ἐποπτεύουν γιὰ τὴν φύλαξη τῶν ἱερῶν θρησκευτικῶν θεσμῶν καὶ τῶν ἀνθρωπίνων νόμων· λέγομε ἐπίσης γιὰ τὸν Ἀπόλλωνα ὅτι θεμιστεύει, ὅταν πρόκειται νὰ δώση χρησμό, ἀπὸ τὸ (γεγονός) ὅτι ἡ Θέμις ἐφεῦρε τοὺς χρησμούς.»²⁷⁷

Αὐτὴ ἡ ἄποψη συγκρούεται μὲ τὸ ὅτι ἡ Θέμις προσωποποιεῖ μιὰν ἀφηρημένη ἀρχή. Ἀναφέρεται ὡς ἐκεῖνη ποὺ «χρησιμοδοτεῖ στοὺς θεοὺς καὶ δίδαξε στὸν Ἀπόλλωνα τοὺς θεσμούς.»²⁷⁸ Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο ἡ Θέμις ταυτίζεται μὲ τὴν Ἀνάγκη ἢ Ἀδράστεια.²⁷⁹ Γι' αὐτὸ ὁ Πρόκλος γράφει, ὅτι «εἶναι φυσικὸ νὰ ἀναλαμβάνη στὴν ἀρχὴ ἡ Θέμις τὴν δημιουργία, γιὰτὶ αὐτὴ εἶναι ἡ αἰτία τῶν ἱερῶν νόμων ποὺ διέπουν τὴν δημιουργία καὶ ἀπὸ αὐτὴν ἐνοποιήθηκε σὲ ἓνα ἀδιείρετον ὄλο ἢ διάταξη τοῦ σύμπαντος. Γι' αὐτὸ καὶ παραμένει παρθένος πρὶν τὴν ἐμφάνιση τοῦ δημιουργοῦ (Διός), σύμφωνα μὲ τοὺς χρησμούς τῆς Νυκτός, ἔμμετρος ὅτου ἡ Ρέα γεν-

νήση υἰόν, ἐνουμένη με τὸν Κρόνον, γέννα δὲ με τὸν Δία τὶς τρεῖς Ἔρρες.»²⁸⁰

Οἱ τρεῖς Ἔρρες, Εὐνομία, Δίκη καὶ Εἰρήνη, παρουσιάζονται στὸν ὕμνο τους ὡς «γλυκοπρόσωπες» (ἡδυπρόσωποι) κόρες τοῦ Διὸς καὶ τῆς Θέμιδος. Εἶναι ἀνοιξιάτικες (εἰαριναί) καὶ ζοῦν στὰ λιβάδια (λειμωνιάδες), ντυμένες με δροσερὰ πέπλα λουλουδιῶν ποὺ φυτρῶνουν ἄφθονα· καθὼς δὲ εἶναι γεμᾶτες ἀπὸ πολλὰ πολύχρωμα λουλούδια, εὐωδιάζουν ἀπὸ τὰ ἀρώματά τους.²⁸¹

Ἀπὸ φυσικῆς πλευρᾶς οἱ Ἔρρες δείχνουν τὴν ὁμορφιὰ τῆς φύσεως στὴν ἐποχὴ τῆς ἀνοιξέως, ποὺ ὅπως καὶ οἱ ἄλλες ἐποχὲς εἶναι περιοδικὸ φαινόμενο, βάσει κάποιου νόμου ποὺ διέπει τὰ πάντα. Ἀφοῦ λοιπὸν ἡ Θέμις ταυτίζεται κατὰ κάποιον τρόπο με τὴν Ἀνάγκη, ἐμπεριέχει τὴν ἔννοια τοῦ φυσικοῦ νόμου καὶ γι' αὐτὸ εἶναι μητέρα τῶν Ἐρῶν. Βάσει αὐτοῦ τοῦ νόμου οἱ Ἔρρες ἐπανερχονται περιοδικὰ κάνοντας κύκλους (περικυκλάδες) καὶ παραμένουν ἀκμαῖες καὶ ζωηρές (ἀειθαλές).²⁸² Γενικῶς ὅμως οἱ Ἔρρες, ὡς ἀπορρέουσες ἀπὸ τὴν ἔννοια τοῦ νόμου (Θέμις), σημαίνουν τὴν καλὴ ἐφαρμογὴ τῶν νόμων (Εὐνομία), τὴν τάξη τοῦ δικαίου (Δίκη) καὶ τὴν εἰρήνη (Εἰρήνη).

ι) Μνημοσύνη [καὶ Μοῦσες]

Ἡ Μνημοσύνη, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὸν ὕμνο της, δὲν εἶναι μόνον ἡ προσωποποίηση τῆς συνειδητῆς ἀναμνήσεως περασμένων γεγονότων, ἀλλὰ καὶ ἡ προστάτις τῆς λογικῆς τῶν ἀνθρώπων.

«Εἶναι αὐτὴ ποὺ θυμᾶται αἰώνια, ἀπαλλαγμένη ἀπὸ τὴν κακία ποὺ ἐπιφέρει παραφροσύνη· γι' αὐτὸ καθόλου δὲν παρεκτρέπεται, ἀλλ' ἀφυπνίζει τὸν νοῦν σὲ ὅλους, ἐνισχύοντας τὸ δυνατὸ καὶ ἰσχυρὸ λογικὸ τῶν ἀνθρώπων, καὶ ὑπενθυμίζοντας τὰ πάντα, γιὰ τὰ ὁποῖα σχηματίζει κανεὶς πάντοτε κάποια γνώμη στὴν ψυχὴ του.»²⁸³

Ὁ Διόδωρος ἀναφέρει, ὅτι σύμφωνα με τὴν Κρητικὴ μυ-

280. Πρόκλ. εἰς Πλάτ. *Τίμαιον* 30a (OF 144):
Ἡ Θέμις εἰκότως ἐν ἀρχαῖς παραλαμβάνεται τῆς δημιουργίας· αὕτη γάρ ἐστὶν ἡ τῶν δημιουργικῶν θεσμῶν αἰτία, καὶ ἀπὸ ταύτης ἀδιαλύτως ἡ τάξις συνέστη τοῦ παντός. διὸ καὶ μένει μὲν παρθένος πρὸ τῆς τοῦ δημιουργοῦ προόδου κατὰ τοὺς χρησμοὺς τῆς Νυκτός· «ἔστ' ἂν ῥεῖη παῖδα τέκη Κρόνω ἐν φιλότῃ» συμπάραγει δὲ τῷ Διὶ τὴν τριάδα τῶν Ἐρῶν.

281. OH 43^{1,3,4,6}: Ἔρραι, θυγατέρες Θέμιδος καὶ Ζηνὸς ἀνακτος,/ ... πέπλους ἐννύμηναι δροσεροὺς ἀνθέων πολυθρέπτων,/ ... πολυάνθεμοι.../ παντόχροι, πολύοδοι ἐν ἀνθεμοιδέσι πνοιᾶς.

282. OH 43.5.

283. OH 77.3-8 ἐκτὸς ἔχουσα κάκης μνήμην βλαψίφρονος αἰεὶ/ οὔτι παρεκβαίνουσ', ἐπεγείρουσα φρένα πᾶσι/ εὐδύνατον κρατερόν θνητῶν αὔξουσα λογισμὸν/ πάντα νόον συνέχουσα βροτῶν ψυχῆσι σύνοικον/ ... ὑπομνησκούσα τε πάντα,/ ὧν ἂν ἕκαστος αἰεὶ στέρνοις γνώμην κατάθηται.

284. Διοδώρ. Βιβλιοθ. V 67, 3: φασὶ Μνημοσύνην λογισμοὺς εὐρεῖν καὶ τὰς τῶν ὀνομάτων θέσεις ἐκάστῳ τῶν ὄντων τάξαι, δι' ὧν καὶ δηλοῦμεν ἕκαστα καὶ πρὸς ἀλλήλους ὀμιλοῦμεν ... προσάπτουσι δὲ ... καὶ τὰ πρὸς ἀνανέωσιν καὶ μνήμην γινόμενα παρὰ τοῖς ἀνθρώποις, ἀφ' ὧν δὴ καὶ τῆς προσηγορίας τυχεῖν αὐτὴν ταύτης.

285. OH 76,1-2. OH 77,1-2.

286. DK, Μουσαῖος Β' Fr 15.

287. OH 76,4-7: πάσης παιδείας ἀρετὴν γεννῶσαι ἄμεμπτον/ ... διανοίας ὀρθοδότειραι,/ καὶ νόου εὐδυνάτοιο καθηγῆταιραι ἄνασσα,/ αἶ τελετὰς θνητοῖς ἀναδείξατε μυστιπολεύτους.

288. OH 76,10 Καλλιόπη σὺν μητρὶ.

θολογία «ἡ Μνημοσύνη εὐρῆκε τὴν δύναμη τῶν συλλογισμῶν καὶ καθώρισε τὶς θέσεις τῶν ὀνομάτων, ἀντιστοιχώντας σὲ κάθε ὄν ἕνα ὄνομα, μὲ τὰ ὁποῖα (ὀνόματα) ἐννοοῦμε κάθε τι καὶ μποροῦμε νὰ συζητοῦμε μεταξὺ μας γι' αὐτά. Τῆς ἀποδίδουν ἐπίσης τὴν δύναμη νὰ ἀνακαλοῦμε καὶ νὰ ἀνανεώνουμε στὴ μνήμη μας γεγονότα, γιὰ τὴν ὁποία πῆρε τὸ ὄνομα Μνημοσύνη.»²⁸⁴

Ἡ Μνημοσύνη ἀναφέρεται ὡς σύζυγος τοῦ Διὸς καὶ μητέρα τῶν Πιερίδων Μουσῶν.²⁸⁵ Στὰ ἔπη τοῦ Μουσαίου ὅμως, ἱστοροῦνται δύο γεννήσεις Μουσῶν· τῶν ἀρχαιοτέρων ἀπὸ τὸν Κρόνο, καὶ τῶν νεωτέρων ἀπὸ τὸν Δία καὶ τὴν Μνημοσύνη.²⁸⁶

Οἱ Μοῦσες εἶναι μεγαλόδοξες (μεγαλόνυμοι) καὶ ἔχουν ἔνδοξη φήμη (ἀγλαόφημοι) καὶ πολλὲς μορφές (πολύμορφοι)· εἶναι πολὺ ἐπιθυμητὲς ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους (θνητοῖς ... ποθεινότατοι), γιὰτὶ αὐτὲς τρέφουν τὴν ἀνθρώπινη ψυχὴ (θρέπτεται ψυχῆς), γεννώντας τὴν ἄμεμπτη ἀρετὴ, τὴν ὁποία παρέχει κάθε μορφὴ παιδείας. Εἶναι οἱ καθοδηγήτριες βασιλίσσες τοῦ δυνατοῦ νοῦ, γιὰτὶ δίνουν τὴν σωστὴ διάνοια. Οἱ Μοῦσες φανέρωσαν στοὺς ἀνθρώπους τὶς μυστικὲς τελετές,²⁸⁷ καὶ εἶναι ἡ Κλειώ, ἡ Εὐτέρπη, ἡ Θάλεια, ἡ Μελπομένη, ἡ Τερψιχόρη, ἡ Ἐρατώ, ἡ Πολύμνια, ἡ Οὐρανία καὶ ἡ Καλλιόπη.

Κάθε μία ἀπὸ τὶς Μοῦσες συμβολίζει ἕνα τομέα τῆς πνευματικῆς ζωῆς, τοῦ ὁποίου γίνεται καὶ προστάτις. Ἀνάμεσά τους ξεχωρίζουν ἡ μοῦσα τῆς ἐπιστήμης Καλλιόπη, καὶ τῆς ἀστρονομίας Οὐρανία. Ἡ Καλλιόπη θεωρεῖται ὡς ἡ ἀρχαιότερη ἀπὸ ὅλες καὶ γι' αὐτὸ ἡγεῖται τῶν Μουσῶν· ἀναφέρεται δὲ ὡς μητέρα τους.²⁸⁸ Οἱ εἰκονίσεις τοῦ γάμου της μὲ τὸν Ἀπόλλωνα σὲ διάφορα ἀγγεῖα δείχνουν τὴν ἡγετικὴ θέση της.

Γιὰ νὰ ὑπάρξουν ὅμως οἱ Μοῦσες, πὺ ἐκφράζουν τὰ ἔργα τῆς Μνημοσύνης, πρέπει νὰ ὑπάρχη συνειδητὴ ἀνάμνηση τῶν γεγονότων ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους. Γι' αὐτὸ στὸν μικρότερο Κρατῆρα ὁ Ὀρφεὺς λέγει:

«τὸ ἴδιο καὶ ἡ ἀρμονία τῶν Μουσῶν καὶ ὄλων τὰ ὄργανα
 ποὺ ἡ Μνημοσύνη πρῶτα ἀπὸ ὅλα προσέφερε, δὲν φα-
 νερῶθηκαν·
 ἀλλ' ὁ χρόνος χρησιμοποίησε τὴν λήθη καὶ τὰ σκέπα-
 σε·
 τώρα δὲ τέχνες καὶ λόγοι καὶ νόμοι καὶ ὅσα ἔργα ἔγι-
 ναν,
 τὰ πάντα μὲ τὴν μνήμη στοὺς ἀνθρώπους διατη-
 ροῦνται.»²⁸⁹

ια) Κρόνος καὶ Ρέα [καὶ Ἡρακλῆς, Ἥλιος]

Ὁ Κρόνος καὶ ἡ Ρέα ἀποτελοῦν τὸ πέμπτο ζευγος Τιτάνων καὶ εἶναι οἱ διάδοχοι τοῦ Οὐρανοῦ καὶ τῆς Γαίας, μὲ τοὺς ὁποίους συνδέονται ἄρρηκτα ἀπὸ φυσικῆς πλευρᾶς.

Κατὰ τὸν ὕμνο της ἡ Ρέα εἶναι «κόρη τοῦ Πρωτογόνου, ὁ ὁποῖος ἔχει πολλὰς μορφές» καὶ «ἀγαπᾶ νὰ τρέχη» (φιλόδρομος), καθὼς ἔχει «ἀερώδη μορφή» (ἀερόμορφος). Ἀποκαλεῖται «μητέρα τῶν θεῶν καὶ τῶν ἀνθρώπων», ὅπως ἡ Γαῖα, «γιατὶ ἀπὸ αὐτὴν προῆλθαν ἡ γῆ, ὁ οὐρανός, ἡ θάλασσα καὶ οἱ ἄνεμοι.»²⁹⁰

Ἡ Ρέα συμβολίζει τὴν «γῆ» ὡς ἓνα ἀπὸ τὰ τέσσερα πρωταρχικὰ κοσμογονικὰ στοιχεῖα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα προῆλθε ὁ κόσμος,²⁹¹ ὅπως φαίνεται καὶ ἀπὸ τὸ ἐπίθετο «τετραγενής» ποὺ ἀποδίδεται στὴν πρωτοῦλη τοῦ ὀρφικοῦ (κοσμογονικοῦ) Ὡοῦ.

Ἡ Ρέα συμβολίζει τὴν «ρέουσα» μορφὴ τῆς ὕλης στὰ πρωταρχικὰ κοσμογονικὰ στάδια τῆς ἐξελίξεως τῆς γῆς, γι' αὐτὸ λέγεται ὅτι ἔχει ἀερώδη μορφὴ καὶ ἀγαπᾶ νὰ τρέχη. Ὁ σύνδεσμός της μὲ τὸν Κρόνο ἐκφράζει τὴν κοσμολογικὴ ἀρχὴ τῆς ὑπάρξεως τῆς ἐννοίας τοῦ χρόνου ἀπὸ τὴν μεταβολὴ τῆς ὕλης. Γιατὶ ὁ Κρόνος, γιὰ τὸν ὁποῖο λέγονται πολλοὶ καὶ ποικίλοι μῦθοι,²⁹² δὲν εἶναι παρὰ ὁ χρόνος.²⁹³ Ὅπως δὲ γράφει ὁ Ἀπίων, «Κρόνον οὖν τὸν χρόνον μοι νόει, τὴν δὲ Ῥέαν τὸ ρέον τῆς ὑγρᾶς οὐσίας.»²⁹⁴

289. Ἰωάν. Διακ. Γαλην. π. Ἡσιόδου Θεογον. 943 (OF 297): ταῦτὸ καὶ ἀρμονία Μουσῶν τὰ τε ὄργανα πάντων/ Μνημοσύνη πάντων πρῶτον πόρεν οὐκ ἀνεφάνθη/ ἀλλὰ χρόνος λήθη κατεχρήσατο καὶ κατέκρυψε./ νῦν δὲ τέχνηαι τε λόγοι τε νόμοι θ' ὅσα τ' ἔργα τέτυκται./ πάντα διὰ μνήμην διασώζεται ἀνθρώποισιν.

290. OH 14,1 Πότνα Ῥέα, θύγατερ πολυμόρφου Πρωτογόνου, 9-11 μήτηρ μὲν τε θεῶν ἠδὲ θνητῶν ἀνθρώπων./ ἐκ σοῦ γὰρ καὶ γαῖα καὶ οὐρανός εὐρύς ὑπερθεν./ καὶ πόντος, πνοιαί τε. φιλόδρομος, ἀερόμορφε.

291. Χασάπης (1967) 64 ὑποσ. 51.

292. OH 13,5 Κρόνε ποιικιλόμυθε.

293. Χασάπης (1967) 64-6.

294. Ἀπίων. π. Κλήμ. Ρώμ. Ὁμιλ. VI 5 (OF 56).

295. DK, Φερεκύδης, Β' Fr 1: Ζᾶς μὲν καὶ Χρόνος ἦσαν αἰεὶ καὶ Χθονίη· Χθονίη δὲ ὄνομα ἐγένετο Γῆ, ἐπειδὴ αὐτῇ Ζᾶς γῆν γέρας διδοῖ.

296. OH 13,4 δεσμούς ἀρρήκτους ὅς ἔχεις κατ' ἀπείρονα κόσμον, 8 ὅς ναίεις κατὰ πάντα μέρη κόσμου.

297. OH 13,3 ὅς δαπανᾷς μὲν ἅπαντα καὶ αὖξεις ἔμπαλιν αὐτός, 7 γέννα, φυῆς μείωσι, ῥέας πόσι.

298. OH 12·1,6,9.

299. OH 12·2,7,8,10: βρύων ἄθλοισι κραταιοῖς ... ὅς θνητοῖς κατέπαυσας ἀνήμερα φύλα διώξας,/ εἰρήνην ποθέων κουροτρόφον ... πρωτογόνοις στράψας βολίσιν.

Ὁ Φερεκύδης λέγει ἐπίσης, ὅτι «ὁ Ζεὺς καὶ ὁ Χρόνος καὶ ἡ Χθονίη ὑπῆρχαν πάντοτε· ἡ Χθονίη δὲ ἔλαβε τὸ ὄνομα Γῆ, ἐπειδὴ ὁ Ζεὺς τῆς ἔδωσε ὡς βραβεῖο τὴν γῆ.»²⁹⁵ Ἄν ὑποτεθῆ, ὅτι ἡ Χθονίη συμβόλιζε κάποια πρωταρχικὴ κατάσταση τῆς γῆς, τότε ὁ Χρόνος συνυπάρχει μὲ αὐτὴν καὶ ἡ Χθονίη ἀλλάζει ὄνομα μετὰ τὴν τελικὴ διαμόρφωσίν της στὴ γνωστὴ μας γῆ, μὲ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου. Ὁ Ζεὺς δὲ ὑπάρχει πάντοτε, γιατί ἐκφράζει ἐδῶ τὴν πρώτη δημιουργικὴ ἀρχή.

Ἡ παγκοσμιότητα καὶ ἡ ἰσχὺς τοῦ Κρόνου (χρόνου) εἶναι ιδιότητες ποὺ τὸν καθιστοῦν βασιλέα τῶν θεῶν. Ἡ παγκοσμιότητα τοῦ Κρόνου συνάγεται ἀπὸ τοὺς στίχους ὅπου λέγεται ὅτι «ἔχει δεσμούς ἀρρήκτους μὲ τὸν ἀπέραντο κόσμος, στοῦ ὁποῖου ὅλα τὰ μέρη κατοικεῖ.»²⁹⁶ Ἡ ἰσχὺς του φαίνεται ἀπὸ τὸ ὅτι «δαπανᾷ τὰ πάντα καὶ πάλι τὰ αὖξάνει, καὶ κάθε τι ποὺ γεννᾶται ἀπὸ αὐτὸν καὶ τὴν Ρέα εἶναι μικρότερο σὲ ἡλικία ἀπὸ τοὺς γεννήτορες του.»²⁹⁷ Αὐτὰ συμβαίνουν, γιατί ἡ ἔννοια τοῦ χρόνου γεννᾶται μὲ καθε τι ποὺ ἔρχεται στὴ ζωὴ ὡς ἡλικία του, ὁπότε ἡ ἡλικία του εἶναι μικρότερη ἀπὸ τὸν χρόνο ποὺ ὑπάρχει (μετρεῖται) ἀπὸ τὴν δημιουργία τοῦ σύμπαντος, καὶ γιατί τίποτε δὲν μπορεῖ νὰ ἀντισταθῆ στὸ πέρασμά του, ἐπειδὴ ὁ χρόνος ὀδηγεῖ τὰ πάντα στὴ φθορά.

Ὅπως ἀναφέραμε, ὁ Ἡρακλῆς ταυτίζεται μὲ τὸν Χρόνο, ἐπομένως καὶ μὲ τὸν Κρόνο, ὅπως ὁ Προμηθεύς. Ὁ Ἡρακλῆς στὸν ὕμνο του ἀποκαλεῖται «μεγασθενής», «ἄλκιμος Τιτάν», «παγγενέτωρ» καὶ «γαίης βλάστημα φέριστον», ὅπως ὁ Κρόνος· χαρακτηρίζεται ἐπίσης ὡς «παμφάγος», ποὺ ἐννοιολογικὰ συμπίπτει μὲ τὴν ιδιότητα τοῦ Κρόνου νὰ δαπανᾷ τὰ πάντα.²⁹⁸

Οἱ μῦθοι παρουσιάζουν τὸν Ἡρακλῆ ὡς ἐκτελεστὴ μεγάλων ἄθλων, ποὺ συνίστανται οὐσιαστικὰ στὴν καταδίωξη ποὺ ἄσκησε στὶς ἄγριες ἀνθρώπινες φυλές, ρίχνοντας ἀστραπὲς γιὰ νὰ τὶς καταστρέψῃ, ἐπιθυμῶντας τὴν εἰρήνην ποὺ ἀνατρέφει τὰ παιδιά.²⁹⁹ Ἡ καταδίωξη καὶ ἡ ἐξαφάνιση

τῶν ἀγρίων φυλῶν ἀπὸ τὸν Ἡρακλῆ πρέπει νὰ ἐρμηνευθῆ ὡς ἀποτελεσμα τῆς ἐπενεργείας τοῦ χρόνου, ἀφοῦ ὅλα αὐτὰ ἔλαβαν χώρα στὴν πάροδο πολλῶν αἰῶνων.

Κατὰ τὸν Stubbings, ἡ ἐπέκταση τοῦ βασιλείου τῶν Μυκηναίων περιγράφεται μὲ λιγώτερο ἱστορικὴ μορφή στοὺς μύθους τοῦ Ἡρακλέους, ὁ ὁποῖος σὲ μεταγενεστέρους χρόνους ἀποτελεῖ ἓνα μυθικὸ πρόσωπο ποὺ φαίνεται νὰ σηκώνη στοὺς ὤμους του ὅλα τὰ ἐπιτεύγματα τῆς πρώιμης Μυκηναϊκῆς περιόδου. Φαίνεται δέ, ὅτι παράλληλα μὲ τὸν μῦθο σχετικὰ μὲ τοὺς δώδεκα ἄθλους εἶχαν διασωθῆ καὶ ἄλλοι μῦθοι τοῦ Ἡρακλέους, τοὺς ὁποίους οἱ μεταγενέστεροι συγγραφεῖς προσπαθοῦσαν νὰ ἀναγάγουν ἢ στὶς ἀρχές ἢ στὰ τέλη τῆς καριέρας του. Ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς μῦθους ἄλλοι εἶναι φανερά διαφορετικοὶ καὶ σὲ μερικὲς περιπτώσεις φαίνονται περισσότερο ἱστορικοί.³⁰⁰

Ἀπὸ φυσικῆς πλευρᾶς ὁ Ἡρακλῆς ταυτίζεται μὲ τὸν ἥλιο, ὅπως φαίνεται γενικὰ ἀπὸ τὶς ἐπωνυμίες καὶ τὶς ιδιότητές του: «Τιτάν», «πάτερ χρόνου», «αὐτοφυής», «ἀκάμας» ὅπως ὁ Ἥλιος,³⁰¹ καὶ «τοξότης, μάντις» ὅπως ὁ Ἀπόλλων.³⁰²

Ἡ σύμπτωση τοῦ Ἡρακλέους μὲ τὸν Ἥλιο συνάγεται ἀπὸ τοὺς στίχους τοῦ ὕμνου του ποὺ λέγουν ὅτι «περιστρέφει γύρω ἀπὸ τὸ κεφάλι του τὴν αὐγὴ καὶ τὴν μαύρη νύκτα, καθὼς διέρχεται δώδεκα ἄθλους ἀπὸ τὴν ἀνατολὴ ἕως τὴν δύση.»³⁰³ Ἀφοῦ ὁ Ἡρακλῆς ταυτίζεται μὲ τὸν Ἥλιο καὶ ἀποκαλεῖται πατέρα τοῦ χρόνου, ὁ ὁποῖος μετρεῖται βάσει τῆς φαινομένης ἐτησίαις περιφορᾶς τοῦ ἡλίου γύρω ἀπὸ τὴν γῆ, ἔπεται ὅτι ὁ Ἡρακλῆς (Ἥλιος) διατρέχει τοὺς δώδεκα ζωδιακοὺς ἀστερισμοὺς σὲ διάστημα ἑνὸς ἔτους. Οἱ ἀστερισμοὶ αὐτοὶ «ἀπεικονίζουν» τοὺς δώδεκα ἄθλους, τοὺς ὁποίους ἐκτελεῖ ὁ Ἡρακλῆς.³⁰⁴

Τὸ «ἀπ' ἀντολιῶν ἄχρι δυσμῶν» δὲν ἔχει χρονικὴ σημασία· δηλαδὴ δὲν σημαίνει ὅτι ἐκτελεῖ τοὺς ἄθλους του ἀπὸ τὴν ἀνατολὴ ἕως τὴν δύση του, ἀλλ' ὅτι οἱ ἄθλοι ἐκτε-

300. Chadwick-Dow (1973) 651-2.

301. OH 8·2,3,13. OH 12·1,3,9.

302. OH 12,5. OH 34·4,6.

303. OH 12,11-12 ὅς περὶ κρατὶ φορεῖς ἠῶ καὶ νύκτα μέλαιναν,/ δώδεκ' ἀπ' ἀντολιῶν ἄχρι δυσμῶν ἄθλα διέρπων.

304. Ὁ πρῶτος ποὺ συσχέτισε τοὺς δώδεκα ἄθλους τοῦ Ἡρακλέους μὲ τὸν ζωδιακὸ ἦταν ὁ Dupuis, στὸ ἔργο του *Origine de tous les cultes*, Paris 1795. Τὶς ἀπόψεις του ἀποδέχεται οὐσιαστικὰ ὁ Eisler καὶ τονίζει, ὅτι μιὰ νέα ἔρευνα τοῦ προβλήματος μὲ ὅλα τὰ σύγχρονα βοήθητικά μέσα, θὰ ἔφερνε στὸ φῶς πολὺ περισσότερὲς ἐκπληκτικὲς διαπιστώσεις, σὲ Eisler (1910) 517.

305. ΟΗ 12,3.

306. Πρόκλ. εἰς Πλάτ. *Τίμαιον* 38c (OF 92): οἱ τε μῦθοί φασιν οἱ παρ' Ἑλλησιν, ἢ τε τῶν Αἰγυπτίων ἐνδείκνυται παράδοσις περὶ ἡλίου λέγουσα μυστικῶς ὡς διαφόρους ἐν τοῖς ζωδίοις ἀμείβοντος μορφάς.

307. ΟΗ 9,13.

308. Χασάπης (1967) 66-9.

λοῦνται σὲ παγκόσμια ἕκταση (ἀπὸ τὴν Ἀνατολὴ ἕως τὴν Δύση), ἀφοῦ ὅλος ὁ κόσμος βλέπει τὸν ἥλιο. Καὶ τὸ ὅτι ὁ Ἥλιος ἀποκαλεῖται «αἰολόμορφος»³⁰⁵ σημαίνει τὶς μορφές ποῦ ἀλλάζει αὐτός, καθὼς διέρχεται ἀπὸ τοὺς δώδεκα ζωδιακοὺς ἀστερισμοὺς, ποῦ καθένας τοὺς εἰκονίζεται διαφορετικὰ ἀπὸ τοὺς ἄλλους. Ἀπόδειξη γι' αὐτὸ ἀποτελεῖ τὸ σχόλιο τοῦ Πρόκλου, ὅτι «καὶ οἱ ἑλληνικοὶ μῦθοι τὸ λέγουσιν, καὶ ἡ αἰγυπτιακὴ παράδοσις τὸ ὑποδηλοῖ, ἢ ὁποῖα λέγει μυστικῶς γιὰ τὸν ἥλιο ὅτι ἀλλάζει διάφορες μορφές μέσα στὰ ζωδία.»³⁰⁶

Ἀπὸ ὅσα ἀναφέραμε σχετικὰ μὲ τὸν Κρόνον καὶ τὸν Ἑρακλῆ ἐξάγεται τὸ συμπέρασμα, ὅτι καὶ οἱ δύο συμβολίζουν τὸν χρόνο, διαφορετικὰ ὅμως ὁ καθένας. Ὁ Κρόνος εἶναι ὁ κοσμολογικὸς χρόνος ποῦ προκύπτει ἀπὸ τὶς ἐν γένει μεταβολές τῶν καταστάσεων καὶ κινήσεων τῆς ὕλης τοῦ σύμπαντος. Ὁ Ἑρακλῆς εἶναι ἕνας συμβατικὸς χρόνος ποῦ μετρεῖται βάσει κάποιων περιοδικῶν φυσικῶν φαινομένων. Στὴν περίπτωσι αὐτῆ τὸ περιοδικὸ φαινόμενο εἶναι ἡ φαινόμενη ἐτησίαι κίνηση τοῦ ἡλίου στὸν ζωδιακὸ, γι' αὐτὸ ὁ Ἑρακλῆς συνδέεται μὲ τὸν Ἥλιο.

Ὅπως δὲν εἶναι τυχαῖο καὶ τὸ ὅτι ὡς γονεῖς τοῦ Ἑρακλέους ἀναφέρονται ὁ Ζεὺς καὶ ἡ Ἄλκμη. Ὁ ἥλιος ὡς ζωδοτὴς ἀποτελεῖ εἰκόνησι τοῦ Διός, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὴν προσφώνησι «ἀθάνατε Ζεῦ» πρὸς τὸν Ἥλιο.³⁰⁷ Ἐπὶ πλεον τὸ ὄνομα Ἄλκμη, ποῦ εἶναι σύνθετο ἀπὸ τὶς λέξεις ἀλκή (ἰσχύς) καὶ μήνη (σελήνη), σημαίνει τὴν ἰσχυρὴν σελήνη. Ἐπομένως ὁ Ἑρακλῆς, ὡς χρόνος συμβατικὸς, εἶναι γέννημα τοῦ ἡλίου καὶ τῆς σελήνης, δηλαδὴ μετρεῖται βάσει τῶν περιοδικῶν κινήσεων ἡλίου καὶ σελήνης. Ἐξ ἄλλου τὸ ἡμερολόγιον τῶν Ὀρφικῶν ἦταν σεληνιακόν.³⁰⁸

5. Ἡττα τῶν Τιτάνων.

Ἀπὸ ὅσα ἀναφέραμε σχετικὰ μὲ τοὺς Τιτᾶνες, ἔπεται ὅτι γενικὰ συμβολίζουν φυσικὰ σώματα καὶ ὑλικὲς καταστάσεις, καθὼς ἐπίσης ἠθικὲς καὶ πνευματικὲς ἀρχές.

Στὸ γένος τῶν Τιτάνων ἔχουν συμπεριληφθῆ ὅλες οἱ πρωταρχικὲς ἔννοιες τῆς δομῆς τοῦ σύμπαντος, ἀπὸ τις ὁποῖες προέκυψαν οἱ μεταγενέστερες. Συγκεκριμένα ἐκφράζουν τὶς δυνάμεις, ποὺ χωρὶς νὰ φαίνωνται δροῦν καὶ προκαλοῦν διάφορα φαινόμενα σὲ οὐρανό, γῆ καὶ θάλασσα. Στὸν ὕμνο τους ἀναφέρονται ὡς «οἱ ἀρχές καὶ πηγές κάθε εἴδους ζῶντων ὄντων στὸν κόσμον· καὶ τῶν ἀνθρώπων ποὺ μοχθοῦν πολὺ καὶ τῶν ζῶων τῆς θαλάσσης καὶ τοῦ ἀέρος καὶ ὅσων ἀπὸ αὐτὰ κατοικοῦν τὴν γῆ· γιατί ἀπὸ τοὺς Τιτᾶνες προέρχεται κάθε γένεση στὸν κόσμον.»³⁰⁹

Μὲ τὴν ὑλικὴ δημιουργία, δηλαδὴ μὲ τὴν ἐμφάνιση τοῦ ζεύγους Οὐρανοῦ καὶ Γῆς, ἐκδηλώθηκαν καὶ αὐτὲς οἱ δυνάμεις, οἱ Τιτᾶνες, τὰ ἀποτελέσματα τῶν ὁποίων δὲν φάνηκαν ἀμέσως, λόγῳ τῆς ἀδιαμόρφωτης καταστάσεως τῆς γῆς. Ἔμεναν ἀφανεῖς, ἀλλὰ καθώριζαν τὴν ἐξέλιξη καὶ διαμόρφωση τοῦ ὑλικοῦ κόσμου. Γι' αὐτὸ λέγεται ὅτι «κατοικοῦν κάτω ἀπὸ τὸ ἔδαφος, σὲ οἴκους τοῦ Ταρτάρου στὰ βάθη τῆς γῆς.»³¹⁰ Αὐτὴ εἶναι ἡ φυσικὴ ἐρμηνεία τῆς καταταρταρώσεως τῶν Τιτάνων ἀπὸ τὸν Οὐρανό, ὅπως φαίνεται καὶ ἀπὸ τὴν μαρτυρία τοῦ Πρόκλου, ὅτι «ἀπὸ ὅλα τὰ οὐράνια γένη, ὠρισμένα παραμένουν μόνον στὶς ἀρχικὲς αἰτίες, ὅπως οἱ δύο πρῶτες τριάδες (Ἑκατόγχειρες καὶ Κύκλωπες) -γιατὶ μόλις ἐνόησε ὁ Οὐρανός 'ὅτι ἔχουν ἀδυσώπητη καρδιά καὶ τερατώδη φύση, τοὺς ἔρριξε στὸν βαθὺ Τάρταρον τῆς γῆς'· κρύβονται λοιπὸν στὴν ἀφάνεια λόγῳ τῆς ὑπεροχῆς κατὰ τὴν δύναμη-, τὰ ἄλλα δὲ καὶ παραμένουν στὴν ἀφάνεια καὶ προβαίνουν ἐξελισσόμενα, ὅπως ὁ Ὀκεανός καὶ ἡ Τηθύς.»³¹¹

Ἡ πνευματικὴ ἐρμηνεία τῶν καταταρταρώσεων στηρίζε-

309. ΟΗ 37,4-6 ἀρχαὶ καὶ πηγαὶ πάντων θνητῶν πολυμόχθων,/ εἰναλίων, πτηνῶν τε, καὶ οἱ χθόνα ναιετάουσιν./ ἐξ ὑμέων γὰρ πᾶσα πέλει γενεὴ κατὰ κόσμον.

310. ΟΗ 37,2-3 Τιτῆνες ... γαίης ὑπέπερθεν/ οἴκοις ταρταρίοισι μυχῶ χθονός ἐνναίοντες.

311. Πρόκλ. εἰς Πλάτ. *Τίμαιον* 40e (OF 121): πάντων τῶν οὐρανίων γενῶν τὰ μὲν μένει μόνον ἐν ταῖς ἀρχαῖς, ὥσπερ αἱ δύο πρῶται τριάδες -ὡς γὰρ ἐνόησε, φησὶν ὁ θεολόγος, αὐτοὺς ὁ Οὐρανός «ἀμείλιχον ἦτορ ἔχοντας καὶ φύσιν ἐκνομίην ... ῥῖψε βαθὺν γαίης ἐς Τάρταρον». κρύπτονται οὖν ἐν ἀφανεῖ δι' ὑπεροχὴν δυνάμεως-, τὰ δὲ καὶ μένει καὶ πρόεισιν, ὥσπερ ὁ Ὀκεανός καὶ ἡ Τηθύς.

312. Πρόκλ. εἰς Πλάτ. *Τίμαιον* 24e (OF 119):
Τιτῆνες κακομῆται, ὑπέρβιον ἦτορ ἔχοντες.

313. Ἡσιόδου *Θεογον.* 156-60: καὶ τῶν μὲν
ὅπως τις πρῶτα γένοιτο,/ πάντας ἀποκρύπτασκε,
καὶ ἐς φάος οὐκ ἀνέσκε,/ Γαίης ἐν κευθμῶνι .../
Οὐρανός. Ἡ δ' ἐντὸς στεναχίζετο Γαῖα πελώρη
στενομένη.

ται στὸ γεγονός ὅτι οἱ Τιτᾶνες, ἐνῶ «ἀπορρέουν» ἀπὸ τὸ νο-
ητὸ ἐπίπεδο, «ἐκπίπτουν» στὸ ὑλικὸ ἐπίπεδο, ὅπου γίνονται
τὸ αἴτιο τῆς ὑλικῆς δημιουργίας τῶν ὄντων. Καὶ ὡς ἔφοροι
τῆς δημιουργίας τοῦ ὑλικοῦ κόσμου ἔχουν ἀντίθετη φύση
ἀπὸ τὸ ἀπόλυτο πνευματικὸ καλὸ. Γι' αὐτὸ ὁ Ὀρφεὺς λέγει,
«Τιτᾶνες κακόβουλοι, ποὺ ἔχετε βίαιη καρδιά.»³¹²

6. Ἀκρωτηριασμὸς τοῦ Οὐρανοῦ ἀπὸ τὸν Κρόνο.

Σύμφωνα μὲ τὸν μῦθο, ὁ Οὐρανὸς ἔχασε τὴν βασιλεία τῶν
θεῶν ὅταν ἀκρωτηριάσθηκε ἀπὸ τὸν Κρόνον, ὁ ὁποῖος τοῦ
ἀπέκοψε τὰ αἰδοῖα κατὰ παρότρυνση τῆς μητέρας του Γαίας.
«Γιατὶ ἡ πελώρια Γῆ στεναχωρεῖτο καὶ πολυβογοῦσε ποὺ ὁ
Οὐρανὸς ἔκρυβε στὰ κατὰβάθιά της τοὺς Τιτᾶνες, μόλις αὐτὴ
τοὺς γεννοῦσε.»³¹³

Ἡ ἐρμηνεία τοῦ ἀκρωτηριασμοῦ τοῦ Οὐρανοῦ γίνεται φα-
νερῆ, ἂν ληφθῇ ὑπ' ὄψη ὅτι ὁ Κρόνος εἶναι ὁ χρόνος. Γιατὶ
τὸ ἀρχικὸ φυσικὸ ζεῦγος Οὐρανοῦ-Γῆς ἀποτελοῦσε κάτι τὸ
ἐνιαῖο, ὅταν ἡ Γῆ ἦταν ἀκόμη ἀδιαμόρφωτη στὰ πρῶτα στά-
δια τῆς ἐξελίξεώς της. Γῆ καὶ Οὐρανὸς ξεχώρισαν ὡς ὄντό-
τητες, ὅταν μὲ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου ἡ γῆ διαμορφώθηκε
καὶ ἀποχωρίσθηκε ἔτσι ἀπὸ τὸν ὑπόλοιπο χῶρο, τὸν οὐρανό.
Ὁ φυσικὸς διαχωρισμὸς οὐρανοῦ καὶ γῆς, ποὺ γίνεται «ἐν
χρόνῳ», εἶναι ὁ ἀκρωτηριασμὸς τοῦ Οὐρανοῦ ἀπὸ τὸν Κρό-
νον. Τὰ σχέδια τῆς Γαίας καὶ οἱ παροτρύνσεις της πρὸς τὸν
Κρόνον ὑποδηλοῦν τὴν φυσικὴ ἐξέλιξη καὶ διαμόρφωσή της
«ἐν χρόνῳ», ποὺ ὠδήγησαν στὸν ἀποχωρισμὸ της ἀπὸ τὸν
Οὐρανό.

Ἀπὸ ὅλους τοὺς Τιτᾶνες ποὺ συνωμοτοῦσαν κατὰ τοῦ
Οὐρανοῦ, μόνον ὁ Ὠκεανὸς (μαζὶ μὲ τὴν Τηθύν) παρήκουσε
τὶς ἐντολὲς τῆς μητέρας του καὶ δίσταζε γιὰ τὴν πράξη,
ὅπως λέγει ὁ Ὀρφεὺς:

«Τότε λοιπὸν ὁ Ὠκεανὸς παρέμενε στὸ ἀνάκτορό του

συλλογιζόμενος, σέ ποιὸ ἀπὸ τὰ δύο μέρη νὰ τραπῆ, ἢ
 τὸν πατέρα του
 νὰ ἀκρωτηριάση διὰ τῆς βίας καὶ νὰ κακοποιήση βά-
 ναυσα
 με τὸν Κρόνον καὶ τοὺς ἄλλους ἀδελφούς του ποὺ
 εἶχαν πεισθῆ
 ἀπὸ τὴν μητέρα τους, ἢ νὰ τοὺς ἐγκαταλείψῃ καὶ νὰ
 παραμείνῃ μέσα ἡσυχος·
 πολλὰ δὲ σκεπτόμενος ἔμενε καθισμένος στὰ ἀνάκτο-
 ρά του
 ὀργιζόμενος με τὴν μητέρα καὶ ἀκόμη περισσότερο με
 τοὺς ἀδελφούς του.»³¹⁴

Ὁ Ἀπολλόδωρος ἀναφέρει, ὅτι οἱ Τιτᾶνες, πλὴν τοῦ Ὀκε-
 ανοῦ, ἐπιτέθηκαν στὸν Οὐρανὸ καὶ τὸν ἀκρωτηρίασαν.

Οἱ δισταγμοὶ τοῦ Ὀκεανοῦ καὶ ἡ ἄρνησή του νὰ συμμετά-
 σχῃ στὸν ἀκρωτηριασμὸ τοῦ Οὐρανοῦ ἐρμηνεύονται πλήρως
 ἀπὸ φυσικῆς πλευρᾶς. Ἄρκεϊ νὰ ἀνατρέξῃ κανεὶς στὴν ἐποχὴ
 ποὺ ἡ γῆ εἶχε μὲν ἀποχωρισθῆ ἀπὸ τὸν ὑπόλοιπο χῶρο, ἀλλ’
 ἡ θερμοκρασία της δὲν ἐπέτρεπε τὴν ὕπαρξιν μιᾶς κανονικῆς
 ἀτμοσφαιράς. Οἱ ἀλλεπάλληλοι κύκλοι ὑγροποιήσεως καὶ
 ἐξατμίσεως τῶν ὑδάτων ἦταν γιὰ καιρὸ τὸ στοιχεῖο ποὺ τὴν
 συνέδεε με τὸν οὐρανό. Ἦταν οἱ δισταγμοὶ τοῦ Ὀκεανοῦ νὰ
 ὑπακούσῃ στὴν μητέρα του καὶ νὰ ἀκρωτηριάσῃ με τὰ ἀδέλ-
 φια του τὸν Οὐρανό, διαλύοντας τὴν ἔνωση αὐτοῦ με τὴν
 Γαῖαν.

7. Ἀφροδίτη

Ἀπὸ τὰ αἰδοῖα τοῦ Οὐρανοῦ, ποὺ ἀπέκοψε καὶ ἔρριξε στὴν
 θάλασσα ὁ Κρόνος, γεννήθηκε ἡ Ἀφροδίτη, ὅπως λέγει ὁ
 Ὀρφεύς:

«Τὰ αἰδοῖα στὴν θάλασσα ἔπεσαν ἀπὸ ψηλά, γύρω δὲ
 αὐτὰ

314. Πρόκλ. εἰς Πλάτ. *Τίμαιον* 40e (OF 135):
 ἔνθ’ αὖτ’ Ὀκεανὸς μὲν ἐνὶ μεγάρουσιν ἔμιμνεν/
 ὀρμαίνων, ποτέρωσε νόον τρόποι, ἢ πατέρα δν/
 γυιώσῃ τε βίης καὶ ἀτάσθαλα λωβήσαιτο/ σὺν
 Κρόνω ἢδ’ ἄλλοισιν ἀδελφοῖς, οἱ πεπίθοντο/ μητρὶ
 φίλῃ, ἢ τοὺς γε λιπῶν μένοι ἔνδον ἔκηλος./ πολλὰ
 δὲ πορφύρων μένεν ἡμενος ἐν μεγάρουσι,/ σκυζό-
 μενος ἢ μητρὶ, κασιγνήτοισι δὲ μάλλον.

καθὼς ἐπέπλεαν τὰ περιέβαλλε ἀπὸ παντοῦ λευκὸς
ἀφρός·
παρερχομένων δὲ τῶν ἐποχῶν, τὸ ἔτος γέννησε
τρυφερὴ παρθένο, τὴν ὁποία ὑποδέχθησαν μὲ τεχνά-
σματα,
ὅταν γεννήθηκε, πρῶτοι ὁ Ζῆλος καὶ ἡ Ἀπάτη μα-
ζί.»³¹⁵

315. Πρόκλ. εἰς Πλάτ. Κρατύλον 406c (OF 127): μήδεα δ' ἐς πέλαγος πέσεν ὑψόθεν, ἀμφὶ δὲ τοῖσι/ λευκὸς ἐπιπλώουσιν ἐλίσσετο πάντοθεν ἀφρός·/ ἐν δὲ περιπλομέναις ὥραις Ἐνιαυτὸς ἔτι- κτεν/ παρθένον αἰδοίην, ἦν δὴ παλάμαις ὑπέδεκτο/ γεινομένην τὸ πρῶτον ὁμοῦ Ζῆλός τ' Ἀπάτη τε.

316. Ἡσιόδου Θεογονία 188-93.

317. DK, Ἐπιμενίδης Β' Fr 19: ἐκ τοῦ καλλίκο- μος γένετο χρυσῆ Ἀφροδίτη/ Μοῖραι τ' ἀθάνατοι καὶ Ἐρινύες αἰολόδωροι.

Τὸ ἴδιο ἐπαναλαμβάνει καὶ ὁ Ἡσιόδος,³¹⁶ ποῦ οἰκειοποι- ἦθηκε καὶ παρέφθειρε τὴν Ὀρφικὴ θεογονία.

Ἀντίθετα, κάποιος σχολιαστὴς ἀναφέρει, ὅτι κατὰ τὸν Ἐπιμενίδη ἡ Ἀφροδίτη, οἱ Μοῖρες καὶ οἱ Ἐρινύες γεννήθηκαν ἀπὸ τὸν Κρόνον.³¹⁷ Ὁ Ἐπιμενίδης ἐννοεῖ πιθανῶς, ὅτι γεννή- θησαν μὲ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου, δηλαδὴ μὲ τὴν παρέμβα- ση τοῦ Κρόνου.

Ἐπειδὴ λοιπὸν ὁ Ὠκεανὸς ἔμεινε ἀμέτοχος στὸν ἀκρωτη- ριασμὸ τοῦ Οὐρανοῦ καὶ ἐμφανίζεται μὲ τὴν Τηθύν, μὲ τὴν ὁποία συζεύγνυται στὴν πρώτη γέννηση, ὅλη ἡ γενετικὴ δύ- ναμη τοῦ Οὐρανοῦ μεταβιβάζεται μὲ τὴν πτώση τῶν αἰδοί- ων του στὸν Ὠκεανό, τῆς ὁποίας δυνάμειος προσωποποίηση εἶναι ἡ Ἀφροδίτη. Αὐτὸ αἰτιολογεῖ γιατί ὁ Ὠκεανὸς ἐθεω- ρεῖτο ὡς πατὴρ τῆς γενέσεως ἀπὸ τὸν Πλάτωνα. Ἐξ ἄλλου ἡ θάλασσα, ὁ Ὠκεανός, ἀπετέλεσε τὸ λίκνο κάθε μορφῆς ζωῆς.

Ἐπειδὴ ἡ Ἀφροδίτη γεννήθηκε στὴν θάλασσα, λέγεται «ποντογενής» καὶ ὡς ἔφορος τῆς γονιμότητος καὶ τῶν γεν- νήσεων ἀποκαλεῖται «γενέτειρα θεᾶ» καὶ «γεννοδότει- ρα».³¹⁸ Εἶναι ἡ αἰτία ποῦ «γεννᾶ τὰ πάντα ὅσα ὑπάρχουν στὸν οὐρανό, στὴν γῆ ποῦ δίνει πολλοὺς καρποὺς καὶ στὸν βυθὸ τῆς θαλάσσης», γι' αὐτὸ θεωρεῖται ὅτι «τὰ πάντα προ- ἔρχονται ἀπὸ αὐτήν.»³¹⁹

Ἐπὶ πλέον ἔχει τόση δύναμη, ὥστε «βασιλεύει στοὺς θε- οὺς καὶ ἔχει ζεῦξει τοὺς ἀνθρώπους μὲ ἀχαλινώτους φυσι- κοὺς νόμους καὶ τὸ πολυάριθμο γένος τῶν ζώων μὲ φίλτρα ἔρωτικά.»³²⁰ Αὐτοὶ οἱ φυσικοὶ νόμοι, μὲ τοὺς ὁποίους ἡ

318. OH 55·2,12.

319. OH 55,4-7 πάντα γὰρ σέθεν ἐστὶν ... γεννᾶς δὲ τὰ πάντα./ ὅσα τ' ἐν οὐρανῷ ἐστὶ καὶ ἐν γαίῃ πολυκάρπω,/ ἐν πόντου τε βυθῷ.

320. OH 55·11 θεῶν σκηπτουῦχε, 13-14 ἡ ζεῦ- ξασα βροτοὺς ἀχαλινώτοισιν ἀνάγκαις/ καὶ θηρῶν πολὺ φύλον ἔρωτομανῶν ὑπὸ φίλτρων.

Ἀφροδίτη ἐξουσιάζει ὅλα τὰ ὄντα, εἶναι τόσο ἰσχυροί, ὥστε «ἔχει ὑποτάξει ὀλόκληρο τὸν κόσμον»: γι' αὐτὸ θεωρεῖται ὡς «μητέρα τῆς ἀνάγκης», τοῦ φυσικοῦ νόμου, καὶ ὅτι «κυβερνᾷ τις τρεῖς μοῖρες.»³²¹ Ἡ σχέση τῆς Ἀφροδίτης, ὡς θεᾶς τοῦ γάμου, καὶ τῆς Μοίρας ἐκφράζεται στὶς *Εὐμενίδες* τοῦ Αἰσχύλου, ὅπου γίνεται λόγος γιὰ «τὸν γάμο ποὺ στὰ ἀνδρόγυνα ὀρίζει ἡ μοῖρα.»³²²

8. Ἐρινύες

Ἀπὸ τις σταγόνες αἵματος τοῦ ἀκρωτηριασμένου Οὐρανοῦ ποὺ ἔπεσαν ἐπάνω της, ἡ Γαῖα γέννησε τις τρεῖς Ἐρινύες, τὴν Ἀληκτώ, τὴν Τισιφόνη καὶ τὴν Μέγαιρα,³²³ ποὺ ἀργότερα ὠνομάσθησαν, κατ' εὐφημισμὸν, *Εὐμενίδες*.

Οἱ Ἐρινύες προσωποποιοῦν τις φοβερὲς τύψεις τῆς συνειδήσεως τῶν ἀνθρώπων, ὅταν δὲν σκέπτονται ἢ δὲν ἐνεργοῦν σύμφωνα μὲ τὸ καθιερωμένο δίκαιο. Αὐτὲς οἱ τύψεις καταδιώκουν ἰδιαίτερα τοὺς φονεῖς καὶ ἀπαιτοῦν τὴν αὐστηρὴ τιμωρία τοῦ ἐνόχου κατὰ τὸ καθιερωμένο δίκαιο. Γι' αὐτὸ λέγεται ὅτι «κατοικοῦν στὸ σκοτεινὸ σπήλαιο κοντὰ στὸ ἱερὸ νερὸ τῆς Στύγας», ποὺ ἦταν ὁ ὄρκος τῶν θεῶν, καὶ «καθὼς ἐπιβλέπουν τὴν ζωὴ ὅλων τῶν ἀνθρώπων ποὺ ἀσεβοῦν, γίνονται τιμωροὶ τῶν ἀδίκων, ἐπικαλούμενες τοὺς νόμους καὶ ἐπιστατοῦσες στὴν τήρησή τους.»³²⁴

Ἐπειδὴ ἡ μορφή τῶν τύψεων μεταβάλλεται ἀνάλογα μὲ τὸ εἶδος τῶν ἀνθρωπίνων σκέψεων καὶ πράξεων, λέγεται ὅτι οἱ Ἐρινύες «ἔχουν πολλὰς μορφὰς» (*πολύμορφοι*) καὶ τις ἀλλάζουν (*αἰολόμορφοι*).³²⁵ «ξεπετάγονται δὲ ἀπὸ τὸ ἄντρο τους πάντοτε μὲ τις σκέψεις τῶν ἀνθρώπων ποὺ δὲν εἶναι σύμφωνα μὲ τοὺς ἱεροὺς νόμους, γιὰ τὴν γρήγορα σὰν τὸν νοῦ.»³²⁶ Δηλαδή, οἱ Ἐρινύες (τύψεις) γεννῶνται ἀμέσως μέσα μας, μόλις κάνουμε κάποια κακὴ σκέψη.

Οἱ Ἐρινύες, ποὺ ἐπιβλέπουν μὲ τὸ μάτι τῆς Δικαιοσύ-

321. ΟΗ 55,3-5 μητερ Ἀνάγκης/ ...ὑπεξεύξω δέ τε κόσμον/ καὶ κρατέεις τρισσῶν μοιρῶν.

322. Αἰσχύλου *Εὐμενίδες* 217: εὐνή γὰρ ἀνδρὶ καὶ γυναικὶ μόρσιμος.

323. Ησιόδου *Θεογον.* 183-5: ὄσσαι γὰρ φαθάμιγγες ἀπέσθην αἱματόεσσαι,/ πάσας δέξατο Γαῖα ... γείνατ' Ἐρινῦς. ΟΗ 69,2 Τισιφόνη τε καὶ Ἀλληκτώ, καὶ δῖα Μέγαιρα.

324. ΟΗ 69,3-4 (Ἐρινύες) ὑπὸ κεύθεσιν οἰκί' ἔχουσαι/ ἄνθρω ἐν ἠερόεντι, παρὰ Στυγὸς ἱερὸν ὕδωρ, 6 ἐπευάζουσαι ἀνάγκαις. ΟΗ 70,4-5 (Ἐμενίδες) αἰ πάντων καθορᾶτε βίον θνητῶν ἀσεβούτων,/ τῶν ἀδίκων τιμωροί, ἐφεστηκυῖαι ἀνάγκη.

325. ΟΗ 69·8,12.

326. ΟΗ 69·5 οὐχ ὀσάις βουλήσι βροτῶν πεποτημένοι αἰεὶ, 9 ὠκύδρομοι ὥστε νόημα.

327. OH 69,11 ὄμμα Δίκης ἐφορᾶτε.

328. OH 70,2-3 Εὐμενίδες μεγαλώνυμοι ... ἀγναὶ θυγατέρες μεγάλοιο Διὸς χθονίοιο, / Φερσεφόνης τε.

329. DK, Ἡράκλειτος Β' Fr 94: "Ἥλιος γὰρ οὐχ ὑπερβήσεται μέτρα· εἰ δὲ μή, / Ἐρινύες μιν Δίκης ἐπίκουροι ἐξευρήσουσιν.

νης,³²⁷ γεννήθηκαν μετὰ τὴν πρώτη ἐγκληματικὴ πράξη στὸν κόσμον, τὸν ἀκρωτηριασμὸ τοῦ Οὐρανοῦ ἀπὸ τοὺς Τιτᾶνες. Αὐτὸ δείχνει τὴν ἀρχαιότητά τους ὡς ἐλεγκτὲς τῆς ψυχῆς καὶ τῶν πράξεων τοῦ ἀνθρώπου. Ὄταν ὅμως ὁ Ζεὺς ἀνέλαβε τὴν βασιλεία τῶν θεῶν, θεωροῦνταν κόρες τοῦ μεγάλου χθονίου Διός, τοῦ Πλούτωνος, καὶ τῆς Περσεφόνης,³²⁸ ἀφοῦ καταδίωκαν τοὺς ἐνόχους καὶ μετὰ θάνατον.

Γενικώτερα ὅμως, οἱ Ἐρινύες θεωροῦνται ὡς οἱ φύλακες τῆς τηρήσεως τῶν πάσης φύσεως νόμων ποὺ διέπουν τὸ σύμπαν. Γι' αὐτὸ ὁ Ἡράκλειτος λέγει ὅτι «ὁ ἥλιος δὲν θὰ ὑπερβῆ τὰ μέτρα (τῆς τροχιᾶς του), ἀλλοιῶς θὰ τὸν εὗρουν οἱ Ἐρινύες, οἱ βοηθοὶ τῆς Δικαιοσύνης.»³²⁹

II

Βασιλεία καὶ γένος Κρόνου

1. Κρόνος καὶ Ρέα.

Μετὰ τὸν ἀκρωτηριασμὸ τοῦ Οὐρανοῦ βασιλεὺς τῶν θεῶν ἀνέλαβε ὁ Κρόνος, τὸν ὁποῖο ἰδιαίτερα «ἔτρεφε καὶ περιποιόταν ἢ Νύκτα ἀνάμεσα στοὺς Τιτᾶνες», ὅπως λέγει ὁ Ὀρφεύς. Αὐτὸ γινόταν γιατί ἡ «ἀθάνατη Νύκτα ἦταν ἡ τροφὸς τῶν θεῶν,»³³⁰ μετὰ τὴν ἔννοια ὅτι μαζὶ μετὰ τὸν Φάνητα ἔφερε στὸ φανερὸ κάθε μορφὴ ζωῆς. Ἐπομένως δὲν ἦταν δυνατὸν ὁ Κρόνος νὰ μὴν τρεφόταν ἀπὸ τὴν Νύκτα, ἀφοῦ σ' αὐτὸν θὰ μεταβιβαζόταν τὸ σκῆπτρο τῶν θεῶν.

Σύζυγος τοῦ Κρόνου εἶναι ἡ Ρέα, στὴν ὁποία ἀποταμιεύεται καὶ διὰ μέσου τῆς ὁποίας ἐκφράζεται ἡ δύναμη τοῦ Κρόνου.³³¹ Γι' αὐτό, στοὺς Χαλδαίικους λόγους ἀναφέρεται ὅτι «ἡ Ρέα εἶναι πηγὴ καὶ ροὴ τῶν νοερῶν θεῶν· γιατί ἀφοῦ πρώτη δέχθηκε τίς δυνάμεις τῶν πάντων στοὺς ἀφραστους κόλπους της, ἀναδίδει τὴν ρέουσα γενεά.»³³² Ἡ γενεὰ αὐτὴ εἶναι τῶν Κρονιδῶν, δηλαδὴ τῶν θεῶν ποὺ γεννήθηκαν ἀπὸ

330. Πρόκλ. εἰς Πλάτ. Κρατύλον 396b.c (OF 129): ἐκ πάντων δὲ Κρόνον Νύξ ἔτρεφεν ἡδ' ἀτίταλλεν. 404b (OF 106): θεῶν τροφὸς ἀμβροσίη Νύξ.

331. Πρόκλ. εἰς Πλάτ. Τίμαιον 18c (OF 132): πάσης γὰρ ἐστὶ τῆς Κρονίας δυνάμεως κόλπος ἡ θεὸς αὕτη (Ρέα).

332. Χαλδαίικοι λόγοι (OF 132): 'Ρεῖη τοι νοερῶν μακάρων πηγὴ τε ῥοὴ τε / πάντων γὰρ πρώτη δυνάμεις κόλποισιν ἀφράστοις / δεξαμένη γενεὴν ἐπὶ πᾶν προχέει τροχάουσαν.

τὸν Κρόνον καὶ τὴν Ρέα, οἱ ὅποιοι εἶναι: ἡ Ἐστία, ἡ Δήμητρα, ἡ Ἥρα, ὁ Ἄδης, ὁ Ποσειδῶν καὶ ὁ Ζεὺς.

2. Ἐστία

Ἡ Ἐστία εἶναι προσωποποίηση τῆς πηγῆς τοῦ πυρὸς καὶ συμπίπτει μὲ τὴν Μητέρα τῶν θεῶν, γιὰ τὴν ὁποία λέγεται ὅτι εἶναι «αὐτὴ ποὺ ὠνόμασαν Ἐστία». Ἄλλ' ἡ Μητέρα τῶν θεῶν εἶναι ἡ Γαῖα, ἀφοῦ «κατέχει τὸν μέσον θρόνον τοῦ κόσμου, γι' αὐτὸ κατέχει καὶ τὴν γῆ.»³³³ Ἡ Ἐστία πάλι «κατέχει τὸν μέσον οἶκον τοῦ μεγίστου αἰωνίου πυρὸς» καὶ εἶναι «ὁ οἶκος τῶν μακαρίων θεῶν καὶ τὸ ἰσχυρὸ στήριγμα τῶν ἀνθρώπων.»³³⁴ Ἐπομένως, ὁ μέσος οἶκος τοῦ αἰωνίου πυρὸς ταυτίζεται μὲ τὸν μέσο θρόνον τοῦ κόσμου ποὺ εἶναι ἡ Γῆ· ἡ Ἐστία δὲ συμβολίζει τὴν διάπυρη κατάσταση τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς Γῆς. Ἐπὶ πλέον, ἐπειδὴ ἡ Ἐστία εἶναι «πολύμορφος» καὶ θεωρεῖται «οἶκος θεῶν μακάρων», ὅπως ὁ Οὐρανός, συμπεραίνουμε ὅτι σ' αὐτὴ τὴν γενεὰ τῶν θεῶν ἡ Ἐστία συμβολίζει καὶ τὸ ὕλικὸ καὶ τὸ πνευματικὸ πῦρ.

3. Δημήτηρ

Ἡ Δήμητρα, ποὺ τὸ ὄνομά της σημαίνει τὴν Γῆ-μητέρα, εἶναι ἡ ἔκφραση τῆς Ρέας στὴν τάξη τῶν νέων θεῶν. Γι' αὐτὸ ὁ Ὀρφεὺς λέγει, ὅτι «ἐνῶ πρῶτα ἦταν Ρέα, ἀφ' ὅτου ἔγινε μητέρα τοῦ Διὸς ὠνομάσθηκε Δήμητρα.»³³⁵ Ὁ Πρόκλος τὸ ἐρμηνεύει λέγοντας ὅτι «κατὰ τὸν Ὀρφέα, ὅταν ἡ θεὰ θεωρητῆται σύζυγος τοῦ Κρόνου ἀποκαλεῖται Ρέα· ἐνῶ ὅταν παρὰ τὴν Δία καὶ μαζί του φανερώνει τὶς ὀλικὰς καὶ μερικὰς τάξεις τῶν θεῶν, λέγεται Δήμητρα.»³³⁶ τὸ αἰτιολογεῖ δὲ μὲ τὸ ὅτι «τὰ παραγόμενα εἶναι ὅμοια μὲ αὐτὰ ποὺ τὰ παράγουν καὶ σχεδὸν τὰ ἴδια.»³³⁷

333. ΟΗ 27,9 Ἐστία ἀδραχθεῖσα, 5-6 ἡ κατέχεις κόσμιο μέσον θρόνον, οὐνεκεν αὐτῆ/ γαῖαν ἔχεις.

334. ΟΗ 84,2 ἡ μέσον οἶκον ἔχεις πυρὸς ἀνάοιο μεγίστου, 5 οἶκε θεῶν μακάρων, θνητῶν στήριγμα κραταιόν.

335. Πρόκλ. εἰς Πλάτ. Κρατύλον 403e (OF 145): ῥεῖη τὸ πρὶν ἐοῦσα, ἐπεὶ Διὸς ἔπλετο μήτηρ, Δημήτηρ γέγονε.

336. Πρόκλ. Θεολ. Πλάτ. V 11 (OF 145): κατ' Ὀρφέα τῷ μὲν Κρόνῳ συνοῦσα ... ῥέα καλεῖται, τὸν δὲ Δία παράγουσα καὶ μετὰ Διὸς ἐκφαίνουσα τοὺς τε ὄλους καὶ μερικοὺς διακόσμους τῶν θεῶν Δημήτηρ.

337. Πρόκλ. εἰς Πλάτ. Κρατύλον 401c (OF 145): τὰ παραγόμενα ὅμοιά εἰσιν τοῖς παράγουσιν καὶ σχεδὸν τὰ αὐτά.

338. Διοδώρου I 12, 4 (OF 302).

339. OH 40,4 εἰρήνη χαίρουσα καὶ ἐργασίαις πολυμόχθοις, 8-9 πρώτη ὑποξεύξασα βοῶν ἀροτῆρα τένοντα, / καὶ βίον ἡμερέοντα βροτοῖς πολυὺλβον ἀνεῖσα.

340. OH 40·2-5,7-9, 7 θνητῶν θρέπτειρα προπάντων, 11 δρεπάνους χαίρουσα θερείους.

341. Ἀπίων. π. Κλήμ. Ρώμης Ὁμιλ. VI 6-7 (OF 56): διὰ τὴν ὀλκότητα καὶ διὰ τὸ ἐμβριθές καὶ πολὺ τῆς ὑποκειμένης οὐσίας πλῆθος Πλούτωνα προσηγόρευσαν, Ἄιδου τε καὶ νεκρῶν βασιλέα εἶναι ἀποφηνάμενοι. Ταύτην μὲν οὖν τὴν πρώτην καὶ πολλήν, ῥυπαρὰν καὶ τραχεῖαν οὐσίαν ὑπὸ Κρόνου τοῦ χρόνου καταποθῆναι λέγουσιν φυσικῶς διὰ τὴν κάτω ὑπονόστησιν αὐτῆς.

342. DK, Ἡράκλειτος Β' Fr 125.

Ἀπὸ φυσικῆς πλευρᾶς ἡ Δήμητρα προσωποποιεῖ τὴν γῆ μετὰ τὴν ἀναπαραγωγικὴς δυνάμεις τῆς, πού ἀξιοποιοῦν οἱ γεωργοί. Εἶναι ἡ Γῆ-μητέρα, ὅπως φαίνεται καὶ ἀπὸ τὸ ὀρφικὸ ἀπόσπασμα «Γῆ μήτηρ πάντων, Δημήτηρ πλουτοδότειρα.»³³⁸ Ἡ Δήμητρα εἶναι ἡ θεὰ «πού χαίρεται μετὰ τὴν εἰρήνην καὶ τὴν κουραστικὴν δουλίαν· πού πρώτη ἀπὸ ὅλους ἔξευξε γιὰ ὄργωμα τὰ βόδια καὶ ἐπέτρεψε στοὺς ἀνθρώπους νὰ ἔχουν εὐχάριστη καὶ πλούσια ζωή.»³³⁹ Ἡ Δήμητρα ἐφορεῖε στοὺς σπόρους (σπερμείη), ψωμώνει τὰ στάχυα (σταχυοτρόφος), χαίρεται μετὰ τὰ δρεπάνια τοῦ θερισμοῦ, κάνει σωροὺς τὰ στάχυα (σωρῆτις) καὶ εὐρίσκειται μέσα στὰ ἀλώνια (ἀλωαίη)· αὐτὴ φέρει καὶ τοὺς χλωροὺς καρπούς (χλοόκαρπος). Γι' αὐτὸ εἶναι ἡ θεὰ πού τρέφει τοὺς ἀνθρώπους, δίνει πλοῦτο (πλουτοδότειρα), εὐτυχία (ὀλβιοδῶτις) καὶ γενικὰ τὰ πάντα (παντοδότειρα).³⁴⁰

4. Ἄδης (Πλούτων)

Κατὰ τὸν Ἀπίωνα, «τὴν πρώτην τραχεῖαν καὶ ρυπαρὴν οὐσίαν (πού προῆλθε ἀπὸ τὸ σπάσιμο τοῦ Ὄου), λόγω τῆς βαρύτητος, καθιζήσεως καὶ τοῦ ποσοῦ τῆς, τὴν ὠνόμασε Πλούτωνα, λέγοντας ὅτι εἶναι βασιλεὺς τοῦ Ἄδου καὶ τῶν νεκρῶν· αὐτὴν δὲ κατάπιε ὁ Κρόνος (χρόνος) λόγω τῆς καθιζήσεώς τῆς.»³⁴¹

Ἀπὸ αὐτὸ φαίνεται ὅτι ὁ κυκεῶν, τὸ ποτὸ πού ἔπιναν ὅσοι ἐλάμβαναν μέρος στὰ Ἐλευσίνα μυστήρια, συμβόλιζε τὴν πρωτοῦλη τοῦ κοσμογονικοῦ Ὄου. Θὰ ἀποτελοῦσε δὲ μῆγμα διαφόρων οὐσιῶν, πού θὰ καθίζανε ἂν ἔμενε ἀκίνητο, ἀφοῦ ὁ Ἡράκλειτος λέγει ὅτι «καὶ ὁ κυκεῶν δίδισται [μὴ] κινούμενος.»³⁴²

Κατὰ τὸν ὀρφικὸ ὕμνο του, ὁ Πλούτων «κατέχει τὰ κλειδιά ὅλης τῆς γῆς καὶ δίνει πλοῦτο στὸ ἀνθρώπινο γένος μετὰ τοὺς ἐτησίους καρπούς· ἔχει δὲ στηρίξει τὸν θρόνον του σὲ

σκοτεινὸ χῶρο, κάτω στὸν Ἄδη, ποὺ κανεὶς δὲν μπορεῖ νὰ διακρίνη.»³⁴³

5. Ποσειδῶν

Στὴν νέα γενεὰ τῶν θεῶν τὸ θαλάσσιο στοιχεῖο ἐκφράζεται ἀπὸ τὸν Ποσειδῶνα, ποὺ ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὸν ὕμνο του ἔχει τὶς ἴδιες ιδιότητες μὲ τὸν Νηρέα. Ὁ Ποσειδῶν εἶναι ὁ ἄρχων τῆς θαλάσσης (ποντομέδων), ποὺ κατοικεῖ στὰ θεμέλια τοῦ βαθύστερνου πόντου καὶ χαίρεται μὲ τὰ κύματα, κτυπώντας καὶ ἠχώντας βαρεῖα μέσα στὴν θάλασσα (ἀλίδουπε, βαρύκτυπος)· εἶναι ἐπίσης ὁ αἴτιος τῶν σεισμῶν, ἀφοῦ κρατᾶ καὶ σείει τὴν γῆ (γαίηοχος, ἐννοσίγαιος).³⁴⁴ Κατὰ τὸν Ἀπίωνα, «ὁ Ποσειδῶν συμβολίζει τὸ ὕδωρ ποὺ συσσωρεύθηκε μετὰ τὴν πρώτη καθίλιξη τῆς ὕλης τοῦ Ὠοῦ.»³⁴⁵

6. Ἥρα

Ἔχει ἀποδειχθῆ ὅτι ἀπὸ φυσικῆς πλευρᾶς ἡ Ἥρα προσωποποιεῖ τὴν γήινη ἀτμόσφαιρα, τὶς ιδιότητές της καὶ τὰ φαινόμενα ποὺ παρουσιάζει.³⁴⁶ Γι' αὐτὸ ἔχει τὴν μορφή τοῦ ἀέρα (ἠερόμορφος) καὶ εἶναι ντυμένη μὲ κυανοῦν πτυχωτὸ χιτῶνα. Αὐτὴ γεννᾷ τοὺς ἀνέμους, καθὼς μὲ συριγμοὺς τοῦ ἀέρος τινάζεται κατὰ τὸ ρεῦμα του, καὶ τοὺς συντηρεῖ (ἀνέμων τροφέ), παρέχοντας στοὺς ἀνθρώπους τὶς ζωογόνες καὶ γλυκόπνοες αὔρες. Χωρὶς τὴν Ἥρα, τὸν ἀτμοσφαιρικὸ ἀέρα, κανένα ἔμβιο ὄν δὲν θὰ μπορούσε νὰ ὑπάρξει καὶ νὰ γνωρίσει τὴν φύση τῆς ζωῆς· αὐτὴ γέννησε τὰ πάντα (παντογένεθλε) καὶ τὰ συντηρεῖ ἐπικοινωνώντας μαζὶ τοὺς ἀναμειγμένα μὲ τὸν ἱερὸ ἀτμοσφαιρικὸ ἀέρα. Γι' αὐτὸ μόνη κυριαρχεῖ καὶ βασιλεύει στὰ πάντα.»³⁴⁷

343. ΟΗ 18·4-5 Πλούτων, ὃς κατέχεις γαίης κληῖδας ἀπάσης,/ πλουτοδοτῶν γενεὴν βροτέην καρποῖς ἐνιαυτῶν ... 8-9 ὃς θρόνον ἐστήριξας ὑπὸ ζφοειδέα χῶρον,/ ... ἄκριτον Ἄιδην.

344. ΟΗ 17·1,4, 3 ὃς ναίεις πόντοιο βαθυστέρνοιο θέμελα, 8 κύμασι τερπόμενος.

345. Ἀπίων. π. Κλήμ. Ρώμης Ὀμιλ. VI 7 (OF 56): μετὰ δὲ τὴν πρώτην ὑποστάθμην τὸ συρρῦεν ὕδωρ καὶ πρώτη ἐπιπολάσαν ὑποστάσει Ποσειδῶνα προσηγόρευσαν.

346. Χασάπης (1967) 60-1.

347. ΟΗ 16·1,8,3,5-7: Κυανέοις κόλποισιν ἐνημένη, ἠερόμορφε .../ ἠερίοις ροίζοισι τινασσομένη κατὰ χεῦμα .../ ψυχοτρόφους αὔρας θνητοῖς παρέχουσα προσηνεῖς./ χωρὶς γὰρ σέθεν οὐδὲν ὄλως ζωῆς φύσιν ἔγνω./ κοινωνεῖς γὰρ ἅπασι κεκραμένη ἠερί σεμνῶ./ πάντων γὰρ κρατέεις μούνη, πάντεσσι τ' ἀνάσεις.

348. Δαμασκ. *Περὶ ἀρχῶν* 283 (OF 161): Κατ' Ὀρφέα δύο προβάλλεται ζωογόνους θεότητας ... Ἡρην καὶ Ἑστίαν· αὐτήν μὲν ἐδράζουσιν τοὺς εἰς τότε τὸ πᾶν προϊόντας θεοὺς, ἐκείνην δὲ πάντας εἰς πρόοδον ἐκκαλουμένην.

349. Πρόκλ. εἰς Πλάτ. *Τίμαιον* 41d (OF 163): πηγὴ πάσης τῆς τῶν ψυχῶν προόδου καὶ ἀπογεννήσεως ... πᾶσαν μὲν τὴν ὑπερκόσμιον ἀπογεννώσα ψυχὴν, πᾶσαν δὲ τὴν ἐγκόσμιον, προϊούσα δὲ ἐπὶ πάντα καὶ ζωοποιούσα καὶ τὸν ὅλον κόσμον, ἦν ὁ μὲν Ὀρφεὺς ἰσοτελεῖ τῷ δημιουργῷ καλεῖ καὶ συνάπτει καὶ συζεύξας μίαν ποιεῖ μητέρα πάντων ὧν ὁ Ζεὺς πατήρ.

350. Λακταντίου *Περὶ θείων θεσμῶν* I 13, 11 (OF 139): πρῶτιστος μὲν ἄνασεν ἐπιχθονίων Κρόνος ἀνδρῶν· ἐκ δὲ Κρόνου γένετ' αὐτὸς ἄναξ μέγας εὐρύππα Ζεὺς.

351. Ἡσιόδου *Θεογον.* 482-3, 485-7: (Ρέα) κρύψεν δὲ (Δία) ἄντρον ἐν ἡλιβάτῳ, ζαθέης ὑπὸ κεύθει γαίης ... Τῷ δὲ σπαργανίσασα μέγα λίθον ἐγγυάλιξεν/ Οὐρανίδην μὲν ἄνακτι ... Τὸν τόθ' ἐλὼν χεῖρεςσιν ἐὴν ἐσκάτθητο νηδύν.

352. Ἑρμείας εἰς Πλάτ. *Φαῖδρον* 248c (OF 105): ἡ μὲν ἐκεῖ Δίκη θυγάτηρ λέγεται τοῦ Νόμου τοῦ ἐκεῖ καὶ Εὐσεβείας, αὕτη δὲ ἡ Ἀδράστεια ἐκ Μελίσσου καὶ Ἀμαλθείας οὖσα ... αὗται δὲ καὶ λέγονται τρέφειν τὸν Δία ἐν τῷ ἄντρον τῆς Νυκτός.

353. Ἀπολλοδώρου *Βιβλιοθ.* I 6.

Ὁ Δαμάσκιος ἀναφέρει, ὅτι κατὰ τὸν Ὀρφέα ἡ Ἡρα καὶ ἡ Ἑστία εἶναι οἱ δύο ζωογόνες θεότητες ποὺ προβάλλουν τοὺς θεοὺς· ἡ Ἑστία τοὺς ζωογονεῖ καὶ τοὺς ἐδράζει στατικά, ἐνῶ ἡ Ἡρα τοὺς προσκαλεῖ σὲ περαιτέρω ἐκδήλωση.³⁴⁸

Ὡς σύζυγος τοῦ Διὸς ἡ Ἡρα ἐκφράζει καὶ ὑλοποιεῖ τις δημιουργικὴς δυνάμεις του· αὐτὴ γεννᾷ τὴν ὑπερκόσμιον καὶ τὴν ἐγκόσμιον ψυχὴν, καθὼς ἐμφανίζεται στὰ πάντα καὶ ζωοποιεῖ ὅλον τὸν κόσμον· εἶναι ἡ πηγὴ τῆς γενέσεως καὶ ἐξελιξέως τῶν ψυχῶν. Γι' αὐτὸ ὁ Ὀρφεὺς τὴν θεωρεῖ ἰσότιμη μὲ τὸν δημιουργὸ Δία, μὲ τὸν ὁποῖο τὴν συνδέει καὶ τὴν ἐνοποιεῖ, καθιστώντας τὴν τὴν μίαν μητέρα τῶν ὅλων, τῶν ὁποίων ὁ Ζεὺς εἶναι ὁ πατέρας.³⁴⁹

7. Γέννηση τοῦ Διὸς καὶ πτώση τοῦ Κρόνου.

Ὁ Ζεὺς ἦταν ὁ τελευταῖος ποὺ γεννήθηκε ἀπὸ τὸν Κρόνον καὶ τὴν Ρέα. Ὅπως δὲ λέγει ὁ Ὀρφεὺς, «πρῶτος μὲν βασιλευσε στοὺς ἀνθρώπους τῆς γῆς ὁ Κρόνος, ἀπὸ δὲ τὸν Κρόνον γεννήθηκε ὁ ἴδιος ὁ μέγας βασιλεὺς, ὁ Ζεὺς ποὺ βλέπει μακριά.»³⁵⁰ Κατὰ τὸν μῦθο, ὅταν ἡ Ρέα ἐγκυμονοῦσε τὸν Δία πῆγε στὴν Κρήτη. Ἐκεῖ γέννησε τὸν Δία καὶ «τὸν ἔκρυψε σὲ ἀπάτητη σπηλιά, στῆς ἄγιας γῆς τὰ βάθη, στὸν δὲ Κρόνον ἔδωσε λίθο ποὺ εἶχε σπαργανώσει κι ἐκεῖνος παίρνοντας τον στὰ χέρια τὸν ἔρριξε στὴν κοιλία του.»³⁵¹ Στὸ μετὰξὺ ὁ Ζεὺς ἀνατρεφόταν στὸ ἄντρο τῆς Νυκτός ἀπὸ τὴν Ἀδράστειαν, τὴν κόρη τοῦ Μελίσσου καὶ τῆς Ἀμαλθείας, καὶ τὴν Δίκην, τὴν κόρη τοῦ Νόμου καὶ τῆς Εὐσεβείας.³⁵²

Ὅταν μεγάλωσε ὁ Ζεὺς, πῆρε τὴν ἡγεμονία τῶν θεῶν ἀπὸ τὸν Κρόνον. Ὁ Ἀπολλοδώρος γράφει, ὅτι ὁ Ζεὺς μὲ συνεργὸ τὴν κόρη τοῦ Ὠκεανοῦ Μῆτιν ἔδωσε στὸν Κρόνον νὰ πιῇ φάρμακο καὶ τότε ἐκεῖνος ἐξέμεσε πρῶτα τὸν λίθο καὶ μετὰ τὰ παιδιὰ ποὺ εἶχε καταπιῇ.³⁵³ Κατὰ τὸν Ἡσιόδο δέ, ὁ Ζεὺς στήριξε αὐτὸν τὸν λίθο στὴν ἄγια γῆ τῶν Δελφῶν, κά-

τω από τις πλαγιές του Παρνασσού, ως σημάδι αιώνιο που να τὸ θαυμάζουν οἱ θνητοὶ ἄνθρωποι.³⁵⁴ Ἀπὸ τὰ ἐν γένει στοιχεῖα τοῦ Ἡσιόδου καὶ τοῦ Ἀπολλοδώρου δὲν ἐρμηνεύεται ὁ τρόπος μεταβιβάσεως τῆς ἡγεμονίας τῶν θεῶν στὸν Δία, παρὰ μόνον ἡ ἐπανεμφάνιση τῶν Κρονιδῶν, πού εἶναι δευτερεῦον στοιχεῖο.

Κατὰ τὸν Ὀρφέα ὁ Ζεὺς ἐπαγίδευσε τὸν Κρόνον μὲ τὸ μέλι, σύμφωνα μὲ τις συμβουλές τῆς Νύκτας πού τοῦ εἶπε: «Ὅταν λοιπὸν τὸν ἴδῃς (τὸν Κρόνον) κάτω ἀπὸ τις ψηλόκορμες βελανιδιές νὰ ἔχη μεθύσει ἀπὸ τὰ ἔργα τῶν μελισσῶν πού βομβοῦν ζωνηρά, νὰ τὸν δέσης.»³⁵⁵ Πράγματι, ἀφοῦ ὁ Κρόνος ἔφαγε τὴν δόλια τροφή, ξάπλωσε τὸν παχὺ του αὐχένα, τὸν συνεπῆρε ὁ ὕπνος πού δαμάζει τὰ πάντα, καὶ ροχάλιζε βαρεῖα.³⁵⁶ Τότε ὁ Ζεὺς, ἀφοῦ τὸν ἔδεσε, τὸν ἀκρωτηρίασε, ὅπως εἶχε κάνει ὁ Κρόνος τὸν Οὐρανόν. Γι' αὐτὸ ὁ Πρόκλος λέγει ὅτι ὁ Κρόνος ἀφαιρεῖ τὴν ἡγεμονία ἀπὸ τὸν Οὐρανὸν καὶ τὴν παραχωρεῖ στὸν Δία «τέμνων καὶ τεμνόμενος», σύμφωνα μὲ τὸν μῦθο.³⁵⁷

Ἀπὸ τὴν στιγμή πού ὁ Κρόνος ἀκρωτηριάζεται καὶ χάνει τὶς γενετικές (δημιουργικές) δυνάμεις του, τὸ σκῆπτρο μεταβιβάζεται στὸν Δία, τοῦ ὁποῖου ἀρχίζει ἡ βασιλεία ὡς ἡγεμόνος τῶν θεῶν. Εἶναι λοιπὸν ἐπόμενο ἡ ἐπανεμφάνιση τῶν ἀδελφῶν τοῦ Διός, πού δὲν θὰ μπορούσε νὰ γίνῃ παρὰ μὲ τὴν ἐξέμεση τοῦ λίθου καὶ αὐτῶν ἀπὸ τὸν Κρόνον. Ἐπειδὴ οἱ Κρονίδες συμβολίζουν συγχρόνως δημιουργικές ἀρχές καὶ καθωρισμένες ὑλικές μορφές, ἡ φυσικὴ ἐρμηνεία τῆς καταπόσεώς τους ἀπὸ τὸν Κρόνον εἶναι πὼς δὲν μπορούσαν νὰ υπάρξουν, προτοῦ λήξουν οἱ κοσμογονικές διαδικασίες τοῦ σχηματισμοῦ τους. Ὁ μόνος πού δὲν καταπόθηκε ἦταν ὁ Ζεὺς, πού καθὼς παρελάμβανε τὴν ἡγεμονία ἐξέφραζε τὴν ἔννοια τοῦ ὑπερτάτου θεοῦ στὴν νέα γενεὰ τῶν θεῶν, τὸ ὁποῖον θεῖον δὲν ὑπόκειται στὸν νόμο τοῦ φυσικοῦ χρόνου.

Ἡ ἐπανεμφάνιση τῶν Κρονιδῶν ἔχει καὶ τὴν ἔννοια ὅτι στὴν νέα τάξη τῶν θεῶν ὅλες οἱ δυνάμεις ἀπορρέουν ἀπὸ τὸν

354. Ἡσιόδου *Θεογον.* 498-500: τὸν μὲν Ζεὺς στήριξε κατὰ χθονὸς εὐρουδείης/ Πυθοῖ ἐν ἡγαθέῃ γυάλοις ὑπο Παρνησοῖο/ σῆμ' ἔμεν ἐξοπίσω, θαῦμα θνητοῖσι βροτοῖσιν.

355. Πορφυρ. *Περὶ ἄντρου Νυμφῶν* 16 (OF 154): εὖτ' ἂν δῆ μιν ἴδῃαι ὑπὸ δρυσὶν ὑψικόμοισιν/ ἔργοισιν μεθύοντα μελισσῶν ἐριβόμβων,/ δῆσον.

356. Πρόκλ. εἰς Πλατ. *Πολιτ.* I 138 (OF 148): ἐνθα Κρόνος μὲν ἔπειτα φαγῶν δολόεσσαν ἐδωδὴν κεῖτο μέγα ῥέγγων. Κλήμ. Ἀλεξ. *Στρωματεῖς* VI 2.26,2 (OF 149): κεῖτ' ἀποδοχμῶσας παχὺν αὐχένα, κάδ δέ μιν ὕπνος ἤρει πανδαμάτωρ.

357. Πρόκλ. εἰς Πλάτ. *Κρατύλον* 396b (OF 137).

Δία καὶ ἐκφράζονται διὰ μέσου τῶν ἐπὶ μέρους θεῶν.

Γενικὰ ὅμως, ὅλη ἡ διαδοχὴ τῶν θεῶν σημαίνει δυναμικὲς καὶ ἐξελικτικὰς φάσεις τῆς δημιουργίας, ποὺ κατὰ τὸν Πρόκλον εἶναι οἱ ἐξῆς: «Ὁ Φάνης ἐπιλάμπων τὸ νοητὸν φῶς πάντας ὁρατοὺς ποιεῖ καὶ δείκνυσιν ἐξ ἀφανῶν φανεροὺς ... ὁ μὲν γὰρ Οὐρανὸς περατοῖ πᾶσαν τὴν γένεσιν, ἡ δὲ Γῆ δυναμοῖ, κινεῖ δὲ ὁ Ὠκεανός, ἐδράζει δὲ ἡ Τηθύς ἕκαστον ἐπὶ τῆς ἰδίας κινήσεως, τῆς νοεράς τὰ νοερά, τῆς ψυχικῆς τὰ μέσα, τῆς φυσικῆς τὰ σωματικά, τοῦ Ὠκεανοῦ πάντα κινουῦντος ἀθρώως. διαιρεῖ δὲ νοερῶς μόνον ὁ Κρόνος, ζωοποιεῖ δὲ ἡ Ῥέα, λόγοις δὲ σπερματικοῖς ὁ Φόρκυς διακοσμεῖ, φανερά δὲ ἐξ ἀφανῶν ὁ Ζεὺς ἀποτελεῖ, ἐξελίττει δὲ ἡ Ἥρα κατὰ παντοίας τῶν ἐμφανῶν μεταβολάς.»³⁵⁸

358. Πρόκλ. εἰς Πλάτ. *Τίμαιον* 30c.d, 41a (OF 109).

III

Βασιλεία καὶ γένος Διός

1. Ζεὺς δημιουργός

Ὁ Ζεὺς ἔγινε ὁ πέμπτος κατὰ σειρὰν βασιλεὺς τῶν θεῶν,^{358α} σύμφωνα μὲ τὸν χρησμὸ ποὺ τοῦ εἶχε δώσει ἡ Νύκτα. Ὄταν ἀνέλαβε τὴν βασιλεία, ὁ Ζεὺς ἔγινε ὁ νέος δημιουργὸς τοῦ κόσμου. Γιὰ νὰ συμβῇ ὅμως αὐτό, ὁ Ζεὺς κατάπτε προηγουμένως τὸν πρῶτο δημιουργὸ τῶν πάντων, τὸν Φάνητα, ὅπως λέγει ὁ Ὀρφεύς:

«Καθὼς τότε συμπεριέλαβε τὴν δύναμη τοῦ πρωτογόνου Ἑρικεπαίου,

εἶχε τὴν μορφή τῶν πάντων στὴν κοίλη κοιλία του καὶ ἔμειξε μὲ τὰ μέλη του τὴ δύναμη τοῦ θεοῦ καὶ τὴν ἰσχύν,

γι' αὐτὸ τὰ πάντα ξαναδημιουργήθηκαν μέσα στὸν Δία·

δηλαδή τοῦ εὐρέος αἰθέρος καὶ τοῦ οὐρανοῦ τὸ λαμπρὸ ὕψος,

358α. Συριαν. εἰς Ἄριστ. *Μεταφ.* N 1091b4 (OF 107): ἀθανάτων βασιλεῖα θεῶν πέμπτον σε γένεσθαι.

τοῦ ἄγονου πόντου καὶ τῆς ἔνδοξης γῆς ἢ ἔδρα,
ὁ μέγας Ὀκεανὸς καὶ τὰ κατώτατα Τάρταρα τῆς
γῆς,
καὶ οἱ ποταμοὶ καὶ ἡ ἀπέραντη θάλασσα καὶ ὅλα τὰ
ἄλλα
καὶ ὅλοι οἱ μακάριοι καὶ ἀθάνατοι θεοὶ καὶ οἱ θεές,
καὶ ὅσα ἦταν γεννημένα καὶ ὅσα θὰ γίνονταν στὸ μέλ-
λον,
γεννήθηκαν, στὴν κοιλιά τοῦ Δία ὅλα μαζί ἤλθαν σὲ
ὑπαρξῆ.»³⁵⁹

Μὲ τὴν κατάποση τοῦ Φάνητος ἀπὸ τὸν Δία οἱ δύο δημι-
ουργοὶ ταυτίστηκαν, δηλαδή οἱ δημιουργικὲς δυνάμεις τοῦ
Φάνητος ἐκδηλώνονταν διὰ μέσου τοῦ Διός. Γι' αὐτὸ ὁ Ὀρ-
φεὺς λέγει «καὶ ὁ μέγας Ἴσχυρὸς (Βρόμιος) καὶ ὁ Ζεὺς ποὺ
βλέπει τὰ πάντα,»³⁶⁰ ὅπου τὸ Βρόμιος σημαίνει τὸν θορυβώ-
δη, τὸν Φάνητα. Ὅπως δὲ ὁ Φάνης ὠνομαζόταν καὶ Μῆτις,
ἔτσι ὁ Ζεὺς παρωνομαζόταν *Μητιέτης*.^{360α} Ἐπομένως, ὁ
μῦθος ὅτι ὁ Ζεὺς ἔλαβε πρώτη σύζυγο τὴν Μῆτιν, τὴν ὁποία
κατάπιε γιὰ νὰ μὴ τοῦ γεννήσῃ υἱὸ ποὺ θὰ γινόταν ὁ κυρί-
αρχος τοῦ οὐρανοῦ, μετὰ τὴν κόρη ποὺ περίμενε,³⁶¹ εἶναι
παραφθορὰ τῆς ἀρχαιοτάτης ὀρφικῆς θεογονίας. Ἡ Μῆτις
δὲν εἶναι παρὰ ὁ ἀρρενόθηλος Μῆτις (Φάνης), ὁ πρῶτος δη-
μιουργὸς τοῦ σύμπαντος. Ὁ Φάνης ταυτιζόταν μὲ τὸν Ἐρω-
τα, ὡς δημιουργὸς· ὅταν δὲ ὁ Ζεὺς κατάπιε τὸν Φάνητα,
ἔγινε ὁ ἴδιος Ἐρως δημιουργός. Γι' αὐτὸ ὁ Φερεκύδης ἔλεγε,
ὅτι «ὁ Ζεὺς μεταμορφώθηκε σὲ Ἐρωτα, ὅταν ἐπρόκειτο νὰ
δημιουργήσῃ.»³⁶²

Αὐτὰ ἐρμηνεύουν τὸ γιατί στὸν ὕμνο τοῦ Διὸς λέγεται ὅτι
«ἀπὸ τὴν κεφαλὴ σου φάνηκαν ὅλα αὐτά, ἢ θεὰ μητέρα γῆ,
οἱ ὑψηλὲς πλαγιὲς τῶν ὀρέων, ἢ θάλασσα καὶ ὅλα ὅσα ὁ
οὐρανὸς μέσα ἔθεσε.»³⁶³ Γιατὶ μὲ τὴν κατάποση τοῦ Φάνη-
τος οἱ νοητὲς εἰκόνες τῶν πάντων, τὰ ἀρχέτυπα, φάνηκαν
στὴν κεφαλὴ τοῦ Διὸς (Μῆτις) καὶ μετὰ βάσει αὐτῶν τῶν
εἰκόνων ὁ Ζεὺς Ἐρως ἀναδημιούργησε τὸν κόσμος. Ἐπειδὴ

359. Πρόκλ. εἰς Πλάτ. *Τίμαιον* 28c (OF 167):
ὡς τότε πρωτογόνοιοι χαδῶν μένος Ἡρικεπαίου/
τῶν πάντων δέμας εἶχεν ἐῖ ἐνὶ γαστέρι κοίλῃ/
μεῖξε δ' ἐοῖς μελέεσσι θεοῦ δύνάμιν τε καὶ ἀλκὴν/
τοῦνεκα σὺν τῷ πάντα Διὸς πάλιν ἐντὸς ἐτύχθη/
αιθέρος εὐρείης ἠδ' οὐρανοῦ ἀγλαὸν ὕψος/
πόντου τ' ἀτρυγέτου γαίης τ' ἐρικυδέος ἔδρη/
Ὀκεανὸς τε μέγας καὶ νεῖατα Τάρταρα γαίης/
καὶ ποταμοὶ καὶ πόντος ἀπείριτος ἄλλα τε πάντα/
πάντες τ' ἀθάνατοι μάκαρες θεοὶ ἠδὲ θεάιναι/
ὅσσα τ' ἔην γεγαῶτα καὶ ὕστερον ὀππὸς' ἔμελλεν/
ἐγγένετο, Ζηνὸς δ' ἐνὶ γαστέρι σύρρα πεφύκει.

360. Πρόκλ. εἰς Πλάτ. *Τίμαιον* 29a.b (OF 170):
Βρόμιός τε μέγας καὶ Ζεὺς ὁ πανόπτης.

360α. Πρόκλ. εἰς Πλάτ. *Τίμ.* (OF 97).

361. Ἀπολλοδ. *Βιβλιοθ.* I 20.

362. DK, Φερεκύδης Β' Fr 3: εἰς ἔρωτα μετα-
βεβλήσθαι τὸν Δία μέλλοντα δημιουργεῖν.

363. OH 15.3-5 ᾧ βασιλεῦ, διὰ σὴν κεφαλὴν
ἐφάνη τάδε πάντα, / γαῖα θεὰ μήτηρ, ὀρέων θ'
ὑψαύχενες ὄχθοι, / καὶ πόντος, καὶ πάνθ', ὀππὸς'
οὐρανὸς ἐντὸς ἔταξε.

364. Ἀχιλλ. Τατίου σχόλ. εις Ἀράτου Φαινόμε., F 81 (OF 168): Ζεὺς ἀρχή, Ζεὺς μέσσα, Διὸς δ' ἐκ πάντα τέτυκται. OH 15,7 ἀρχή πάντων, πάντων τε τελευτατή.

365. Ἀπολλοδ. Βιβλιοθ. I 20: Μίγνυται δὲ Ζεὺς Μῆτιδι ... καὶ αὐτὴν γενομένην ἐγκυον καταπίνει ... ὡς δ' ὁ τῆς γενέσεως ἐνέστη χρόνος, πλήξαντος αὐτοῦ τὴν κεφαλὴν πελέκει Προμηθέως ἢ ... Ἡφαίστου, ἐκ κορυφῆς ... Ἀθηνᾶ σὺν ὄπλοις ἀνέθορον.

366. DK, Μουσαῖος Β' Fr 12.

367. OH 32,10-11 ἄρσην μὲν καὶ θῆλυς ἔφυς ... μῆτι./ αἰολόμορφε, δράκαινα.

368. OH 32,3 ἄρρητε.

369. Πρόκλ. εις Πλάτ. Πολιτ. I 102 (OF 177): δεινὴ γὰρ Κρονίδαο νόου κράντειρα τέτυκται. Πρόκλ. εις Πλάτ. Τίμαιον 24d (OF 174, OF 176): αὐτὴν ὁ Ζεὺς ἀπεγέννησεν ἐκ τῆς κεφαλῆς «ὄπλοις λαμπομένην χαλκήιον ἄνθος ιδέσθαι» ... παρήγαγεν αὐτὴν ὁ πατὴρ «ὄφρ' αὐτῷ μεγάλων ἔργων κράντειρα πέλοιτο».

λοιπὸν ὁ Ζεὺς ταυτίσθηκε μὲ τὴν πρώτη ἀρχὴ τῶν πάντων, τὸν Φάνητα, καὶ συγχρόνως εἶναι ὁ δεύτερος δημιουργός, περιέχει τὴν ἀρχή, τὰ μέσσα καὶ τὰ τέλη τῶν πάντων, εἶναι ἀρχὴ καὶ τέλος ὄλων.³⁶⁴

2. Ἀθηνᾶ

Κατὰ τὸν Ἀπολλόδωρο, ἐπειδὴ ἡ Μῆτις καταπόθηκε ἀπὸ τὸν Δία ἐνῶ περίμενε νὰ γεννήσῃ θυγατέρα, ὅταν ἔφθασε ὁ καιρὸς τοῦ τοκετοῦ, ὁ Προμηθεὺς ἢ ὁ Ἡφαιστος κτύπησε τὸ κεφάλι τοῦ Διὸς μὲ πέλεκυ καὶ ξεπήδησε πάνοπλη ἡ Ἀθηνᾶ.³⁶⁵ Κατὰ τὸν Εὐμόλπον καὶ τὸν Μουσαῖον ὁμοίως, ὁ Παλαμάων ἦταν ἐκεῖνος ποὺ κτύπησε τὸ κεφάλι τοῦ Διός.³⁶⁶

Ὅπως ἀναφέραμε ὁ Μῆτις (Φάνης) ἦταν ὁ πρῶτος δημιουργός ποὺ ἔφερε μέσα του τὰ ἀρχέτυπα τῶν πάντων. Ἡ ταύτιση Φάνητος καὶ Διὸς εἶχε σὰν ἀποτέλεσμα τὴν φανερὴ ἐκδήλωση τῶν ιδιοτήτων τοῦ Φάνητος ἀπὸ τὸν Δία. Ἔτσι ἡ σοφία τοῦ Φάνητος ἐκφράζεται διὰ μέσου τοῦ Διὸς ὡς Ἀθηνᾶ. Ταυτίζεται λοιπὸν ἡ Ἀθηνᾶ μὲ τὸν Φάνητα Μῆτιν. Αὐτὸ ἀποδεικνύεται καὶ ἀπὸ τὸν ὕμνο της, ὅπου ἀποκαλεῖται «μῆτις», «δράκαινα», καὶ παρουσιάζεται ὡς ἀρρενόθηλος καὶ ὅτι ἀλλάζει μορφὲς ὡς «αἰολόμορφος», γιὰ τὴν ἴδια χαρακτηριστικὰ ἔφερε ὁ Φάνης.³⁶⁷

Ὡς ἔκφραση τῆς θείας σοφίας, ποὺ ἀποτελεῖ ιδιότητα τοῦ θείου, ἡ Ἀθηνᾶ εἶναι ἀρχὴ ποὺ οὐδεὶς μπορεῖ νὰ ἐκφράσῃ (ἄρρητος).³⁶⁸ καὶ δὲν θὰ ἦταν δυνατόν νὰ γεννηθῆ παρὰ μόνον ἀπὸ τὸν δημιουργό, καὶ μάλιστα ἀπὸ τὴν κεφαλὴ του κατὰ τὴν ἀνθρωπομορφικὴ παράσταση τοῦ θείου. Γι' αὐτὸ ὁ Ὅρφευς λέγει ὅτι «γεννήθηκε τρομερὴ κυβερνήτρα τοῦ νοῦ τοῦ υἱοῦ τοῦ Κρόνου, ποὺ τὴν βλέπει κανεὶς νὰ ἀστράφῃ μὲ τὰ ὄπλα της σὰν χάλκινο ἄνθος· τὴν γέννησε δέ, γιὰ νὰ τοῦ γίνῃ κυβερνήτρα μεγάλων ἔργων.»³⁶⁹ Κατὰ τὴν αἰολικὴ δι-ἀλεκτο, ἡ λέξις «τριτῶ» σημαίνει τὴν κεφαλὴ· ἐπομένως, τὸ

ἐπίθετο τῆς Ἀθηνᾶς «Τριτογένεια»³⁷⁰ ἐρμηνεύεται ὡς «ἡ γεννηθεῖσα ἀπὸ τὴν κεφαλὴ».

Ἡ Ἀθηνᾶ ἦταν ἡ παρθένος κόρη τοῦ Διός, ἡ ὁποία ἀπέφευγε τὸν γάμο (φυγόλεκτρος)³⁷¹ ἀναφέρεται δὲ συγχρόνως καὶ ὡς «ἄρρενόθηλος». Αὐτὰ σημαίνουν, ὅτι ἐπειδὴ ἡ Ἀθηνᾶ ἐκφράζει πρωταρχικὴν ιδιότητα τοῦ θείου, δὲν μπορεῖ νὰ συνδεθῆ διὰ γάμου μὲ κανένα· εἶναι αὐτοτελὴς δημιουργικὴ μονάδα στὴν δύναμη καὶ τὴν ἐκδήλωσή της, ἔννοιες ποὺ συμβολίζονται μὲ τὸ ἄρρεν καὶ τὸ θῆλυ. Ἐπειδὴ δὲ ἡ σοφία καὶ ἡ νόηση τοῦ δημιουργοῦ εἶναι τέλειες καὶ ἀμετάτρεπτες, ὁ Ὅρφεὺς ἐπονομάζει Ἀρετὴ τὴν Ἀθηνᾶ. Ἡ ἔμπνευση τῶν ἀνθρώπων ἀπὸ τὴν θεία σοφία καὶ ἀρετὴ τοὺς καθιστᾷ ἐφευρετικούς καὶ γενναίους· γι' αὐτὸ ἡ Ἀθηνᾶ εἶναι συγχρόνως «ὀπλοχαρῆς», «τεχνῶν μήτηρ» καὶ «εὐρεσίτεχνος».³⁷²

370. OH 32,13.

371. OH 32,8.

372. OH 32·6,8,14.

3. Ἀφροδίτη

Ἐπειδὴ ὁ Ζεὺς ταυτίσθηκε μὲ τὸν Ἔρωτα, ὡς δημιουργός, στὴν νέα τάξη τῶν θεῶν ἀναπαράγει τὴν Ἀφροδίτη ἀπὸ τὶς γεννητικὲς δυνάμεις του, ὅπως ὁ Οὐρανός, μὲ τὴν συμπαρουσία τῆς Διώνης. Κατὰ τὴν περιγραφή τοῦ Ὁρφέως, «αὐτὸν (τὸν Δία) κυρίευσε πλέον ὁ πόθος (γιὰ τὴν Διώνη) καὶ ἀπὸ τὰ αἰδοῖα τοῦ μεγίστου πατέρα ἐκτινάχθηκε σπέρμα ποὺ τὸ δέχθηκε ἡ θάλασσα· ἀφοῦ δὲ παρῆλθε ὁ χρόνος, σὲ ὥραϊες ὥρες γέννησε ἡ θάλασσα τὴν ἀφρογενῆ Ἀφροδίτη ποὺ προκαλεῖ τὸν γέλωτα.»³⁷³ Ἐπομένως ἡ Ἀφροδίτη ἐκφράζει τὶς γενετικὲς δυνάμεις τοῦ Διὸς στὸν ὑλικὸ κόσμον καὶ ταυτίζεται μὲ τὴν Οὐρανία Ἀφροδίτη ποὺ περιγράψαμε.

373. Πρόκλ. εἰς Πλάτ. Κρατύλον 406c (OF 183): τὸν δὲ πόθος πλέον εἶλ', ἀπὸ δ' ἔκθορε πατρὶ μεγίστω/ αἰδοίων ἀφοῖο γονή, ὑπέδεκτο δὲ πόντος/ σπέρμα Διὸς μεγάλου· περιπελλομένου δ' ἐνιαυτοῦ/ ὥραις καλλιφύτοις τέκ' ἐγεραγιέλωτ' Ἀφροδίτην ἀφρογενῆ.

4. Ζεὺς, Νόμος καὶ Δίκη.

Ὡς ὑπέρτατος θεὸς ὁ Ζεὺς ἐγκλείει μέσα του τὶς ἔννοιες τοῦ παγκοσμίου Νόμου καὶ τῆς Δίκης. Ἡ σχέση τοῦ Διὸς μὲ τὶς δύο αὐτὲς ὀντότητες (ἔννοιες) δημιουργήθηκε αὐτομάτως μὲ

374. Πρόκλ. εις Πλάτ. *Ἀλκιβιάδην* I· εις Πλάτ. *Τίμαιον* 28c (OF 160): πάρεδρος ὁ Νόμος τοῦ Διὸς ... κατὰ τὰς ὑποθήκας τῆς Νυκτός.

375. OH 62, 1-4 Ὅμμα Δίκης ... πανδερχέος, / ἢ καὶ Ζηνὸς ἄνακτος ἐπὶ θρόνον ἱερὸν ἴζει, / οὐρανόθεν καθορῶσα βίον θνητῶν πολυφύλων, / τοῖς ἀδίκους τιμωρὸς ἐπιβρίθουσα δικαίη ... 8-9 μούνη ἐπεμβαίνουσα δίκῃ ἀδίκους ἐπὶ ἔργοις, / ἐχθρῆ τῶν ἀδίκων, εὐφρων δὲ σύνεσσι δικαίοις.

τὴν γέννησή του, ἀφοῦ ὁ Ζεὺς ἀνατράφηκε στὸ ἄντρο τῆς Νυκτός ἀπὸ τὴν Ἀδράστεια, τὴν κόρη τοῦ Μελίσσου καὶ τῆς Ἀμαλθείας –ποὺ σημαίνει τὴν ἄκαμπτη– καὶ τὴν Δίκη, τὴν κόρη τοῦ Νόμου καὶ τῆς Εὐσεβείας. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι ἡ ἔννοια τοῦ ὑπερτάτου θεοῦ συντηρεῖται ἀπὸ τὴν νομοτέλεια (Ἀδράστειαν) ποὺ ρυθμίζει τὰ πάντα μέσα στὸ σύμπαν, καὶ ἀπὸ τὴν ἔννοιαν τοῦ δικαίου (Δίκη), ὡς ἠθικῆς ἀρχῆς· καὶ ἀντιστρόφως, τὸ θεῖον δρᾷ μὲ νόμους ἐν δικαίῳ. Γι' αὐτὸ ὁ Ὅρφεὺς λέγει ὅτι «ὁ Νόμος συμπαρακάθεται μὲ τὸν Δία, σύμφωνα μὲ τὶς συμβουλὲς τῆς Νυκτός.»³⁷⁴

Ἡ Θέμις ἐκπροσωπώντας αὐτὸν τὸν Νόμον θεωρήθηκε πάρεδρος καὶ σύζυγος τοῦ Διός, ἡ ὁποία τοῦ γέννησε τὶς ὄρες Εὐνομίαν, Δίκην καὶ Εἰρήνην. Ἀπὸ αὐτὲς ἡ Δίκη συνδέεται ἀναπόσπαστα μὲ τὸν Δία, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὸν ὕμνο τῆς. Βλέπει τὰ πάντα ἀπὸ τὸν οὐρανὸ καθισμένη στὸν ἱερὸ θρόνον τοῦ Διὸς καὶ ἐπιτηρεῖ τὴν ζωὴ τῶν ἀνθρώπων· εἶναι εὐμενὴς πρὸς τοὺς δικαίους, ἐπεμβαίνει στὰ ἄδικα ἔργα μὲ τὸ δίκαιο καὶ ὡς ἐχθρὸς τῶν ἀδίκων πέφτει ἐπάνω τους ὡς δίκαιη τιμωρία.»³⁷⁵

Ἡ Θέμις ἐθεωρεῖτο καὶ μητέρα τῶν Μοιρῶν, τῶν ὁποίων ἠγεῖτο ὁ Ζεὺς ὡς «Μοιραγέτης». Ἐρμηνεύεται λοιπὸν πῶς ὁ Δημιουργὸς (Ζεὺς) τρέφεται ἀπὸ τὴν Ἀδράστειαν (ὅταν γεννᾶται), ἐνώνεται μὲ τὴν Ἀνάγκην (Θέμιδα) καὶ γεννᾷ (μὲ αὐτὴν) τὴν Εἰμαρμένη (Μοῖρες).

5. Ὁφαιστος

Ὁ Ὁφαιστος, ποὺ στὴν κοινὴ μυθολογία δὲν φαίνεται νὰ κατέχη σπουδαία θέση, εἶναι σημαντικὴ θεότητα στὴν νέα γενεὰ τῶν θεῶν τῆς ὀρφικῆς κοσμολογίας. Ὅπως ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὸν ὕμνο του, εἶναι τὸ πῦρ τοῦ σύμπαντος ποὺ ὑπάρχει σὲ ὅλα τὰ μέρη του μὲ διάφορες μορφές. Ἀποκαλεῖται ἀκούραστο (ἀκάματο) πῦρ, τέλειον (ἀμεμῆς) στοιχεῖον, ποὺ

δαμάζει και τρώει τὰ πάντα (παμφάγε, πανδαμάτωρ)· εὐρίσκειται παντοῦ μέσα στοῦ σύμπαν, γιατί ἀποτελεῖ μέρη του ὡς αἰθέρας, ἥλιος, σελήνη και ἱερὸ φῶς, τὰ ὁποῖα εἶναι μέλη του ποῦ φανερώνει στοὺς ἀνθρώπους.³⁷⁶

Αὐτὰ συμφωνοῦν μὲ τὸ ἐπίθετο «πυρίπνους» ποῦ ἀποδίδεται στὸν οὐρανό, τὴν φύση και τὸν αἰθέρα, τὰ ὁποῖα περιέχουν τοὺς «πυρόεντες» ἀστέρες και τὸν ἥλιο, καθὼς ἐπίσης μὲ τὸ ὅτι ὁ Πᾶν, ποῦ συμβολίζει τὸ σύμπαν, λέγεται «πῦρ ἀθάνατον» και «φαεσφόρος», ὅπως ὁ Ἡφαίστος.³⁷⁷

Ὁ Ἡφαίστος λοιπὸν εἶναι ὁ ἐργάτης σιδηρουργὸς ποῦ ζῆ ἀπὸ τὴν τέχνη του³⁷⁸ και τὸν ὁποῖο ὑμνοῦν ὡς ποιητὴ τοῦ οὐρανοῦ· τοῦ δίνουν σύζυγο ἀπὸ τὶς Χάριτες τὴν Ἀγλαίαν, γιατί κοσμεῖ ὀλόκληρο τὸν οὐρανὸ μὲ τὰ διάφορα εἶδη τῶν ἀστέρων. Στὴν Εὐνομίαν ἀντιστοιχοῦν τὴν σφαῖρα τῶν ἀπλανῶν, γιατί τοὺς τηρεῖ στὶς θέσεις τους, και στὴν Δίκην τὴν σφαῖρα τῶν πλανητῶν, γιατί ὀδηγεῖ σὲ κανονικότητα τὶς ἀνώμαλες κινήσεις τους.³⁷⁹

Φαίνεται ἐπὶ πλεόν, ὅτι ὁ Ἡφαίστος συμβολίζει τὸ πῦρ ποῦ χρησιμοποιεῖται μὲ διαφόρους τρόπους και τέχνες πρὸς ὄφελος τῶν ἀνθρώπων, και τὴν θερμότητα τῶν σωμάτων τῶν ζώντων ὄντων, γιατί λέγεται ὅτι κατέχει ὅλες τὶς οἰκί-ες, πόλεις και ἔθνη και κατοικεῖ στὰ σώματα τῶν ἀνθρώπων.³⁸⁰

6. Τιτανομαχία και Γιγαντομαχία

Ἐπειδὴ τὰ γενικὰ κοσμογονικὰ στοιχεῖα, ποῦ ἀναφέρονται στὸν Ἀπόλλωνα και τὸν Ἥλιο, ἐξετάσαμε στὰ περὶ Κοίου-Φοίβης και Κρίου-Εὐρυβίης, και ἔχει γίνεи μελέτη γιὰ τὸ ἡλιοκεντρικὸ σύστημα τῶν Ὀρφικῶν,³⁸¹ ἐρχόμαστε στὴν Τιτανομαχία και τὴν Γιγαντομαχία.

Ἄφοῦ ὁ Ζεὺς ξεγέλασε τὸν Κρόνον και ἀπελευθέρωσε τὰ ἀδελφια του, ἄρχισε μαζί τους πόλεμο ἐναντίον τοῦ Κρόνου

376. OH 66·1,4-7: κόσμοιο μέρος ... αἰθήρ, ἥλιος, ἄστρα, σελήνη, φῶς ἀμίαντον/ ταῦτα γὰρ Ἡφαίστοιο μέλη θνητοῖσι προφαίνει.

377. OH 11·3,11.

378. OH 66·3,4 ἐργαστήρ ... τεχνοδίατε.

379. Πρόκλ. εἰς Πλάτ. *Τίμαιον* 40a (OF 181): τὴν Εὐνομίαν ἐπέστησαν τῇ ἀπλανεῖ ... ἕκαστον ἐπὶ τῆς οἰκείας διατηροῦσαν τάξεως ... τὸν Ἡφαίστον ὑμνοῦντες τοῦ οὐρανοῦ ποιητὴν συνάπτουσιν αὐτῷ τὴν Ἀγλαίαν ὡς ἀγλαίζοντι πάντα τὸν οὐρανὸν διὰ τῆς τῶν ἄστρον ποικιλίας ... τῷ μὲν πλανωμένῳ τὴν Δίκην ἐφιστάσι τῶν Ὀρῶν ὡς ὀφείλουσαν τὴν ἀνωμαλίαν κατὰ λόγον εἰς ὀμαλότητα περιάγειν.

380. OH 66,8-9 πάντα δὲ οἶκον ἔχεις, πᾶσαν πόλιν, ἔθνεα πάντα/ σώματά τε θνητῶν οἰκεῖς.

381. Χασάπης (1967) 39-42, 57-60.

382. Πρόκλ. εις Πλάτ. *Τίμαιον* 29a (OF 179):
ὡς φησιν ὁ θεολόγος, οἱ πρῶτοι τεκτονόχειρες τῷ
Διὶ τὰς δημιουργικὰς δυνάμεις ἔδωσαν πάσης τῆς
ἐγκοσμίου ποιήσεως· «οἱ Ζηνὶ βροντὴν τε πόρον
τευξάν τε κεραυνόν,/ πρῶτοι τεκτονόχειρες, ἰδ'
Ἥφαιστον καὶ Ἀθῆνην/ δαίδαλα πάντ' ἐδίδαξαν,
ὅσ' οὐρανὸς ἐντὸς ἐέργει».

383. Ἡσιόδου *Θεογον.* 631-2, 678-707: οἱ μὲν
ἄφ' ὑψηλῆς Ὀθρυος Τιτῆνες ἀγαυοί,/ οἳ δ' ἄρ' ἀπ'
Οὐλύμπιοι θεοὶ ... / ...δρινὸν δὲ περιάχε πόντος
ἀπείρων,/ γῆ δὲ μέγ' ἐσμαράγησεν, ἐπέστενε δ'
οὐρανὸς εὐρύς/ σειόμενος, πεδόθεν δὲ τινάσσετο
μακρὸς Ὀλυμπος/ ... ἔνοσις δ' ἴκανε βαρεῖα/ Τάρ-
ταρον ... τ' αἰπεῖα ἰωή/ ἀσπέτου ἰωχμοῖο βολάων
τε κρατερῶν./ Ζεὺς ... ἄμυδις δ' ἄρ' ἀπ' οὐρανοῦ
ἦδ' ἀπ' Ὀλύμπου/ ἀστράπτων ἔστειχε συνωχαδόν·
οἱ δὲ κεραυνοὶ/ ἵκταρ ἄμα βροντῆ τε καὶ στεροπῆ
ποτέοντο .../ ... ἀμφὶ δὲ γαῖα φερέσβιος ἐσμαράγι-
ζε/ καιομένη, λάκε δ' ἀμφὶ πυρὶ μεγάλ' ἄσπετος
ῦλη./ Ἔζεε δὲ χθῶν πᾶσα καὶ Ὠκεανοῖο ῥέεθρα/
πόντος τ' ... Καῦμα δὲ θεσπέσιον κάτεχεν Χάος
.../... ὡς εἰ Γαῖα καὶ Οὐρανὸς εὐρύς ὑπερθε/ πύλνα-
το ... Σύν δ' ἄνεμοι ἔνοσιν τε κονίην τ' ἐσφαράγι-
ζον/ βροντὴν τε στεροπὴν τε καὶ αἰθαλόεντα κε-
ραυνόν.

384. Ἐτυμολογ. Μ., λ. Γίγας (OF 63): οὖς κα-
λέουσι Γίγαντας ἐπώνυμον ἐν μακάρεσσιν,/ οὐνεκα
Γῆς ἐγένοντο καὶ αἵματος Οὐρανόιο.

καὶ τῶν Τιτάνων. Στὸ δέκατο ἔτος ἡ Γαῖα ἔδωσε χρησμὸν
στὸν Δία, ὅτι θὰ νικήσῃ, ἂν λάβῃ συμμάχους τοὺς Κύκλω-
πες καὶ τοὺς Ἑκατόγχειρες ποὺ ἦταν ριγμένοι στὰ Τάρταρα.
Ὅταν ὁ Ζεὺς τοὺς ἀπελευθέρωσῃ, οἱ Κύκλωπες παρέδωσαν
στὸν Δία τὶς δημιουργικὲς δυνάμεις ὅλης τῆς ὑλικῆς δημι-
ουργίας, καὶ ὅπως λέγει ὁ Ὀρφεύς, «αὐτοὶ οἱ πρῶτοι τεκτο-
νόχειρες ἔδωσαν στὸν Δία τὴν βροντὴ καὶ ἔφτιαξαν τὸν κε-
ραυνό, στὸν Ἥφαιστον δὲ καὶ τὴν Ἀθηνᾶ δίδαξαν ὅλα τὰ
ἔντεχνα ἔργα, ὅσα ὁ οὐρανὸς περικλείει.»³⁸²

Ἔτσι ἄρχισε ξανά ὁ πόλεμος ποὺ γινόταν ἀπὸ τὸν Ὀλυ-
μπο, ὅπου εὐρίσκονταν οἱ Ὀλύμπιοι, καὶ τὴν Ὀθρυν, ὅπου
ἦταν οἱ Τιτᾶνες. Ἡ θάλασσα βογγοῦσε τρομακτικά, ἡ Γῆ
ἀντιλάλησε μὲ βοῆ καὶ ὁ μέγας Οὐρανὸς σειόταν καὶ στέ-
ναζε ἀπὸ ἐπάνω. Ἐτρεμε ἀπὸ τὴν ρίζα ἕως τὴν κορυφὴ ὁ με-
γάλος Ὀλυμπος, βαρεῖα βοῆ μέχρι τὸν Τάρταρο ἔφθανε κά-
τω καὶ τρομακτικὸς ἤχος ἀπὸ τὸ κτύπημα τῶν βράχων ποὺ
τοὺς ἐκσφενδόνιζαν οἱ θεοὶ. Ὁ Ζεὺς ἔρριχνε ἀπὸ τὸν οὐρανὸν
καὶ τὸν Ὀλυμπον ἀπανωτὲς ἀστραπὲς καὶ κεραυνούς, καὶ
ἀντιβούριζε ὀλόγουρα ἢ ζωοδότρα γῆ καὶ βρόνταγαν τὰ μεγά-
λα δάση παίρνοντας φωτιά. Ἐβράζε ὀλόκληρη ἡ γῆ, τὰ ρεύ-
ματα τοῦ Ὠκεανοῦ καὶ ἡ θάλασσα· ζέστη πρωτοφανῆς κα-
τεῖχε τὸ σύμπαν, σὰν νὰ ἔσμιγαν ὁ Οὐρανὸς καὶ ἡ Γαῖα. Καὶ
οἱ ἄνεμοι ποὺ ἔπαιρναν μέρος, μὲ τρομακτικὴ βοῆ ἀναμίγνυ-
αν τὸ χῶμα, τὴν σκόνη, τὴν βροντὴ, τὴν ἀστραπὴ καὶ τὸν
κεραυνό.³⁸³

Μετὰ τὴν νίκη του ὁ Ζεὺς καταταρτάρωσε τοὺς Τιτᾶνες·
τότε ὅμως θύμωσε ἡ Γαῖα καὶ γέννησε ἀπὸ τὸ αἶμα τοῦ
Οὐρανοῦ τοὺς Γίγαντες, ὅπως λέγει ὁ Ὀρφεύς: «Τοὺς ὁποί-
ους ἐπωνομάζουν Γίγαντες μεταξὺ τῶν μακαρίων θεῶν,
γιατὶ γεννήθηκαν ἀπὸ τὴν Γῆ καὶ τὸ αἶμα τοῦ Οὐρανοῦ.»³⁸⁴
Οἱ Γίγαντες κατὰ τὸ μέγεθος τῶν σωμάτων τους ἦταν ἀνυ-
πέρβλητοι καὶ ὡς πρὸς τὴν δύναμη ἀκατανίκητοι. Κατ'
ἄλλους μὲν γεννήθηκαν στὶς Φλέγρες (Ν. Ἰταλία), κατ'

ἄλλους δὲ στὴν Παλλήνη (Χαλκιδική). Ἐξακόντιζαν στὸν Οὐρανὸ πέτρες καὶ δρυὲς ἀναμμένες. Ὑπῆρχε δὲ χρησμός, ὅτι κανένας Γίγας δὲν θὰ φονευόταν, ἂν οἱ θεοὶ δὲν ἔπαιρναν σύμμαχο ἓνα θνητό· πῆραν δὲ τὸν Ἡρακλῆ, ποὺ τράβηξε ἔξω ἀπὸ τὴν Παλλήνη τὸν γίγαντα Ἀλκυονέα, ποὺ ἦταν ἀθάνατος ὅσο πατοῦσε στὴν γῆ ὅπου γεννήθηκε, καὶ τὸν σκότωσε. Ἡ Ἀθηνᾶ ἔρριξε τὴν Σικελία ἐπάνω στὸν Ἐγκέλαδο. Ὁ Πολυβώτης κατέφυγε στὴν Κῶ· ὁ Ποσειδῶν δὲ ποὺ τὸν καταδίωκε, ἔκοψε ἓνα κομμάτι ἀπὸ τὴν νῆσο καὶ τὸ ἔρριξε ἐναντίον του· ἔτσι ἔγινε ἡ νῆσος Νίσυρος. Τελικῶς οἱ θεοὶ φόνευσαν ὅλους τοὺς Γίγαντες.³⁸⁵

Ὅταν ἐπικράτησαν οἱ θεοὶ καὶ στοὺς Γίγαντες, ἡ Γῆ θύμωσε περισσότερο καὶ γέννησε μὲ τὸν Τάρταρο τὸν Τυφωέα στὴν Κιλικία. Αὐτὸς ἦταν μέχρι τοὺς μηροὺς ἄνθρωπος τεράστιος στὸ ἀνάστημα καὶ ἔτσι ὑπερέβαινε ὅλα τὰ ὄρη, τὸ κεφάλι του δὲ πολλάκις ἄγγιζε τὰ ἄστρα, τὰ χέρια του δὲ ἐκτείνονταν τὸ ἓνα ἕως τὴν ἀνατολή καὶ τὸ ἄλλο ἕως τὴν δύση, ξεφύτρωναν δὲ ἀπὸ αὐτὰ ἑκατὸ κεφάλια δρακόντων. Ἀπὸ τοὺς μηροὺς καὶ κάτω ἦταν πελώριες κουλοῦρες ὀχιές, ποὺ οἱ ὄγκοι τοὺς ὑψώνονταν πρὸς τὴν κεφαλή του καὶ ἔβγαζαν μεγάλα σφυρίγματα, ὅλο του τὸ σῶμα ἦταν σκεπασμένο μὲ φτερά, σκληρὸς δὲ καὶ ἄγριος ἀνέμιζαν οἱ τρίχες τῆς κεφαλῆς καὶ τῶν γενείων του καὶ τὰ μάτια του ἔβγαζαν φωτιά. Καὶ ρίχνοντας πυρακτωμένους βράχους κατὰ τοῦ οὐρανοῦ, φερόταν ἐναντίον του μὲ σφυρίγματα καὶ βοή καὶ ἀπὸ τὸ στόμα του ἐξέβραζε μεγάλη θύελλα πυρός. Ὁ Ζεὺς τὸν κυνήγησε ἐπίμονα στὸ ὄρος Κάσιο τῆς Συρίας, μετὰ ὡς τὴν Νύσα τῆς Ἀραβίας καὶ τελικὰ ὡς τὴν Θράκη. Ἐκεῖ μαχόμενος ὁ Τυφωεύς στὸν Αἴμο, ἔρριχνε κατὰ τοῦ Διὸς ὀλόκληρα ὄρη, τὰ ὁποῖα οἱ κεραυνοὶ τοῦ Διὸς γυρνοῦσαν πάλι ἐπάνω του καὶ ἔτσι τὸ αἶμα του κατέκλυσε τὸ ὄρος, ποὺ γι' αὐτὸ ὠνομάσθηκε Αἴμος, καθὼς λέγουν. Ἐπειδὴ δὲ προσπάθησε νὰ φύγη τελικὰ διὰ μέσου τῆς Σικελικῆς θαλάσσης, ὁ Ζεὺς

385. Ἀπολλοδ. Βιβλιοθ. I 34-8: Γῆ δὲ περὶ Τιτάνων ἀγανακτοῦσα γεννᾷ Γίγαντας ἐξ Οὐρανοῦ, μεγέθει μὲν σωμάτων ἀνυπερβλήτους, δυνάμει δὲ ἀκαταγωνίστους ... Ἐγένοντο δέ, ὡς μὲν τινες λέγουσιν, ἐν Φλέγραις, ὡς δὲ ἄλλοι, ἐν Παλλήνῃ. Ἡκόντιζον δὲ εἰς οὐρανὸν πέτρας καὶ δρυὲς ἡμένας ... Ἀλκυονεύς, ὃς δὴ καὶ ἀθάνατος ἦν ἐν ἧπερ ἐγεννήθη γῆ μαχόμενος ... Τοῖς δὲ θεοῖς λόγιον ἦν ὑπὸ θεῶν μὲν μηδένα τῶν Γιγάντων ἀπολέσθαι δύνασθαι, συμμαχοῦντος δὲ θνητοῦ τινὸς τελευτήσειεν ... Ζεὺς ... Ἡρακλέα σύμμαχον ἐπεκαλέσατο ... (Ἡρακλῆς) ἔξω τῆς Παλλήνης εἴλκυσε αὐτὸν (Ἀλκυονέα) κάκεινος οὕτως ἐτελεύτα ... Ἀθηνᾶ δὲ Ἐγκελάδω φεύγοντι Σικελίαν ἐπέρριψε τὴν νῆσον ... Πολυβώτης δὲ ... διωχθεὶς ὑπὸ τοῦ Ποσειδῶνος ἦκεν εἰς Κῶ· Ποσειδῶν δὲ τῆς νήσου μέρος ἀπορρήξας ἐπέρριψεν αὐτῷ, τὸ λεγόμενον Νίσυρον.

386. Ἀπολλοδ. Βιβλιοθ. Ι 39-44: Ὡς δ' ἐκράτησαν οἱ θεοὶ τῶν Γιγάντων, Γῆ μᾶλλον χολωθείσα μίγνυται Ταρτάρῳ, καὶ γεννᾷ Τυφῶνα ἐν Κιλικίᾳ, μεμιγμένῃ ἔχοντα φύσιν ἀνδρὸς καὶ θηρίου ... ἦν δὲ αὐτῷ τὰ μὲν ἄχρι μηρῶν ἀπλετον μέγεθος ἀνδρόμορφον, ὥστε ὑπερέχειν μὲν πάντων τῶν ὄρων, ἡ δὲ κεφαλὴ πολλὰκις καὶ τῶν ἄστρον ἔψαυε· χεῖρας δὲ εἶχε τὴν μὲν ἐπὶ τὴν ἐσπέραν ἐκτεινομένην τὴν δὲ ἐπὶ τὰς ἀνατολάς· ἐκ τούτων δὲ ἐξεῖχον ἑκατὸν κεφαλὰν δρακόντων. Τὰ δὲ ἀπὸ μηρῶν σπείρας εἶχαν ὑπερμεγέθεις ἐχιδνῶν, ὧν ὄλκοι πρὸς αὐτὴν ἐκτεινόμενοι κορυφὴν συριγμὸν πολὺν ἐξέεισαν. Πᾶν δὲ αὐτοῦ τὸ σῶμα κατεπτέρωτο, αἰχμηραὶ δὲ ἐκ κεφαλῆς καὶ γενύων τρίχες ἐξηγνέμωντο, πῦρ δὲ ἐδέρκετο τοῖς ὄμμασι ... ἡμένας βάλλων πέτρας ἐπ' αὐτὸν τὸν οὐρανὸν μετὰ συριγμῶν ὁμοῦ καὶ βοῆς ἐφέρετο· πολλὴν δὲ ἐκ τοῦ στόματος πυρὸς ἐξέβρασε ζάλην ... Ζεὺς φεύγοντα μέχρι τοῦ Κασίου ὄρους συνεδίωξε ... ἐπ' ὄρος ἐδίωξε Τυφῶνα τὸ λεγόμενον Νῦσαν ... ἐπιδιωκόμενος αὖθις ἦκεν εἰς Θράκη, καὶ μαχόμενος περὶ τὸν Αἴμον ὄλα ἔβαλλεν ὄρη. Τούτων δὲ ἐπ' αὐτὸν ὑπὸ τοῦ κεραυνοῦ πάλιν ὠθουμένων πολὺ ἐπὶ τοῦ ὄρους ἐξέκλυσεν αἶμα· καὶ φασιν ἐκ τούτου τὸ ὄρος κληθῆναι Αἴμον. Φεύγειν δὲ ὄρμηθέντι αὐτῷ διὰ τῆς Σικελικῆς θαλάσσης Ζεὺς ἐπέριψεν Αἴτην ὄρος ἐν Σικελίᾳ· τοῦτο δὲ ὑπερμέγεθές ἐστιν, ἐξ οὗ μέχρι δευρὸ φασιν ἀπὸ τῶν βληθέντων κεραυνῶν γίνεσθαι πυρὸς ἀναφυσήματα.

ἔρριξε ἐπάνω του τὸ ὄρος Αἴτνα, ποὺ εἶναι πανύψηλο καὶ μέχρι σήμερα ἀναδίδει πῦρ ἀπὸ τοὺς κεραυνοὺς ποὺ εἶχαν πέσει.³⁸⁶

Ὅσον ἀφορᾷ στὴν Τιτανομαχία, ἀπὸ τὰ λεγόμενα τοῦ Ἡσιόδου συμπεραίνουμε, ὅτι ὁ πόλεμος τῶν θεῶν μεταξύ τους ἀποτελεῖ περιγραφή τῶν γεωλογικῶν ἀνακατατάξεων ποὺ ἔλαβαν χώρα στὸν Ἑλλαδικὸ χῶρο στὸ ἀπώτατο παρελθόν. Ὅπωςδὴποτε δὲν πρόκειται γιὰ τὶς ἀνακατατάξεις ἐκεῖνες ποὺ ἔγιναν πρὶν τὴν ἐμφάνιση τοῦ ἀνθρώπου· εἶναι μεταγενέστερες, τὶς ὁποῖες ἔζησαν οἱ ἀρχαιότατοι κάτοικοι τῆς Ἑλλάδος καὶ τὶς ἔκαναν γνωστὲς στοὺς νεωτέρους μὲ τὶς παραδόσεις. Ἐξ ἄλλου καὶ μόνῃ ἡ μορφολογία τοῦ ἑλληνικοῦ ἐδάφους ἐπιτρέπει ὑποθέσεις καὶ περιγραφὲς γεωλογικῶν ἐξελικτικῶν διαδικασιῶν.

Μέσα σ' αὐτὲς τὶς διαδικασίες πρέπει νὰ συμπεριλάβῃ κανεὶς τὴν δραστηριότητα τῶν ἠφαιστειῶν, τῶν ὁποίων τὰ φαινόμενα περιγράφονται παραστατικώτατα στὴν Γιγαντομαχία, εἰδικὰ στὸ μέρος ὅπου λέγεται, ὅτι οἱ Γιγάντες ἐξακόντιζαν στὸν οὐρανὸ πέτρες καὶ ξύλα ἀναμμένα. Τὰ περὶ Τυφωεύς ἐπίσης ἀποτελοῦν ἀναφορὰ στὰ φαινόμενα τῶν ἐνεργειῶν ἠφαιστειῶν, ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἐκφεύγουν ἀτμοί, καπνοί, πυρακτωμένα ὑλικά καὶ τέφρα κατὰ τὶς ἐκρήξεις τους, οἱ ὁποῖες συνοδεύονται ἀπὸ σεισμοὺς καὶ ὑπόκωφη βοή. Γι' αὐτὸ καὶ οἱ Γιγάντες καὶ ὁ Τυφωεύς γεννήθηκαν οὐσιαστικὰ ἀπὸ τὴν Γῆ· ὁ Τυφωεύς εἰδικὰ ἦταν γέννημα τῶν ἐγκάτων τῆς Γῆς (Γῆ καὶ Τάρταρος).

Τὸ ὅτι ὁ Ἐγκέλαδος, δηλαδὴ ὁ σεισμός, καταπλακώθηκε μὲ τὴν Σικελία καὶ ὁ Τυφωεύς μὲ τὸ ὄρος-ἠφαιστειο Αἴτνα τῆς νήσου, σημαίνει ὅτι ἀπὸ ὄλα τὰ ἠφαιστεια (Γιγάντες) ποὺ παλαιὰ ἦταν σὲ δράση, ἡ Αἴτνα εἶχε ἀπομείνει ἐνεργό. Προκαλεῖ ἐντύπωση, πὼς μέσα στὶς τόσες περιοχὲς τῆς ἀνατολικῆς Μεσογείου καὶ τῆς Μ. Ἀσίας ποὺ ἀναφέρονται, δὲν κατονομάζεται καὶ ἡ Θήρα μὲ τὸ ἠφαιστειό της, ποὺ δέσποζε στὸν Ἑλληνικὸ χῶρο.

Κατὰ τὸν A. Philippson, ἡ μεγάλη ἔκρηξη τοῦ ἠφαιστείου τῆς Θήρας ἦταν ἰσχυρότερη ἀπὸ τὴν ἔκρηξη τοῦ ἠφαιστείου τοῦ Krakatau στὰ 1883 μ.Χ.³⁸⁷ Οἱ γεωλόγοι ὑπολογίζουν, ὅτι ἡ μεγάλη ἔκρηξη τοῦ ἠφαιστείου τῆς Θήρας θὰ συγκλόνισε κυριολεκτικὰ τὴν Μεσόγειον, τὴν Εὐρώπην καὶ τὴν Β. Ἀφρικὴν, καὶ θὰ συνωδευόταν ἀπὸ διαδοχικοὺς σεισμούς, τρομεροὺς κρότους, ἐκσφενδόνιση τεραστίων ὄγκων κισήρεως, σύννεφα ἠφαιστιακῆς τέφρας ποὺ ἔκρυβαν γιὰ μέρες τὸν ἥλιο, μεγάλη αὐξηση τῆς θερμοκρασίας τῆς θαλάσσης, καὶ τεράστια παλιρροιακὰ κύματα.

Παρατηροῦμε λοιπόν, ὅτι ἡ περιγραφή τῆς Τιτανομαχίας ἀντιστοιχεῖ πλήρως στὰ φαινόμενα ποὺ προκάλεσε ἡ μεγάλη ἔκρηξη τοῦ ἠφαιστείου τῆς Θήρας. Γι' αὐτὸ πιστεύω, ὅτι ἡ Τιτανομαχία ἀποτελεῖ ἀκριβῆ περιγραφή αὐτοῦ τοῦ γεγονότος καὶ ὅτι ὁ μοναδικὸς λόγος γιὰ τὸν ὁποῖο θεωρήθηκε ὅτι ἡ Τιτανομαχία ἔγινε μεταξὺ τῶν θεῶν ἀπὸ τὶς κορυφές τοῦ Ὀλύμπου καὶ τῆς Ὀθρου, εἶναι ἡ πρωτοφανὴς ἔκταση τῶν φαινομένων αὐτῆς τῆς ἐκρήξεως.

Ἐπολογίζεται ὅτι τὸ γεγονὸς αὐτὸ συνέβη μεταξὺ τοῦ 1500 π.Χ. καὶ 1470 π.Χ., σύμφωνα μὲ τὰ ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα στὴν Κνωσόν.³⁸⁸ Τὸ πιθανώτερο εἶναι, ὅτι ὄχι μόνον ἡ Τιτανομαχία, ἀλλὰ καὶ ἄλλοι μῦθοι ἀποτελοῦν ἀνάμνηση αὐτῆς τῆς ἐκρήξεως. Ὁ Schoo θεωρεῖ, ὅτι οἱ μῦθοι ποὺ ἀναφέρονται στὸν γίγαντα Τάλω καὶ στὸν ταῦρο τῆς Κρήτης, τὸν ὁποῖο ἐδάμασε τελικὰ ὁ Ἡρακλῆς, περιγράφουν τὴν ἐν γένει δραστηριότητα αὐτοῦ τοῦ ἠφαιστείου. Ὁ καθηγητῆς Ἄγγ. Γαλανόπουλος μὲ τὸ ἴδιο γεγονὸς ἐρμηνεύει τοὺς μύθους τοῦ Φαέθοντος καὶ τῆς Ἀτλαντίδος.³⁸⁹ Τέλος, ὁ Σπ. Μαρινᾶτος εἶχε διατυπώσει ἀπὸ τὸ 1934 τὴν ἄποψη, ὅτι ἡ καταστροφή τῶν ἀνακτόρων τῆς Κνωσοῦ ὀφείλεται σ' αὐτὴ τὴν ἔκρηξη, ἄποψη ἡ ὁποία ἔχει γίνει γενικῶς ἀποδεκτή.³⁹⁰

387. Philippson-Kirsten, 175-8.

388. Marinatos (1971) 404.

389. Galanopoulos (1967) καὶ (1968). Galanopoulos-Bacon (1969).

390. Marinatos (1971) 405.

IV

Βασιλεία τοῦ Διόνουσου

391. Αἰσχύλου *Προμηθ.* δεσμ. 163-7: ὁ δ' ἐπικότως αἰεὶ/ θέμενος ἄγναμπτον νόον/ δάμναται οὐρανίαν/ γένναν, οὐδὲ λήξει,/ πρὶν ἂν ἡ κορέση κέαρ, ἢ παλάμα τινὶ/ τὰν δυσάλωτον ἔλη τις ἀρχάν.

392. Αἰσχύλ. *Προμηθ.* 518: οὐκουν ἂν ἐκφύγοι γε τὴν πεπρωμένην, 755-68, 909-12.

393. Πρόκλ. εις Πλάτ. *Τίμαιον* 42d (OF 207): καίπερ ἔοντι νέω καὶ νηπίω εἰλαπιναστῆ. Πρόκλ. εις Πλάτ. *Κρατύλον* 396b (OF 208): ὁ γὰρ πατήρ ἰδρύει τε αὐτὸν ἐν τῷ βασιλείῳ θρόνῳ καὶ ἐγχειρίζει τὸ σκῆπτρον καὶ βασιλέα ποιεῖ τῶν ἐγκοσμίων ἀπάντων θεῶν· «κλυτε θεοί· τόνδ' ὕμμιν ἐγὼ βασιλέα τίθημι».

394. Νόννου *Διονυσιακά* VI 169 (OF 209): οὐδὲ Διὸς θρόνον εἶχεν ἐπὶ χρόνον· ἀλλὰ ἐ γύψω/ κερδαλέῃ χρισθέντες ἐπίκλοπα κύκλα προσώπου/ δαίμονος ἀστόργιοιο χόλω βαρυμήνιος Ἕρης/ Ταρταρίῃ Τιτῆνες ἐδηλήσαντο μαχαίρη/ ἀντιτύπω νόθον εἶδος ὀπιπεύοντα κατόπτρω.

395. Πρόκλ. εις Πλάτ. *Τίμαιον* 35a (OF 210): ἑπτὰ δὲ πάντα μέλη κούρου διεμοιράσαντο ... μούνην γὰρ κραδίην νοερὴν λίπον.

Τελευταῖος βασιλεὺς τῶν θεῶν ἔγινε ὁ υἱὸς τοῦ Διὸς Διόνουσσος. Αὐτὸν ἐννοεῖ ὁ Αἰσχύλος στὸν *Προμηθεά δεσμώτη*, ὅταν παρουσιάσῃ τις Ὀκεανῖνες νὰ παραπονοῦνται, ὅτι ὁ Ζεὺς «ἐξοργισμένος καὶ μὲ ἀκαμπτη βουλή καταδαμάζει τοῦ Οὐρανοῦ τὴν γέννα καὶ δὲν θὰ σταματήσῃ ποτέ, προτοῦ χορτάσῃ τὴν καρδιά του ἢ πρὶν τὴν ἀπαρτὴ ἐξουσία του μὲ κάποιον τρόπο κάποιος τοῦ τὴν πάρῃ.»³⁹¹ Ἐπειδὴ δὲ κατὰ τὸν *Προμηθεά* εἶναι ἀδύνατον νὰ ξεφύγῃ ὁ Ζεὺς ἀπὸ τὸ πεπρωμένο του, θὰ χάσῃ τὸν θρόνο κἀνοντας γάμο ἀπὸ τὸν ὁποῖο θὰ γεννηθῇ ἰσχυρότερο παιδί ἀπὸ τὸν ἴδιο καὶ ἔτσι θὰ ἐπαληθεύσῃ ἡ κατάρα τοῦ Κρόνου.³⁹²

Ὅταν γεννήθηκε ὁ Διόνουσος Ζαγρεύς, μολονότι ἦταν βρέφος, ὁ Ζεὺς τὸν ἐγκατέστησε στὸν βασιλικὸ θρόνο, τοῦ παρέδωσε τὸ σκῆπτρο καὶ τὸν κατέστησε βασιλέα τῶν ἐγκοσμίων θεῶν, λέγοντάς τους: «Ἀκοῦστε θεοί· αὐτὸν ἐγὼ σὲ σᾶς βασιλέα θέτω.»³⁹³ Φύλακες τοῦ παιδιοῦ ἦταν οἱ Κούρητες ποὺ εἶχαν φυλάξῃ καὶ τὸν Δία. «Ἄλλ' οἱ Τιτᾶνες, μὲ τὴν παρακίνηση τῆς Ἑρας, ἀφοῦ ἄλειψαν τὸ πρόσωπό τους μὲ γύψο, ξεγέλασαν τὸ παιδί μὲ παιχνίδια καὶ τὸ κατασπάρραξαν, ὅταν αὐτὸ εἶδε τὸ πρόσωπό του στὸν καθρέπτη.»³⁹⁴ Κατὰ τὸν Ὀρφέα, «οἱ Τιτᾶνες κομμάτιασαν τὸν Διόνουσο σὲ ἑπτὰ μέρη καὶ μόνη τὴν νοερὴ καρδιά του πρόλαβε καὶ ἔσωσε ἡ Ἄθηνᾶ.»³⁹⁵ Ἀπὸ αὐτὴ τὴν καρδιά ὁ Ζεὺς ἀναγέννησε τὸν Διόνουσο διὰ μέσου τῆς Σεμέλης. Γι' αὐτὸ ὁ Πρόκλος, στὸν ὕμνο του πρὸς τὴν Ἄθηνᾶ λέγει:

«Σύ, ἡ ὁποία ἔσωσες τὴν μὴ τεμαχισμένη καρδιά τοῦ βασιλέως
Βάκχου, ὁ ὁποῖος κάποτε διαμελίσθηκε μέσα στὸν αἰθέρα
ἀπὸ τὰ χέρια τῶν Τιτάνων – τὴν προσέφερες δὲ στὸν πατέρα φέροντάς την,

ὥστε μὲ τις ἄρρητες βουλές τοῦ πατέρα νέος
ἀπὸ τὴν Σεμέλη Διόνυσος νὰ ἀναβιώσῃ στὸν κό-
σμο.»³⁹⁶

Τὰ κομμάτια τοῦ Διονύσου Ζαγρέως ὁ Ζεὺς τὰ ἔδωσε
στὸν Ἀπόλλωνα νὰ τὰ θάψῃ. Ὁ Ἀπόλλων δὲν παράκουσε τὸν
Δία καὶ ἀφοῦ τὰ ἔφερε στὸν Παρνασσό, στὸ ἱερὸ τῶν Δελφῶν,
ἔθαψε διαμελισμένο τὸν νεκρὸ.³⁹⁷ μετὰ δὲ τὸν ἀνέστησε, γε-
νόμενος σωτήρας τοῦ Διονύσου καὶ γι' αὐτὸ ὁ Ἀπόλλων λέ-
γεται καὶ Διονυσοδότης. Ὅσο γιὰ τοὺς Τιτᾶνες, ὠργισμένοι
ὁ Ζεὺς ἀπὸ αὐτὴ τὴν πράξη τους, τοὺς κεραύνωσε καὶ ἀπὸ
τὴν αἰθάλη τῶν ἀτμῶν ἔγινε ἡ ὕλη ἀπὸ τὴν ὁποία πλάσθη-
καν οἱ ἄνθρωποι.³⁹⁸

Τὰ παιχνίδια μὲ τὰ ὁποῖα οἱ Τιτᾶνες ξεγέλασαν τὸν Δι-
όνυσο Ζαγρέα ἦταν, ὅπως λέγει ὁ Ὀρφεύς, «στρόβιλος καὶ
ρόμβος καὶ νευρόσπαστα, καὶ ὠραῖα χρυσὰ μῆλα ἀπὸ τις
Ἑσπερίδες ποὺ ἔχουν ὠραία ἠχηρὴ φωνή», τὰ ὁποῖα χρησι-
μοποιοῦσαν στὰ μυστήρια τοῦ Διονύσου. Ὁ Κλήμης ὁ Ἄλε-
ξανδρεὺς ἀναφέρει ἐπὶ πλέον «ἀστραγάλους, σφαῖρα, καθρέ-
πτη καὶ ἀνεπεξέργαστο ἔριο προβάτου.»³⁹⁹

Τὸ ὅτι ὁ Διόνυσος Ζαγρεὺς διασπάσθηκε, ὅταν εἶδε τὸ
εἶδωλό του στὸν καθρέπτη, σημαίνει τὴν δημιουργία τοῦ ὕλι-
κοῦ κόσμου κατὰ τὸ πρότυπο τοῦ νοητοῦ κόσμου τῶν ἰδεῶν,
ἡ ὁποία συντελεῖται μὲ τὴν διάχυση τῆς δυνάμεως τοῦ θεί-
ου, ἀφοῦ Ζεὺς, Ἄδης, Ἥλιος καὶ Διόνυσος ἀποτελοῦσαν
ἔκφραση τοῦ ἑνὸς θεοῦ.⁴⁰⁰ Γι' αὐτὸ, τὸ ἔσοπτρο ποὺ ἔγινε ἡ
αἰτία νὰ διαμελισθῇ ὁ Ζαγρεὺς, τὸ εἶχε κατασκευάσει ὁ
Ἥφαιστος ποὺ χαλκουργοῦσε τὸν οὐρανὸ, τὸ σύμπαν. Αὐτὸ
ἀποδεικνύεται καὶ ἀπὸ τὰ σχόλια τοῦ Πρόκλου, ὁ ὁποῖος λέ-
γει, ὅτι «ἡ κατασκευὴ τοῦ καθρέπτου καὶ τὸ ὅτι ἦταν χάλ-
κινη καὶ ἀτελής, ὅλα αὐτὰ σημαίνουν τὴν δημιουργία τὴν
κατὰ τὸν αἰσθητὸ κόσμον ... ὁ καθρέπτης ἔχει ληφθῆ ὡς τὸ
κατάλληλο σύμβολο γιὰ τὴν νοερὴ ἐκπλήρωση τῶν πάντων·
γι' αὐτὸ λέγεται ὅτι ὁ Ἥφαιστος κατασκεύασε καθρέπτη γιὰ
τὸν Διόνυσο, στὸν ὁποῖο βλέποντας ὁ θεὸς τὸ εἶδωλό του

396. Πρόκλ. Ὑμνοι VII (Ἀθηνᾶς), 11-15 (OF 210): ἡ κραδίην ἐσάωσας ἀμιστύλλετον ἄνακτος/ αἰθέρος ἐν γυάλιοι μερίζομένου ποτὲ Βάκχου/ Τι- τήνων ὑπὸ χερσί - πόρες δὲ ἐ πατρὶ φέρουσα,/ ὄφρα νέος βουλήσιν ὑπ' ἄρρήτοισι τοκῆος/ ἐκ Σε- μέλης περὶ κόσμον ἀνηβήσῃ Διόνυσος.

397. Κλήμ. Ἄλεξ. Προτρεπτικός II 18, 1.2 (OF 35): (Ζεὺς) τὰ μέλη τοῦ Διονύσου Ἀπόλλωνι τῷ παιδὶ παρακατατίθεται καταθάψαι· ὁ δέ, οὐ γὰρ ἠπειθήσε Δί, εἰς τὸν Παρνασσὸν φέρων κατατίθε- ται διεσπασμένον τὸν νεκρὸν.

398. Ὀλυμπιοδ. εἰς Πλάτ. Φαίδ. Β' ρκη' (OF 209): ὁ δὲ Ἀπόλλων συναγείρει τε αὐτὸν (Διόνυ- σον) καὶ ἀνάγει καθαρτικὸς ὦν θεὸς καὶ τοῦ Διο- νύσου σωτήρ ὡς ἀληθῶς, καὶ διὰ τοῦτο Διονυσοδό- τής ἀνυμνεῖται. Ὀλυμπιοδ. εἰς Πλάτ. Φαίδ. 61c (OF 220): τούτους (Τιτᾶνες) ὀργισθεὶς ὁ Ζεὺς ἐκε- ραύνωσε, καὶ ἐκ τῆς αἰθάλης τῶν ἀτμῶν τῶν ἀνα- δοθέντων ἐξ αὐτῶν ὕλης γενομένης γενέσθαι τοὺς ἀνθρώπους.

399. Κλήμ. Ἄλεξ. Προτρεπτικός II 17,2-18 (OF 34): κῶνος καὶ ρόμβος καὶ παίγνια καμπεσύ- γυια/ μῆλά τε χρύσεα καλὰ παρ' Ἑσπερίδων λιγυ- φώνων... ἀστράγαλος, σφαῖρα, στρόβιλος, μῆλα, ρόμβος, ἔσοπτρον, πόκος.

400. Macrobius, *Saturnalia* I 18, καὶ Ps- Justin. *Cohort. ad gent.* c.15 (OF 239): εἷς Ζεὺς, εἷς Ἄδης, εἷς Ἥλιος, εἷς Διόνυσος, εἷς θεὸς ἐν πά- ντεσσι.

401. Πρόκλ. εἰς Πλάτ. *Τίμαιον* 23d.e, 33b (OF 209): ἡ γὰρ τοῦ ἔσοπτρου κατασκευὴ καὶ ἡ χαλκεία καὶ ἡ χλωεῖα καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα σύμβολα τῆς περὶ τὸ αἰσθητὸν αὐτοῦ ποιήσεως ἐστὶ ... τὸ ἔσοπτρον ἐπιτηδειότητος παρείληπται σύμβολον πρὸς τὴν νοερὰν ἀποπλήρωσιν τοῦ παντός· διὸ καὶ τὸν Ἡφαιστον ἔσοπτρόν φασι ποιῆσαι τῷ Διονύσῳ, εἰς ὃ ἐμβλέψας ὁ θεὸς καὶ εἶδων ἑαυτοῦ θεασάμενος προῆλθεν εἰς ὅλην τὴν μεριστὴν δημιουργίαν.

402. Χασάπης (1967) 22-23, 58-60.

403. ΟΗ 8,7 ῥόμβου ἀπειρεσίου δινεύμασιν οἶμον ἐλαύνων.

ἐχώρησε σὲ ὅλη τὴν ἐπὶ μέρους δημιουργία.»⁴⁰¹ Ἐξ ἄλλου, τὸν διαμελισμὸ τοῦ Διονύσου συντελοῦν οἱ Τιτᾶνες, ποὺ φυσικῶς συμβολίζουν σώματα καὶ δυνάμεις ποὺ δροῦν στὸν ὕλικὸ κόσμον. Τὸ ὅτι σπαράζουν τὸ βρέφος ἔχοντας καλυμμένα τὰ πρόσωπά τους μὲ γύψο, δείχνει ὅτι ἡ διάχυση τῆς δυνάμεως τοῦ Διονύσου γίνεται σὲ ὅλη τὴν ἔκταση τοῦ ὕλικου κόσμου ἀπρόσωπα, καὶ ὄχι μόνον σὲ ὅσα συμβολίζουν εἰδικὰ οἱ Τιτᾶνες ἀπὸ φυσικῆς πλευρᾶς.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ἔσοπτρο καὶ τὰ γυψωμένα πρόσωπα τῶν Τιτάνων, καὶ ἄλλα σύμβολα τῶν Διονυσιακῶν μυστηρίων ἐπιδέχονται ἐρμηνεῖα. Ἄν ληφθῆ ὑπ' ὄψη, ὅτι οἱ Ὀρφικοὶ γνώριζαν α') ὅτι ἡ γῆ εἶναι σφαιρική, καθὼς ἐπίσης καὶ τοὺς νόμους κινήσεως τῆς οὐρανίου σφαίρας, καὶ β') ὅτι ἡ περιστροφή τῆς οὐρανίου σφαίρας εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς περιστροφῆς τῆς γῆς περὶ τὸν ἄξονά της, καὶ γι' αὐτὸ οἱ δύο περιστροφές γίνονται ταυτοχρόνως στὸ ἴδιο χρονικὸ διάστημα,⁴⁰² τότε ὁ στρόβιλος, ὁ ῥόμβος καὶ ἡ σφαῖρα ἀποτελοῦν σύμβολα μύσεως στὴν ἐπιστημονικὴ ἀλήθεια.

Ἡ σφαῖρα συμβολίζει τὶς δύο ἀντίστοιχες σφαῖρες οὐρανοῦ καὶ γῆς, καὶ ὁ στρόβιλος (σβοῦρα) μὲ τὴν περιστροφή του δείχνει τὶς περιστροφικὲς κινήσεις τους, σὰν νὰ ἦταν στερεὸν καὶ ἡ οὐράνιος σφαῖρα.

Ὁ ῥόμβος, τὸ παιχνίδι ποὺ φτιάχνουμε ὅταν δένουμε στὴν ἄκρη ἑνὸς νήματος κάποιον ἀντικείμενο καὶ τὸ περιστρέφουμε, δείχνει τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο φαίνεται νὰ περιφέρονται τὰ οὐράνια σώματα γύρω ἀπὸ τὴν γῆ κἀνοντας κύκλους. Αὐτὸ ἀποδεικνύεται καὶ ἀπὸ τὸ ὅτι ὁ ἥλιος «διατρέχει τὴν τροχιά του κἀνοντας κυκλικὲς κινήσεις σὰν ῥόμβος τεραστίων διαστάσεων.»⁴⁰³ Φυσικά, οἱ τεράστιες διαστάσεις τοῦ ῥόμβου δὲν ἀναφέρονται μόνον σ' ἐκεῖνες τοῦ σώματος ποὺ εἶναι δεμένο στὴν ἄκρη, ἀλλὰ καὶ στὸ μῆκος τοῦ νήματος ποὺ καθορίζει τὴν μικρὴ ἢ μεγάλη ἀκτῖνα τῆς τροχιάς ποὺ διαγράφει τὸ σῶμα.

Τὰ νευρόσπαστα (*παίγνια καμπεσίγυια*) συμβολίζουν τὸ

ἀνθρώπινο γένος ποὺ δημιουργήθηκε ἀπὸ τὴν αἰθάλη τῶν κεραυνωμένων Τιτάνων καὶ ὁ ἀστράγαλος, ὡς σπόνδυλος τοῦ τραχήλου στὸ ἀνθρώπινο σῶμα, ὑποδηλοῖ τὸν διαμελισμὸ τοῦ σώματος τοῦ Διονύσου.

Ὁ πόκος, τὸ ἀνεπεξέργαστο ἔριο, συνδέεται μὲ τὴν νομοτέλεια ποὺ ἰσχύει μέσα στὸ σύμπαν καὶ ὡς Εἰμαρμένη (Μοῖρα) καθορίζει τὴν ἐξέλιξη τῶν πάντων μέσα σ' αὐτό. Εἶναι ὁ πόκος ἀπὸ τὸν ὁποῖο κλώθει ἡ Κλωθὴ τὸ νῆμα τῆς ζωῆς τῶν ὄντων, ἐνῶ ἡ Λάχεσις καὶ ἡ Ἄτροπος καθορίζουν ἀντίστοιχα τὸ εἶδος τῆς τύχης τοῦ ὄντος καὶ τὴν στιγμή τοῦ θανάτου του, μὲ τὸ κόψιμο τοῦ νήματος. Γιὰ τὰ τρία χρυσᾶ μῆλα τῶν Ἑσπερίδων γίνεται λόγος στὸ πέμπτο κεφάλαιο.

Ἐπομένως, ἡ ἄποψη τοῦ Lobeck, ὅτι τὰ παιχνίδια τοῦ Διονύσου καὶ σύμβολα τῶν Ὀρφικῶν μυστηρίων ἦταν παιδιάστικα παιχνίδια χωρὶς σημασία,⁴⁰⁴ δὲν εὐσταθεῖ. Τὴν ἄποψη τοῦ Lobeck ἀνατρέπει μερικῶς ὁ Guthrie⁴⁰⁵ μὲ συλλογισμοὺς διαφορετικῆς βάσεως ἀπὸ τοὺς δικούς μας.

404. Lobeck (1829) 699 κ.έ.

405. Guthrie (1935) 121-4.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

Μετεωρολογικά

1. Τὸ λυκαυγὲς καὶ τὸ λυκόφως, ἡ Ἡώς.

“Ὅπως ἤδη ἀναφέραμε, ἡ Ἡρα ἀπὸ φυσικῆς πλευρᾶς προσωποποιεῖ τὴν γήινη ἀτμόσφαιρα, ἀπὸ τὴν παρουσία τῆς ὁποίας προκαλοῦνται διάφορα φαινόμενα· τὰ σπουδαιότερα ἀπὸ αὐτὰ εἶναι τὸ λυκαυγὲς καὶ τὸ λυκόφως, οἱ ἄνεμοι καὶ οἱ βροχές.

Τὰ φαινόμενα τοῦ λυκαυγοῦς καὶ τοῦ λυκόφωτος ποὺ προκαλοῦνται ἀπὸ τὸν ἥλιο καὶ τὴν ἀτμόσφαιρα τῆς γῆς, τῆς ὁποίας τὰ σωματίδια διαχέουν καὶ ἀνακλοῦν τὴν ἠλιακὴ ἀκτινοβολία, παρουσιάζονται μὲ σαφήνεια στοὺς ὕμνους τοῦ Ἥλιου καὶ τοῦ Ἀπόλλωνος, καὶ ἔχουν ἤδη ἐξετασθῆ.⁴⁰⁶

Ἀπὸ αὐτὰ περιορίζομαι νὰ ἀναφέρω, α') ὅτι ἡ ἥλιος «γεννᾶ στὰ δεξιὰ τὴν ἀνατολὴ καὶ στὰ ἀριστερὰ τὴν δύση», καὶ β') ὅτι ὁ Ἀπόλλων «βλέπει ὀλόκληρο τὸν ἀπέραντο αἰθέρα καὶ τὴν καλότυχη τὴν γῆ ἐκ τῶν ἄνω ἐπὶ τέσσερες περίπου ὥρες προτοῦ τελειώσῃ (ἢ ἀρχίσῃ) ἡ νύκτα, καὶ εὕρισκόμενος στὶς ρίζες τοῦ σκότους βλέπει ἀπὸ ἐκεῖ ἐκ τῶν κάτω καὶ ἐξουσιάζει τὰ πέρατα τοῦ κόσμου.»⁴⁰⁷ Τοῦτο σημαίνει τὸ μεγάλης διαρκείας λυκαυγὲς καὶ λυκόφως ποὺ ἐπικρατεῖ στὶς πολιτικὲς περιοχές, ὅταν ὁ ἥλιος δὲν δύῃ ἐκεῖ ἐπὶ ἐξάμηνο.⁴⁰⁸

Μεταξὺ τοῦ λυκαυγοῦς καὶ τοῦ λυκόφωτος σπουδαιότερο θεωρεῖται τὸ πρῶτο, ποὺ προαγγέλλει τὴν ἐμφάνιση τοῦ ἡλίου· γι' αὐτὸ τὸ λυκαυγὲς θεοποιεῖται ὡς Ἡώς. Εἶναι ἡ

406. Χασάπης (1967) 42-4.

407. ΟΗ 8,4 δεξιᾷ μὲν γενέτωρ ἡοῦς, εὐώνυμε νυκτός. ΟΗ 34,11-15 τόνδε σὺ γὰρ λεύσσεις τὸν ἀπείριτον αἰθέρα πάντα, / γαῖάν τ' ὀλβιόμοιρον ὑπερθεν καὶ δι' ἀμολγοῦ/ νυκτὸς ἐν ἡσυχίῃσιν ὑπ' ἀστεροομμάτου ὄρφηνης/ ρίζας νέρθε δέδορκας, ἔχεις δέ τε πείρατα κόσμου/ παντός.

408. Χασάπης (1967) 42-3.

409. ΟΗ 78,1-5 θεὰ θνητοῖς φαεσίμβροτον ἡμαρ ἄγουσα,/ Ἥως λαμπροφάης, ἐρυθαινομένη κατὰ κόσμον,/ ἀγγελίεια θεοῦ μεγάλου Τιτῆνος ἄγαυοῦ,/ ἢ νυκτὸς ζοφόνετα κελαινοχρῶτα πορείην/ ἀντολίας ταῖς σαῖς πέμπεις ὑπὸ νέρτερα γαίης.

θεὰ πού «προαγγέλλει τὴν ἐμφάνιση τοῦ μεγάλου θεοῦ, τοῦ ἐνδόξου Τιτᾶνος Ἥλιου, καθὼς κοκκινίζει ἀνὰ τὸν κόσμον καὶ μετὰ φέγγει λαμπρὰ καὶ μὲ τὴν ἐμφάνισή της στέλνει κάτω ἀπὸ τὴν γῆ τὴν σκοτεινὴ καὶ μαύρη πορεία τῆς νύκτας, φέρνοντας στοὺς θνητοὺς τὴν ἡμέρα πού τοὺς φωτίζει.»⁴⁰⁹

2. Τὰ νέφη, οἱ βροχές, οἱ βροντές, οἱ ἀστραπές καὶ οἱ κεραυνοί.

410. ΟΗ 22,7 μήτηρ νεφέων ἐρεβεννῶν.

Ἐπειδὴ ἡ κυριώτερη καὶ μεγαλύτερη πηγὴ ὕδατος εἶναι ἡ θάλασσα, ἀπὸ τὴν ὁποία δι' ἑξατμίσεως παράγονται οἱ ὕδρατμοὶ πού δημιουργοῦν τὰ νέφη, ὡς «μητέρα τῶν μαύρων νεφῶν» ἀναφέρεται ἡ προσωποποίηση τῆς θαλάσσης, ἡ Τιθύς.⁴¹⁰ Καὶ ἐπειδὴ τὰ νέφη εἶναι ὑγρὲς ἀέριες μᾶζες, οἱ νεφέλες στὸν ὕμνο τους χαρακτηρίζονται ἀεριώδεις (ἡέριοι)· ὡς ὕδρατμοὶ δὲ εἶναι ντυμένες μὲ τὴν δροσιὰ (δροσοεῖμονες) καὶ ἀπὸ ὅπου περνοῦν ἀφήνουν ὑγρὰ ἔχνη (ὕγροκέλευθοι), γιὰ αὐτὲς γεννοῦν τὶς βροχές (ὄμβροτόκοι) πού τρέφουν τοὺς καρπούς (καρποτρόφους ὄμβρους).⁴¹¹

411. ΟΗ 21,1,2,3,6,7.

412. ΟΗ 16,4.

Ἐπειδὴ λοιπὸν ἡ ἀτμόσφαιρα εἶναι «ἀνέμων τροφός»,⁴¹² τὰ νέφη, πού ὡς ἀεριώδεις μᾶζες εὐρίσκονται σ' αὐτὴν, πλανῶνται στὸν οὐρανὸ (οὐρανόπλαγκτοι) καθὼς φέρονται σὲ ὀλόκληρο τὸν κόσμον μὲ τὶς πνοὲς τῶν ἀνέμων.⁴¹³ ὅταν δὲ συγκρούωνται, τρέχοντας κατ' ἀντίθετες φορὲς ἐξ αἰτίας τῶν ἀνέμων, κάνουν τρομερὸ κρότο στοὺς κόλπους τοῦ ἀέρος.⁴¹⁴ γι' αὐτὸ λέγεται ὅτι βροντοῦν (βρονταῖαι) καὶ φωνάζουν δυνατὰ (ἐρίβρομοι). Ὅταν οἱ νεφέλες συγκρούωνται καὶ βροντοῦν, ἡ ἀστραπὴ πού παράγεται τὶς κάνει νὰ φαίνωνται πύρινες (πυρόεσσαι).

413. ΟΗ 21,2 ὄμβροτόκοι, πνοιῆσιν ἐλαυνόμεναι κατὰ κόσμον.

414. ΟΗ 21,4-5 ἡέρος ἐν κόλπῳ πάταγον φρικώδε' ἔχουσαι/ πνεύμασιν ἀντίσπαστοι ἐπιδρομάδην παταγεῦσαι.

Κυρίαρχος τοῦ κεραυνοῦ, τῆς ἀστραπῆς καὶ τῆς βροντῆς ἦταν ὁ Ζεὺς, στὸν ὁποῖο τὰ εἶχαν παραδώσει οἱ Κύκλωπες καὶ οἱ Ἑκατόγχειρες. Αὐτὸ σημαίνει, ὅτι τὰ στοιχεῖα τῆς φύ-

σεως πού πρώτα δροῦσαν ἀνεξέλεγκτα εὐρίσκονται πλέον ὑπὸ τὸν ἔλεγχο τοῦ ὑπερτάτου θεοῦ, ὁ ὁποῖος τὰ χρησιμοποιεῖ βάσει τῶν νόμων καὶ τῆς τάξεως τοῦ νέου κόσμου πού αὐτὸς δημιούργησε. Οἱ δύο ὕμνοι, Διὸς ἀστραπέως καὶ Κεραυνίου Διὸς, περιγράφουν τὰ φαινόμενα τῶν ἀστραπῶν καὶ τοῦ κεραυνοῦ.

Ἔτσι ἡ ἀστραπή προκαλεῖται ἀπὸ τὴν σύγκρουση τῶν νεφῶν πού γίνεται ἀντιληπτὴ ὡς βροντὴ, ἔπεται ἀπὸ τὸν στίχο πού παρουσιάζει τὸν Δία «νὰ ἀστράφτη τὸ φῶς (τῆς ἀστραπῆς) μὲ τὴν φωνή πού βγάζουν οἱ νεφέλες καθὼς τρέχουν.»⁴¹⁵ ὁ ἴδιος δὲ νὰ βροντᾷ ἡχηρὰ (ἐρισμάραγος) καὶ μάλιστα διὰ πυρός (πυρίβρομος). Ὁ Ζεὺς ὡς ἀστραπή εἶναι ἀεριώδης (ἡέριος) καὶ φλογώδης (φλογόεις), φέγγει δὲ μέσα στὸν ἀέρα (ἡεροφεγγής), καὶ φαίνεται ἀπὸ ὄλους (περίφαντος). Μὲ τίς ἀστραπὲς ὁ Ζεὺς φανερώνει τὴν ὀργή του (βαρύμηις) καὶ προκαλεῖ φρίκη στοὺς ἀνθρώπους (φρίκιος).⁴¹⁶

Ἐπειδὴ οἱ κεραυνοὶ πέφτουν στὴν καταιγίδα, στὸν ὕμνο τοῦ κεραυνίου Διὸς περιγράφονται τὰ καταιγιστικὰ φαινόμενα μὲ τοὺς κεραυνούς. Ὁ Ζεὺς ἀνάβει τοὺς φλογεροὺς κεραυνούς μὲ νάματα τῶν νεφελῶν καὶ κάνει νὰ ἀστράφτη τοῦ αἰθερίου κεραυνοῦ ἢ λάμψη ἢ ἀνώτερη ἀπὸ ὄλες, κλονίζοντας τὸ ἔδρανο τῶν θεῶν μὲ θεῖες βροντές.⁴¹⁷ Οἱ ἰσχυροὶ (κρατεροί) κεραυνοὶ πού εἶναι «φλογεροί», ταχεῖς (κραιπνοί), ὀρητικοὶ (ὄβριμόθυμοι) καὶ βρυχῶνται (εὐρόθιοι), ἀποτελοῦν τὸ τρομερὸ (δεινόν) καὶ ἀκαταγώνιστο (ἀμαιμάκετον) ὄπλο πού ὁ Ζεὺς κρύβει καλύπτοντάς το μὲ νέφη (νεφέεσσι καλύπτων). Εἶναι τὸ «ἀνίκητο, οὐράνιο, ὄξυ βέλος» τοῦ κεραυνοῦ πού πέφτει ξαφνικὰ βροντώντας (αἰφνίδιον, βρονταῖον), διαγράφοντας τεράστιες τροχιές, καὶ κατατρῶγει τὰ πάντα μὲ τὴν ὀρμή του, καίοντάς τα (πάμφλεκτος).⁴¹⁸ Τόσο δὲ φοβερὴ ἐντύπωση κάνει ἡ πτώση τῶν κεραυνῶν, ὥστε φρίττει καὶ ἡ γῆ καὶ ἡ ἀστραφτερὴ θάλασσα καὶ τὰ πουλιὰ πετοῦν τρομαγμένα, ὅταν ὁ κτύπος τοῦ κεραυνοῦ ἀκουστῆ στὰ αὐτιά τους.⁴¹⁹

415. ΟΗ 20,3 ἀστράπτοντα σέλας νεφέων παταγοδρόμω αὐδῆ.

416. ΟΗ 20,1-4.

417. ΟΗ 19,2-4 στράπτων αἰθερίου στεροπῆς πανυπέρτατον αἴγλην/ παμμακάρων ἔδρανον θεῖαις βροντῆσι τινάσσων,/ νάμασι παννεφέλοις στεροπὴν φλεγέθουσαν ἀνάιθων.

418. ΟΗ 19,10 ροίζου ἀπειρεσίου δινεύμασι, παμφάγον ὀρημῆ.

419. ΟΗ 19,13-14 ὄν καὶ γαῖα πέφρικε θάλασσα τε παμφανώσσα,/ καὶ θῆρες πτήσσουσιν, ὅταν κτύπος οὐας ἐσέλθη.

3. Οἱ ἄνεμοι· Βορρᾶς, Νότος, Ζέφυρος.

Ὅπως ἀναφέραμε, οἱ κινήσεις τῶν ἀερίων μαζῶν τῆς ἀτμοσφαιράς προκαλοῦν τοὺς ἀνέμους, γι' αὐτὸ ἡ Ἥρα παρουσιάζεται ὡς «*ἡερίοις ροίζισι τινασσομένη κατὰ χεῦμα*» καὶ «*ἀνέμων τροφός*». Ἀνεξάρτητα ἀπὸ αὐτὴ τὴν γενικὴ ἐρμηνεία τῆς δημιουργίας τῶν ἀνέμων, καθένας τους ἀποτελεῖ εἰδικὴ περίπτωση μὲ τὰ ἰδιαίτερα χαρακτηριστικὰ ποὺ παρουσιάζει.

Ὁ Βορρᾶς ποὺ κατέρχεται ἀπὸ τὴν Θράκη (ἔλθ' ἀπὸ Θρήκης) προκαλεῖ πτώση τῶν χιόνων (χιονώδεος) καὶ τὴν δημιουργία τῶν πάγων (κρυμοπαγῆς), δονεῖ δὲ τὸν βαθὺ ἀέρα τοῦ κόσμου μὲ χειμωνιάτικες αὔρες. Μὲ τὴν πνοή του λυεῖ τὴν στασιμότητα τῶν νεφῶν τοῦ ὑγροῦ ἀέρος, καθὼς σκορπίζει τὸ νερὸ ποὺ προῆλθε ἀπὸ τὴν βροχὴ μὲ ἀέριες ὑγρασίες· ἔτσι κάνει αἴθρια τὰ πάντα καὶ καθιστᾷ ὄρατὸ τὸν αἰθέρα, καθὼς λάμπουν ἐπάνω στὴν γῆ οἱ ἀκτίνες τοῦ ἡλίου.⁴²⁰

Ἀντίθετα μὲ τὸν Βορρᾶ ποὺ διώχνει τὴν ὑγρασία, ὁ Νότος ἔρχεται ἀπὸ τὴν θάλασσα (ὑγροπόρευτον) μὲ νότιες νεφέλες (σὺν νεφέλαις νοτίαις)· εἶναι ὁ πρόγονος τῆς βροχῆς, ὁ ὁποῖος στέλνει τὰ νέφη ποὺ τὴν γεννοῦν ἀπὸ τὸν ἀέρα στὴ γῆ.⁴²¹

Ὁ Ζέφυρος πάλι φέρνει τὶς αὔρες ποὺ γεννῶνται στὴν θάλασσα (ποντογενεῖς). Αὐτὲς ἔχουν τὴν μορφή τοῦ ἀέρα (ἡερόμορφοι) καὶ κινοῦνται μέσα σ' αὐτὸν (ἡεροφοῖτοι) πνέοντας γλυκά (ἡδύπνοοι), σὰν νὰ ψιθυρίζουν (ψιθυραί), μέσα στὰ λειβάδια (λειμωνιάδες) τῆς ἀνοιξῆς (εἰαριναί).⁴²²

420. OH 80, Χειμερίοις αὔρησι δονῶν βαθὺν ἡέρα κόσμου,/ κρυμοπαγῆς Βορέα, χιονώδεος ἔλθ' ἀπὸ Θρήκης./ λυέ τε παννέφελον στάσιν ἡέρος ὑγροκελεύθου,/ ἰκμάσι ριπίζων νοτεραῖς ὄμβρη-γενὲς ὕδωρ,/ αἴθρια πάντα τιθείς, θαλερόμματος αἰθέρα τεύχων/ ἀκτίνες ὡς λάμπουσιν ἐπὶ χθονὸς ἡελίοιο.

421. OH 82·1,3 ἔλθοις σὺν νεφέλαις νοτίαις, ὄμβροιο γενάρχα, 5 ὄμβροτόκους νεφέλας ἐξ ἡέρος εἰς χθόνα πέμπειν.

422. OH 81·1-3,6.

Ὁ Ὀρφικὸς ὕμνος εἰς τὸν ἀριθμὸν

1. Γενικά

Ὁ Πρόκλος κάνει μνεία γιὰ τὸν «εἰς τὸν ἀριθμὸν Ὀρφικὸν ὕμνον,»⁴²³ τοῦ ὁποῖου ἐλάχιστα ἀποσπάσματα σώζονται σὲ διαφόρους συγγραφεῖς. Ὅπως δὲ φαίνεται ἀπὸ τὰ σχόλια τῶν συγγραφέων πού τὰ ἀναφέρουν, πρῶτος ὁ Ὀρφεὺς ἀντιστοιχίσει νοητὲς ἀρχές καὶ ἀριθμούς, ἀναγνωρίζοντας ὅτι μὲ τοὺς ἀριθμούς καὶ τὶς ιδιότητές τους μπορεῖ νὰ ἐκφράση τὶς ἄρρητες πνευματικὲς ἀρχές.

Ὁ Συριανὸς γράφει χαρακτηριστικὰ, ὅτι οἱ Πυθαγόρειοι παράλαβαν ἀπὸ τὸν Ὀρφέα τὶς θεολογικὲς ἀρχές τῶν νοητῶν καὶ νοερῶν ἀριθμῶν, τὶς ἐπεξέτειναν στὸ μέγιστο καὶ ἐξέφρασαν τὴν μέχρι καὶ τὰ αἰσθητὰ ἀντικείμενα κυριαρχία τους, εἶχαν δὲ πρόχειρο τὸ ἀπόφθεγμα «τὰ πάντα μοιάζουν σὲ ἀριθμό.»⁴²⁴ Γι' αὐτὸ οἱ Πυθαγόρειοι ἀποκαλοῦσαν μὲ διάφορα ὀνόματα τοὺς ἀριθμούς ἀπὸ τὸ ἕνα ἕως τὸ δέκα, καὶ τοὺς ἀντιστοιχοῦσαν σὲ ὠρισμένες θεότητες, ὅπως ὁ Ὀρφεὺς.

Ὁ Ἰάμβλιχος δὲν περιορίζεται στὸ νὰ ἐκφράση τὴν ἄποψη ὅτι ὁ Πυθαγόρας παρέλαβε ἀπὸ τοὺς Ὀρφικοὺς τὴν ἀντιστοιχία τῶν θεῶν μὲ τοὺς ἀριθμούς, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀποδεικνύει παραθέτοντας τὸ ἀκόλουθο ἀπόσπασμα τοῦ *Πυθαγορικοῦ Ἱεροῦ λόγου* (ἢ περὶ θεῶν λόγου):

«Τοῦτος ἐδῶ ὁ λόγος γιὰ τοὺς θεοὺς εἶναι τοῦ Πυθαγόρα τοῦ υἱοῦ τοῦ Μνησάρχου· αὐτὸν ἔμαθα καλὰ ὅταν μύθηκα στὰ ὄργια στὰ Λεῖβηθρα τῆς Θράκης, τὴν τελετὴ δὲ μετέδω-

423. Πρόκλ. εἰς Πλάτ. *Πολιτ.* II 169,25 (Kern, 320, καὶ OF 315).

424. Συριαν. εἰς Ἀριστοτ. *Μεταφυσ.* M 6, 1080b16 (OF 317): τοὺς (Πυθαγορείους) μὲν παρ' Ὀρφέως τὰς θεολογικὰς ἀρχὰς τῶν νοητῶν καὶ νοερῶν ἀριθμῶν, ἐπὶ πλεῖστον δὲ αὐτὰς προαγαγόντας καὶ τὴν ἄχρι τῶν αἰσθητῶν ἐπικράτειαν αὐτῶν ἀναφήναντας καὶ πρόχειρον ἔχοντας ἐπίφθεγμα τὸ «ἀριθμῶ δέ τε πάντ' ἐπέοικε».

425. Ἰαμβλίχου *Βίος Πυθαγόρου* 18, 146-147 (OT 249): [λόγος] ὅδε περὶ θεῶν Πυθαγόρα τῷ Μνησάρχῳ, τὸν ἐξέμαθον, ὀργιασθεὶς ἐν Λιβήθροις τοῖς Θρακίοις, Ἀγλαοφάμῳ τελεστᾷ μεταδόντος, ὡς ἄρα Ὀρφεὺς ὁ Καλλιόπας κατὰ τὸ Πάγκαιον ὄρος ὑπὸ τᾶς ματρὸς πινυσθεὶς ἔφα, τὰν ἀριθμῷ οὐσίαν ἀΐδιον εἶναι μὲν ἀρχὰν προμαθεστάταν τῷ παντὸς ὠρανῷ καὶ γᾶς καὶ τᾶς μεταξὺ φύσιος, ἔτι δὲ καὶ θεῶν καὶ θεῶν καὶ δαιμόνων διαμονᾶς ρίζαν.

426. Πρόκλ. *Θεολογ. Πλατ.* I 6 (OT 250): ἅπαντα γὰρ ἢ παρ' Ἑλληνισι θεολογία τῆς Ὀρφικῆς ἐστὶ μυσταγωγίας ἔκγονος, πρώτου μὲν Πυθαγόρου παρὰ Ἀγλαοφάμῳ τὰ περὶ θεῶν ὄργια διδασχθέντος, δευτέρου δὲ Πλάτωνος ὑποδεξαμένου τὴν παντελεῖα περὶ τούτων ἐπιστήμην ἔκ τε τῶν Πυθαγορείων καὶ τῶν Ὀρφικῶν γραμμάτων.

427. Ἀριστοτ. *Μεταφυσ.* M 1081a12-17.

428. Πλούταρχου π. Στοβαίου *Ἀνθολ.* II 10 (OF 309): Πυθαγόρας πλείστη σπουδῆ περὶ τοὺς ἀριθμοὺς ἐχρήσατο, τὰς τε τῶν ζώων γενέσεις ἀνῆγεν εἰς ἀριθμοὺς καὶ τῶν ἀστέρων τὰς περιόδους. ἔτι δὲ τοῖς θεοῖς ἀπεικάζων ἐπωνόμαζεν, ὡς Ἀπόλλωνα μὲν τὴν μονάδα οὖσαν, Ἄρτεμιν δὲ τὴν δυάδα ... τὴν δὲ ἐξάδα Γάμον καὶ Ἀφροδίτην, τὴν δὲ ἐβδομάδα Καιρὸν καὶ Ἀθηνᾶν, Ἀσφάλειον δὲ Ποσειδῶνα τὴν ὀγδοάδα καὶ τὴν δεκάδα Παντέλειαν.

σε ὁ Ἀγλαοφάμος, καθὼς ἀκριβῶς ὁ Ὀρφεὺς ὁ υἱὸς τῆς Καλλιόπης, νουθετηθεὶς ἀπὸ τὴν μητέρα του στὸ ὄρος Παγγαῖον εἶπε, ὅτι ἡ οὐσία τοῦ ἀριθμοῦ εἶναι αἰώνιος μὲν ἀρχὴ προνοοῦσα γιὰ ὁλόκληρο τὸν οὐρανὸ καὶ τὴν γῆ καὶ τὴν μεταξὺ τοὺς φύση, ἐπὶ πλέον δὲ καὶ ἡ ρίζα (ἀπαρχή) τῆς ὑπάρξεως καὶ τῶν θεῶν καὶ τῶν θεῶν καὶ τῶν δαιμόνων.»⁴²⁵

Γι' αὐτὸ ὁ Πρόκλος γράφει, ὅτι «ὅλη ἡ θεολογία τῶν Ἑλλήνων εἶναι ἀπόγονος τῆς Ὀρφικῆς μυσταγωγίας, καθὼς πρῶτος μὲν ὁ Πυθαγόρας διδάχθηκε τὰ σχετικὰ μὲ τοὺς θεοὺς ὄργια ἀπὸ τὸν Ἀγλαοφάμῳ, δεῦτερος δὲ ὁ Πλάτων παρέλαβε ὁλόκληρη τὴν ἐπιστήμη γι' αὐτὰ καὶ ἀπὸ τὰ Πυθαγόρεια καὶ ἀπὸ τὰ Ὀρφικὰ συγγράμματα.»⁴²⁶

Πολὺ ἀργότερα ἀπὸ τοὺς Ὀρφικούς, τοὺς Πυθαγορείους καὶ τὸν Πλάτωνα, ὁ Ἀριστοτέλης προβαίνει στὴν ἀπόδειξη ὅτι οἱ ἰδέες εἶναι ἀριθμοί: «εἰ δὲ μὴ εἰσὶν ἀριθμοὶ αἱ ἰδέαι, οὐδ' ὅλως οἶόν τε αὐτὰς εἶναι. ἐκ τίνων γὰρ ἔσονται ἀρχῶν αἱ ἰδέαι; ὁ γὰρ ἀριθμὸς ἐστὶν ἐκ τοῦ ἑνός καὶ τῆς δυάδος τῆς ἀορίστου, καὶ <αὐται> αἱ ἀρχαὶ καὶ τὰ στοιχεῖα λέγονται τοῦ ἀριθμοῦ εἶναι, τάξει τε οὔτε προτέρας ἐνδέχεται τῶν ἀριθμῶν αὐτὰς οὔθ' ὑτέρας.»⁴²⁷

Κατὰ τὸν Πλούταρχον, «ὁ Πυθαγόρας ἐπέδειξε μεγάλην σπουδὴ πρὸς τοὺς ἀριθμούς· καὶ τίς γεννήσεις τῶν ζώων ἀνῆγε σὲ ἀριθμοὺς καὶ τίς περιόδους κινήσεως τῶν ἀστέρων· ἐπὶ πλέον, παρομοιάζοντάς τους μὲ τοὺς θεοὺς ἐπωνόμαζε τὴν μονάδα Ἀπόλλωνα, τὴν δυάδα Ἄρτεμιν ... τὴν ἐξάδα Γάμο καὶ Ἀφροδίτην, τὴν ἐπτάδα Καιρὸν καὶ Ἀθηνᾶν, τὴν ὀγδοάδα Ἀσφάλειον Ποσειδῶνα καὶ τὴν δεκάδα Παντέλειαν.»⁴²⁸ Κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο ἀντιστοιχοῦσε τοὺς θεοὺς στὰ διαγράμματα. Αὐτὸ δὲν εἶναι παράδοξο, ἀλλὰ φυσικὴ συνέπεια τῆς ἀπεικονίσεως τῶν ἀριθμῶν μὲ σχήματα.

2. Μονάς

Κατὰ τὸν Ἰωάννην τὸν Λυδόν, «ὁ Ὀρφεὺς ἀποκαλεῖ τὸν ἀριθμὸν ἓνα Ἄγυιέα, δηλαδὴ ἀδιαίρετον, διότι κανένα ἀπὸ τὰ μέρη τοῦ ἀριθμοῦ δὲν εὐρίσκεται σὲ σχέση ἀναλογίας πρὸς αὐτόν· δὲν εἶναι οὔτε ἡμιόλιος, οὔτε ἐπίτριτος, ἐπειδὴ εἶναι ὅλος τέλειος.»⁴²⁹

Ἀπὸ ἀριθμητικῆς πλευρᾶς ἡ μονάδα δὲν εἶναι μόνον ὁ πρῶτος κατὰ τὴν τάξιν ἀριθμὸς, ἀλλὰ καὶ πρῶτος ἀριθμὸς ὡς πρὸς τὴν διαίρεση. Ἐνῶ δὲ ὅλοι οἱ ἀριθμοί, ἀκόμη καὶ οἱ πρῶτοι, δέχονται ὡς διαίρετη τὸν ἓνα, αὐτὸς δὲν ἐπιδέχεται ἄλλον ἐκτὸς τοῦ ἰδίου. Ἐπομένως δὲν διαιρεῖται οὔτε σὲ ἀκέραια μέρη ποὺ ἔχουν λόγον 4:3, ὅποτε θὰ ἦταν ἐπίτριτος, οὔτε σὲ μέρη μὲ λόγον 3:2, ὅποτε θὰ ἦταν ἡμιόλιος. Εἶναι λοιπὸν τελείως ἀδιαίρετος καὶ γι' αὐτὸ τέλειος.

Τὸ ὄνομα ποὺ ἀποδίδει ὁ Ὀρφεὺς στὴν μονάδα, Ἄγυιεύς, ἦταν ἐπίθετο τοῦ Ἀπόλλωνος ὡς φύλακος τῶν ὁδῶν (ἀγυιῶν). Ἐπομένως καὶ ὁ Ὀρφεὺς καὶ ὁ Πυθαγόρας ἀντιστοιχοῦν τὸν ἀριθμὸ ἓνα στὸν ἴδιο θεό, τὸν Ἀπόλλωνα.

Ὁ Ἰωάννης ὁ Λυδὸς ἀναφέρει ἐπίσης, ὅτι «ὁ Πυθαγόρας ἀποκαλεῖ τὴν μονάδα ὑπεριονίδα, ἐπειδὴ ὑπερέχει ἀπὸ τὰ πάντα κατὰ τὴν οὐσία, ὅπως καὶ ὁ νοητὸς ἥλιος ὑπερέχει κατὰ τὴν ὑπαρξὴ ἀπὸ τὰ ὄντα καὶ γι' αὐτὸ καλεῖται Ὑπεριονίδης.»⁴³⁰ Γιὰ τὴν διπλῆ φύση τοῦ ἡλίου γράφει ὁ Πρόκλος· ὅτι «τὸν ἥλιο κατὰ δύο τρόπους θὰ τὸν θεωροῦμε, καὶ ὡς ἓνα ἀπὸ τοὺς ἐπτὰ (πλανῆτες) καὶ ὡς ἡγεμόνα τῶν ὄλων, καὶ ὡς ἐγκόσμιο καὶ ὡς ὑπερκόσμιο, ἀφοῦ ἀκτινοβολεῖ τὸ θεῖο φῶς ὡς τὸ ἀγαθὸν καὶ τὴν ἀλήθεια, ἡ ὁποία θεοποιεῖ καὶ τίς νοητὸς καὶ τίς νοερὸς τάξεις.»⁴³¹

Ἐπομένως, ὁ Ὀρφεὺς συμβόλιζε μὲ τὴν μονάδα τὸ πνευματικὸ φῶς, τὸν Ἀπόλλωνα.

429. Ἰωάν. Λυδοῦ *Περὶ μηνῶν* II 6 (OF 309): Ὀρφεὺς δὲ τὸν ἓνα ἀριθμὸν Ἄγυιέα καλεῖ, τουτέστιν ἀμερῆ, οὐδὲν γὰρ τῶν μερῶν τοῦ ἀριθμοῦ περὶ αὐτόν, οὐχ ἡμιόλιον, οὐκ ἐπίτριτον· τέλειος ἐπεὶ ὅλος.

430. Ἰωάν. Λυδοῦ *Περὶ μηνῶν* II 6 (OF 309): ὁ Πυθαγόρας τὴν μονάδα Ὑπεριονίδα καλεῖ διὰ τὸ πάντων ὑπερεῖναι τῇ οὐσίᾳ, ὡσπερ καὶ ὁ νοητὸς Ἥλιος ὑπὲρ τὰ ὄντα ἔχων τὸ εἶναι Ὑπεριονίδης καλεῖται.

431. Πρόκλ. εἰς Πλάτ. *Τίμαιον* 39b (OF 86): διχῶς ἄρα θεωρήσομεν τὸν ἥλιον, καὶ ὡς ἓνα τῶν ἐπτὰ καὶ ὡς ἡγεμόνα τῶν ὄλων καὶ ὡς ἐγκόσμιο καὶ ὡς ὑπερκόσμιο, καθὸ καὶ προλάμπει τὸ θεῖον φῶς ὡς ἀγαθὸν τὴν ἀλήθειαν τὴν ἐκθεοῦσαν τοὺς τε νοητοὺς καὶ τοὺς νοεροὺς διακόσμους.

3. Τριάς

Κατὰ τὸν Ἑρμείαν, κάθε τι πού με τὴν πρώτη προκύπτει ἀπλᾶ ἀπὸ τὸ πρῶτο (τὴν μονάδα), πρέπει νὰ εἶναι τριαδικό· ἐπειδὴ δὲ εἶναι τέλειο, θὰ περιλαμβάνη τις ἀρχές, τὰ μέσα καὶ τὰ τέλη, σύμφωνα με τὸ λεγόμενο «τριάς πού μετρεῖ στὰ πάντα.»⁴³²

432. Ἑρμείας εἰς Πλάτ. Φαῖδρον 248a (OF 310): καὶ γὰρ πᾶν ἀπλῶς ὃ ἂν ἄπαξ ἀπὸ τοῦ πρώτου προέλθῃ, τριαδικὸν ὀφείλει εἶναι· τέλειον γὰρ ὄν πρῶτα καὶ μέσα καὶ τέλη ἔξει κατὰ τὸ λόγιον «τριάς κατὰ πάντα μετροῦσα».

Ἡ ἐρμηνεία τῆς σχέσεως μονάδος καὶ τριάδος εἶναι ἡ ἐξῆς: Ὁ Ἐν εἶναι ἡ ἀρχὴ τῆς κλίμακος τῶν ἀριθμῶν καὶ συγχρόνως ὁ ἀριθμὸς πού παράγει ὅλους τοὺς ἄλλους· συμβολίζει δὲ τὴν πρώτη ἀρχὴ τῶν πάντων. Ἡ πρώτη πνευματικὴ ἀρχή, ὁ Ἐν, ὡς δημιουργικὴ ἐγκλείει μέσα τῆς ιδιότητες ἄρρενος καὶ θήλεος. Γι' αὐτὸ ἀπὸ τὴν μονάδα ἀπορρέει δυναμικὰ (ὄχι χρονικὰ) ἡ δυάς, πού συμβολίζει τὸ θῆλυ καὶ τὴν ὁποία ὁ Πυθαγόρας καλεῖ Ἄρτεμιν. Ἄν ὁ Ἐν καὶ ὁ Δύο, ὡς ἄρρη καὶ θήλεια ἀρχές ἔμεναν διαχωρισμένες, δὲν θὰ ὑπῆρχε δημιουργία. Ἡ δυναμικὴ ἔνωσή τους στὸν Τρία προκαλεῖ «τὴν ἔκφραση» τῆς πρώτης ἀρχῆς ὡς δημιουργικῆς Τριάδος. Ἐπειδὴ οἱ ἀπόρροιες αὐτὲς εἶναι δυναμικές, ὡς σχέσεις δυνάμεων, ἡ πρώτη ἀρχὴ ὡς μονὰς καὶ ἡ τριαδικὴ ἔκφρασή τῆς συνυπάρχουν ἀπολύτως ταυτισμένες – γι' αὐτὸ ἡ Τριάς εἶναι τέλεια, ὅπως ἡ Μονὰς – ὑπεράνω τῶν ἐννοιῶν χώρου καὶ χρόνου. Ἐπομένως, ἡ Τριάς περιλαμβάνει τὴν ἀρχὴ (τὸν Ἐνα), τὰ μέσα (τὸν Δύο) καὶ τὰ τέλη (τὸν Τρία) ὅλης τῆς δημιουργίας καὶ μετρεῖ κατὰ τὰ πάντα, δηλαδὴ ὑπεισέρχεται σὲ ὅλη τὴν δημιουργία, ἀφοῦ ἡ ἴδια τὴν παράγει.

433. Ἰωάν. Λυδοῦ Περὶ μηνῶν II 8 (OF 310): ὅτι πάντων ἄρχει τῶν ἀριθμῶν ἡ τριάς, ὡς ἀρχὴ τυγχάνουσα τῶν περὶ τῶν πάντων, πληρούντων καὶ μηδέποτε λειπομένων. καὶ τρεῖς πρῶται κατ' Ὀρφέα ἐξεβλάστησαν ἀρχαὶ τῆς γενέσεως, νύξ καὶ γῆ καὶ οὐρανός, θεῶν δὲ τῶν ἐν γενέσει τρία γέννη, οὐράνιον καὶ ἐπίγειον καὶ τὸ μεταξὺ τούτων.

Κατὰ τὸν Ἰωάννη τὸν Λυδόν, «ἡ τριάς ἄρχει σὲ ὅλους τοὺς ἀριθμούς, ἐπειδὴ τυχαίνει νὰ εἶναι ἡ ἀρχὴ ὅλων τῶν περιττῶν, οἱ ὁποῖοι εἶναι πλήρεις καὶ οὐδέποτε παρουσιάζουν ἔλλειψη». Φέρει δὲ ὡς παράδειγμα, ὅτι κατὰ τὸν Ὀρφέα τρεῖς πρῶτες ἀρχές τῆς γενέσεως ἐμφανίσθηκαν, ἡ νύκτα, ἡ γῆ καὶ ὁ οὐρανός, καὶ τὰ τρία γένη τῶν ἐπὶ τῆς γεννήσεως θεῶν, τὸ οὐράνιο, τὸ ἐπίγειο καὶ ἐκεῖνο πού ὑπάρχει μεταξὺ τους.⁴³³

4. Τετράς

Ὁ Πρόκλος λέγει ὅτι ἡ Ὀρφικὴ θεολογία ὑμνεῖ τὸν θεὸ ὡς «τετραυγέα τετρακέρατον,» καὶ ὁ Ἑρμείας ἀναφέρει ὅτι ὁ Φάνης εἶναι τετράς καὶ κατὰ τὸν Ὀρφέα «μὲ τέσσερα μάτια βλέποντας ἐδῶ καὶ ἐκεῖ.»⁴³⁴

Ὁ πρῶτος ἀριθμὸς ποὺ παράγεται ἀπὸ τὴν δημιουργικὴν Τριάδα, ποὺ εἶναι ἡ ἴδια ἡ πρώτη ἀρχή, εἶναι ὁ Τέσσερα. Ἐπομένως, μὲ τὸν ἀριθμὸ τέσσερα ἀρχίζει ἡ ἴδια ἡ δημιουργία. Ἐπειδὴ λοιπὸν ὁ Φάνης παρουσιάζεται μετὰ τὸν Αἰθέρα, τὸ Χάος καὶ τὸ Ὄν, καὶ γίνεται αἴτιος τῆς δημιουργίας, τὸν ἀντιστοιχοῦν στὴν δημιουργικὴ Τετράδα, ποὺ ἀποτελεῖ τὴν βάση τῆς περαιτέρω δημιουργίας.

Τὸ ὅτι ἡ Τετράς θεωρεῖται βάση τῆς δημιουργίας εἶναι καὶ ὁ λόγος ποὺ ἀναφέρονται συμβολικὰ τέσσερα στοιχεῖα, ὡς πρωταρχικὰ γιὰ τὴν δημιουργία. Ὁ Ὀλυμπιόδωρος ἀναφέρει, ὅτι «τέσσερις ποταμοὶ παραδίδονται κατὰ τὴν παράδοση τοῦ Ὀρφέως, οἱ ὁποῖοι ἀντιστοιχοῦν στὰ τέσσερα στοιχεῖα καὶ στὰ σημεῖα τοῦ ὀρίζοντος: ὁ Πυριφλεγέθων ἀντιστοιχεῖ στὸ πῦρ καὶ τὴν Ἀνατολή, ὁ Κωκυτὸς στὴν γῆ καὶ τὴν Δύση, ὁ Ἀχέρων στὸν ἀέρα καὶ τὸν Νότο, καὶ ὁ Ὠκεανὸς στὸ ὕδωρ καὶ τὸν Βορρᾶ. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Ὀρφεὺς ἀντιστοιχοῦσε τὸν Ἀχέροντα στὸν ἀέρα, ἀποκαλοῦσε ἀερίαν τὴν Ἀχερουσίαν λίμνη.»⁴³⁵

5. Ἑξὰς [καὶ Πεντάς]

Ὅπως ἀναφέρει ὁ Ἰάμβλιχος, οἱ Πυθαγόρειοι ὠνόμαζαν τὴν ἑξάδα «ὀλομέλειαν» ἀκολουθοῦντες τὸν Ὀρφέα, ἢ ἐπειδὴ εἶναι ἡ μόνη μέσα στὴν πρώτη δεκάδα ποὺ ἰσοῦται μὲ τὰ μέρη της, ἢ ἐπειδὴ καὶ τὸ πᾶν καθ' ὀλοκληρίαν σύμφωνα μὲ αὐτὴν ἔχει διαμερισθῆ καὶ ἀρμονικὰ ὑπάρχει· διότι καθὼς ὑπάρχουν ἑπτὰ κινήσεις ἀστρικές (τῶν πλανητῶν), ἐκτὸς

434. Πρόκλ. εἰς Πλάτ. Πολιτ. Β 169 (OF 77): ἔστιν δὲ τετράς ἡ Διονυσιακὴ θεότης, τετραυγέα τετρακέρατον μυριάκις τῆς Ὀρφικῆς θεολογίας τὸν θεὸν ὑμνούσης.

435. Ὀλυμπιόδ. εἰς Πλάτ. Φαίδ. C III ος' (OF 123): ὅτι οἱ παραδιδόμενοι τέσσαρες ποταμοὶ κατὰ τὴν Ὀρφέως παράδοσιν τοῖς ὑπογείοις ἀναλογοῦσι τέσσαρις στοιχείοις τε καὶ κέντροις κατὰ δύο ἀντιθέσεις, ὁ μὲν γὰρ Πυριφλεγέθων τῷ πυρὶ καὶ τῇ ἀνατολῇ, ὁ δὲ Κωκυτὸς τῇ γῇ καὶ τῇ δύσει, ὁ δὲ Ἀχέρων ἀέρι τε καὶ μεσημβρίᾳ. τούτους μὲν Ὀρφεὺς οὕτω διέταξεν, αὐτὸς δὲ τὸν Ὠκεανὸν τῷ ὕδατι καὶ τῇ ἄρκτῳ προσοικειοῖ. D ρμε' (OF 125): διὸ καὶ Ὀρφεὺς τὴν Ἀχερουσίαν λίμνην ἀερίαν καλεῖ.

436. Ἰαμβλίχου Θεολογ. ἀριθμητ. VI 37. 38 (OF 311): τὴν ἑξάδα ὀλομέλειαν προσηγόρευον οἱ Πυθαγορικοὶ κατακολουθοῦντες Ὀρφεῖ, ἥτοι παρόσον ὅλη τοῖς μέλεσιν ἢ μέρεσιν ἴση ἐστὶ μόνη τῶν ἐντὸς δεκάδος, ἢ ἐπειδὴ ὅλον καὶ τὸ πᾶν κατ' αὐτὴν διαμεμέρισται καὶ ἐμμελές ὑπάρχει· ἐπτὰ γὰρ κινήματων ἀστερικῶν ὑπαρχόντων παρὲς τοῦ τῶν ἀπλανῶν ὀγδοῦ μὲν, οὐχ ἀπλοῦ δέ, καὶ φθόγγους ἀποτελοῦντων ἰσαριθμούς διὰ τῆς ροιζήσεως, ἀνάγκη τὰ διαστήματα αὐτῶν καὶ οἶον μεσότηας ἕξ ὑπάρχειν.

437. Ἰωάν. Λυδοῦ Περὶ μηνῶν II 11 (OF 312): ὅθεν καὶ Ὀρφεὺς περὶ ἑξάδος ταυτὰ φησι· Ἰλαθι κύδιμε ἀριθμέ, πάτερ μακάρων, πάτερ ἀνδρῶν.

ἀπὸ τὴν κίνηση τῶν ἀπλανῶν ποὺ θεωρεῖται ὀγδόη, καὶ ἀποτελοῦν ἰσαριθμούς φθόγγους, λόγῳ τῆς κινήσεως ποὺ κάνουν συρίζοντας, εἶναι ἀναγκαῖο νὰ ὑπάρχουν ἕξ διαστήματα τοὺς καὶ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο ἕξ ἐνδιάμεσες ἀναλογίες.⁴³⁶

Πράγματι, ὁ ἀριθμὸς ἕξ εἶναι ὁ πρῶτος τέλειος ἀριθμὸς ποὺ ὑπάρχει καὶ μάλιστα στὴν πρώτη δεκάδα. Κατὰ τοὺς Πυθαγορείους τέλειος ἀριθμὸς εἶναι ἐκεῖνος ποὺ ἰσοῦται μὲ τὸ ἄθροισμα τῶν μερῶν του, δηλαδή ὅλων τῶν δυνατῶν πηλίκων του ποὺ προκύπτουν ἀπὸ τὴν διαίρεσή του μὲ ὅλους τοὺς διαιρέτας του, συμπεριλαμβανομένου καὶ τοῦ ἰδίου, μὲ ἐξαίρεση τὴν μονάδα, ἢ ὁποῖα δίνει ὡς πηλίκον τὸν ἴδιον ἀριθμὸν. Ὡς ἐκ τοῦ ὀρισμοῦ τοὺς οἱ τέλειοι ἀριθμοὶ εἶναι σπανιώτατοι· μετὰ τὸν 6, τέλειοι ἀριθμοὶ εἶναι οἱ 28, 496, 8128, πέραν δὲ ἀπὸ αὐτοῦς εὐρίσκεται ἕνας τέλειος ἀριθμὸς ἀνὰ τὴν τάξιν τῶν ἑκατομμυρίων, δισεκατομμυρίων ...

Στὴ συμβολικὴ τῶν ἱερῶν μαθηματικῶν ἡ Τετράς δὲν μένει ἀδρανής· καθὼς εἶναι δημιουργικὴ παράγει τὴν Πεντάδα, ποὺ ἀκτινοβολεῖ ὡς νοητὸ πνευματικὸ ὑπόβαθρον παραγωγῆς τῶν ἀρχετύπων, δηλαδή τῶν πνευματικῶν πρώτων εἰκόνων, βάσει τῶν ὁποίων συντελεῖται ἡ δημιουργία μὲ τὴν Ἑξάδα. Ἐπειδὴ ὁ 6 ἔχει διαιρέτες μόνον τοὺς 2, 3, 6, ἀπὸ τοὺς ὁποίους οἱ 2 καὶ 3 ἐγκλείονται στὴν δημιουργικὴ Τριάδα ποὺ ταυτίζεται μὲ τὴν πρώτη ἀρχή, καὶ ὁ 6 εἶναι ὁ ἴδιος ὁ ἀριθμὸς· δίνουν δὲ πηλίκον τοὺς 1, 2, 3, δηλαδή τὴν ἴδια τὴν Τριάδα, γι' αὐτὸ εἶναι καὶ ὁ ὑπερβατικὰ (πνευματικὰ) τέλειος ἀριθμὸς, ποὺ μὲ τὴν ιδιότητά του αὐτὴ συνδέει καὶ ἐξομοιώνει τὸ δημιουργημὰ (Ἑξάς) μὲ τὸν δημιουργὸν (Μονὰς-Τριάς) διὰ μέσου τῆς τελειότητος. Γι' αὐτὸ ὁ Πυθαγόρας τὴν ἀποκαλοῦσε Γάμον, δηλαδή ἔνωση.

Βάσει αὐτῆς τῆς σημασίας τῆς Ἑξάδος ὁ Ὀρφεὺς ἔλεγε γι' αὐτήν· «γενοῦ ἰλεως ἐνδοξε ἀριθμέ, πατέρα θεῶν, πατέρα ἀνθρώπων,»⁴³⁷ ἀφοῦ καὶ θεοὶ καὶ ἄνθρωποι προκύπτουν ἀπὸ τὴν δημιουργία (Ἑξάδα). Γιὰ τὸν ἴδιον λόγο ὑπῆρξαν ἕξ

βασιλεῖς τῶν θεῶν καὶ τοῦ κόσμου, δηλαδὴ ἕξ γενεές. Ἄλλη γενεὰ δὲν χρειαζόταν γιὰ τὴν ἀρμονικὴ σύνδεση τοῦ θείου μὲ τὸν κόσμον ποὺ δημιούργησε· γι' αὐτὸ ὁ Ὀρφεὺς λέγει, «στὴν ἕκτη γενεὰ παύσετε τὸ τραγοῦδι.»⁴³⁸

Ἐπειδὴ ἡ τελειότητα τοῦ ἕξ συνεπάγεται τὴν ὠραιότητα καὶ τὴν ἀρμονία, ὁ Πυθαγόρας τὴν ὠνόμαζε Ἀφροδίτη· αὐτὲς δὲ οἱ ιδιότητες τοῦ ἕξ ὑπεσέρχονται στὴν μουσικὴ ἀρμονία καὶ τίς κινήσεις τῶν οὐρανίων σωμάτων.

6. Ἑπτὰς

Ὁ Πρόκλος ἀναφέρει ὅτι «ἡ μονὰς καὶ ἡ ἑπτὰς εἶναι νοεροὶ ἀριθμοί· καὶ ἡ μὲν μονὰς εἶναι ἀκριβῶς ὁ νοῦς, ἡ δὲ ἑπτὰς εἶναι τὸ φῶς τοῦ νοῦ. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ νοῦς τοῦ κόσμου εἶναι μοναδικὸς καὶ ἑβδομαδικός, ὅπως λέγει ὁ Ὀρφεύς. Ὑμνεῖται ἐπὶ πλέον καὶ τὸ μὴ γυναικῶδες τῆς ἑπτάδος καὶ τὸ ὅτι γεννήθηκε ἀπὸ μόνῃ τὴν μονάδα· καὶ μάλιστα ὅτι εἰκόνες τῆς Ἀθηνᾶς εἶναι ἡ μονὰς, ἡ τριάς καὶ ἡ ἑπτὰς, ἢ γιὰ τὴν ἡ Ἀθηνᾶ ὡς νοερὴ πρὸς ἑαυτὴν καὶ τὴν μονάδα ἐπιστρέφει, ἢ γιὰ τὴν προῆλθε ἀπὸ τὸν πατέρα μόνον.»⁴³⁹

Ἡ τελειότητα στὴν δημιουργία ἐκφράζει τὴν σοφία τῆς πρώτης ἀρχῆς, τὴν ὁποία συμβολίζει ἡ ἑπτὰς. Ἐπειδὴ ἡ πρώτη ἀρχὴ συνδέεται ἄρρηκτα καὶ ἄμεσα μὲ τὴν ἔκφρασή της ἐν σοφία, ἡ ἑπτὰς ἐμφανίζεται μὲ τὴν ἀρμονία τῆς δημιουργίας (ἑξᾶς), ἀπορρέει ὁμως κατευθεῖαν ἀπὸ τὸν δημιουργό (μονὰς). Γι' αὐτὸ ὁ νοῦς τοῦ κόσμου εἶναι μοναδικός (πρώτη ἀρχὴ) καὶ ἑβδομαδικός (σοφία). Αὐτὸ ἐρμηνεύει γιὰ τὴν ἀποκαλοῦσαν τὴν ἑπτάδα Ἀθηνᾶ καὶ θεωροῦσαν εἰκόνες τῆς τοῦ ἀριθμοῦ ἕνα, τρία, ἑπτὰ· γιὰ τὴν πρώτη ἀρχὴ (ἕν), ὡς δημιουργός (τρία), ἐκφράζεται ἐν σοφία (ἑπτὰ). Τὸ ὅτι ἡ ἑπτὰς ἀπορρέει ἀπὸ τὸν δημιουργό (ἕν-τρία), ἐρμηνεύει τὴν γέννηση τῆς Ἀθηνᾶς ἀπὸ μόνον τὸν Δία, καὶ τὸ ὅτι ἡ Ἀθηνᾶ ἦταν ἀρρενόθηλος, ὡς ἔκφραση τοῦ δημιουργοῦ ποῦ

438. Πλάτ. *Φίληβος* 66c (OF 14): «Ἐκτη δ' ἐν γενεῇ φησὶν Ὀρφεὺς 'καταπαύσατε κόσμον ἀοιδῆς'. Πλουτάρχου *Περὶ τοῦ Ε' ἐν Δελφοῖς* 15 D: ἕκτη δ' ἐν γενεῇ καταπαύσατε θυμὸν (οἶμον;) ἀοιδῆς.

439. Πρόκλ. εἰς Πλάτ. *Τίμαιον* (OF 313): 34a καὶ γὰρ ἡ μονὰς καὶ ἡ ἑπτὰς ἀριθμοὶ νοεροὶ τινες, ἡ μὲν γε μονὰς αὐτόθεν νοῦς, ἡ δὲ ἑπτὰς τὸ κατὰ νοῦν φῶς. καὶ διὰ τοῦτο καὶ ὁ περικόσμιος νοῦς μοναδικός τε καὶ ἑβδομαδικός ἐστιν, ὡς φησὶν Ὀρφεύς ... 24a καὶ τὸ ἀθῆλυτον τῆς ἑπτάδος ὑμνηται καὶ τὸ ἐκ μόνῃς εἶναι μονάδος, καὶ ὅτι μάλιστα τῆς Ἀθηνᾶς εἰκὼν ἡ μονὰς, ἡ τρίτη καὶ ἡ ἑπτὰς· ἢ μὲν ὡς νοεράς καὶ πρὸς ἑαυτὴν καὶ τὴν μονάδα ἐπεστραμμένης, ἢ δὲ ὡς ἀπὸ μόνου τοῦ πατρὸς προελθούσης.

ἔχει ἰδιότητες ἄρρενος καὶ θήλεος. Ἐπειδὴ δὲ ἀπόρροια τῆς ὑπερτάτης σοφίας εἶναι ὁ παγκόσμιος νόμος, θεωρεῖται ὅτι ὁ νόμος ἐκφράζεται ἀπὸ τὴν ἐπτάδα.

7. Ἐννεὰς [καὶ Ὀκτάς].

Κατὰ τὸν Ἰάμβλιχον «ὁ Ὀρφεὺς καὶ ὁ Πυθαγόρας ὠνόμαζαν τὴν ἐννεάδα Κουρήτιδα, ὡς ἀφιερωμένην στοὺς Κούρητες, ἐπειδὴ συνίσταται ἀπὸ τρεῖς τριάδες, ἡ Κόρην γὰρ τὸν ἴδιο λόγον.»⁴⁴⁰

Αὐτὸ σημαίνει, ὅτι ἡ δημιουργικὴ τριάδα λαμβανομένη τρεῖς φορές τελεῖ μίαν δημιουργία, ποὺ συμβολίζεται μὲ τὸν ἀριθμὸ ἐννεά. Ἐπειδὴ δὲ ἡ διαδικασία παραγωγῆς εἶναι δυναμικὴ, ἡ ἐννεὰς ὑπῆρξε συγχρόνως μὲ τὴν τριάδα. Τοῦτο φανερώνει ὅτι στὸ νοητὸ ἐπίπεδο ἡ πνευματικὴ δημιουργία δὲν συντελεῖται ἐν χώρῳ καὶ χρόνῳ.

Οἱ Κούρητες, στοὺς ὁποίους ἦταν ἀφιερωμένη ἡ ἐννεὰς, ἦταν ἐκεῖνοι ποὺ φύλαγαν τὸν Δία στὸ σπήλαιον, ὅταν γεννήθηκε. Κατὰ τὸν Πρόκλον οἱ Κούρητες εἶχαν γεννηθῆ ἀπὸ τὴν Ρέα καὶ παρέστεκαν στὸν Δία καὶ χόρευαν γύρω του· ἀνάμεσα στοὺς νοεροὺς θεοὺς ἡ τάξη τῶν Κουρήτων ἦταν ἡ πρώτη ποὺ ἔλαβε ὑπόσταση. Ἀνάλογοι πρὸς τοὺς Κούρητες ἦταν οἱ Κορύβαντες ποὺ φρουροῦσαν ἀπὸ παντοῦ τὴν Κόρην (Περσεφόνη). Γι' αὐτὸ ὁ Πυθαγόρας ὀνομάζει τὴν ἐννεάδα καὶ Κόρην.⁴⁴¹

Ἡ ὀκτάς ὅμως δὲν ἀποτελεῖ δημιουργία, γιατί προκύπτει ἀπὸ τὸ 2³ (τὸ δύο στὴν τρίτη δύναμη), ἀλλὰ μίαν δημιουργικὴ ἐκδήλωση τοῦ θήλεος ποὺ διασφαλίζει τὸν σκοπὸ τῆς δημιουργίας καὶ καλεῖται Ἀσφάλειος Ποσειδῶν ἀπὸ τὸν Πυθαγόρα. Ἀλλὰ ὁ Ποσειδῶν καὶ ὁ Πλούτων δὲν ἐκφράζουν παρὰ τὴν κυριαρχία τοῦ Διὸς στὴν θάλασσα καὶ τὸν Ἄδη· γι' αὐτὸ ὁ Πλούτων ἀποκαλεῖται «Ζεὺς χθόνιος».⁴⁴² Ὑπάρχει δὲ ἓνα σπάνιο μετάλλιο ποὺ εἰκονίζει τὸν Πλούτωνα μὲ τρί-

440. Ἰάμβλιχ. Θεολογ. Ἀριθμητ. IX 59 (OF 314): Κουρήτιδα δὲ ἰδίως καὶ Ὀρφεὺς καὶ Πυθαγόρας αὐτὴν τὴν ἐννεάδα ἐκάλουν ἅτε Κουρήτων ἱερὰν ὑπάρχουσαν τριῶν τριμερῆ ἢ Κόρην γε, ἅπερ ἀμφοτέρω τριάδι ἐφηρμόσθη τρίς τοῦτο ἐχούση.

441. Πρόκλ. Θεολογ. Πλατ. VI 13 (OF 191): ἐπεὶ καὶ περιεστάναι λέγονται (οἱ Κούρητες) τῶν τῶν ὅλων δημιουργὸν καὶ περιχορεύειν ἀπὸ τῆς Ῥέας ἀναφανέντες. ἐν μὲν οὖν τοῖς νοεροῖς θεοῖς ἡ Κουρητικὴ τάξις ἡ πρωτίστη τὴν ὑπόστασιν ἔλαχεν. ἀνάλογον δὲ τοῖς ἐκεῖ Κούρησιν ἢ τῶν Κορυβάντων προβαίνουσα τῆ Κόρη καὶ φρουροῦσα πανταχόθεν αὐτήν.

442. OH 18,3.

αινα, ἀετὸ καὶ τὸν Κέρβερο στὰ πόδια του· εἶναι ὁ τριαδικὸς θεός, ἀφοῦ ὁ ἀετὸς εἶναι σύμβολο τοῦ Διός, ἡ τρίαινα τοῦ Ποσειδῶνος καὶ ὁ Κέρβερος τοῦ Ἄδου.

8. Δεκάς

Ὁ Συριανὸς παραθέτει τὸ μέρος τοῦ «Εἰς ἀριθμὸν Ὀρφικοῦ ὕμνου», τὸ ὁποῖο ἀναφέρεται στὴν δεκάδα καὶ τὴν σχέση της μετὰ τὴν μονάδα καὶ τὴν τετράδα, καὶ λέγει τὰ ἑξῆς:

«Ἀπὸ τὸ ἄδυτο τῆς ἀμίαντης μονάδος μπορεῖ κανεὶς νὰ φθάσῃ
στὴν πανίερη τετράδα, ἡ ὁποία γέννησε τὴν μητέρα
τῶν πάντων
ποῦ δέχεται τὰ πάντα, τὴν σεβαστὴ ποῦ ἔθεσε ὅρια
περὶ τὰ πάντα,
τὴν ἀμετάτρεπτη καὶ ἀκαταπόνητη· δεκάδα ἱερὴ ἀπο-
καλοῦν αὐτὴν
καὶ οἱ ἀθάνατοι θεοὶ καὶ οἱ γεννημένοι στὴν γῆ ἄνθρω-
ποι.»⁴⁴³

Ἡ δημιουργικὴ δύναμη τοῦ ἐννέα, ποῦ εἶναι τὸ τέλος τῆς πρώτης δημιουργίας, ἐκφράζεται τελειωμένη στὸν δέκα. Μετὰ τὴν δεκάδα φανερώνεται ὁλόκληρη ἡ δημιουργία, γι' αὐτὸ λέγεται ὅτι ἡ δύναμη τῆς δεκάδος εἶναι μεγάλη καὶ κατορθώνει καὶ ἐκτελεῖ τὰ πάντα καὶ στὸν θεῖο καὶ τὸν οὐράνιο καὶ τὸν ἀνθρώπινο βίο· χωρὶς αὐτὴν δέ, τὰ πάντα θὰ ἦταν ἄπειρα, ἄδηλα καὶ ἀόρατα.⁴⁴⁴ Γι' αὐτὸ οἱ Πυθαγόρειοι τὴν ὠνόμαζαν Κόσμον, Οὐρανόν, Πᾶνα, Εἰμαρμένην, Αἰῶνα, Κράτος, Πίστιν, Ἀνάγκην, Ἄτλαντα, Ἀκάμαντα, Φάνητα καὶ Ἥλιον.⁴⁴⁵

Ἡ σχέση τῆς δεκάδος μετὰ τὴν τετράδα φαίνεται καὶ ἀπὸ τὸν ὕμνο στὸν ἀριθμὸ, ὅπου λέγεται ὅτι ἡ τετράς γέννησε τὴν δεκάδα, καὶ ἀπὸ τὸ ὅτι ὁ ἀριθμὸς δέκα λεγόταν «τετρόμματος καὶ τετραπρόσωπος», δηλαδὴ εἶχε τέσσερα μάτια

443. Συριαν. εἰς Ἀριστοτ. *Μεταφυσ.* Μ 4, 1078b12 (OF 315): μονάδος ἐκ κευθμῶνος ἀκηράτου, ἔστ' ἂν ἴκηται/ τετράδ' ἐπὶ ζαθήην, ἡ δὴ τέκε μητέρα πάντων/ πανδεχέα, πρέσβειραν, ὅρον περὶ πᾶσι τεθεῖσαν,/ ἄτροπον ἀκαμάτην· δεκάδα κλείουσί μιν ἀγνήν/ ἀθάνατοί τε θεοὶ καὶ γηγενέες ἄνθρωποι.

444. Philol. Fr. 11 (Diels I³ 313,5) (OF 315): μεγάλα γὰρ καὶ παντελής καὶ παντοεργὸς καὶ θεῖω καὶ οὐρανίω βίω καὶ ἀνθρωπίνω ἀρχὰ καὶ ἀγεμῶν κοινωνοῦσα ... δύναμις καὶ τᾶς δεκάδος. ἄνευ δὲ ταύτας πάντ' ἄπειρα καὶ ἄδηλα καὶ ἀφανῆ.

445. Ἰαμβλίχ. *Θεολογ. Ἀριθμ.* IX 60 (OF 315).

446. Ἑρμείας εις Πλάτ. *Φαῖδρον* 244a (OF 76).

447. LS, λ. τετρακτύς: ναὶ μὰ τὸν ἀματέρᾳ ψυχῆ παραδόντα τετρακτύν,/ παγὰν ἀενάου φύσεως ριζώματ' ἔχουσιν.

448. Ἰωάν. Λυδοῦ *Περὶ μηνῶν* I 15 (OF 316): ὀρθῶς οὖν αὐτὴν ὁ Φιλόλαος δεκάδα προσηγόρευσεν ὡς δεκτικὴν τοῦ ἀπείρου, Ὀρφεὺς δὲ κλαδοῦχον (κλειδοῦχον Β), ἐξ ἧς ὡσεὶ κλάδοι τινὲς πάντες οἱ ἀριθμοὶ φύονται.

449. Πρόκλ. εις Πλάτ. *Πολιτ.* 614d (OF 316): τὴν μεγίστην θεὸν Ἑκάτην τὰ πέρατα τῶν ἐγκοσμίων συγκλείουσιν καὶ διὰ τοῦτο κληδοῦχον ἀποκαλουμένην τὰ δωδέκατά φησιν ὁ θεολόγος τοῦ κόσμου κληρώσασθαι.

450. OH 1·2,6 παντὸς κόσμου κλειδοῦχον ἄνασσαν.

451. LS, λ. Ἑκάτη: Βακχυλίδ. ἀπόσπ. 31(40) Ἑκάτα δαιδοφόρε, Νυκτὸς μεγαλοκόλποιο θύγατερ.

452. Ἰωάν. Διακόν. εις Ἡσιόδ. *Θεογον.* 411 (OF 204): εὐρίσχω δὲ τὸν αὐτὸν Ὀρφέα καὶ τὴν Τύχην Ἄρτεμιν προσαγορεύοντα, ἀλλὰ καὶ τὴν Σελήνην Ἑκάτην.

καὶ τέσσερα πρόσωπα.⁴⁴⁶ Αὐτὸ θυμίζει τὸ «τετραυγέα τετρακέρατον» ποὺ λεγόταν γιὰ τὸν Φάνητα, καὶ μὲ τοῦ ὁποῖου τὸ ὄνομα συμβολιζόταν πολλὲς φορὲς ἢ δεκάς.

Ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο προκύπτει ἡ δεκάς ἀπὸ τὴν τετράδα δὲν εἶναι ἄλλος ἀπὸ τὸ ἄθροισμα $1+2+3+4=10$, τὴν ἱερὴ «τετρακτύν» τῶν Πυθαγορείων, ἡ ὁποία εἶναι ὀρφικῆς προελεύσεως. Ἐπειδὴ λοιπὸν ἡ τετρακτὺς συμβολίζει τὴν δημιουργία, οἱ Πυθαγόρειοι τὴν θεωροῦσαν ρίζα καὶ πηγὴ κάθε δημιουργίας, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὸν ἱερώτατο ὄρκο τους⁴⁴⁷ μὲ τὸν ὁποῖο ἐπεκαλοῦντο τὸν Πυθαγόρα ποὺ τοὺς ἀπεκάλυψε καὶ ἐρμήνευσε τὴν ἱερὴ φύση τῆς τετρακτύος.

Ἡ σημασία τῆς δεκάδος εἶναι γνωστὴ, ὡς βάσεως τοῦ ἀριθμητικοῦ μας συστήματος. Φαίνεται δέ, ὅτι τὸ δεκαδικὸ σύστημα ἀκολουθοῦσαν καὶ οἱ Ὀρφικοί, γιὰτὶ λέγεται πὺς ὁ Ὀρφεὺς ὠνόμαξε τὴν δεκάδα «κλαδοῦχον», γιὰτὶ ὡς κλάδοι οἱ ἀριθμοὶ φυτρώνουν ἀπὸ αὐτὴν.⁴⁴⁸

9. Δωδεκάς. Ἑκάτη.

Ὁ Πρόκλος ἀναφέρει ὅτι κατὰ τὸν Ὀρφέα στὴν μεγάλη θεὰ Ἑκάτη, ἡ ὁποία ἐγκλείει τὰ πέρατα τῶν ἐγκοσμίων καὶ γι' αὐτὸ καλεῖται κληδοῦχος, κληρώθηκαν τὰ δωδέκατα τοῦ κόσμου.⁴⁴⁹

Στὸν ὕμνο τῆς Ἑκάτης ἀποκαλεῖται «οὐρανίη, χθονίη τε καὶ εἰναλίη»: αὐτὸ δείχνει τὴν κυριαρχία τῆς στὸν οὐρανό, τὴν γῆ καὶ τὴν θάλασσα, καὶ ἐρμηνεύει τὸ γιὰτὶ εἶναι «ἡ βασίλισσα ποὺ κρατεῖ τὰ κλειδιά ὄλου τοῦ κόσμου.»⁴⁵⁰ Ἄν ληφθῆ ὑπ' ὄψη, ὅτι ἡ Ἑκάτη παρουσιάζεται ἀπὸ τὸν Βακχυλίδην ὡς κόρη τῆς Νυκτὸς καὶ κρατεῖ δᾶδα,⁴⁵¹ ἀργότερα δὲ ταυτίζεται μὲ τὴν Ἄρτεμιν, συμπεραίνουμε ὅτι πρόκειται γιὰ τὴν ἀκτινοβόλο σελήνη.

Γράφεται ἐπίσης, ὅτι ὁ Ὀρφεὺς ἀποκαλεῖ Τύχην τὴν Ἄρτεμιν καὶ τὴν Σελήνην Ἑκάτην.⁴⁵² Ὁ Πρόκλος ἀναφέρει

ἐπίσης ὅτι ὁ Ὀρφεὺς ἀποκαλεῖ τὴν Ἄρτεμιν Ἐκάτην, συνδέοντας ἐπὶ πλέον τὴν Δήμητρα μετὰ τὴν Λητώ.⁴⁵³ Ἀνώνυμος δὲ σχολιαστὴς ἀναφέρει τὸ ὄρφικὸ ἀπόσπασμα «καὶ τότε λοιπὸν ἡ Δήμητρα γέννησε τὴν Ἐκάτην, ποῦ ἔχει εὐγενῆ πατέρα.»⁴⁵⁴

Στὸν ὕμνο της ἡ Ἐκάτη ἀποκαλεῖται καὶ «ταυροπόλος», δηλαδή ἐκείνη ἡ ὁποία ὀχεῖται ἐπάνω σὲ ἄρμα ποῦ σύρουں ταῦροι.⁴⁵⁵ Ἡ σελήνη ὅμως ἔχει ἄμεση σχέση μετὰ τὸν ταῦρο· εἶναι ἡ «ταυρόκερως μήνη», ἡ «ταυροφυής», ἡ «ταυρῶπις», ὅπου «ταῦρος μὲν ἡ σελήνη καὶ ὕψωμα σελήνης ὁ ταῦρος.»⁴⁵⁶

Ἀντίστοιχα, στὴν Ἰνδικὴ Sama Veda ὁ ὕμνος στὴν σελήνη λέγει: «Τότε ἀναγνώρισαν ξαφνικὰ τὸ ὄνομα τοῦ ταύρου τοῦ δημιουργοῦ, ἐκεῖ στὸν οἶκο τῆς σελήνης», ὅπου γινόταν ἡ ἐαρινὴ ἰσημερία κατὰ τὴν ἐποχὴ τοῦ Ὀρφέως. Καὶ οἶκος μὲν τῆς σελήνης θεωρεῖται ὁ Ταῦρος· αὐτὴ ὅμως δὲν παύει νὰ διατρέχει καὶ τοὺς δώδεκα ζωδιακοὺς ἀστερισμοὺς, τὰ δωδέκατα τοῦ κόσμου, ἀφοῦ ὁ Ζωδιακὸς εἰκονίζει συμβολικὰ τὸν κόσμο.

Ἐπομένως, τὸ ἀπόσπασμα αὐτὸ γιὰ τὴν Ἐκάτη δὲν ἀναφέρεται στὸ πῶς προκύπτει νοητὰ ὁ ἀριθμὸς δώδεκα ἀπὸ τὴν μονάδα, ἀφοῦ ἡ δεκάς περιέβαλε μετὰ ὄριο τὰ πάντα, ἀλλὰ στὴν φυσικὴ κίνηση τῆς σελήνης διὰ μέσου τῶν δώδεκα ζωδιακῶν ἀστερισμῶν.

453. Πρόκλ. εἰς Πλάτ. Κρατύλ. 406b (OF 188): ὅτι δὲ πολλὴ τῆς Ἀρτέμιδος καὶ ἡ πρὸς τὴν ἐγκόσμιον Ἐκάτην ἔνωσις καὶ ἡ πρὸς τὴν Κόρην, φανερόν τοῖς καὶ ὀλίγα τῷ Ὀρφεῖ παραβεβληκόσιν, ἐξ ὧν δῆλον, ὅτι καὶ ἡ Λητώ περιέχεται ἐν τῇ Δήμητρει τῇ καὶ τὴν Κόρην ὑποστησάση τῷ Διὶ καὶ τὴν ἐγκόσμιον Ἐκάτην, ἐπεὶ καὶ τὴν Ἄρτεμιν Ἐκάτην Ὀρφεὺς κέκληκεν· ἢ δ' ἄρα δι' Ἐκάτη παιδὸς μέλη αὔθι λιπούσα/ Λητοῦς εὐπλοκάμοιο κόρη προσεβήσατ' Ὀλυμπον· ὥστ' οὐδὲν θαυμαστόν, εἰ καὶ τὴν ἐν τῇ Κόρῃ Ἄρτεμιν Ἐκάτην ἐν ἄλλοις κέκληκαμεν.

454. Σχόλ. εἰς Ἀπολλων. Ροδ. Ἀργοναυτ. III 467 (OF 41): καὶ τότε δὴ Ἐκάτην Δηῶ τέκεν εὐπατέρειαν.

455. OH 1,6.

456. OH 9,2 ταυρόκερως μήνη. Orphica (Abel): Μαγικ. ὕμν. 5,32 ταυροφυής, ταυρῶπις. Πορφυρ. Περὶ ἀντροῦ νυμφῶν 18: ταῦρος μὲν ἡ σελήνη καὶ ὕψωμα σελήνης ὁ ταῦρος.

Νέα στοιχεῖα περὶ τῆς χρονολογήσεως τῶν ὄρφικῶν ἀντιλήψεων

1. Γενικά

Σχετικὰ μὲ τὴν χρονολόγησιν τῆς Ὀρφικῆς θεογονίας, ὁ Guthrie ἐκφράζει τὴν ἀποψη ὅτι ἂν ὄχι τὰ ποιήματα, οἱ ἰδέ-
ες τῶν μύθων τῆς εἶναι ἀρχαιότερες ἀπὸ τὸν Ὅμηρον καὶ τὸν
Ἡσίοδο. Ἡ χρονολόγησίς τῆς ὁμῶς περιορίζεται στὸ νὰ εἶναι
χρονολόγησι συλλογῆς μᾶλλον παρὰ συνθέσεως, καὶ αὐτὸ
μειώνει τὴν σπουδαιότητα τοῦ ἐρωτήματος σχετικὰ μὲ τὴν
ἀρχαιότητά τῆς. Ἐν τούτοις εἶναι σημαντικὸ τὸ νὰ ἐξετάζη
κανεὶς ξεχωριστὰ κάθε μορφή πού ἐμφανίζεται στὴν θεογο-
νία, π.χ. τὸν Χρόνον Ἡρακλῆ, καὶ νὰ βγάζη κάποιον συμπέ-
ρασμα γιὰ τὸ πότε ὑπεισῆλθε σ' αὐτή. Θεωρεῖ ἐπίσης, ὅτι οἱ
ραψωδίες ἀποτελοῦν συλλογὴ παραδόσεων διαφόρων ἐποχῶν
καὶ θέτει τὸ ἐρώτημα, κατὰ πόσον οἱ ραψωδίες πού εἶχε
ὑπ' ὄψιν του ὁ Πλάτων εἶναι ἴδιες μὲ ἐκεῖνες πού γνώριζαν
οἱ νεοπλατωνικοί· δηλαδὴ κατὰ πόσον παρέμειναν ἀναλλοί-
ωτες σ' αὐτὸ τὸ διάστημα, ἀφοῦ ὁ Πλάτων θεωρεῖ πατέρα
τῶν θεῶν τὸν Ὠκεανόν, ἀντίθετα μὲ τὶς ραψωδίες.⁴⁵⁷

Ἡ παρατήρησις τοῦ Guthrie γιὰ τὴν ἐξέτασιν τῶν μορφῶν
πού ἐμφανίζονται στὴν Ὀρφικὴ θεογονία, καὶ εἰδικὰ τοῦ
Χρόνου Ἡρακλέους, ἔχει ἰδιαίτερη βαρύτητα γιὰ τὴν ἀστρο-
νομικὴ χρονολόγησιν τῶν μύθων τῆς. Ἡ διερεύνησις πού θὰ
κάνουμε μὲ βάση τὶς μορφές τοῦ Χρόνου (Ἡρακλέους), τοῦ

457. Guthrie (1935) 72-3, 102-4.

Φάνητος καὶ δύο στίχους ἀπὸ τὸν ὕμνο τῆς Δήμητρος Ἐλευσινίας, ὁδηγεῖ τελικὰ στὴν ἐνίσχυση τῶν συμπερασμάτων τοῦ Κ. Χασάπη σχετικὰ μὲ τὴν χρονολόγησι τῶν ὄρφικῶν ιδεῶν καὶ τῆς Ἑλληνικῆς ἀστρονομίας, δηλαδὴ ἀνάγονται στὰ μέσα τῆς Β' χιλιετίας π.Χ.

2. Ἡ χρονολόγησι τῶν ιδεῶν τῶν Ὀρφικῶν ὕμνων ἀπὸ τὸν Κ. Χασάπη.

Ὡς γνωστόν, τὰ Ὀρφικὰ κείμενα καταγράφηκαν τὸν 5' αἰῶνα π.Χ., ἐπὶ τυράννου τῶν Ἀθηνῶν Ἰππάρχου. Τὸ γεγονός ὅτι ἡ καταγραφή τους ἔγινε τότε, δὲν σημαίνει ὅτι καὶ οἱ ιδέες ποὺ ὑπάρχουν σ' αὐτὰ χρονολογοῦνται ἀπὸ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη. Βάσει τῶν ἀστρονομικῶν ἐνδείξεων ποὺ ὑπάρχουν στοὺς Ὀρφικοὺς ὕμνους, τίς ὁποῖες ἐξήτασε ὁ Κ. Χασάπης στὴν διατριβή του, συνεπέρανε ὅτι οἱ ιδέες ποὺ ὑπάρχουν στὰ Ὀρφικὰ κείμενα εἶναι κατὰ μίαν χιλιετία ἀρχαιότερες ἀπὸ τὸν χρόνον τῆς ἐπίσημης καταγραφῆς τῶν κειμένων. Αὐτὴ ἡ χρονολόγησι τῶν ιδεῶν τῶν Ὀρφικῶν εἶναι ἡ πρώτη παγκοσμίως ποὺ ἔγινε μὲ βάση τὰ ἀστρονομικὰ δεδομένα, τὰ ὁποῖα ὑπάρχουν μέσα στοὺς ὕμνους.⁴⁵⁸

458. Χασάπης (1967) 75-80.

Τὰ δεδομένα αὐτὰ εἶναι τὰ ἐξῆς δύο: α') ἡ ἰσότητι τῶν ἐποχῶν χειμῶνος καὶ θέρους, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὸν στίχο «μίξας χειμῶνος θέρεός τ' ἴσον ἀμφοτέροισιν» τοῦ ὕμνου τοῦ Ἀπόλλωνος,⁴⁵⁹ καὶ β') ἡ ἐαρινὴ ἰσημερία στὸν ἀστερισμὸ τοῦ Ταύρου, τὴν ὁποῖα ὑποδηλοῦν οἱ στίχοι «ἦ λῖς ταυροφόνος ἱερότροχον ἄρμα τιταίνει» τοῦ ὕμνου τῆς Ρέας,⁴⁶⁰ καὶ «ταυροφόνων ζεύξασα ταχύδρομον ἄρμα λεόντων» τοῦ ὕμνου τῆς Μητρὸς τῶν θεῶν.⁴⁶¹

459. ΟΗ 34,21.

460. ΟΗ 14,2.

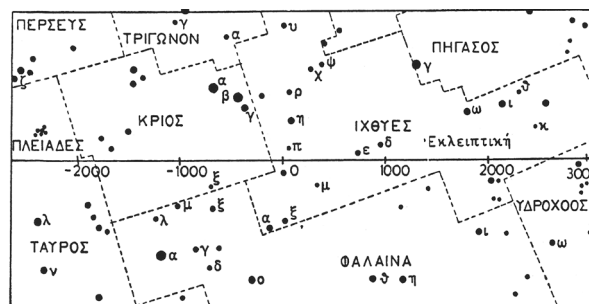
461. ΟΗ 27,3.

Ὡς γνωστόν, οἱ ἐποχὲς εἶναι σήμερα ἄνιστες. Ἡ σειρά τους κατὰ ἐλαττουμένη χρονικὴ διάρκειά εἶναι: θέρος, ἀνοιξη, φθινόπωρο καὶ χειμῶν. Ἡ ἀνισότητι αὐτὴ δὲν εἶναι κάτι ποὺ παραμένει σταθερό. Οἱ ἐποχὲς διαρκῶς μεταβάλλονται σὲ

διάρκεια, λόγω τῆς ἐτησίας γωνιακῆς κινήσεως τοῦ ἄξονος τῶν ἀψίδων τῆς γηίνης τροχιᾶς κατὰ $11,7''$ τοῦ τόξου καὶ τῆς μεταπτώσεως τῶν ἰσημεριῶν κατὰ $50,2''$ τοῦ τόξου ἐτησίως, ἡ ὁποία συντελεῖται κατ' ἀντίθετη κατεύθυνση ὡς πρὸς τὴν προηγουμένη. Δηλαδή, ἡ ἐτησία μεταβολὴ τῆς γωνίας ποῦ σχηματίζουν ὁ ἄξων τῶν ἀψίδων καὶ ἡ γραμμὴ τῶν τροπῶν εἶναι $61,9''$ τοῦ τόξου. Βάσει αὐτῆς τῆς ἐτησίας μεταβολῆς εὐρίσκεται ὅτι οἱ ἐποχὲς χειμῶνος καὶ θέρους ἦταν ἴσες μεταξύ τους τὰ ἔτη 1366 π.Χ. καὶ 11835 π.Χ. Ἀπὸ τὶς δύο χρονολογίες λαμβάνεται ὑπ' ὄψη ἡ πρώτη, γιατί ἡ δεύτερη ἀναφέρεται σὲ ἐξαιρετικὰ μακρινὸ παρελθόν, ὅπου δὲν ἴσχυε ἡ δεύτερη συνθήκη.

Τὸ δεύτερο στοιχεῖο, ὅτι ἡ ἐαρινὴ ἰσημερία συνέβαινε στὸν ἀστερισμὸ τοῦ Ταύρου, ἔπεται ἀπὸ τοὺς ὕμνους τῆς Ρέας καὶ τῆς Μητρὸς τῶν θεῶν. Τὸ τετράορον ἄρμα ποῦ ἀναφέρεται, δὲν εἶναι παρὰ τὸ ἄρμα τῶν τεσσάρων ἐποχῶν ποῦ ὀδηγεῖ ἡ γῆ, καθὼς κινεῖται στὴν τροχιά της. Ὁ λέων ὁ ταυροφόνος, ὁ ὁποῖος σέρνει τὸ ἄρμα, εἶναι ὁ ἀστερισμὸς τοῦ Λέοντος, ὅπου εὐρισκόταν ὁ ἥλιος στὸ θερινὸ ἡλιοστάσιο, ἔχοντας τὸ μεγαλύτερο μεσημβρινὸ ὕψος τοῦ ἀπὸ τὸν ὀρίζοντα, καὶ ἐπομένως τὴν μεγαλύτερη ἰσχύ του. Ὁ φονευόμενος ταῦρος εἶναι ὁ ἀστερισμὸς τοῦ Ταύρου, στὸν ὁποῖο ἐλάμβανε χώρα ἡ ἐαρινὴ ἰσημερία· δηλαδή, ὁ Ταῦρος ἦταν ὁ «φύλακας» τοῦ ἐαρινοῦ σημείου.

Ἐπειδὴ τὸ ἐαρινὸ σημεῖο μετατίθεται κατὰ $50,2''$ τοῦ τόξου ἐτησίως (μετάπτωση τῶν ἰσημεριῶν), διατρέχει τὸν ζωδιακὸ κύκλο σὲ 25800 χρόνια· εὐρίσκεται λοιπόν, ὅτι ἡ ἐαρινὴ ἰσημερία συνέβαινε στὸν ἀστερισμὸ τοῦ Ταύρου ἀπὸ τὸ 3629 π.Χ. ἕως τὸ 1841 π.Χ. Ἀπὸ τὸ 1841 π.Χ. ἕως τὸ 1382 π.Χ. ἡ ἐαρινὴ ἰσημερία γινόταν σὲ περιοχὴ τοῦ οὐρανοῦ κενὴ ἀπὸ ἀστέρες λαμπροτέρους τοῦ 5ου ὀπτικοῦ μεγέθους. Μόλις τὸ ἔτος 1382 π.Χ. ἡ ἐαρινὴ ἰσημερία ἔφθασε στὸν ἀμυδρὸ ἀστέρα δ Κριοῦ (δ Arietis), ὀπτικοῦ μεγέθους 4,5· δηλαδή, μπορεῖ νὰ θεωρηθῆ ὅτι ἕως τότε ἡ ἰσημερία γινόταν ἀκόμη

Μετάπτωση τοῦ ἐαρινοῦ ἰσημερινοῦ σημείου ἀπὸ τὸ 3000 π.Χ. ἕως τὸ 3000 μ.Χ.

462. Χασάπης (1967) 80.

463. Δαμασκ. *Περὶ ἀρχῶν* 123b (OF 54): δράκοντα δὲ εἶναι κεφαλὰς ἔχοντα προσπεφυκυίας ταύρου καὶ λέοντος, ἐν μέσῳ δὲ θεοῦ πρόσωπον, ἔχειν δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ὤμων πτερά, ὠνομάσθαι δὲ Χρόνον ἀγήραον καὶ Ἡρακλῆα αὐτόν.

464. Ἀθηναγόρου Ὑπὲρ χριστιανῶν 18 καὶ 20 (OF 57, OF 58): ἐγεννήθη ζῶον δράκων προσπεφυκυῖαν ἔχων κεφαλὴν λέοντος καὶ ἄλλην ταύρου, διὰ μέσου δὲ αὐτῶν θεοῦ πρόσωπον, ὄνομα Ἡρακλῆς καὶ Χρόνος ... (Ἡρακλῆς) θεὸς καὶ λέων καὶ δράκων ἐλικτός.

465. Δαμασκίου *Περὶ ἀρχῶν* 123b (OF 54): θεὸν δισώματον, πτέρυγας ἐπὶ ὤμων ἔχοντα χρυσᾶς, ὃς μὲν ταῖς λαγύσι προσπεφυκυίας εἶχε ταύρων κεφαλὰς, ἐπὶ δὲ τῆς κεφαλῆς δράκοντα πελώριον παντοδαπαῖς μορφαῖς θηρίων ἰνδαλλόμενον.

466. OH 6·1,3,2: χρυσῆσιν ἀγαλλόμενον πτερύγεσιν.

στὸν ἀστερισμὸ τοῦ Ταύρου. Στὰ μέσα αὐτοῦ τοῦ χρονικοῦ διαστήματος (1841 π.Χ. – 1382 π.Χ.), καὶ μάλιστα περὶ τὸ 1600 π.Χ., οἱ ἐποχὲς χειμῶνος καὶ θέρους δὲν διέφεραν περὶσσότερο ἀπὸ 6 ὥρες· δηλαδὴ πρακτικῶς ἦταν ἴσες. Ἐπομένως, οἱ ἰδέες τῶν Ὀρφικῶν ὕμνων ἀνάγονται στὴν περίοδο περὶ τὸ 1600 π.Χ.⁴⁶²

3. Ἡ μορφή τοῦ Χρόνου ἢ Ἡρακλέους.

Κατὰ τὸν Δαμάσκιον, ἡ τρίτη ἀρχὴ ποὺ γεννήθηκε ἀπὸ τὸ ὕδωρ καὶ τὴν γῆ ἦταν δράκων μὲ θεοῦ πρόσωπο καὶ ἐπὶ πλέον μὲ φυτρωμένες κεφαλὰς λέοντος καὶ ταύρου, εἶχε στοὺς ὤμους πτερὰ καὶ ὠνομαζόταν Χρόνος ἀγέραστος καὶ Ἡρακλῆς.⁴⁶³ Ὁ Ἀθηναγόρας λέγει ἐπίσης, ὅτι ἀπὸ τὸ ὕδωρ καὶ τὴν ἰλὺν γεννήθηκε δράκων μὲ ἐπὶ πλέον φυτρωμένες κεφαλὰς λέοντος καὶ ταύρου, ἀνάμεσά τους δὲ θεοῦ πρόσωπο, ποὺ λεγόταν Ἡρακλῆς καὶ Χρόνος. Ἀναφέρει ἐπίσης, ὅτι ὁ Ἡρακλῆς ἦταν θεὸς καὶ λέων καὶ δράκων συνεστραμμένος.⁴⁶⁴

4. Ἡ μορφή τοῦ Πρωτογόνου (ἢ Φάνητος, Ἡρικεπαίου).

Ὁ Δαμάσκιος ἀναφέρει ὡς τρίτη νοητὴ τριάδα ἐκείνην ποὺ ἀποτελοῦν τὸ Ὄν, ἡ δυάδα τῶν φύσεων ἄρρενος καὶ θηλείας ποὺ ἔφερε μέσα του, καὶ κάποιος «θεὸς δισώματος ποὺ εἶχε χρυσὲς φτεροῦγες στοὺς ὤμους του καὶ φυτρωμένες στίς λαγόνες του κεφαλὰς ταύρων, ἐπάνω δὲ στὴν κεφαλὴ εἶχε πελώριο δράκοντα ποὺ ἄλλαζε παντὸς εἶδους μορφὲς θηρίων,⁴⁶⁵ τὸν ὁποῖο ἀποκαλοῦν Πρωτόγονο, Δία, Πᾶνα. Ἐξ ἄλλου στὸν ὕμνο του ὁ Πρωτόγονος παρουσιάζεται ὡς «διφυῆς» καὶ μὲ πρόσωπο ταύρου (ταυρωπός)· χαίρεται δὲ μὲ τὶς χρυσὲς φτεροῦγες του.⁴⁶⁶ Κατὰ τὸν Πρόκλον ὁ Ὀρφεὺς θεωρεῖ ὅτι ὁ Φάνης φέρει κεφαλὰς «κριοῦ, ταύρου, ὄφεως καὶ χαρωποῦ λέοντος»· τὸ ἴδιο ἀναφέρει καὶ γιὰ τὸν Ἡρικε-

παῖτο, δηλαδή ὅτι ὁ Ὀρφεύς «τοῦ ἀποδίδει κεφαλὰς κριοῦ, ταύρου, λέοντος καὶ δράκοντος.»⁴⁶⁷

5. Ὁ Ἥλιος.

Κατὰ τὸν Ὀρφέα, ὁ Φάνης ἔθεσε φύλακα τῶν πάντων τὸν ἥλιο καὶ τὸν διέταξε νὰ βασιλεύῃ αὐτὸς ἐπάνω σὲ ὅλα.⁴⁶⁸ Ἀπὸ διάφορα ἀποσπάσματα ὁμοῦ φαίνεται, ὅτι ὁ Φάνης ταυτίζεται μὲ τὸν Ἥλιο. Ἐνα ἀπὸ αὐτὰ λέγει:

«Ἄκουσε σὺ ποῦ τῆς ἀπόμακρης δίνης τὸν κύκλο πού
ἀκτινοβολεῖ ἐλικοειδῶς
καὶ μᾶς περιβάλλει μὲ οὐράνιες τροχιὰς αἰώνια περι-
στρέφεις,
λαμπρὸ Ζεῦ, Διόνυσε, πατέρα θαλάσσης, πατέρα γῆς,
Ἥλιε ποῦ γέννησες τὰ πάντα, ἀπαστράπτων Πᾶν, πού
χρυσολάμπεις.»⁴⁶⁹

Ἀλλὰ κατὰ τὸν Πρόκλον, «ὁ Διόνυσος καὶ Φάνης καὶ Ἡρικεπαῖος συνεχῶς ὀνομάζονται»⁴⁷⁰ καὶ μάλιστα, «ὁ μὲν ἥλιος τὴν ὁμοιότητα τὴν πρὸς τὸν Φάνητα διασώζει, ἡ δὲ σελήνη τὴν πρὸς τὴν Νύκτα.»⁴⁷¹ Ἐξ ἄλλου, ὁ Ἥλιος ἔχει ἐπίσης φτεροῦγες⁴⁷² ὅπως ὁ Φάνης.⁴⁷³ Ἄς σημειωθῇ ἐπὶ πλέον, ὅτι ἡ ἔκφραση «ἐλικαυγῆς κύκλος», δηλαδή κύκλος πού λάμπει ἐλικοειδῶς, σημαίνει τὴν φαινομένη ἐλικοειδῆ κίνηση τοῦ ἡλίου, ὡς συνισταμένη τῆς ἡμερησίας καὶ τῆς ἐτησίας κινήσεώς του, ὅπως τὸ ἐπίθετο «κυκλοέλικτος» στὸν ὕμνο τοῦ Ἥλιου.

6. Ὁ Φάνης στὸ ἀνάγλυφο τῆς Μοδένας.

Ἀπὸ τὴν περιγραφή τῶν μορφῶν τοῦ Χρόνου ἢ Ἡρακλέους καὶ τοῦ Φάνητος ἢ Πρωτογόνου ἢ Ἡρικεπαίου πού δώσαμε, ἀποδεικνύεται ὅτι ὁ Χρόνος ἢ Ἡρακλῆς ταυτίζεται μὲ τὸν

467. Πρόκλ. εἰς Πλάτ. *Τίμαιον* 30c.d (OF 79, OF 81): κρίας, ταυρείους, ὄφιους, χαροποῦ τε λέοντος ... κριοῦ καὶ ταύρου καὶ λέοντος καὶ δράκοντος αὐτῶ περιτιθεῖς κεφαλὰς.

468. Πρόκλ. εἰς Πλάτ. *Τίμαιον* 41c (OF 96): τοῦτον (Ἥλιον) γὰρ ἐπέστησε τοῖς ὅλοις ὁ δημιουργός (Φάνης)· «καὶ φύλακ' αὐτὸν ἔτευξε κελευσέ τε πᾶσιν ἀνάσσειν», ὡς φησιν Ὀρφεύς.

469. Macrobius *Saturnalia* I 23,21 (OF 236): κέκλυθι τηλεπόρου δίνης ἐλικαυγέα κύκλον/ οὐρανίαις στροφάλιξι περιδρομον αἰὲν ἐλίσσων,/ ἀγλαὲ Ζεῦ, Διόνυσε, πάτερ πόντου, πάτερ αἴης,/ Ἥλιε παγγενέτορ, Πᾶν αἰόλε, χρυσεοφεγγής.

470. Πρόκλ. εἰς Πλάτ. *Τίμαιον* 29a.b (OF 85).

471. Πρόκλ. εἰς Πλάτ. *Τίμαιον* E προοίμ. III 169 (OF 104).

472. Πρβλ. Cod. Monac. 70 (Cat. Cod. Astrol. Gr., VIII 2, 156, 6) (OF 62): ὀρκίζω σε Ἥλιε ... καὶ εἰς τὰς ἀκτῖνάς σου καὶ εἰς τὰς πτέρυγας σου.

473. Βλ. σελ. 62.

Φάνητα, κατὰ τοὺς Ὀρφικούς. Τὸ ἴδιο συμπέρασμα ἐξαγεται καὶ ἀπὸ τὸ ὅτι ὁ Ἥλιος ταυτίζεται τόσο μὲ τὸν Ἡρακλῆ, ὅσο καὶ μὲ τὸν Διόνυσο (Φάνητα)· ἐπομένως, Ἡρακλῆς καὶ Φάνης εἶναι τὸ ἴδιο. Ἄς σημειωθῇ ὅμως, ὅτι οἱ μορφές αὐτὲς ταυτίζονται, ὅταν γίνεται ἀναφορὰ στὸν ἥλιο ὡς φυσικὸ σῶμα, ἢ κίνηση τοῦ ὁποῖου παρέχει τὴν μονάδα μετρήσεως τοῦ χρόνου.

Χαρακτηριστικὴ ἀπόδειξη αὐτοῦ ἀποτελεῖ καὶ τὸ περίφημο ἀνάγλυφο τοῦ μουσείου τῆς Μοδένας, πού εἰκονίζει τὸν Ὀρφικὸ Φάνητα μὲ ἡλιοτροπικὰ καὶ πανθεϊστικὰ ἐμβλήματα: Ὁ κόσμος σὰν ζώνη ἑλλειπτικῆ, πού ὑποδηλοῖ τὸ σχῆμα τοῦ Ὡοῦ, μὲ τὰ σημεῖα τοῦ Ζωδιακοῦ. Ἐπάνω καὶ κάτω φαίνονται τὰ δύο ἡμίση τοῦ κοσμογονικοῦ Ὡοῦ, ἀπὸ τὰ ὁποῖα γεννήθηκαν ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ. Ἀνάμεσά τους εὐρίσκεται ὁ Φάνης, μὲ πρόσωπο θεοῦ (ἀνθρωπομορφισμὸς) καὶ φτερωτὸς ὡς Πρωτόγονος καὶ Ἔρως. Ἡ κεφαλὴ του ἀκτινοβολεῖ φλόγες, ὅπως τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τοῦ Ἥλιου, καὶ πίσω ἀπὸ τοὺς ὤμους του ξεχωρίζει τὸ ἔμβλημα τῆς σελήνης. Ἐπάνω ἀπὸ τὴν κεφαλὴ καὶ γύρω ἀπὸ τὸ σῶμα τοῦ Φάνητος ἐλίσσεται ὁ ὄφις δράκων (Χρόνος καὶ Πρωτόγονος) καὶ στὴν μέση του ὑπάρχουν κεφαλὲς λέοντος, κριοῦ καὶ τράγου. Στὸ ἀριστερὸ χέρι του κρατεῖ σκῆπτρο ὡς βασιλεὺς τοῦ κόσμου (Φάνης καὶ Ἡρικεπαῖος) καὶ στὸ δεξιὸ τὸν κεραυνὸ ὡς Ζεὺς· εἶναι δὲ τραγοπόδαρος ὡς Πᾶν (θεὸς τοῦ σύμπαντος). Ἐξω ἀπὸ τὸν Ζωδιακὸ, στὶς τέσσερις γωνίες τοῦ ἀναγλύφου, ὑπάρχουν οἱ κεφαλὲς τῶν τεσσάρων ἀνέμων, οἱ ὁποῖοι συμβολίζουν τὰ τέσσερα πρῶτα κοσμογονικὰ στοιχεῖα, σύμφωνα μὲ τὴν ἀντιστοιχία πού ὑπάρχει ἀνάμεσα σὲ αὐτὰ καὶ στὰ τέσσερα σημεῖα τοῦ ὀρίζοντος. Στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ἀναγλύφου ὑπάρχει σβησμένη ἐπιγραφή E]YPHROSY[NE ET] FELIX καὶ ἀπὸ κάτω FELIX PATER.

Ὁ τόπος προελεύσεως καὶ ὁ χρόνος κατασκευῆς τοῦ ἀναγλύφου εἶναι ἄγνωστοι. Στὴν ἐποχὴ τοῦ Murator (1672-1750) τὸ ἀνάγλυφο εὐρισκόταν στὸ ἀνάκτορο τοῦ μαρκησίου

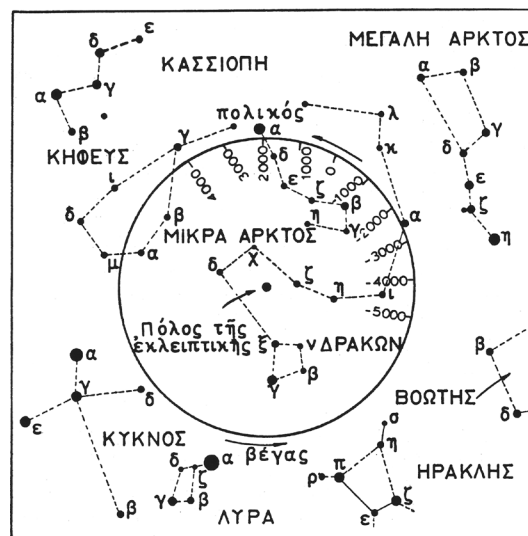
Sigismondo d' Este στὸ S. Martino à Rio, ποὺ ἀπέχει 18 μίλια ἀπὸ τὴν πόλη Ρήγιον. Ἐπειδὴ αὐτὸς ὁ συλλέκτης διέθετε πολλὰ ἀρχαιότητες ἀπὸ τὴν Ρώμη, εἰκάζεται ὅτι καὶ αὐτὸ τὸ ἀνάγλυφο προέρχεται ἀπὸ τὴν Ρώμη καὶ ὅτι χρονολογεῖται στὴν ἐποχὴ τοῦ Ἀδριανοῦ (Β' αἰὼν μ.Χ.).⁴⁷⁴

474. Eisler (1910) 400.

7α'. Ἑρμηνεία τῆς μορφῆς τοῦ Φάνητος καὶ τοῦ Χρόνου· ἐπιβεβαίωση τῆς χρονολογήσεως τῶν ὀρφικῶν ἰδεῶν κατὰ Κ. Χασάπη.

Ἀπὸ τὴν στιγμήν ποὺ ὁ Φάνης ταυτίζεται μὲ τὸν Χρόνον καὶ τὸν Ἥλιον, γίνεται δυνατὴ ἡ ἐρμηνεία τῆς μορφῆς τους. Ἡ ἐρμηνεία στηρίζεται γενικὰ στὴν φαινόμενη κίνηση τοῦ ἡλίου. Τὸ ὅτι ὁ ἥλιος ἀποκαλεῖται «χρόνου πατήρ» ὀφείλεται στὸ γεγονός ὅτι φαίνεται νὰ διατρέχει σὲ ἓνα ἔτος τὸν ζωδιακὸ κύκλο τῆς οὐρανόσφαιρας, παρέχοντας ἔτσι τὴν μονάδα μετρήσεως τοῦ χρόνου. Γι' αὐτὸ στὸ ἀνάγλυφο τῆς Μοδένας ὁ κόσμος, ὡς οὐράνιος σφαῖρα, παρίσταται μὲ τὴν μορφήν τοῦ Ζωδιακοῦ.

Χαρακτηριστικὰ σημεῖα τῆς τροχιάς τοῦ ἡλίου ἐπάνω στὸν Ζωδιακὸ εἶναι οἱ ἰσημερίες, ἔαρινή καὶ φθινοπωρινή, καὶ οἱ τροπές, χειμερινή καὶ θερινή. Λόγω τῆς ἐτησίας μεταπτώσεως τοῦ ἔαρινου ἰσημερινοῦ σημείου, ὑπάρχει ἀντίστοιχη μετάθεση τῆς φθινοπωρινῆς ἰσημερίας καὶ τῶν τροπῶν. Ἄλλ' ἡ μετάπτωση τοῦ ἔαρινου ἰσημερινοῦ σημείου εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς μεταπτωτικῆς κινήσεως τῆς γῆς, κατὰ τὴν ὁποία ὁ ἄξων τοῦ κόσμου, ποὺ εἶναι προέκταση τοῦ ἄξονος περιστροφῆς τῆς γῆς, διαγράφει κῶνον γύρω ἀπὸ τὸν ἄξονα τῆς ἐκλειπτικῆς. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο ὁ βόρειος πόλος τοῦ οὐρανοῦ διαγράφει κύκλο γύρω ἀπὸ τὸν πόλο τῆς ἐκλειπτικῆς σὲ 25800 ἔτη περίπου, ὅσα ἀκριβῶς χρειάζονται ὥστε τὸ ἔαρινὸ ἰσημερινὸ σημεῖο νὰ διαγράψῃ ὁλόκληρο τὸν Ζωδιακὸ.

Μετάθεση τοῦ βορείου οὐρανοῦ πόλου ἀπὸ τὸ 5000 π.Χ. ἕως τὸ 4000 μ.Χ.

Ἐπομένως, ἡ μετάθεση τοῦ ἔαρινου σημείου στὸν οὐρανό, ἐπάνω στὴν ἐκλειπτική, ἀντιστοιχεῖ σὲ ἀνάλογη μετατόπιση τοῦ βορείου πόλου τοῦ οὐρανοῦ. Τὸ ἀποτέλεσμα δὲν εἶναι μόνον ἡ ἀλλαγὴ τοῦ ἀστερισμοῦ, ὅπου γίνεται ἡ ἔαρινὴ ἰσημερία, ἀλλὰ καὶ ἡ ἀλλαγὴ τοῦ πολικοῦ ἀστέρος· γιατί λέγοντας «πολικὸς ἀστὴρ» ἐννοοῦμε ἐκεῖνον, ποὺ καθὼς εὐρίσκεται πλησιέστερα στὸν Βόρειο πόλο τοῦ οὐρανοῦ, ἐπισημαίνει τὴν θέση τοῦ πόλου. Ὅταν λοιπὸν ἡ ἔαρινὴ ἰσημερία γινόταν στὸν ἀστερισμὸ τοῦ Ταύρου, πολικὸς ἀστέρας ἦταν ὁ α Δράκοντος (α Draconis) καὶ δήλωση αὐτῆς τῆς σχέσεως ἀποτελεῖ ὁ ὄρφικὸς στίχος, «ταῦρος δράκοντος πατήρ καὶ πατήρ ταύρου δράκων.»⁴⁷⁵

475. Κλήμ. Ἀλεξ. Προτρεπτ. II 16. 3. (PG VIII, col. 77).

Ἐπομένως, στὴν παράσταση τοῦ Φάνητος (Ἡλίου) ὁ ὄφις (δράκων) ποὺ εὐρίσκεται ἐπάνω ἀπὸ τὴν κεφαλὴ τοῦ Φάνητος καὶ τελικὰ τὸν περιβάλλει ὀλόκληρο, συμβολίζει τὸν ἀστερισμὸ τοῦ Δράκοντος, τοῦ ὁποῖου ὁ ἀστέρας α ἦταν ὁ πολικὸς ἀστέρας τὴν ἐποχὴ ὅπου ἡ ἔαρινὴ ἰσημερία γινόταν στὸν Ταῦρο καὶ τὸ θερινὸ ἡλιοστάσιο στὸν Λέοντα· γι' αὐτὸν τὸν λόγο ὁ Χρόνος καὶ ὁ Φάνης εἶχαν στὴν μέση τους κεφαλὰς ταύρου καὶ λέοντος.

Σχετικὰ μὲ τὸν Χρόνο ἡ Ἡρακλέα, ὁ Eisler ἀναφέρει ὅτι ὁ Gruppe εἶχε ἀναγνωρίσει ὅτι οἱ κεφαλὰς ταύρου καὶ λέοντος ἀντιστοιχοῦσαν στοὺς ζωδιακοὺς ἀστερισμοὺς καὶ ὅτι ὁ δράκων ταίριαζε στὸν πολικὸ ἀστερισμὸ τοῦ Δράκοντος. Ἀναφέρει ἐπίσης, ὅτι ὁ R. Redlich πρῶτος συσχέτισε τοὺς ἀστερισμοὺς τοῦ Δράκοντος καὶ τοῦ Ὄφεως, ἀπὸ τοὺς ὁποῖους ὁ Ὄφις εὐρισκόταν στὴν τομὴ τοῦ ἰσημερινοῦ καὶ τῆς ἐκλειπτικῆς, ὅταν πολικὸς ἦταν ὁ α Δράκοντος. Βάσει αὐτῶν ὁ Eisler θεωρεῖ ὅτι οἱ κεφαλὰς ταύρου καὶ λέοντος ἀντιστοιχοῦν στὸ πρῶτο ἰσημερινὸ καὶ τροπικὸ σημεῖο ἐνὸς ἔτους τῆς ἐποχῆς ὅπου ἡ ἔαρινὴ ἰσημερία συνέβαινε στὸν Ταῦρο. Θεωρεῖ ἐπίσης, ὅτι ὁ Ὑδροχόος, ὡς ἀνθρωπομορφικὸς ἀστερισμὸς τοῦ χειμερινοῦ ἡλιοστασίου, συμβολίζει τὸ «θεοῦ πρόσωπον» τοῦ Χρόνου ἢ Ἡρακλέους (γι' αὐτὸ οἱ ἀστρολόγοι θε-

ωροῦν ὡς οἶκο τοῦ Κρόνου καὶ τὸν Ὑδροχόο)· ἐνῶ ὁ Σκορπιός, ἀστερισμὸς τῆς φθινοπωρινῆς ἰσημερίας, συνδέεται μὲ τὴν οὐρὰ τοῦ Δράκοντος, ποὺ φθάνει μέχρι σ' αὐτὸν διὰ μέσου τοῦ Ἡρακλέους. Σχετικὰ μὲ τὶς ὑποθέσεις του αὐτὸς ὁ Eisler σημειώνει, ὅτι εἶναι ἀνεξάρτητες τοῦ ἐὰν ἤξεραν ἢ ὄχι οἱ Βαβυλώνιοι (ὄχι οἱ Ἕλληνες) τὴν μετάπτωση τῶν ἰσημεριῶν, γιατί ταυτίζει τὸν Ὀρφικὸ Χρόνο (Ἡρακλέα) μὲ τὸν Zervan (Χρόνο) τοῦ Μιθραϊσμοῦ,⁴⁷⁶ καὶ διατυπώνει τὴν ἄποψη, ὅτι οἱ ὄρφικὲς παραδόσεις γιὰ τὸν «ἄπειρον» καὶ «ἀγήραον αἰῶνα», ὅπως καὶ οἱ θεογονίες τοῦ Ἀναξιμάνδρου καὶ τοῦ Φερεκύδου, ἔχουν τὶς ἀπαρχές τους στὰ μυστήρια τοῦ Μίθρα. Ἀναφέρει δὲ παρεμπιπτόντως γι' αὐτὸν τὸν ἰσχυρισμὸ, τὸ ἀπόσπασμα «πλείστων ἄλλων Λοξίαν προσεκύνουν [Τραπεζούντιοι] τὸν Μίθραν ὅς ἐστιν Ἀπόλλων» καὶ ἐρμηνεύει τὰ ἐπίθετα «Λοξίας» τοῦ Ἀπόλλωνος (Ἡλίου) καὶ «Λοξῶ» τῆς Ἀρτέμιδος (Σελήνης),⁴⁷⁷ ὡς ἀναφερόμενα στὴν λόξωση τῆς ἐκλειπτικῆς.⁴⁷⁸

Ἀνάμεσα στοὺς ἀστερισμοὺς αὐτοὺς βασικὸς εἶναι ἐκεῖνος τῆς ἐαρινῆς ἰσημερίας· ἐπειδὴ ὁ ἥλιος διαβαίνει ἀπὸ τὸ νότιο ἡμισφαίριο τοῦ οὐρανοῦ στὸ βόρειο καὶ ἀρχίζει ἡ ἀνοιξη, ἐποχὴ τῆς ἀναγεννήσεως τῆς φύσεως, καὶ συμβολικὰ τῆς ψυχῆς, ὁ ὑπέρτατος θεὸς Φάνης ἢ Πρωτόγονος ἔχει ὄψη ταύρου (ταυρωπός), ὅπως ὁ Διόνυσος (ταυρωπός, ταυρομέτωπος).⁴⁷⁹ Ἄς μὴ ξεχνοῦμε ἐπίσης τὶς μεταμορφώσεις τοῦ Διὸς σὲ ταῦρο, ποὺ ἀναφέρονται σὲ πολλοὺς μύθους.

Τὸ ὅτι στοὺς ὕμνους τῆς Ρέας καὶ τῆς Μητρὸς τῶν θεῶν γίνεται λόγος γιὰ τὸ ἄρμα τους ποὺ σέρνουν λέοντες ταυροφόνοι, δείχνει ὅτι οἱ Ὀρφικοὶ γνώριζαν ὅτι ἡ φαινομένη κίνηση τοῦ ἡλίου ἐπάνω στὴν ἐκλειπτικὴ (Ζωδιακὸς) εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς ἐτησίως κινήσεως τῆς γῆς γύρω ἀπὸ αὐτόν.⁴⁸⁰ Γνώριζαν ὅμως καὶ κάτι ἄλλο, ἀκόμη σπουδαιότερο: ὅτι ἡ ἐαρινὴ ἰσημερία ποὺ γίνεται στὸν Ταῦρο καὶ τὸ θερινὸ ἡλιοστάσιο στὸν Λέοντα, ὀφείλεται στὸ ὅτι ὁ βόρειος πόλος τοῦ οὐρανοῦ εὐρίσκεται στὸν α Δράκοντος. Αὐτὸ συμπε-

476. Βλ. ἕκτο κεφάλαιο: Ὁ Χρόνος στὸν Μιθραϊσμό.

477. Νόννου *Διουσιακά* XLVIII 334.

478. Eisler (1910) 394-5, 437 σημ. 6, 518-9.

479. OH 30,4. OH 45,1.

480. Χασάπης (1967) 76.

481. ΟΗ 40,14-15 ἄρμα δρακοντείοισιν ὑποζεύξασα χαλινοῖς, / ἐγκυκλίους δίναις περι σὸν θρόνον εὐαζόντων.

ραίνουμε ἀπὸ τοὺς ἐξῆς στίχους τοῦ ὕμνου τῆς Δήμητρος Ἐλευσινίας: «Ἐζευξες τὸ ἄρμα μὲ χαλινοὺς ποὺ ἀνήκουν σὲ δράκοντα, καὶ μὲ περιοδικοὺς στροβίλους γύρω ἀπὸ τὸν θρόνον σου κράζουν εὐαῖ.»⁴⁸¹ Γιατὶ, ἀφοῦ ἡ Δήμητρα εἶναι ἡ γῆ, τὸ ἄρμα τῆς ταυτίζεται μὲ ἐκεῖνο τῆς Ρέας καὶ τῆς Μητρὸς τῶν θεῶν· εἶναι τὸ ἄρμα τῶν ἐποχῶν ποὺ σέρνουν οἱ ταυροφόνοι λέοντες, δηλαδὴ ὁ Λέων τοῦ ζωδιακοῦ κύκλου ὡς ἀστερισμὸς τοῦ θερινοῦ ἡλιοστασίου, ὅταν ἐαρινὸς ἀστερισμὸς εἶναι ὁ Ταῦρος. Τὸ ζεύξιμο ὅμως τοῦ ἄρματος ἔγινε μὲ χαλινοὺς ποὺ ἀνήκουν σὲ δράκοντα· αὐτὸ σημαίνει, ὅτι ἡ διάταξη καὶ ἡ ἀλληλουχία τῶν ἐποχῶν τῆς γῆς, δηλαδὴ τῶν ἰσημεριῶν καὶ τῶν τροπῶν σὲ ὠρισμένους ἀστερισμοὺς, γίνεται βάσει τῆς συνθήκης ὅτι πολικὸς ἀστέρας εἶναι ὁ α Δράκοντος. Ἐπομένως, δὲν ὑπῆρχε ἀπλῶς γνώση ὅτι πολικὸς ἦταν ὁ α Δράκοντος, ἀλλὰ καὶ ὅτι αὐτὸς καθώριζε περιοριστικὰ τοὺς ἰσημερινοὺς καὶ τροπικοὺς ἀστερισμοὺς ὡς πρὸς τὶς ἐποχὰς τοῦ ἔτους.

Ἀπὸ αὐτὰ συνάγεται, ὅτι ὁ Ὀρφεὺς ἀπεικόνισε συμβολικὰ στὶς μορφές τοῦ θεοῦ τὴν γνώση του γιὰ τὴν ὄψη τῆς οὐρανοῦ σφαίρας στὴν ἐποχὴ του. Ἡ ἐποχὴ αὐτὴ θὰ ἦταν περὶ τὰ μέσα τῆς Β' χιλιετίας π.Χ., ὅπως συνεπέρανε ὁ Κ. Χασάπης, βάσει τῆς συνθήκης τῆς ἰσότητος τῶν ἐποχῶν χειμῶνος καὶ θέρους.

7β'. Ἐρμηνεία τῶν διαφορῶν τοῦ Φάνητος τῆς Μοδένας ἀπὸ ἐκεῖνον τῶν κειμένων.

Μεταξὺ τῆς εἰκονίσεως τοῦ Φάνητος στὸ ἀνάγλυφο τῆς Μοδένας καὶ τῶν περιγραφῶν τοῦ Χρόνου (Ἡρακλέους) καὶ Φάνητος (Ἡλίου) ἀπὸ τὸν Δαμάσκιον, τὸν Ἀθηναγόραν, τὸν Πρόκλον καὶ τοὺς Ὀρφικοὺς ὕμνους, παρατηρεῖται ἡ ἐξῆς σημαντικὴ διαφορὰ: Ὁ μὲν Ὀρφικὸς Φάνης φέρει στὴν μέση του κεφαλὰς κριοῦ, ταύρου καὶ λέοντος, ὁ δὲ Φάνης τοῦ ἀνα-

γλύφου τῆς Μοδένας φέρει κεφαλές κριοῦ, λέοντος καὶ τράγου. Ἡ διαφορὰ γίνεται περισσότερο αἰσθητή, ὅταν ληφθῆ ὑπ' ὄψη ὅτι στὴν εἰκόνισι τοῦ κόσμου ὡς ζωδιακοῦ κύκλου γύρω ἀπὸ τὸν Φάνητα, ὡς ἀστερισμὸς τῆς ἑαρινῆς ἰσημερίας λαμβάνεται ὁ Κριός, ἀφοῦ εὐρίσκεται ἀκριβῶς ἐπάνω ἀπὸ τὴν κεφαλὴ τοῦ Φάνητος. Φαίνεται λοιπόν, ὅτι ὁ δημιουργὸς τοῦ ἀναγλύφου τῆς Μοδένας προσήρμοσε μερικῶς τὴν μορφή τοῦ Φάνητος στὶς σύγχρονες πρὸς τὴν ἐποχὴ τοῦ ἀστρονομικῆς γνώσεις καὶ δεδομένα, σύμφωνα πρὸς κάποιαν ἐντολή. Τότε ἀκόμη ἡ ἑαρινὴ ἰσημερία γινόταν πρακτικῶς στὰ ὄρια τῶν ἀστερισμῶν Κριοῦ καὶ Ἰχθύων. Ὅταν ἡ ἑαρινὴ ἰσημερία γινόταν στὸν Κριό, ἡ φθινοπωρινὴ γινόταν στὸν ἀστερισμὸ τοῦ Ζυγοῦ (Χηλαὶ Σκορπίου), τὸ θερινὸ ἡλιοστάσιο στὸν Καρχῖνο καὶ τὸ χειμερινὸ ἡλιοστάσιο στὸν Αἰγόκερω. Ἐπὶ πλέον, ὁ βόρειος πόλος τοῦ οὐρανοῦ εὐρισκόταν πολὺ κοντὰ στὸν ἀστὲρα ζ Μικρῆς Ἄρκτου (ζ *Arctis minoris*).

Ἐπομένως, ἀπὸ τὶς κεφαλές ποῦ ἔχει στὴν μέση του ὁ Φάνης τοῦ ἀναγλύφου, ἐκεῖνες τοῦ κριοῦ καὶ τοῦ τράγου θὰ μπορούσαν νὰ ἀπεικονίζουσαν ἀντίστοιχα τοὺς ἀστερισμοὺς τῆς ἑαρινῆς ἰσημερίας καὶ τοῦ χειμερινοῦ ἡλιοστασίου· μένουν ὅμως ἀνερμήνευτες οἱ κεφαλές τοῦ λέοντος καὶ τοῦ δράκοντος (ὄφεις), ὁ ὁποῖος περιβάλλει τὸ σῶμα τοῦ Φάνητος. Ἄν πάλι θεωρήσῃ κανεὶς τὶς κεφαλές κριοῦ, ταύρου, λέοντος καὶ ὄφεις ποῦ εἶχε ὁ ὀρφικὸς Φάνης, φαίνεται νὰ μένη ἀνερμήνευτος ὁ κριός.

Γιὰ νὰ ἄρη τὴν ἀδυναμία ἀντιστοιχίας τῶν τεσσάρων ἀστερισμῶν (ἰσημερινῶν καὶ τροπικῶν) μὲ τὶς κεφαλές τοῦ ὀρφικοῦ Φάνητος καὶ τοῦ Φάνητος τοῦ ἀναγλύφου τῆς Μοδένας, ὁ F. Cumont ὑπέθεσε, ὅτι ὁ Φάνης εἶχε ὡς κεφαλές τὸ σύνολο τῶν μορφῶν τῶν ζωδιακῶν ἀστερισμῶν - ὅχι μόνον αὐτὲς ποῦ ἀναφέρονται στὸν στίχο ποῦ ἔχει διασωθῆ - ἀπὸ τὶς ὁποῖες οἱ τέσσερες ἀντιστοιχοῦσαν στὴν ἀρχὴ τῶν τεσσάρων ἐποχῶν τοῦ ἔτους.⁴⁸²

482. Eislser (1910) 401.

Ἡ παρατήρηση τοῦ Cumont εἶναι σωστὴ ὡς πρὸς τὴν ἀποψη ὅτι ὁ ὄρφικὸς Φάνης μπορεῖ νὰ εἶχε ὡς κεφαλές, ὅλες τὶς κεφαλές τῶν ζωδίων, τὰ ὁποῖα διατρέχει ὡς ἥλιος, καὶ νὰ μὴ διασώθηκαν οἱ στίχοι. Δὲν ἐρμηνεύει ὅμως, πῶς στὴν περίπτωση τοῦ Φάνητος τῆς Μοδένας ἐπελέγησαν εἰδικὰ οἱ κεφαλές κριοῦ, λέοντος καὶ τράγου, ποὺ εἶναι ἐπίσης ἀσύνδετες ἀπὸ πλευρᾶς ἀντιστοιχίας τους πρὸς τὶς ἐποχές.

Κατὰ τὴν γνώμη μου, ἡ ὑπαρξὴ ἢ μὴ τῆς κεφαλῆς τοῦ κριοῦ στὸν ὄρφικὸ Φάνητα δὲν παραβλάπτει τὴν ἀστρονομικὴ ἐρμηνεία τῆς μορφῆς του. Ἄν ὑποτεθῆ, ὅτι δὲν ὑπῆρχε κεφαλὴ κριοῦ, ὅπως φαίνεται ἀπὸ κάποιον κώδικα, ὅπου στὴν θέση τῆς λέξεως «κρίας» (κεφαλάς) ὑπάρχει ἡ λέξη «βρίμας», δηλαδὴ ἰσχυρές, τότε οἱ κεφαλές ταύρου, λέοντος καὶ ὄφεως ποὺ ἔχει ὁ Φάνης, ἀντιστοιχοῦν στοὺς ἀστερισμοὺς τῆς ἔαρινῆς ἰσημερίας, τοῦ θερινοῦ ἡλιοστασίου καὶ τοῦ πολικοῦ ἀστέρος, κατὰ τὴν Γ' καὶ Β' χιλιετία π.Χ.. Ἄν πάλι ὑποτεθῆ, ὅτι ὑπάρχει ἡ κεφαλὴ τοῦ κριοῦ, πιθανὸν ἰσχύει ἡ παρατήρηση τοῦ Cumont σχετικὰ μὲ τὶς πολλὰς κεφαλές τοῦ Φάνητος.

Ὅσον ἀφορᾷ στὸν Φάνητα τῆς Μοδένας, πρέπει νὰ τὸν ἐξετάσῃ κανεὶς λαμβάνοντας ὑπ' ὄψη καὶ τὴν πρωταρχικὴ μορφή τοῦ Φάνητος κατὰ τοὺς Ὀρφικοὺς ὕμνους καὶ τὴν Θεογονία, καὶ τὴν μεταβολὴ τῶν ἀστρονομικῶν δεδομένων λόγω τῆς μεταπτώσεως τῶν ἰσημεριῶν. Δηλαδὴ, ὁ Φάνης τῆς Μοδένας ἀποτελεῖ μία σχετικὰ τροποποιημένη μορφή τοῦ Ὀρφικοῦ Φάνητος, βάσει τῶν νέων ἀστρονομικῶν δεδομένων ποὺ ἴσχυαν στὴν ἐποχὴ τῆς κατασκευῆς του. Ἐτσι, στὸ ἀνάγλυφο τῆς Μοδένας διατηροῦνται ὁ ὄφις καὶ ὁ λέων τῆς παλαιᾶς ἀστρονομικῆς μορφῆς τοῦ Φάνητος, ἐνῶ συγχρόνως ἐμφανίζονται ὡς σύμβολα τῶν νέων ἀστρονομικῶν δεδομένων οἱ κεφαλές κριοῦ καὶ τράγου, καθὼς καὶ ὁ Ζωδιακὸς – ποὺ περιβάλλει τὸν Φάνητα – μὲ ἀρχὴ τὸν Κριό, ὡς ἀστερισμὸ τῆς ἔαρινῆς ἰσημερίας. Δηλαδὴ, ὁ Ὀρφικὸς Φάνης καὶ ὁ Φάνης τῆς Μοδένας διαφέρουν κατὰ τὸν ἐλάχιστο ἀριθμὸ

στοιχείων πού ἀπαιτοῦνταν, ὥστε ἡ εἰκόνιση τοῦ Φάνητος νὰ μὴν ἔρχεται σὲ ἀντίθεση οὔτε μὲ τὴν ἀστρονομικὴ σημασία της, λόγῳ νέων ἀστρονομικῶν δεδομένων, οὔτε μὲ τὰ ἀναλλοίωτα ἱερὰ κείμενα τῆς ἀρχαίας μυστικῆς Ὀρφικῆς λατρείας.

8. Οἱ τρεῖς Μοῖρες τοῦ οὐρανοῦ.

Σύμφωνα μὲ ὅσα ἔχουμε ἐκθέσει, ἡ Ἀδράστεια εἶναι ἡ προσωποποίηση τῆς νομοτέλειας πού ἰσχύει μέσα στὸ σύμπαν καὶ συμπεριλαμβάνει τὸν παγκόσμιον νόμον. Γι' αὐτὸ λέγεται ὅτι «ἡ Ἀδράστεια εἶναι ἀσώματος, ἐκτείνεται σὲ ὁλόκληρον τὸν κόσμον καὶ ἀγγίζει τὰ ἄκρα του.»⁴⁸³ Κατὰ τὸν Πλάτωνα δέ, ἀπὸ τὰ ἄκρα (τοῦ κόσμου) ἔχει ἐκταθῆ τὸ ἀδράχτι τῆς Ἀνάγκης, μὲ τὸ ὁποῖο συντελοῦνται ὅλες οἱ περιφορικὲς κινήσεις.⁴⁸⁴

Μία ἔνδειξη, ὅτι οἱ ἀρχαῖοι φιλόσοφοι ἐνοοῦσαν τὸν Ζωδιακὸ ὡς τὸ ἀδράχτι τῆς Ἀνάγκης, καὶ συνέδεαν τὴν μοῖρα μὲ τὶς κινήσεις τῶν ἑπτὰ πλανητῶν, συμπεριλαμβανομένων τοῦ ἡλίου καὶ τῆς σελήνης, ἀποτελεῖ τὸ ἐξῆς ἐδάφιο τῆς διδασκαλίας τοῦ Ἑρμοῦ τοῦ Τρισμεγίστου: «Ὁ δὲ Νοῦς ὁ θεός, καθὼς εἶναι ἀρρενόθηλος καὶ ὑπάρχει ὡς ζωὴ καὶ φῶς, ἐγέννησε διὰ λόγου ἄλλον Νοῦν δημιουργόν, πού καθὼς εἶναι θεὸς τοῦ πυρὸς καὶ τοῦ πνεύματος, ἐδημιούργησε ἑπτὰ κυβερνήτες (πλανῆτες), οἱ ὁποῖοι περικλείουν τὸν αἰσθητὸν κόσμον στοὺς κύκλους (τροχιές) τους, καὶ ἡ διακυβέρνησή τους καλεῖται Εἰμαρμένη.»⁴⁸⁵

Κατὰ τὸν Eisler, ἡ Ἀνάγκη (Ἀδράστεια), πού ἐκτείνεται «ἀσωμάτως» (unkörperlich) σὲ ὅλον τὸν κόσμον καὶ ἀγγίζει τὰ πέρατά του, ἀποτελεῖ ἐπίκληση τῆς Ρέας (Κυβέλης), ἡ ὁποία ὡς θεὰ τῆς ἀναγκαιότητος κάθεται στὸν βόρειον πόλον τοῦ οὐρανοῦ, στὸν μέσον θρόνον τοῦ κόσμου, καὶ στροβιλίζει τὸν φτερωτὸ ἄξονα τοῦ κόσμου. Τὴν ἄποψή του ὁ Eisler

483. Δαμασκ. *Περὶ ἀρχῶν* 123b (OF 54): Ἀδράστειαν ἀσώματον διωργυιωμένην ἐν παντὶ τῷ κόσμῳ, τῶν περάτων αὐτοῦ ἐφαπτομένην.

484. Πλάτ. *Πολιτ.* X 616c (OF 54): ἐκ δὲ τῶν ἄκρων τεταμένον Ἀνάγκης ἄτρακτον, δι' οὗ πάσας ἐπιστρέφονται τὰς περιφοράς.

485. *Hermès Trismégiste*, t. I (*Poimandrès*), A 9: ὁ δὲ Νοῦς ὁ θεός, ἀρρενόθηλος ὢν, ζωὴ καὶ φῶς ὑπάρχων, ἀπεκύησε λόγῳ ἕτερον Νοῦν δημιουργόν, ὃς θεὸς τοῦ πυρὸς καὶ πνεύματος ὢν, ἐδημιούργησε διοικητὰς τινὰς ἑπτὰ, ἐν κύκλοις περιέχοντας τὸν αἰσθητὸν κόσμον, καὶ ἡ διοίκησις αὐτῶν εἰμαρμένη καλεῖται.

486. Clerk (1887) 349 (ἀπὸ Attuda) no. 5,
4.

στηρίζει: α') στήν Πυθαγορικὴ συμβολικὴ ἔκφραση «ἄρκτοι Ῥέας χεῖρες», τὴν ὁποία ἐρμηνεύει ὡς ὅτι οἱ χεῖρες τῆς Ῥέας εἶναι οἱ δύο Ἄρκτοι τοῦ οὐρανοῦ, καὶ τὶς συνδέει μὲ τὰ μέτρα μήκους, τοὺς «δακτύλους». β') στήν ἐπίκληση «Ὀρείη Ἀδραστείη» πρὸς τὴν Ῥέα (Κυβέλη) καὶ τὴν ἐπιγραφή στήν Μικρὰ Ἀσία «ἱερεὺς θεᾶς Μητρὸς Ἀδράστου»⁴⁸⁶ καὶ γ') στὰ κύμβαλα καὶ ρόπτρα ποὺ χρησιμοποιοῦσε ἡ Ἀδράστεια καὶ τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦσαν τυπικὰ ὄργανα τῆς λατρείας τῆς Ῥέας (Κυβέλης).

Παρατηροῦμε, ὅτι ὁ Eisler δὲν θεωρεῖ «ἀσώματον» τὴν Ἀδράστειαν, ὅπως λέγει τὸ ἀπόσπασμα, ἀλλὰ τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο αὐτὴ ἐκτείνεται σὲ ὅλο τὸν κόσμο. Ὅπως δὴποτε ὅμως, ἡ ἐπίκληση καὶ ἡ ἐπιγραφή, τὶς ὁποῖες ἀναφέρει σχετικὰ μὲ τὴν Ῥέα (Κυβέλη), καθὼς καὶ ἡ ταυτότητα τῶν λατρευτικῶν ὀργάνων τῆς Ῥέας μὲ ἐκεῖνα τῆς Ἀδραστείας, ἀποτελοῦν ἀναμφισβήτητα στοιχεῖα τοῦ συσχετισμοῦ Ῥέας καὶ Ἀδραστείας. Ἡ ἄποψη ὅμως, ὅτι ὁ μέσος θρόνος τοῦ κόσμου, ὅπου κάθεται ἡ Ῥέα, εἶναι ὁ βόρειος πόλος τοῦ οὐρανοῦ, εἶναι λανθασμένη. Στὸν ὀρφικὸ ὕμνο τῆς Μητρὸς τῶν θεῶν, ποὺ εἶναι ἡ Ῥέα, λέγεται «σκηπτοῦχε κλεινοῖο πόλου ... ἢ κατέχεις κόσμοιο μέσον θρόνον, οὔνεκεν αὐτὴ γαῖαν ἔχεις.»⁴⁸⁷ Ἐπομένως, ὁ μέσος θρόνος τοῦ κόσμου, ὅπου κάθεται ἡ Μητέρα τῶν θεῶν Ῥέα, εἶναι ἡ γῆ· τὸ δὲ σκηπτρο τῆς Ῥέας εἶναι ὁ ἄξων περιστροφῆς τῆς γῆς, ὁ ὁποῖος καταλήγει στὸν ἔνδοξο (βόρειο) πόλο τοῦ οὐρανοῦ, ὡς ἄξων τοῦ κόσμου.⁴⁸⁸

487. OH 27.4-6.

488. Χασάπης (1967) 57-8.

Ὁ συσχετισμὸς τῆς Ῥέας μὲ τὴν Ἀδράστειαν ἐπιτυγχάνεται μὲ τὴν παρατήρηση, ὅτι ἡ εἰκόνα τοῦ σύμπαντος, τὴν ὁποία ἀποκομίζουμε ὡς ὄψεις καὶ φαινόμενα τῆς οὐρανόσφαιρας, εἶναι συνάρτηση τῶν θέσεων καὶ τῶν κινήσεων τῆς γῆς μέσα στὸν χῶρο, ὑπὸ τὴν ἐπενέργεια ἐνὸς συνόλου φυσικῶν νόμων, τοὺς ὁποῖους ἀντιλαμβανόμαστε ὡς νομοτέλεια.

Ἡ Ἀνάγκη, ὡς νομοτέλεια, ἐκφράζεται τελικὰ ὡς Εἵμαρ-

μένη, τῆς ὁποίας τριαδική προσωποποίηση εἶναι οἱ τρεῖς Μοῖρες Κλωθώ, Λάχεσις καὶ Ἄτροπος. Ἐπομένως, τὸ ἀδράχτι τῆς Ἀνάγκης εἶναι αὐτὸ ποῦ κρατεῖ ἡ Κλωθώ καὶ κλώθει τὸ νῆμα τῆς ζωῆς κάθε ὄντος· ἡ Λάχεσις τραβᾷ τὸν κλῆρο ποῦ δείχνει τὸ εἶδος τῆς τύχης ποῦ τοῦ τυχαίνει, καὶ ἡ Ἄτροπος, ὡς ἀμετάτρεπτος, κόβει τὸ νῆμα καθορίζοντας τὴν στιγμή τοῦ θανάτου. Ἡ λέξη «μοῖρα» σημαίνει βασικά μέρος, μερίδιο ἀπὸ κάτι· γι' αὐτὸ ὠνομάσθησαν μοῖρες τὰ 360 ἴσα μέρη τοῦ κύκλου, καὶ κατ' ἐπέκταση τῆς ἐννοίας, τὸ μερίδιο τῆς τύχης γιὰ τὸν καθένα.

Ὅπως ἀναφέραμε στὰ περὶ Ἐκάτης, ὁ Ὀρφεὺς ἀποκαλοῦσε Τύχην τὴν Ἄρτεμιν, ἡ ὁποία συνέπιπτε μὲ τὴν Ἐκάτην. Ἄλλ' Ἐκάτη καὶ Ἄρτεμις προσωποποιοῦν τὴν σελήνη. Ὁ Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς ἀναφέρει, ὅτι «ὁ Ὀρφεὺς ὠνόμαζε Μοῖρες τὶς ὄψεις τῆς σελήνης κατὰ τὴν τριακοστὴ καὶ δεκάτη πέμπτη ἡμέρα τῆς ἡλικίας της καὶ στὴν νέα σελήνη· γι' αὐτὸ ἔλεγε ὅτι φοροῦν λευκὰ ἐνδύματα, ἀφοῦ ἦταν μέρη τοῦ φωτός», δηλαδὴ φώτιζαν.⁴⁸⁹ Ἐπειδὴ ὁ συνοδικὸς μῆνας τῆς σελήνης εἶναι 29½ ἡμέρες περίπου, ποῦ σημαίνει ὅτι τὸ χρονικὸ διάστημα ἀνάμεσα σὲ δύο διαδοχικὲς νομηνίες εἶναι 29½ ἡμέρες, ἡ 14ῃ-15ῃ ἡμέρα τῆς ἡλικίας τῆς σελήνης (ἡμέρες μετὰ τὴν νομηνία) ἀντιστοιχεῖ στὴν πανσέληνο. Ὅμως, ἡ τριακοστὴ ἡμέρα τῆς ἡλικίας της συμπίπτει μὲ τὴν νομηνία. Ἐπομένως, ἂν πράγματι ἡ «τριακάς» καὶ ἡ «νομηνία» συμβόλιζαν δύο διαφορετικὲς ὄψεις τῆς σελήνης, σημαίνει ὅτι μὲ τὴν τριακάδα ἐννοοῦσε τὴν λεπτὴ δρεπανοειδῆ μῆνη ποῦ μόλις διακρίνεται πρὶν ἀπὸ τὴν νέα σελήνη, καὶ μὲ τὴν νομηνία τὴν λεπτὴ δρεπανοειδῆ μῆνη ποῦ μόλις ἀρχίζει νὰ φαίνεται μετὰ τὴν νέα σελήνη, καὶ τῆς ὁποίας τὰ κέρατα διευθύνονται ἀντίθετα ἀπὸ τῆς τριακάδος. Τότε, τὸ χρονικὸ διάστημα μεταξὺ «τριακάδος» καὶ «νομηνίας» εἶναι 3-4 ἡμέρες περίπου.

Ἀντίθετα μὲ τὶς Μοῖρες ποῦ εἶναι μέρη τῆς σελήνης, καὶ χαρακτηρίζονται ὡς «λευκόστολοι», οἱ Μοῖρες Κλωθώ, Λά-

489. Κλήμ. Ἀλεξ. Στρωματ. V 8,49,3 (OF 33): Μοῖρας τε αὖ τὰ μέρη τῆς σελήνης, τριακάδα καὶ πεντεκαιδεκάτην καὶ νομηνίαν· διὸ καὶ λευκοστόλους αὐτὰς καλεῖν τὸν Ὀρφέα φωτὸς οὔσας μέρη.

490. ΟΗ 59,7 πορφυρέησι καλυψάμεναι ὀθόνησι.

491. ΟΗ 43,7-8 (Ἔωρες) Περσεφόνης συμπαίκτορες, εὐτέ ἐ Μοῖραι/ καὶ Χάριτες κυκλίοισι χοροῖς πρὸς φῶς ἀνάγωσιν.

χেসис καὶ Ἄτροπος τοῦ Ὀρφικοῦ ὕμνου καλύπτονται μὲ κατακόκκινον λινὸ ὕφασμα.⁴⁹⁰ Αὐτὲς οἱ Μοῖρες, μαζὶ μὲ τὶς Χάριτες καὶ τὶς Ἔωρες, «ὀδηγοῦν στὸ φῶς μὲ κυκλικοὺς χοροὺς τὴν Περσεφόνη», ὅπως λέγεται στὸν ὕμνο τῶν Ὠρῶν.⁴⁹¹ Εἶναι γνωστὸ ὅτι ἡ Περσεφόνη ἀνέβαινε στὸ φῶς τὴν ἡμέρα τῆς ἐαρινῆς ἰσημερίας, ποὺ συμβολίζει τὴν ἀναγέννηση τῆς φύσεως, καὶ κατέβαινε στὸν Ἄδη τὴν ἡμέρα τῆς φθινοπωρινῆς ἰσημερίας. Ἄλλ' οἱ Ἔωρες καὶ οἱ Χάριτες ἔχουν σχέση μὲ τὴν οὐράνιο σφαῖρα· μάλιστα οἱ Ἔωρες ἀποκαλοῦνται «περικυκλάδες», δηλαδὴ περιστρέφονται, ποὺ σημαίνει τὴν περιοδικὴ ἐπαναφορά τους.

Δὲν εἶναι λοιπὸν δυνατόν, οἱ τρεῖς Μοῖρες νὰ ἀντιστοιχοῦν στὶς τρεῖς μορφὲς τῆς σελήνης στὸν συνοδικὸ μῆνα της, ἀφοῦ εἶναι φαινόμενο ἐπαναλαμβανόμενο ἀνὰ 29½ ἡμέρες. Οἱ τρεῖς Μοῖρες πρέπει νὰ ἀναζητηθοῦν στὴν οὐράνιο σφαῖρα καὶ εἰδικὰ στὸν Ζωδιακὸ, τὸν ὁποῖο διατρέχει ὁ ἥλιος προκαλώντας τὴν περιοδικὴ ἐναλλαγὴ τῶν ἐποχῶν.

Κατὰ τὸν Eisler, οἱ τρεῖς Μοῖρες ποὺ γεννήθηκαν ἀπὸ τὸν Οὐρανὸ καὶ τὴν Γαῖα (καὶ κατόπιν ἀπὸ τὸν Δία καὶ τὴν Θέμιδα), συνδέονταν κατὰ τὴν ἔννοιάν τους μὲ τρεῖς ἐποχὲς τοῦ ἔτους. Τὴν ἀποψή του στηρίζει στὴν παρατήρηση, ὅτι στὸ ὄνομα τῆς Θέμιδος ὑπονοεῖται ἡ Γαῖα, ἀφοῦ ὑπῆρχε στὴν Ἀθήνα «*ἱερία Γῆς Θέμιδος*» καὶ ἡ Γαῖα Θέμις ἀποκαλεῖτο «*κουροτρόφος*».⁴⁹² Ἄν ληφθῆ ὑπ' ὄψη, ὅτι τὸ μαντεῖο τῶν Δελφῶν ἀνῆκε πρῶτα στὴν Γαῖα ποὺ χρησιμοδοτοῦσε κατὰ τὴν διαδοχὴ τῶν θεῶν, καὶ μετὰ στὴν κόρη τῆς Γαίας Θέμιδα, μπορεῖ νὰ θεωρηθῆ ὅτι ἡ λέξη «Θέμις» ἀποτελεῖ χαρακτηριστικὸ ἐπίθετο τῆς Γαίας, ὅταν αὐτὴ χρησιμοδοτεῖ.

Ἄν ληφθοῦν ὑπ' ὄψη οἱ θέσεις τοῦ βορείου πόλου τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς ἐαρινῆς ἰσημερίας περὶ τὸ 1600 π.Χ., βλέπουμε, ὅτι ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς α καὶ β Διδύμων, τρεῖς λαμπροὶ ἀστέρες τοῦ Ζωδιακοῦ ὑπῆρχαν ἐπάνω στὴν βόρεια ἡμιπεριφέρεια τῆς ἐκλειπτικῆς: ὁ Λαμπαδίας (α Ταύρου), ὁ Βασιλίσκος (α Λέοντος) καὶ ὁ Στάχυς (α Παρθένου). Εἶναι οἱ τρεῖς λαμπρὲς

492. Eisler (1910) 527.

Μοῖρες τοῦ οὐρανοῦ, ποὺ εὐρίσκονταν ἀντιστοιχῶς στοὺς ἀστερισμοὺς τῆς ἐαρινῆς ἰσημερίας, τοῦ θερινοῦ ἡλιοστασίου καὶ τῆς Περσεφόνης· γι' αὐτὸ ἡ πρώτη γέννηση τῶν Μοιρῶν γίνεται ἀπὸ τὸν Οὐρανὸ καὶ τὴν Γαῖα. Στὸν α Ταύρου, ὡς ἀστέρα τῆς ἐαρινῆς ἰσημερίας, ἀντιστοιχοῦσε ἡ Κλωθῶ, ποὺ ἄρχιζε τὸ κλώσιμο μὲ τὴν γέννηση (ἀναγέννηση) τῆς φύσεως καὶ τοῦ ἀνθρώπου. Στὸν α Λέοντος ἀντιστοιχοῦσε ἡ Λάχεσις, ἐκεῖνη ποὺ καθόριζε τὸ πεπρωμένο καθενός, τὸ ὁποῖο φαίνεται μετὰ τὴν γέννηση τοῦ ἀνθρώπου, καθὼς αὐτὸς μεγαλῶνει καὶ φθάνει στὴν ἀκμὴ του. Στὸν α Παρθένου ἀντιστοιχοῦσε ἡ Ἄτροπος, ἐκεῖνη ποὺ ἔκοβε τὸ νῆμα τῆς ζωῆς ἐπιφέροντας τὸν θάνατο.⁴⁹³ Ἦταν ἡ ἴδια ἡ Παρθένος Περσεφόνη, ἡ «Ἰρῶν συμπαίκτηρα,»⁴⁹⁴ ποὺ γεννοῦσε τὰ πάντα καθὼς ἀνέβαινε στὸ φῶς τὴν ἀνοιξη, καὶ ποὺ ἐπέφερε τὸν θάνατο στὰ πάντα μὲ τὴν φθινοπωρινὴ κάθοδό της μέσα στὴν γῆ. Στὸν ὀρφικὸ ὕμνο της λέγεται καθαρά, ὅτι «αὐτὴ μόνη εἶναι ἡ ζωὴ καὶ ὁ θάνατος τῶν ἀνθρώπων ποὺ μοχθοῦν πολὺ, ἡ Φερσεφόνεια (Περσεφόνη), ποὺ τὴν ὠνόμασαν ἔτσι γιὰτὶ αἰωνίως γεννᾷ καὶ φονεῦει τὰ πάντα.»⁴⁹⁴

Αὐτοὶ οἱ τρεῖς λαμπροὶ ἀστέρες-μοῖρες τοῦ οὐρανοῦ ἦταν καὶ τὰ τρία χρυσᾶ μῆλα τῶν Ἑσπερίδων, οἱ ὁποῖες ἀναφέρονται ὡς θυγατέρες τῆς Νυκτός.⁴⁹⁵ Ὡς ἔνδειξη ἔχουμε, ὅτι μόνον ὁ Ἡρακλῆς κατάφερε νὰ τὰ ἀποκτήσῃ, καὶ μάλιστα τὰ ἐπέστρεψε ἀργότερα, γιὰτὶ αὐτὰ ἦταν γαμήλιο δῶρο τοῦ Διὸς πρὸς τὴν Ἥραν. Αὐτὸ συνέβη γιὰτὶ ὁ Ἡρακλῆς, διατρέχοντας τὴν ἐκλειπτικὴ ὡς ἥλιος, συναντᾷ στὸν δρόμο του τοὺς ἀστέρες αὐτούς (τοὺς κατακτᾷ, ἀλλὰ τοὺς ἀφήνει στὴ θέση τους), οἱ ὁποῖοι ἀπέχουν ἐλάχιστα ἀπὸ τὴν ἐκλειπτικὴ. Ὁ α Ταύρου (Λαμπαδίας) εὐρίσκεται 5,4° νοτίως της, ὁ α Λέοντος (Βασιλίσκος) 0,4° βορείως της καὶ ὁ α Παρθένου (Στάχυς) 2,0° νοτίως της. Οἱ γωνιακὲς αὐτὲς ἀποστάσεις εἶναι μηδαμινὲς σὲ σύγκριση μὲ τίς ἀποστάσεις τῶν ἄλλων λαμπρῶν ἀστέρων τοῦ βορείου ἡμισφαιρίου ὡς πρὸς τὴν ἐκλειπτικὴ.

493. ΟΗ 29,9.

494. ΟΗ 29,15-16 ζωὴ καὶ θάνατος μούνη θνητοῖς πολυμόχθοις, / Φερσεφόνεια· φέρεις γὰρ αἶμα καὶ πάντα φονεύεις.

495. Ἡσίοδ. Θεογον. 213, 215-6: θεὰ τέκε Νύξ ἐρεβεννή ... Ἑσπερίδας θ', αἶς μῆλα πέρην κλυτοῦ Ὠκεανοῖο/ χρύσεια καλὰ μέλουσι φέροντά τε δένδρεα καρπὸν.

496. Τζέτζη εἰς Ἡσιόδ. *Ἔργα καὶ ἡμέραι* 778 (OF 283): Ὀρφεὺς δὲ ἐκεῖνος ὁ Θράκιος ἐν τῇ περὶ γεωργίας, οὐ τὴν ἀπλῶς ἡμέραν τῆς σελήνης τὴν τοιάνδε λέγει λυσιτελεῖν, ἢ καὶ ἀνόνητον· ἀλλ' ὅταν τοιῶσδε σχηματισθῆ καὶ συντρέχῃ ζώδιος τε καὶ τοῖς ἀστράσιν.

497. Τζέτζη εἰς Ἡσιόδ. *Ἔργα καὶ ἡμέραι* 568 (OF 282): Ὀρφεὺς δὲ μαθηματικῶς πάντα παρακελεύεται δρᾶν· οἶον Σελήνης τρεχούσης περὶ Παρθένον, πάντα φυτεύειν πλὴν μόνον ἀμπέλων.

498. Πρόκλ. εἰς Ἡσιόδ. *Ἔργα καὶ ἡμέραι* 804 (OF 277): εἰ δέ, ὡς φησιν Ὀρφεὺς, τῇ Ἄτῃ ἀνεῖται ἢ ἑπτακαιδεκάτῃ, καὶ διὰ τοῦτο τῇ τε τομῇ τῆς ὕλης ἐστὶν οἰκεία, καὶ τῇ τοῦ καρποῦ γυμνώσει τῶν περικαρπίων.

Ὅσο γιὰ τὴν Τύχη ἢ Ἄρτεμιν ἢ Σελήνη, αὐτὴ ἀναφέρεται σὲ ἄλλες δοξασίες τῶν Ὀρφικῶν. Δηλαδή, ὅτι ὠρισμένες ὄψεις τῆς σελήνης, ἐκφραζόμενες ὡς ἡλικία της, στοὺς διάφορους ζωδιακοὺς ἀστερισμοὺς εὐνοοῦν ἢ ὄχι εἰδικὲς ἐnergείες τῶν ἀνθρώπων. Αὐτὸ συμπεραίνουμε ἀπὸ διάφορα ἀποσπάσματα. Κατὰ τὸν Τζέτζη, «ἐκεῖνος ὁ Θράκιος Ὀρφεὺς, στὸ ἔργο του περὶ γεωργίας, δὲν λέγει ἀπλῶς ὅτι ἡ ὠρισμένη ἡμέρα (τῆς ἡλικίας) τῆς σελήνης ὠφελεῖ, ἢ ὅτι εἶναι δυσμενής· ἀλλ' ὅταν (ἡ σελήνη) φθάσῃ σ' αὐτὴ τὴν ἡλικία καὶ συναντᾶ (κάποια) ζώδια καὶ τοὺς ἀστέρες.»⁴⁹⁶

Ἡ σελήνη ὅμως κινεῖται πάντοτε στὸν Ζωδιακὸ, διατρέχοντας κάποια ζώδια καὶ ἐρχομένη σὲ σύνοδο μὲ ὠρισμένους ἀστέρες. Ἐννοεῖ λοιπὸν τὸ ἀπόσπασμα, νὰ διατρέχῃ ἡ σελήνη τὸ κατάλληλο ζώδιο καὶ νὰ εὐρίσκειται σὲ σύνοδο μὲ καθωρισμένον ἀστέρα. Αὐτὸ ὑποθέτουμε βάσει τῶν ἐξῆς δύο ἀποσπασμάτων: «Ὁ Ὀρφεὺς συμβουλεύει, νὰ δρᾶ κανεὶς πάντοτε μὲ μαθηματικὸν τρόπο· δηλαδή, ὅταν ἡ σελήνη διατρέχῃ τὴν Παρθένο, νὰ φυτεύῃ τὰ πάντα ἐκτὸς ἀπὸ ἀμπέλους,»⁴⁹⁷ καὶ ὅτι «ἐπειδὴ, ὅπως λέγει ὁ Ὀρφεὺς, στὴν καταστροφή ἀντιστοιχεῖ ἡ δεκάτη ἐβδόμη ἡμέρα τῆς ἡλικίας τῆς σελήνης, αὐτὴ εἶναι κατάλληλη γιὰ τὴν ὕλοτομία καὶ τὴν γύμνωση τῶν καρπῶν ἀπὸ τὰ περικάρπιά τους.»⁴⁹⁸

Ὁ Χρόνος στὸν Μιθραϊσμό

1. Ὁ λεοντοκέφαλος θεὸς καὶ ὁ Μίθρας ταυροκτόνος.

Υπάρχουν πολλά γλυπτά τῆς ρωμαϊκῆς ἐποχῆς ποὺ ἀπεικονίζουν τὸν λεοντοκέφαλο θεὸ τῆς λατρείας τοῦ Μίθρα,⁵⁰⁰ ὁ ὁποῖος ἔχει τὰ ἐξῆς χαρακτηριστικά: Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν κεφαλὴ λέοντος, ὁ θεὸς ἔχει δύο ζευγάρια φτεροῦγες, τὸ ἓνα στοὺς ὤμους του καὶ τὸ ἄλλο στὶς λαγόνες του, ἐνῶ γύρω ἀπὸ τὸ σῶμα του ἐλίσσεται ἓνας ὄφις. Συνήθως κρατεῖ στὰ χέρια του δύο κλειδιά,⁵⁰¹ ἀλλὰ κάποιες φορὲς κρατεῖ ἓνα σκῆπτρο καὶ ἓνα κεραυνό.⁵⁰² Δὲν εἶναι γνωστό, ἂν τὸ ὄνομά του εἶναι Κρόνος, μιὰ προσωποποίηση του χρόνου, ἢ Ahriman, ἀφότου ὁ τελευταῖος συσχετίσθηκε μὲ ἔννοιες ποὺ ἀρχικὰ ἦταν ξένες πρὸς αὐτόν.⁵⁰³

Στὴν πρώτη περίπτωση, κατὰ τὸν Cumont πρόκειται γιὰ τὸν θεὸ Zervan Akarana, τὸν ἄπειρο χρόνο, τὴν πρώτη ἀρχὴ στὴ μιθραϊκὴ οὐράνια ἱεραρχία,⁵⁰⁴ καὶ τοῦ ὁποῖου ἡ εἰκονογραφία μπορεῖ νὰ ἀναχθῆ στὴν Ἀσσυριακὴ γλυπτικὴ καὶ ἀκόμη παλαιότερα στὰ νομίσματα τοῦ Μάλλου (Κιλικία), ὅπου ὁ θεὸς Ἐλ ἢ Κρόνος εἰκονίζεται διπρόσωπος καὶ μὲ τέσσερις φτεροῦγες. Εἶναι πιθανόν, στὴν πρώιμη εἰκονογραφία ὁ θεὸς νὰ εἶχε δύο κεφαλές, μιὰ λέοντος καὶ μιὰ ὄφως· ἡ μεταγενέστερη εἰκονογραφία διατήρησε τὴν κεφαλὴ λέοντος καὶ ἐπάνω τῆς ἔθεσε τὴν κεφαλὴ τοῦ ὄφως ποὺ ἐλίσσεται γύρω ἀπὸ τὸ σῶμα τοῦ θεοῦ. Τελικὰ ὁ θεὸς ἀπέκτησε ἀνθρώπινο πρόσωπο καὶ ἓνα λέοντα νὰ στέκεται δίπλα στὰ πόδια του.⁵⁰⁵ Κατὰ τὸν Cumont, εἶναι δύσκολο νὰ ἐξηγηθῇ

500. Cumont, *TMMM*, ii, Mon. no. 10 (είκ. 21, σ. 196), no. 35 (είκ. 41, σ. 214), no. 37 (είκ. 44, σ. 213), no. 39 (είκ. 46, σ. 215), no. 40 (είκ. 47, σ. 216), no. 80 (είκ. 68, σ. 238), no. 81 (είκ. 69, σ. 239), no. 101 (είκ. 96, σ. 259). Vermaseren, *CIMRM*, Mon. no. 78 (είκ. 29a,b), no. 94 (είκ. 35), no. 103 (είκ. 36), nos 127-8 (είκ. 42), no. 312 (είκ. 85)= *TMMM* 80, no. 314 (είκ. 86)= *TMMM* 81, no. 326 (είκ. 89-90), no. 353 (είκ. 100)= *TMMM* 18, no. 354 (είκ. 101), no. 383 (είκ. 109)= *TMMM* 10b, no. 503 (είκ. 144)= *TMMM* 22, no. 543 (είκ. 152)= *TMMM* 39, no. 545 (είκ. 153)= *TMMM* 37, no. 550 (είκ. 156)= *TMMM* 34, no. 551 (είκ. 157)= *TMMM* 35, no. 665 (είκ. 188)= *TMMM* 101.

501. *TMMM*, ii, Mon. nos 10, 40, 80 κ.ἄ.

502. *TMMM*, ii, Mon. nos 37, 39 κ.ἄ.

503. Jackson (1985) 19.

504. *TMMM*, i, 77-78.

505. *TMMM*, i, 75· ii, Mon. no. 240 (είκ. 214, σ. 340).

506. *TMMM*, i, 79.

507. Jackson (1985) 19.

508. Jackson (1985) 24.

509. Στὸ Βαβυλωνιακὸ ἔπος *Enuma Elish* (IV 135 – V 22), ἀφοῦ ὁ Marduk μὲ τοὺς νεωτέρους θεοὺς ἐνίκησε τοὺς ἀρχαιοτέρους, δημιούργησε τὸν κόσμον ἀπὸ τὸ πτώμα τῆς Tiamat. Στὸν Μανιχαϊσμό, ὁ Δημιουργὸς ἐνίκησε τοὺς δαίμονες· κατόπιν δημιούργησε τὸν οὐρανὸ ἀπὸ τὸ δέρμα τους, τὰ ὄρη ἀπὸ τὰ ὀστά τους, καὶ τὴν γῆ ἀπὸ τὴν σάρκα τους. Στὴν Rig Veda (X 90) ὁ πρῶτος ἄνθρωπος, ὁ Purusa, θυσιάσθη ἀπὸ τοὺς θεοὺς. Στὸ Ἰράν, τὰ ἑπτὰ μέταλλα καὶ τὸ πρῶτο ζεῦγος ἀνθρώπων δημιουργήθηκαν ἀπὸ ἕναν θυσιασμένο ἄνθρωπο, τὸν Gayomard. Στὴν Αἴγυπτο ἐπίσης, ἡ εὐφορη πεδιάδα τοῦ Νείλου δημιουργήθηκε ἀπὸ τὰ μέλη τοῦ φονευμένου καὶ διαμελισμένου Ὁσίριδος. Merkelbach (1984) 159 σμ. 3, 196 σμ. 6.

ἡ προτίμηση τῶν κατοίκων τῆς Ἀσίας νὰ θεωροῦν ἕνα λεοντοκέφαλο θεὸ ὡς προσωποποίηση τοῦ χρόνου. Ἀναφέρει, ὅμως, καὶ τὶς παρόμοιες παραστάσεις τοῦ Βάαλ στὴ Συρία καὶ τὴν Ἀφρική, καθὼς καὶ τοῦ πλανήτου Κρόνου ἀπὸ τοὺς Ὀφῖτες, καὶ συμπεραίνει ὅτι ὁ λεοντοκέφαλος θεὸς «εἶναι ὁ τελευταῖος κληρονόμος τῶν ἀρχαίων τοτέμ τῶν σημιτικῶν φυλῶν», καὶ σχολιάζει ὅτι ὁ λέων ὡς σύμβολο δυνάμεως θὰ θύμιζε στοὺς πιστοὺς τὸν παμφάγο χρόνο.⁵⁰⁶

Στὴ δεύτερη περίπτωση, κατὰ τὸν H. M. Jackson δὲν μποροῦμε νὰ συμπεράνουμε ὅτι αὐτὰ τὰ λεοντοκέφαλα γλυπτὰ ἀπαραιτήτως εἰκονίζουν τὸν Κρόνο-Χρόνο, γιατί ὁ Λέων ἀστρολογικῶς εἶναι ἡλιακὸ σύμβολο καὶ ὄχι κρόνιο, καὶ ὅτι «ἡ ἐμφανὴς ρευστότητα τῆς εἰκονογραφίας τοῦ Μίθρα ὀφείλεται προφανῶς στὴ φροντίδα, νὰ μεταφέρεται στὸν θεατὴ τί συμβολίζει ἡ εἰκόνα, καὶ ὄχι ποιὰ εἰδικὴ θεότητα αὐτὴ εἰκονίζει.»⁵⁰⁷ Ὅσον ἀφορᾷ στὶς κεφαλές τοῦ Κρόνου, παρατηρεῖ ὅτι αὐτὲς δὲν εὐρίσκονται ὅλες μαζί στοὺς ἄμους του, ἀλλὰ διαδέχονται ἢ μία τὴν ἄλλη, συμβολίζοντας τὴν διαδοχὴ τῶν ἐποχῶν καὶ τὴν ἀναζωογόνηση τοῦ πατέρα Χρόνου· ἐπομένως, αὐτὴ ἡ ἀντιστοιχία «τονίζει τὴν διαφορετικὴ καὶ πιὸ περιορισμένη ὄψη τῆς ἀστρικῆς κυριαρχίας ἐπάνω στὰ γῆινα ζητήματα –ἐποχικὲς μεταβολές – ἀπὸ ὅσο τὸ κάνουν οἱ ἀντίστοιχοι μορφές τοῦ Ὀρφισμοῦ καὶ τοῦ Μιθραϊσμοῦ.»⁵⁰⁸

Γλυπτὰ τοῦ λεοντοκέφαλου μιθραϊκοῦ θεοῦ εὐρίσκονται κοντὰ σὲ παραστάσεις τοῦ Μίθρα ταυροκτόνου στὰ ἱερὰ τοῦ Μίθρα (Μιθραῖα). Στὴν εἰκονογραφία του ὁ Μίθρας παρίσταται ὡς νεαρὸς ἄνδρας πού φονεύει μὲ τὸν «ἀκινάκη» (εἶδος ἐγχειριδίου) ἕνα γονατισμένο ταῦρο.

Σὲ διάφορες θρησκείες, ὅπως ἡ Ἰνδικὴ καὶ ἡ Ἰρανικὴ, μετὰ τὴν θυσία ἐνὸς ζώου (ἢ ἀνθρώπου ἢ θεοῦ), ἀκολουθοῦσε μιὰ κοσμογονία ἀπὸ τὰ μέλη τοῦ σώματος τοῦ θύματος.⁵⁰⁹ Στὴν ταυροκτονία τοῦ Μίθρα, ὁ Ohrmazd δημιούργησε τὸν ταῦρο, τὸν ὁποῖο ὁ Μίθρας σκοτώνει ἄθελά του σὲ

μία σπηλιά, μετὰ τὴν διείσδυση τοῦ Ahriman (τοῦ κακοῦ) στὸν κόσμος. Ἀπὸ τὸν θυσιασμένο ταῦρο δημιουργοῦνται ὅλα τὰ μικρὰ ζῶα καὶ πολλὰ εἶδη σπερμάτων καὶ θεραπευτικῶν βοτάνων· καὶ ἡ ψυχὴ τοῦ ταύρου τρέφει ὅλα τὰ ζῶντα ὄντα ἐπάνω στὴν γῆ.⁵¹⁰

Ἑλληνες συγγραφεῖς ἀναφέρουν τὸν Μίθρα ὡς «δημιουργὸν καὶ πατέρα τοῦ κόσμου» καὶ τὸν ταυτοποιοῦν μὲ τὸν Ἀπόλλωνα καὶ τὸν φυσικὸ Ἥλιο.⁵¹¹ Ἡ ταυροκτονία συμβολίζει τὴν δημιουργία τοῦ κόσμου· γι' αὐτὸν τὸν λόγο σὲ κάθε ταυροκτονία ἓνας «μάγος» ψάλλει ὅ,τι καλεῖται «θεογονία» ἀπὸ τοὺς Πέρσες.⁵¹²

2. Ἀστρονομικὰ στοιχεῖα στὴν ταυροκτονία τοῦ Μίθρα.

Πολλὰ ἐδάφια κειμένων καὶ μνημεῖα δείχνουν τὶς σχέσεις καὶ ὁμοιότητες μεταξὺ τοῦ ταύρου καὶ τῆς Σελήνης.⁵¹³ Κοινὰ στοιχεῖα εἶναι τὰ κέρατα καὶ τὸ ἄσπρο χρῶμα, καθὼς ἡ Σελήνη καλεῖται «δίκερος»⁵¹⁴ καὶ «ταυρόκερος»·⁵¹⁵ ἐπίσης, τὸ ἄρμα τῆς Σελήνης σύρεται ἀπὸ ταύρους.⁵¹⁶ Ἐπὶ πλέον, ὁ Ohmazd δημιούργησε τὸν ταῦρο «λευκὸν καὶ λαμπρὸν ὅπως ἡ Σελήνη.»⁵¹⁷ Τὸ soma, τὸ ἱρανικὸ ἀντίστοιχο τοῦ Ἰνδικοῦ hauma, τὸ ποτὸ ποὺ δίνει ζωὴ, εἶναι ἡ Σελήνη καθὼς καὶ ὁ ταῦρος.⁵¹⁸

Ἡ ταυροκτονία ἔλαβε χώρα σὲ μία σπηλιά ποὺ συμβόλιζε τὸν οὐρανό·⁵¹⁹ γι' αὐτὸ στὴν εἰκονογραφία ὑπάρχουν συνήθως οἱ δώδεκα ζωδιακοὶ ἀστερισμοὶ ἐπάνω στὸ ἡμικύκλιο ποὺ συμβολίζει τὸ σπήλαιο.⁵²⁰ Ὁ Μίθρας, ὅπως καὶ ἄλλοι θεοὶ-δημιουργοὶ (Marduk, Hada, Baal Samen κ.λπ.) φέρει ἓναν οὐράνιο κόκκινον μανδύα,⁵²¹ κάποιες φορὲς κυρτόν,⁵²² ὡς σύμβολο τοῦ οὐρανοῦ θόλου, μὲ χρυσᾶ ἀστέρια καὶ τὸ δρέπανο τῆς σελήνης ἐπάνω του.⁵²³

Ἐπὶ τὰς ἀστρονομικὰς ἀπόψεις σχετικὰ μὲ τὴν ἀστρονομικὴ σημασία τῆς ταυροκτονίας. Κατὰ τὸν Merkelbach, ἡ ἀνατολὴ

510. Merkelbach (1984) 12.

511. Πορφυρίου *Περὶ ἄντρου νυμφῶν* 6. Κλήμ. Ἀλεξ. *Ὁμιλία* VI, κεφ. 9-10. Ἡσυχίου *Λεξικόν*. Στράβωνος *Γεωγραφ.* XV, 3, §13. Proclus, *Paraphrasis in Ptolemaei libros IV de siderum effectationibus*, 93. *TMMM*, ii, 9, 17, 43, 49.

512. Ἡροδότου *Ἱστορ.* I, 132. Merkelbach, 199.

513. Roscher (1890) 37, 170 κ.έ. Ἐπίσης *Mondgöttin*, εἰς ἰδίου *Ausführliches Lexikon der griechischen und römischen Mythologie*, στήλες 3136-42. Βαβυλωνιακὴ πινακίδα (VAT 7851) στὸ Βερολίνο: Πάλη τῆς Νέας καὶ τῆς σκοτεινῆς σελήνης μεταξὺ τῶν Πλειάδων καὶ τοῦ ἀστερισμοῦ τοῦ Ταύρου, εἰς Jeremias (1929) 215, εἰκ. 130. Ἡ Σελήνη ἐπάνω σὲ ἄρμα ποὺ σύρουσιν ταῦροι, εἰς Müller-Wieseler (1854-56) ii, πίν. 16, 176. Κεφαλή ταύρου μὲ τὸ δρέπανο τῆς σελήνης καὶ ἓνα ἀστέρι ἐπάνω σὲ νόμισμα τῆς Εὐκαρπείας, εἰς *Jahrbuch des Deutschen Archäologischen Instituts*, xliii (1928), 120, εἰκ. 69.

514. Φιλοδήμου *Εἰς ἐταῖραν Καλλιστίον*, εἰς *Anthologia Graeca*, V 122, 1.

515. OH 9,2.

516. Νόννου *Διονυσιακὰ* XIII 309.

517. Bundahisn 1, 49; εἰς Merkelbach (1984) 12 σημ. 8. Πρβλ. Λουκιανοῦ *Φιλοψευδῆς* 14.

518. Merkelbach (1984) 16.

519. Πορφυρίου *Περὶ ἄντρου νυμφῶν* 7.

520. Merkelbach (1984) 200 σημ. 16. *CIMRM*, Mon. nos 390, 1083.

521. Κατὰ τὰ κείμενα, βλ. Eisler (1910) 63 σημ. 3. Εἰκονογραφικῶς, βλ. Merkelbach (1984) 200: Venige farbige Fresken sind erhalten; auf ihnen ist der Mantel entweder himmelblau (V 181, und Vermasserer, *Mithriaca* III, Tafeln III und IV), oder feurigrot (V 390), was ebenfalls den Himmel (das Empyreum) bedeutet.

522. *TMMM*, ii, no. 82 (εἰκ. 70, σ. 230), no. 79 (εἰκ. 67, σ. 236), ἐπίσης εἰκ. 339, σ. 447.

523. Eisler (1910) 60-62. Merkelbach (1984) 199: Mehrfach sieht man auf dem Mantel [des Mithras] sieben Sterne, also die sieben Planeten, εἰς *CIMRM*, Mon. nos 245, 310, 321, 368, 390, 1727 κ.σ. Πρβλ. ὁ Διόνυσος ντυμένος με δέρμα ἐλαφιῶ ἢ πάνθηρα, τὸ ὁποῖο συμβολίζει τὸν ἑναστρο οὐρανό: Νόννου *Διονυσιακά* IX 186-7· Εὐριπίδου fr. 752, εἰς *TGF*· Ὀρφέως *Ἀργοναυτικά* 450-1· δέρμα πάνθηρα, OF 152 εἰς Abel (1885).
524. Merkelbach (1984) 222.

525. Παρανατέλλοντα εἶναι οἱ ἀστερισμοὶ ποὺ κεῖνται βορείως ἢ νοτίως τοῦ Ζωδιακοῦ (δηλ. τῆς ἐκλειπτικῆς) καὶ ἀνατέλλουν ταυτοχρόνως με τοὺς ζωδιακοὺς ἀστερισμούς.

526. Beck (1988) 20.

τοῦ ἡλίου εἶναι ἕνας θρίαμβος τοῦ Μίθρα-Ἡλίου καὶ ἰσοδυναμεῖ στὴν ταυροκτονία. Εἰδικά, ἡ 16ῃ ἡμέρα τοῦ περσικοῦ μηνὸς εἶναι ἀφιερωμένη στὸ Μίθρα καὶ εἶναι πανσέληνος· ἔτσι ὁ Μίθρας-Ἡλιος φονεύει τὸν ταῦρο-Σελήνη τὴν 16ῃ ἡμέρα τοῦ μηνὸς κατὰ τὴν ἀνατολὴ τοῦ ἡλίου.⁵²⁴

Τὸ 1988 ὁ R. Beck ὑποστήριξε με ἐπιχειρήματα, ὅτι ἡ εἰκονογραφία τῆς ταυροκτονίας εἶναι ἀστρονομικὰ διατεταγμένη, ὅπως τὴν βλέπει ἕνας παρατηρητὴς στραμμένος πρὸς νότον. Ἐνας τέτοιος παρατηρητὴς θὰ ἔβλεπε τὴν κεφαλὴ τοῦ ταύρου (ἀστερισμὸς τοῦ Ταύρου) στὰ δεξιὰ του καὶ τὸν ἀστερισμὸ τοῦ Σκορπιῶ στὰ ἀριστερά του (στὴν Ἀνατολή)· αὐτοὶ οἱ δύο ἀστερισμοὶ ἐπισημαίνονται τὰ δύο ἄκρα τοῦ ὄρατοῦ ἡμικυκλίου ποὺ καλύπτεται ἀπὸ τὴν ἀκολουθία τῶν ζωδιακῶν ἀστερισμῶν: Ταῦρος, Δίδυμοι, Καρκίνος, Λέων, Παρθένος, Ζυγὸς (Χηλαὶ Σκορπίου), Σκορπιός. Δὲν εἶναι τυχαῖο ὅτι αὐτὸ τὸ ἡμικύκλιο περιέχει καθ' ἑαυτοὺς ἢ ὡς παρανατέλλοντα⁵²⁵ τοὺς ἀστερισμοὺς ποὺ ἔχουν τὰ ἀντίστοιχὰ τους στοιχεῖα στὴν ταυροκτονία:⁵²⁶ ὁ Ταῦρος (ταῦρος), Μέγας Κύων καὶ Μικρὸς Κύων (σκύλος), Ὑδρα (ὄφεις), Κρατῆρ (κύπελλο), Λέων (λέων), Στάχυς (στάχυ στὴν ἄκρη τῆς οὐρᾶς τοῦ ταύρου), Κόραξ (κοράκι), καὶ Σκορπιός (σκορπιός).

3. Ἡ ἀστρονομικὴ ἐρμηνεία τοῦ μοτίβου τῆς πάλης μεταξύ ταύρου καὶ λέοντος.

Ἡ πάλη ταύρου καὶ λέοντος ὡς διακοσμητικὸ μοτίβο ἐπάνω σὲ σφραγίδες, στὴν ἀγγειογραφία καὶ σὲ μνημεῖα τῆς Μέσης Ἀνατολῆς χρονολογεῖται ἀπὸ τὴν 4ῃ χιλιετία π.Χ. καὶ ἐπὶ πέντε χιλιάδες χρόνια κάποια χαρακτηριστικὰ στοιχεῖα τῆς διατηρήθηκαν προσεκτικά.

Κατὰ τὸν Willy Hartner,⁵²⁷ ἡ πάλη ταύρου καὶ λέοντος ἀρχικὰ εἶχε ἀστρονομικὴ σημασία καὶ συμβόλιζε μιὰ συγκεκριμένη ἡμερομηνία τοῦ ἔτους. Τὰ δύο παλαιόντα ζῶα πρέ-

527. Hartner (1968) 227-59.

πει νὰ ταυτοποιηθοῦν μὲ τοὺς ὁμωνύμους ἀστερισμοὺς τοῦ Ταύρου καὶ τοῦ Λέοντος. Αὐτοὶ οἱ δύο ἀστερισμοὶ καὶ ἐκεῖνος τοῦ Σκορπιοῦ καταγράφονται στὰ πρωιμότερα ἀστρονομικὰ κείμενα τῆς σφηνοειδοῦς γραφῆς μὲ τὰ σουμεριακὰ τους ὀνόματα. Ὅσον ἀφορᾷ στὴν εἰκονογραφία τους, ὅπου αὐτὰ τὰ ζῶα συνδυάζονται σὲ ομάδες τῶν δύο ἢ τῶν τριῶν, ἢ συνοδεύονται ἀπὸ σύμβολα, ὅπως ἀστέρια, τελεῖτες καὶ σφαῖρες, ἢ μόνη δυνατὴ ἐρμηνεῖα τους εἶναι ἡ ἀστρονομική.⁵²⁸ Περὶ τὸ 4000 π.Χ., οἱ τρεῖς ἀστερισμοὶ Ταύρου, Λέοντος καὶ Σκορπιοῦ δὲν καταλάμβαναν τὰ σημεῖα τῶν δύο ἰσημεριῶν καὶ τοῦ θερινοῦ ἡλιοστασίου, ἀλλὰ προηγούντο ἀπὸ αὐτὰ κατὰ 10° ἕως 25°.⁵²⁹ Οἱ Πλειάδες, ποὺ ἐπισήμαιναν ἀρχικὰ τὴν ἄκρη τοῦ ἀριστεροῦ (δυτικοῦ) κεράτου τοῦ Ταύρου, εἶναι τὸ πρῶτο σημεῖον ἀστέρων τοῦ ἀστερισμοῦ τοῦ Ταύρου, τὸ ὁποῖο γίνεται ὄρατὸ στὴν πάροδο τοῦ ἡλιακοῦ ἔτους.

Ἡ εἰκονογραφία τοῦ Ὑδροχόου μπορεῖ νὰ ἀναχθῆ στὴν ἐποχὴ τῶν Σουμεριῶν. Ὁ Ὑδροχόος εἰκονίζεται ὡς ἀνδρική θεότητα ποὺ στέκεται στὴν κορυφὴ τοῦ Ἱεροῦ Ὄρους, καὶ χύνει νερὸ ἀπὸ δύο ἀγγεῖα. Στὸ πρωιμότερο στάδιο τοῦ Μεσοποταμικοῦ καὶ τοῦ Ἐλαμιτικοῦ πολιτισμοῦ, ἀντὶ αὐτοῦ τοῦ συμβόλου ὑπάρχουν κατσίκες, πρόβατα ἢ (ιδιαιτέρως) αἰγάγροι μὲ ἡλιακὰ σύμβολα. Αὐτὸς ὁ ἀστερισμὸς τοῦ Αἰγάγρου ἦταν ἐκεῖνος ποὺ μὲ τὴν ἐῶα ἐπιτολή (ἡλιακὴ ἀνατολή) του ἔδειχνε τὸ χειμερινὸ ἡλιοστάσιο (ἢ μιὰ ἡμερομηνία πλησίον του).⁵³⁰

Μετὰ τὴν ἄνοδο τοῦ Σουμεριακοῦ πολιτισμοῦ ἡ μορφὴ τοῦ Αἰγάγρου συνυπῆρχε μὲ ἐκεῖνη τοῦ Ὑδροχόου· σὲ σωζόμενα ἀντικείμενα τέχνης λεοντοκέφαλοι ἀετοὶ (σύμβολο τοῦ Ἡλίου) κρατοῦν στὰ νύχια τους ζεύγη αἰγάγρων, λεόντων καὶ ἀρσενικῶν ἐλαφιῶν. Τὸ ἀρσενικὸ ἐλάφι εἶναι ὁ ἀστερισμὸς τοῦ «Ἐλαφιοῦ» (α, γ, δ, ε Κασσιόπης), ὁ ὁποῖος κατὰ τὴν πινακίδα MUL·APIN ἀνατέλλει στὶς 5 Νοεμβρίου μαζί μὲ τὸν Ὑδροχόο καὶ τὸ τετράπλευρο τοῦ Πηγάσου. Αὐτὴ ἡ πρώτη ἐμφάνιση τοῦ Ἐλαφιοῦ ὡς παρανατέλλοντος τοῦ Αἰγά-

528. Hartner (1968) 229.

529. Hartner (1968) 230-31.

530. Hartner (1968) 235.

531. Hartner (1968) 237.

532. Έώα έπιτολή άστέρος είναι ή πρώτη όρατή έμφάνισή του στον άνατολικόν όρίζοντα πριν από την άνατολή του ήλιου. Άχρονική άνατολή άστέρος είναι ή τελευταία όρατή άνατολή του τó έσπέρας, άμέσως μετά την δύση του ήλιου. Κοσμική δύση άστέρος είναι ή πρώτη όρατή δύση του, άμέσως πριν από την άνατολή του ήλιου. Έσπερία δύση άστέρος είναι ή τελευταία όρατή δύση του, άμέσως μετά την δύση του ήλιου.

533. Hartner (1968) 241.

γρου έξηγγείται από τó γεγονός ότι είναι εύκολότερο νά παρατηρήση κάποιος την πρώτη έμφάνιση τών λαμπρών άστέρων τής Κασσιόπης παρά τούς άμυδροτέρους του Ύδροχού και του Αιγόκερω. Άργότερα ό Αίγαγρος άνάχθηκε στον άστερισμό του Αιγόκερω (αίγα-ιχθύς).⁵³¹

ΈΗ μελέτη ένός χάρτου του ούρανοϋ, όπως αύτός ήταν όρατός από την Περσέπολη (γεωγρ. πλάτος $\varphi = +30^\circ$) τις στιγμές τών ίσημεριών και τών ήλιοστασιών τó λυκαυγές περι τó 4000 π.Χ., δείχνει ότι ή έώα έπιτολή⁵³² τών Πλειάδων (η Ταύρου), του Άντάρη (α Σκορπίου) και του β Πηγάσου συνέβαινε σχεδόν άκριβώς τις ήμέρες τής έαρινής και τής φθινοπωρινής ίσημερίας και του χειμερινοϋ ήλιοστασίου, και ότι ή έώα έπιτολή τών κεράτων του Αιγάγρου προηγείτο κατά 10 ήμέρες, και έτσι προανήγγελλε εκείνη του β Πηγάσου, ή όποία και έπεσήμαινε τó χειμερινό ήλιοστάσιο.

ΈΗ μελέτη του ίδίου χάρτου του ούρανοϋ κατά τó έσπέρας τής 10ης Φεβρουαρίου 4000 π.Χ., περι τις 6:40 μ.μ., όταν ό ήλιος εύρίσκεται 20° κάτω από τόν όρίζοντα, δείχνει ότι τότε οι Πλειάδες δύνουν με τόν ήλιο· οι Χηλές Σκορπίου άνατέλλουν άχρονικώς· και ό Βασιλίσκος (κάπου 8° άπόσταση από τó Ζενίθ), ό α΄Υάδων και ό Κάνωπος μεσουρανοϋν ταυτοχρόνως.⁵³³ Αυτό τó άστρονομικό φαινόμενο πού γινόταν κάθε χρόνο εικονίσθηκε ως τó μοτίβο του θριαμβευτοϋ Λέοντος (στο Ζενίθ, άρα στή μεγίστη δύναμή του) πού φονεύει τόν Ταϋρο, ό όποίος προσπαθει νά διαφύγη κάτω από τόν όρίζοντα (ό Ταϋρος έξαφανίζεται στις άκτίνες του ήλιου). Μετά 40 ήμέρες, στις 21 Μαρτίου (έαρινή ίσημερία) ό Ταϋρος ξαναγεννιέται (έώα έπιτολή του).

Τήν έποχή τών Άχαιμενιδών (περι τó 500 π.Χ.), παρά τά άποτελέσματα τής μεταπτώσεως τών ίσημεριών, ό Λέων έξακολουθοϋσε νά κατέχη τó Ζενίθ όταν έδουαν οι Πλειάδες. Οι σχετικές θέσεις του Λέοντος και του Ταύρου ήταν ακόμα οι ίδιες, όπως 3500 χρόνια προηγουμένως, αλλά ή ήμερομηνία είναι πλέον 28 Μαρτίου, δηλαδή μία έβδομάδα μετά την

ἐαρινὴ ἰσημερία, ἡ ὁποία εὐρίσκεται μέσα στὰ ὅρια τοῦ πιθανοῦ σφάλματος τέτοιων ἀστρονομικῶν παρατηρήσεων. Ὡς ἐκ τούτου, ὁ Willy Hartner ὑποστηρίζει, ὅτι τὸ ἀρχαῖο μοτίβο ἐξακολουθοῦσε νὰ ἐπισημαίνει τὴν ἡμερομηνία ἐνάρξεως τοῦ Ἀσσυριακοῦ σεληνο-ηλιακοῦ ἡμερολογίου καθὼς καὶ ἐκεῖνη τοῦ Ζωροαστρικοῦ ἔτους.⁵³⁴

534. Hartner (1968) 242.

4. Μίθρας, Διόνυσος καὶ τὸ ἀνάγλυφο τῆς Μοδένας.

Ὅπως εἶδαμε προηγουμένως, ὁ Μίθρας=Ἡλιος φονεύει τὸν ταῦρο. Ὁμοως, στὴν ἑλληνικὴ μυθολογία ὁ Διόνυσος=Ἡλιος, ὁ θνήσκων καὶ ἀνιστάμενος θεὸς τῶν μυστηρίων, ὡς ταυρόμορφος καὶ ταυρόκερος συμβόλιζε τὸν ταῦρο τῆς θυσίας: αὐτὸς ἦταν ὁ θυσιασμένος ταῦρος. Ἐπομένως, ὀφείλουμε νὰ ἀπαντήσουμε σὲ δύο ἐρωτήματα. Πρῶτον, πῶς εἶναι δυνατὸν ὁ Ἡλιος νὰ εἶναι στὴ μία περίπτωση ὁ θύτης καὶ στὴν ἄλλη τὸ θῦμα; Δεύτερον, ποῖα εἶναι ἡ διαφορὰ μεταξὺ τοῦ Μίθρα-ταυροκτόνου καὶ τοῦ Διονύσου-θύματος;

Ὅσον ἀφορᾷ στὴν πρώτη ἐρώτηση, θεωρῶ ὅτι ἡ ἀπάντηση δίδεται μερικῶς ἀπὸ ἓνα σχόλιο τοῦ Πρόκλου, ὅτι κατὰ τοὺς ἑλληνικοὺς μύθους καὶ τὴν αἰγυπτιακὴ παράδοση, ὁ Ἡλιος ἀλλάζει μυστικῶς τὴ μορφή του στὰ διαφορετικὰ ζῶδια:⁵³⁵ ὅταν ὁ Ἡλιος εὐρίσκεται στὸν Κριὸ εἶναι κριάρι, ὅταν εὐρίσκεται στὸν Ταῦρο εἶναι ταῦρος κ.ο.κ. Ἐπομένως, ὁ Μίθρας=Ἡλιος φονεύει τὸ ἱερὸ ζῶο του, τὸν ταῦρο, τοῦ ὁποίου εἰκόνα εἶναι ὁ ζωδιακὸς ἀστερισμὸς τοῦ Ταύρου. Ὅταν ὁ Ἡλιος εὐρίσκεται στὸν Λέοντα, μεταμορφώνεται σὲ λέοντα, πού περιλαμβάνεται στὴν εἰκονογραφία τοῦ Μίθρα. Ὁ Μίθρας εἰκονίζεται πάντοτε ὡς ἓνας νεαρὸς ἄνδρας, καὶ ὁ λεοντοκέφαλος θεὸς εὐρίσκεται συνήθως κοντὰ στὴν παράσταση τῆς ταυροκτονίας. Ὁ Διόνυσος, πού εἰκονίζεται συνήθως μὲ ἀνθρώπινο πρόσωπο,⁵³⁶ καλεῖται ταῦρος, δράκων, λέων ἀπὸ τοὺς πιστοὺς του.⁵³⁷ Ἐπομένως, καθὼς ἔχει ταυτοποι-

535. Πρόκλ. εἰς Πλάτ. *Τίμαιον* 38c (OF 92).

536. Ὁ Ζεὺς (ἡ ἱερατικὸς Διόνυσος) ντυμένος μὲ τὴ διονυσιακὴ στολὴ κρατεῖ στὰ γόνατά του τὸν νεαρὸ (ἐποχικὸ) Διόνυσο: Ἐρυθρόμορφος ἀττικὸς κρατῆρ (περὶ τὸ 475 π.Χ.) στὸ Ἐθνικὸ Μουσεῖο τῆς Bologna, εἰς *Archaeologischer Anzeiger*, xliii (1928), 131, εἰκ. 9.

537. Εὐριπίδου *Βάκχαι* 1017-18.

ηθῆ με τὸν Φάνητα-Χρόνο, ὁ Διόνυσος ἐμπεριέχει τὶς μορφές ποὺ εὐρίσκονται χωρισμένες στὴν εἰκονογραφία τοῦ Μίθρα: ὁ Μίθρας-ἄνδρας, ὁ ταῦρος καὶ ὁ λεοντοκέφαλος θεὸς με τὸν δράκοντα περιελιγμένον στὸ σῶμα του.

Πότε ὁ Μίθρας φονεύει τὸν ταῦρο; Κατὰ τὸν Merkelbach, ἡ ταυροκτονία λαμβάνει χώρα τὴν 16ῃ ἡμέρα (πανσέληνος) κάθε μηνός, ἀφοῦ ὁ Μίθρας εἶναι ὁ ἥλιος καὶ ὁ ταῦρος εἶναι ἡ Σελήνη. Στὴν περίπτωση αὐτὴ ἡ μόνη σχέση μεταξύ Σελήνης (ταύρου) καὶ Ἡλίου (Μίθρα) εἶναι ἡ φάση ἀντιθέσεως, ἀνεξαρτήτως τοῦ ζωδίου ὅπου αὐτὴ συμβαίνει καὶ τῶν διαφόρων μορφῶν ποὺ καὶ ὁ ἥλιος καὶ ἡ Σελήνη ἀλλάζουν, καθὼς διατρέχουν τὰ ζώδια στὸν ἐτήσιο καὶ μηνιαῖο δρόμο τους ἀντιστοίχως.⁵³⁸

538. Πρόκλ. εἰς Πλάτ. *Τίμαιον* 22c (OF 92)

Ἐὰν ἰσχύει αὐτό, θὰ πρέπη νὰ ἀναζητήσουμε τὴν σημασία τῆς παρουσίας τοῦ λεοντοκέφαλου θεοῦ πάντοτε κοντὰ στὴν εἰκόνα τῆς ταυροκτονίας. Θεωρῶ, ὅτι μπορούμε νὰ μάθουμε ἀρκετὰ πράγματα ἀπὸ δύο γλυπτὰ ποὺ τὸν εἰκονίζουν καὶ ἐπάνω στὰ ὁποῖα εὐρίσκονται ἐπίσης τὰ σύμβολα τῶν τεσσάρων παρορμητικῶν (δύο ἰσημερινῶν καὶ δύο τροπικῶν) ζωδίων, ὅπως εἰκονίζονταν τὴν Ρωμαϊκὴ ἐποχὴ: Κριός, Καρκίνος, Ζυγός, καὶ Αἰγόκερος.⁵³⁹ Ἡ προσθήκη αὐτῶν τῶν ζωδίων ἔχει ἔννοια, ἂν καὶ μόνον ἂν ὁ λεοντοκέφαλος θεὸς σχετίζεται με τὶς ἐποχές, ἀφοῦ κάθε μία τους ἀρχίζει τὴν στιγμὴ τῆς διαβάσεως τοῦ ἡλίου ἀπὸ τὸ ἀντίστοιχο ἰσημερινὸ ἢ τροπικὸ σημεῖο τοῦ Ζωδιακοῦ. Καθὼς αὐτὰ τὰ ζώδια ἐμφανίζονται σὲ δύο μόνον μνημεῖα, μπορούμε νὰ υποθέσουμε ὅτι κάποιος ἱερεὺς τοῦ Μίθρα διέταξε τοὺς γλύπτες νὰ τὰ συμπεριλάβουν, γιατί ἤθελε νὰ κἀν ἐμφανῆ στοὺς πιστοὺς τὴν ἀστρονομικὴ σημασία τοῦ λεοντοκέφαλου θεοῦ, τοῦ ὁποῖου ἡ παράσταση τὴν Ρωμαϊκὴ ἐποχὴ ἦταν συμβατὴ με τὴν παραδοσιακὴ εἰκόνιση τῆς ταυροκτονίας, ἀλλὰ ὄχι καὶ με τὴν ἀστρονομικὴ σημασία της ποὺ σχετίζεται με τὶς ἰσημερίες καὶ τὰ ἡλιοστάσια, οἱ ἀστερισμοὶ τῶν ὁποίων εἶχαν ἀλλάξει λόγω τῆς μεταπτώσεως τῶν ἰσημερινῶν.

539. *TMMM*, ii, Mon. no 37 (εἰκ. 43 καὶ 44, σελ. 214-15).

Τὸ ἴδιο ἰσχύει καὶ γιὰ τὸ ἀνάγλυφο τοῦ Φάνητος τῆς Μοδένας, τὸ ὁποῖο πολλοὶ συνδέουν μὲ τὸν Μιθραϊκὸ Χρόνο.⁵⁴⁰ Ὅπως εἶδαμε, σύμφωνα μὲ τὰ κείμενα ὁ Φάνης (Χρόνος) ἔχει κεφαλὲς ταύρου, λέοντος (καὶ δράκοντος), καὶ ἀνάμεσά τους θεοῦ πρόσωπο. Στὸ ἀνάγλυφο τῆς Μοδένας ἡ κεφαλὴ τοῦ ταύρου ἔχει ἀντικατασταθῆ ἀπὸ τὴν κεφαλὴ κριοῦ καὶ ὑπάρχει ἐπίσης ἡ κεφαλὴ τράγου. Ἐπομένως, ἡ μορφή τοῦ Ὀρφικοῦ Φάνητος, ὅπως μᾶς περιγράφεται, διαφέρει ἀπὸ ἐκείνη τοῦ ἀναγλύφου τῆς Μοδένας κατὰ τὴν ὑπαρξὴ τῶν κεφαλῶν κριοῦ καὶ τράγου, οἱ ὁποῖες φαίνονται ἄσχετες πρὸς τὴν Ὀρφικὴ παράδοση.

Εἶναι γνωστὸ, ὅτι ὁ θάνατος καὶ ἡ ἀνάσταση τοῦ Διονύσου εἶναι ἓνα ἐποχικὸ δράμα ποὺ παριστάνεται μὲ τὴν τελετουργικὴ θυσία ἐνὸς ταύρου καὶ/ἢ τὴν μέχρι θανάτου μονομαχία μεταξὺ τοῦ παλαιοῦ καὶ τοῦ νέου ἐνιαυσίου (ἐτησίου) βασιλέως, κάποιες φορὲς μασκοφόρου μὲ κεφαλὴ ταύρου, ὡς συμβόλου καὶ φορέως τῶν γενετικῶν δυνάμεων τῆς φύσεως κατὰ τὸ ἐρχόμενο νέο τροπικὸ (ἡλιακὸ) ἔτος.⁵⁴¹

Οἱ σχέσεις τοῦ δράκοντος μὲ τὸν πολικὸ ἀστερισμὸ τοῦ Δράκοντος, καὶ τῶν κεφαλῶν ταύρου καὶ λέοντος μὲ τοὺς ζωδιακοὺς ἀστερισμοὺς τοῦ Ταύρου καὶ τοῦ Λέοντος ἀντιστοίχως, ὡς βασικὲς γιὰ ἓνα ἔτος τὴν ἐποχὴ ὅπου ἡ ἐαρινὴ ἰσημερία γινόταν στὸν ἀστερισμὸ τοῦ Ταύρου, τὸ θερινὸ ἡλιοστάσιο στὸν ἀστερισμὸ τοῦ Λέοντος καὶ ὁ βόρειος πόλος τοῦ οὐρανοῦ στὸν ἀστερισμὸ τοῦ Δράκοντος, ἔχουν ἤδη πρὸ πολλοῦ ἀναγνωρισθῆ ἀπὸ τοὺς O. Gruppe, R. Redlich, καὶ R. Eisler.⁵⁴² Ἡ δυσκολία ἔγκειται στὴν ἐρμηνεῖα τῶν δύο κεφαλῶν, τοῦ κριοῦ καὶ τοῦ τράγου. Ὁ Eisler ὑποθέτει τὴν παρουσία τῶν κεφαλῶν ὄλων τῶν ζωδιακῶν ἀστερισμῶν, ὅπως στὴν περίπτωση τοῦ Χρόνου τῆς Arles, ὁ ὁποῖος ἔχει τὰ δώδεκα ζῶδια ἀνάμεσα στὶς σπεῖρες τοῦ ἐλιγμένου δράκοντος.⁵⁴³ Ὁ Merkelbach σχετίζει τὸ ἀνάγλυφο τῆς Μοδένας (ὡς Μίθρα) μὲ τὸν Σάραπι (Κρόνο) καὶ ἐρμηνεύει τὶς κεφαλὲς τράγου καὶ κριοῦ ὡς σύμβολα τοῦ μέλλοντος καὶ τοῦ

540. Eisler (1910) 400 κ.έ. Cumont (1903) 223, εἰκ. 49: Mithraic Kronos, or personification of infinite Time ... Here represented without the head of a lion, which appears on the breast of the figure. A Roman beautification of the horrific features of the Oriental god. Cumont (1902) καὶ (1934). *CIMRM*, Mon. no. 695 (εἰκ. 197). Staudacher (1942/1968). West (1983). Beck (1988) 58-59. Jackson (1985) 19. Merkelbach (1984) 324-5: Die Herkunft des Reliefs aus Rom scheint fast sicher wegen der nur in diesem Relief so klaren Angleichung des Mithras an den orphischen Urgott Phanes; diese Gleichung ist bisher allein in einer Inschrift aus Rom bezeugt, V 475= Moretti, *I. G. urbis Romae* 108: Διί, Ἡλίω, Μίθρα, Φάνητι.

541. Λεκατσῆς (1971) 47, 81, 110, 127, 131 κ.ἄ.

542. Gruppe (1906) v/2, 427, σημ. 4. R. Redlich, *Magdeburg. Zeitung*, nos 654, 663 (1908), καὶ *Vom Drachen zu Babel, eine Tierkreisstudie*, Globus, lxxvii (1903) 364 κ.έ., 384 κ.έ., εἰς Eisler (1910) 395-6.

543. Eisler (1910) 401 σημ. 2. *TMMM*, ii, Mon. no 37 (εἰκ. 43 καὶ 44, σ. 214-15).

544. Merkelbach (1984) 226-7 σημ. 92, 324.

παρελθόντος ἀντιστοίχως, μολονότι θεωρεῖ πιθανόν, οἱ δύο κεφαλές νὰ ἀναφέρονται στὸν Κριό καὶ τὸν Αἰγόκερω ὡς ἀστερισμοὺς ἰσημερίας καὶ ἡλιοστασίου ἀντιστοίχως.⁵⁴⁴

Νομίζω, ὅτι ἡ ἐρμηνεία εἶναι ἡ ἐξῆς. Οἱ θρησκευτικὲς τελετὲς σχετίζονται πάντοτε μὲ τὸ τροπικὸν ἔτος. Τὰ ἱερὰ κείμενα ποὺ ἀναφέρονται σὲ αὐτὲς τὶς τελετὲς καθιερώνουν μιὰ σχέση μετὰ τῶν θεολογικῶν βάσεων τους καὶ ὠρισμένων ἀστρονομικῶν φαινομένων ἢ ὄψεων τῆς οὐρανόσφαιρας. Μία τέτοια σχέση ὑπόκειται στὴν πολὺ βραδεῖα ἐπίδραση τῆς μεταπτώσεως τῶν ἰσημεριῶν, καὶ μετὰ ἀπὸ ἓνα πολὺ μεγάλο χρονικὸ διάστημα τὰ ἀστρονομικὰ δεδομένα δὲν ἀντιστοιχοῦν πλέον στὴν εἰκονογραφία καὶ/ἢ τὴν παράδοση τῶν κειμένων. Εἶναι ἐπίσης γνωστό, ὅτι δὲν ἐπιτρεπόταν καμμία ἀλλαγὴ στὶς λέξεις τῶν ἱερῶν κειμένων, καὶ ὅτι ἦταν πολὺ δύσκολο νὰ τροποποιήσῃ κάποιος ἓνα θρησκευτικὸ ἡμερολόγιο συνδεδεμένο μὲ τὴν τέλεση τῶν ἐορτῶν.

Μποροῦμε νὰ ὑποθέσουμε, ὅτι ἐὰν ἡ εἰκονογραφία τοῦ Μίθρα ταυροκτόνου καὶ τοῦ λεοντοκέφαλου θεοῦ, καθὼς ἐπίσης τοῦ Φάνητος καὶ τοῦ Διονύσου, ἔχουν τὶς ἀπαρχές τους στὸ ἀπώτατο παρελθόν, ὅταν τὸ ἐαρινὸ σημεῖο εὐρισκόταν στὸν ἀστερισμὸ τοῦ Ταύρου, τότε στὴν Ρωμαϊκὴ ἐποχὴ οἱ μυστικὲς τελετὲς κατὰ τὴν ἡμέρα τῆς ἐαρινῆς ἰσημερίας καὶ ἄλλων σημαντικῶν ἡμερῶν τοῦ ἐτησίου κύκλου δὲν θὰ ἀντιστοιχοῦσαν στὰ ἀστρονομικὰ φαινόμενα, μὲ τὰ ὁποῖα σχετίζονταν τὰ μυστήριά τους. Δεδομένου ὅτι δὲν ὑπῆρχε δυνατότητα ἀλλαγῆς τῶν κειμένων, κάποιος θὰ προσπάθησε νὰ συμβιβάσῃ τὴν βᾶσει τῶν κειμένων εἰκονογραφία μὲ τὰ νέα ἀστρονομικὰ δεδομένα, προσθέτοντας ἀστρονομικὰ σύμβολα στὴν εἰκονογραφία. Ἄν ἰσχύῃ αὐτό, τότε τὰ δύο γλυπτὰ τοῦ λεοντοκέφαλου θεοῦ μὲ τὰ σύμβολα τῶν Κριοῦ, Καρκίνου, Λέοντος καὶ Αἰγόκερω, μπορεῖ νὰ εἶναι μιὰ εὐφυῆς ὑπόδειξη τοῦ πῶς ὁ χρόνος πρέπει νὰ νοῆται ἀπὸ τοὺς πιστοὺς, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν λεοντόμορφη εἰκόνα μὲ τὸν δράκοντα στὴν εἰκονογραφία τοῦ Μίθρα καὶ τὰ κείμενα ποὺ δὲν

ἀνταποκρίνονταν πλέον στὸν οὐρανὸ ἐκείνης τῆς ἐποχῆς.

Ἡ περίπτωση τοῦ ἀναγλύφου τῆς Μοδένας εἶναι ἀνάλογη πρὸς τὴν προηγούμενη. Μποροῦμε λοιπὸν νὰ ἐξηγήσουμε τὴν σημασία τῶν συμβόλων ποὺ εἰκονίσθηκαν σὲ αὐτὸ ὡς ἑξῆς. Ὁ Ζωδιακὸς εἶναι ὁ κόσμος καὶ τὸ ἐλλειπτικὸ σχῆμα τοῦ ὑπονοεῖ τὸ κοσμογονικὸ Ὄν, ἀπὸ τὸ ὁποῖο προῆλθε ὁ κόσμος. Ὁ Φάνης (μὲ ἀνθρώπινο πρόσωπο) ὡς ὠογενὴς εὐρίσκεται ἀνάμεσα στὰ δύο ἡμίση τοῦ Ὄου. Εἶναι φτερωτὸς ὡς Πρωτόγονος (πρωτότοκος), Ἐρως καὶ Ἡλιος. Ἡ κεφαλὴ τοῦ ἀκτινοβολεῖ ὡς Ἀπόλλων καὶ Ἡλιος. Ὡς Χρόνος καὶ Πρωτόγονος ἔχει ἓνα δράκοντα περιελιγμένον γύρω ἀπὸ τὸ σῶμα του· κρατεῖ σκῆπτρο (βασιλεὺς τοῦ κόσμου) ὡς Φάνης καὶ Ἡρικεπαῖος, καὶ ἓνα κεραυνὸν ὡς Ζεὺς. Ἐχει πόδια τράγου ὡς Πᾶν (ἢ πόδια ταύρου ὡς Διόνυσος),⁵⁴⁵ θεὸς τοῦ σύμπαντος. Οἱ τέσσερις κεφαλὲς στὶς γωνίες τοῦ ἀναγλύφου εἶναι οἱ τέσσερις ἄνεμοι ποὺ συμβολίζουν τὰ τέσσερα πρωταρχικὰ στοιχεῖα (πῦρ, ἀήρ, ὕδωρ, γῆ). Ὅσον ἀφορᾷ στὴ σχέση του μὲ τὰ ἀστρονομικὰ δεδομένα, ἡ κεφαλὴ τοῦ λέοντος ἀναφέρεται στὰ δεδομένα τοῦ ἀπωτάτου παρελθόντος· ὅμως, ἡ εἰσαγωγή τῶν νέων ἀστρονομικῶν δεδομένων δὲν ἔγινε μὲ ἐπιπρόσθετα σύμβολα τῶν ἡμερινῶν καὶ τροπικῶν ἀστερισμῶν τῆς Ρωμαϊκῆς ἐποχῆς, ὅπως συνέβη στὴν περίπτωση τῶν γλυπτῶν, ἀλλὰ μὲ μία ἐκλεκτικὴ ἀντικατάσταση τῆς κεφαλῆς τοῦ ταύρου (Ταῦρος) ἀπὸ τὴν κεφαλὴ ἐνὸς κριοῦ (Κριός), καὶ μὲ τὴν προσθήκη τῆς κεφαλῆς τράγου (Αἰγόκερος), ὡς συμβόλων τῶν ἀστερισμῶν τῆς ἑαρινῆς ἡμερίας καὶ τοῦ χειμερινοῦ ἡλιοστασίου ἀντιστοίχως. Ἐπομένως, ὁ Ὀρφικὸς Φάνης καὶ τὸ ἀνάγλυφο τῆς Μοδένας διαφέρουν κατὰ τὸν ἐλάχιστο ἀριθμὸ στοιχείων, ἔτσι ὥστε ὁ Φάνης νὰ διατηρῇ τὰ παραδοσιακὰ χαρακτηριστικά του τοῦ ἀπωτάτου παρελθόντος, ἀλλὰ καὶ νὰ ταιριάζει μὲ τὰ ἀστρονομικὰ δεδομένα τῆς ἐποχῆς ὅπου κατασκευάσθηκε τὸ ἀνάγλυφο τῆς Μοδένας.

545. Eisler (1910) 402 σημ. 3-8. Staudacher (1942/1968) 99.

Στοιχεῖα τῆς Ὀρφικῆς Μυσταγωγίας

Ἀπὸ τὰ σωζόμενα Ὀρφικὰ κείμενα, οἱ ὕμνοι εἶναι ἐκεῖνοι, οἱ ὅποιοι μᾶς βοηθοῦν νὰ κατανοήσουμε τίς τελετὲς καὶ τὰ δρώμενα τῆς Ὀρφικοδιονυσιακῆς λατρείας καὶ νὰ γνωρίσουμε τὴν προσωπικότητα τῶν μυστῶν τῆς μέσα ἀπὸ τὴν πίστη τους, τίς πεποιθήσεις τους γιὰ τὸν «ἄλλο κόσμο», καὶ ἰδιαίτερος τὸ ἦθος τους. Ἀπὸ τὴ μελέτη αὐτῶν τῶν στοιχείων διαπιστώνουμε, κατὰ πόσον αὐτὴ ἡ λατρεία συνέβαλε τελικῶς στὴ διαμόρφωση ἐνὸς Ἑλληνικοῦ Χριστιανισμοῦ, ἧτοι μιᾶς Ἑλληνορθόδοξης λατρευτικῆς παραδόσεως.

1. Ὁ Διόνυσος

Μέγας θεὸς τῆς Ὀρφικοδιονυσιακῆς λατρείας ὁ Διόνυσος φέρει ἐπάνω του τὰ σύμβολα τῆς ἰσχύος του σὲ ὀλόκληρο τὸν κόσμο, οὐράνιο καὶ γήινο. Ὡς βλαστικὸς θεός, ἄρρηκτα συνδεδεμένος μὲ τίς ἐποχικὲς ἐναλλαγές ἐπάνω στὴ γῆ, οἱ ὁποῖες προκαλοῦνται ἀπὸ τὴν ἐτήσια κίνηση τοῦ Ἡλίου στὸν οὐρανό, ἔχει ὡς ἓνα σύμβολό του τὸ ἐλαφάκι (νεβρός), μὲ τὸ δέρμα τοῦ ὁποίου ἐνεδύετο, ὅπως ἀναφέρει καὶ ὁ Εὐριπίδης:⁵⁴⁷

«Ὁ Διόνυσος, ποῦ μὲς στοῦ Παρνασοῦ τὰ πεῦκα
πηδᾷ χορεύοντας μὲ τίς γυναῖκες τῶν Δελφῶν,
ντυμένος λαφοτόμαρα καὶ θύρσο»

Γι' αὐτὸ καὶ στὸν Ὀρφικὸ ὕμνο ἀποκαλεῖται νεβριδόστο-

546. Τὸ παρὸν κεφάλαιο βασίζεται ἐν μέρει στὸ ἄρθρο Παπαθανασίου (2014) καὶ σὲ ἄλλες μεταγενέστερες τῆς διδακτορικῆς διατριβῆς (1977/78) δημοσιεύσεις μου.

547. Εὐριπίδου Ὑψιπύλη, Ρούσσοι (1997) 37: Διόνυσος, ὃς θύρσοισι καὶ νεβρῶν δοραῖς/ καθάπτὸς ἐν πεύκησι Παρνασὸν κάτα/ πηδᾷ χορεύων παρθένους σὺν Δελφίσιν.

548. OH 52 (Τριετηρικοῦ Διονύσου), 10.

549. Macrobius, *Saturnalia* I 18, 22 κ.ε. (OF 238,1-7).

λος.⁵⁴⁸ Τὴ μυστηριακὴ σημασία τοῦ ἐλαφίσου δέρματος ἀποκαλύπτει ὁ Μακρόβιος:⁵⁴⁹

«Στὰ μυστήρια, τὰ ὁποῖα πρέπει νὰ τελοῦνται τὴν ἄνοιξη,
ὁ θεὸς Διόνυσος παρουσιάζεται μετὰ τὴ μορφή τοῦ Ἡλίου·
καὶ πρῶτα ἀπ' ὅλα φορεῖ πέπλον φοινίκεον, χρώματος ὁμοίου
μὲ τὶς φλογερὲς ἀκτῖνες τοῦ πυρός,
καὶ ἀμέσως ἐπάνω ἀπὸ αὐτόν, στὸν δεξιὸν ὦμον, ἕνα φαρδὺ
δέρμα πολύστικτον (μὲ πολλὰ στίγματα) ἀπὸ ἐλαφάκι,
ἀπομίμηση τῶν πολυποίκιλων ἄστρον καὶ τοῦ ἱεροῦ πόλου».

550. Σὲ ἕναν ἀμφορέα τῶν ἀρχῶν τοῦ Ε' αἰ. π.Χ. ἀπὸ τὴν Κύμη (Μουσεῖο Νεαπόλεως) ὁ Ὀρφικὸς Ἔρως εἰκονίζεται φτερωτός, κρατεῖ ἐπτὰ-χορδὴ λύρα καὶ φορεῖ ἐπάνω του στικτὸ δέρμα, τὸ ὁποῖο τὸν συνδέει μὲ τὴ λατρεία τοῦ Διονύσου. Εἰκονίζεται ἐπίσης ἕνα λαγουδάκι, τὸ ὁποῖο εἶναι σύμβολο τῆς Ἀφροδίτης: Λεκατσᾶς (1963) 52.

Ἐπομένως, ἡ ταύτιση τοῦ Φάνητος-Πρωτογόνου μὲ τὸν Διόνυσο, τὸν μεγάλου θεοῦ τῶν ἀρχαίων μυστηρίων, τὸ σῶμα τοῦ ὁποῖου εἶναι «μίμημα τοῦ ξακουστοῦ Ἡλίου» καὶ ἐπάνω του φέρει πολύστικτον δέρμα μικροῦ ἐλαφιοῦ,⁵⁵⁰ τὸ ὁποῖο συμβολίζει τὸν ἕναστρο οὐρανὸ, παραπέμπει στοὺς ἄρρηκτους δεσμοὺς τῆς διονυσιακῆς λατρείας μὲ τὰ οὐράνια φαινόμενα, δηλαδή, τὶς ἡμερομηνίες τελέσεως τῶν μυστηρίων μέσα στὸ τροπικὸ ἔτος. Ἀλλὰ καὶ ὁ Διόνυσος, σὲ ἕνα ψηφιδωτὸ τῆς οἰκίας τῶν προσωπείων στὴ Δῆλο, εἰκονίζεται καθισμένος ἐπάνω σὲ πάνθηρα, τὰ στίγματα τοῦ ὁποῖου συμβολίζουν τὸν ἀστερόεντα οὐρανὸ.

Μέγας μύστης τῆς διονυσιακῆς λατρείας εἶναι ὁ Ὀρφεύς, ὁ ὁποῖος τὴν ἀναμόρφωσε ριζικῶς, εἰσάγοντας τὰ «μυστήρια» καὶ διδάσκοντας τὴν ἀποχὴ ἀπὸ φόνους καὶ ἀνθρωποθυσίες. Σκοπὸς αὐτῶν τῶν μυστηρίων ἦταν τόσον ἡ θέωση τοῦ ἀνθρώπου, ὁ ὁποῖος εἶναι μίγμα καλοῦ (διονυσιακοῦ) τε καὶ κακοῦ (τιτανικοῦ) στοιχείου, ὅσον καὶ ἡ μύησή του στὴ γνῶση τοῦ φυσικοῦ κόσμου, ἰδιαίτερος τῶν οὐρανίων φαινομένων. Γι' αὐτὸ ὁ Ὀρφεύς δέχεται δῶρο ἀπὸ τὸν σοφὸν καὶ

διδάσκαλον τῆς ἀστρονομίας Κένταυρο Χείρωνα νεβρὴν παραδάλην, δηλαδή, δέρμα μικροῦ πάνθηρα.⁵⁵¹ Ἡ κόσμησις τοῦ θεοῦ τῶν μυστηρίων μὲ ἀστρονομικὰ ἐμβλήματα ἀποσκοπεῖ στοῦ νὰ δείξῃ συμβολικῶς τὴν ἰσχύ του σὲ ὀλόκληρο τὸ σύμπαν. Γι' αὐτὸ στὸν Ὀρφισμό, ὁ θεὸς Πᾶν (σύμβολο τοῦ συμπαντος κόσμου) φορεῖ ἐπίσης νεβρίδα. Ἄλλ' ὁ Πᾶν ταυτίζεται μὲ τὸν Δία καὶ τὸν Ἀπόλλωνα⁵⁵² καὶ ἐπομένως μὲ τὸν Διόνυσο, ἡ στολὴ τοῦ ὁποῦ - δῶρο τῆς Μητρὸς Κυβέλης - περιελάμβανε τὴν νεβρὴν.⁵⁵³ Πιθανόν, ἡ στολὴ αὐτὴ νὰ ταυτίζεται μὲ τὸν ἀστράϊον χιτῶνα, τὸν ὁποῖον ὁ Διόνυσος ἔλαβε ἀπὸ τὸν Ἡρακλῆ,⁵⁵⁴ καὶ εἶναι ἀντίστοιχος πρὸς τὴ νεβρίδα-σύμβολο τοῦ ἐνάστρου οὐρανοῦ. Ὁ Ἡρακλῆς ὁμοίως ταυτίζεται μὲ τὸν Ἀπόλλωνα καὶ τὸν Ἡλιο.⁵⁵⁵

Οἱ μεγάλες θεότητες τῶν μυστηρίων καὶ σὲ ἄλλες ἀρχαῖες λατρεῖες φέρουν ἔνδυμα οὐράνιο, ἢ συνδέονται μὲ οὐράνια φαινόμενα, ὅπως καὶ ἡ ἴδια ἡ φύσις, ἡ ὁποία κατὰ τὸν Ὀρφικὸ ὕμνο της εἶναι παντοκράτειρα καὶ παμβασιλεία.⁵⁵⁶ Ἄλλὰ καὶ στὴ χριστιανικὴ λατρεία ὁ Χριστὸς ἀποκαλεῖται Ἡλιος νοητός, Ἡλιος τῆς δικαιοσύνης καὶ εἰκονίζεται ὡς Κοσμοκράτωρ· ὡς Βασίλισσα τῶν οὐρανῶν μὲ ἀστροκέντητο πέπλο εἰκονίζεται καὶ ἡ Θεοτόκος. Ὁ ἕναστρος χιτῶν ἢ μανδύας τοῦ κοσμοκράτορος θεοῦ συμβολίζει μίαν στατικὴν εἰκόνα-στιγμιότυπο τοῦ κόσμου-οὐρανοῦ, ἐνῶ τὴν ἐξελισσομένην εἰκόνα τοῦ κόσμου-οὐρανοῦ παρουσιάζει ἡ διαρκῶς καὶ περιοδικῶς μεταβαλλομένη ὄψη τῆς οὐρανόσφαιρας κατὰ τὸ ἡμερονύκτιο, τὸν μῆνα καὶ τὸ ἔτος, ἀπὸ τὴν ὁποία γεννᾶται ἡ ἔννοια τοῦ χρόνου. Τὰ διάφορα εἶδη τοῦ χρόνου προσωποποιῶνται σὲ ἐπὶ μέρους θεοῦς, οἱ ὁποῖοι τελικῶς ταυτίζονται μὲ τὸν κοσμοκράτορα θεό, ἢ εἶναι γεννήματά του.

Ἡ σημασία τοῦ ἱεροῦ πόλου στοῦ ἐδάφιο τοῦ Μακροβίου γίνεται φανερὴ στὸν Ὀρφικὸ ὕμνο τῆς Μητρὸς τῶν θεῶν, ὅπου λέγεται: «σὺ ποῦ κατέχεις τὸ σκῆπτρο τοῦ ἐνδόξου πόλου ... ἡ ὁποία κατέχεις τὸν μέσον θρόνον τοῦ κόσμου καὶ γι' αὐτὸ κατέχεις καὶ τὴ γῆ». Πρόκειται γιὰ τὸν βόρειο πό-

551. Ὀρφέως Ἀργοναυτικά, 448-49.

552. ΟΗ 11 (Πανός), 1-3,11-12· ΟΗ 34 (Ἀπόλλωνος), 24-25. Βλ. σελ. 82.

553. Ἀπολλοδώρου Βιβλιοθήκη, III, 33.

554. Νόννου Διονυσιακά, XL, 577 κ.ε.

555. Βλ. σελ. 96-98.

556. ΟΗ 10 (Φύσεως), 4,16.

557. ΟΗ 27 (*Μητρὸς τῶν θεῶν*), 4-6 σκη-
πτοῦχε κλεινοῖο πόλου .../ ἢ κατέχεις κόσμοιο μέ-
σον θρόνον οὔνεκεν αὐτῆ/ γαῖαν ἔχεις. Χασάπης,
23-24.

558. Λεκατσᾶς (1971) 183-189. Διοδώρ. Ι 12,4
(OF 302), ΙΙΙ 62,7-8 (OF 301).

λο τοῦ οὐρανοῦ, περὶ τὸν ὁποῖο φαίνονται νὰ κινοῦνται οἱ
ἀστέρες λόγω τῆς ἡμερησίας περιστροφῆς τῆς γῆς περὶ τὸν
ἄξονά της, ὁ ὁποῖος ταυτίζεται μὲ τὸν ἄξονα τοῦ κόσμου καὶ
συμβολίζεται μὲ τὸ σκῆπτρο τῆς Μητρὸς τῶν θεῶν.⁵⁵⁷ Διότι
ἡ Μήτηρ τῶν θεῶν δὲν εἶναι ἄλλη ἀπὸ τὴ Γῆ-μητέρα, τὴ
Δήμητρα (ἢ Πέα, ἢ Κυβέλη), μὲ τὰ μυστήρια τῆς ὁποίας
στὴν Ἐλευσίνα συνδέεται ὁ Διόνυσος.⁵⁵⁸

2. Ὅρφεύς, ὁ εἰσηγητὴς τῶν μυστηρίων

Ὁ μέγας κωμικὸς ποιητὴς Ἀριστοφάνης συνοψίζει τὴν ἀνε-
κτίμητη προσφορὰ τοῦ Ὅρφέως στὴν ἀναμόρφωση τῆς Διονυ-
σιακῆς λατρείας σὲ ἓνα στίχο: Ὅρφεύς μὲν γὰρ τελετὰς θ'
ἡμῖν κατέδειξε φόνων τ' ἀπέχεσθαι (*Βάτραχοι*, 1032). Ὁ
Ὅρφεύς εἶναι αὐτός, ὁ ὁποῖος διαμόρφωσε τὶς ἱερὲς τελετὲς
τῆς νέας λατρείας, τῆς Ὅρφικοδιονυσιακῆς, ἀπὸ τὴν ὁποία
ἀπέκλεισε τοὺς «φόνους», δηλαδὴ ὁποιαδήποτε μορφή τελε-
τουργικῆς ἀνθρωποθυσίας. Αὐτὴ τὴ μεγάλη λατρευτικὴ ἀνα-
μόρφωση ὁ Ὅρφεύς πλήρωσε μὲ τὴ ζωὴ του, ἀφοῦ κατὰ τὴν
παράδοση φονεύθηκε ἀπὸ τὶς Θραῦσες βάρχες. Ὅμως, τὸ
κομμένο κεφάλι του ποὺ ἐξακολουθοῦσε νὰ τραγουδᾷ, ξε-
βράσθηκε στὴ Λέσβο. Αὐτὸ σημαίνει, ὅτι καὶ μετὰ τὴ θυσία
τοῦ Ὅρφέως, τὸ τραγούδι του, δηλαδὴ ἡ μυστικὴ διδασκαλία
του, ἐξακολούθησε νὰ ἐξαπλώνεται, καὶ ἡ Λέσβος ἔγινε ἓνα
σημαντικὸ κέντρο τῆς Ὅρφικῆς λατρείας. Ἀλλὰ καὶ ὁ τρα-
γικὸς ποιητὴς Εὐριπίδης λέγει σαφῶς: *μυστηρίων τε τῶν
ἀπορρήτων φανὰς ἔδειξεν Ὅρφεύς (Πῆσος, 943)*, ἐπιβεβαιώ-
νοντας ὅτι ὁ Ὅρφεύς ὑπῆρξε ὁ εἰσηγητὴς τῶν ἀπορρήτων μυ-
στηριακῶν δρωμένων.⁵⁵⁹

559. Πρβλ. Πρῶτος Ὅρφεύς μυστήρια θεῶν
παραδέδωκεν· ὅθεν καὶ θρησκεία τὸ μυστήριον κα-
λεῖται, ἀπὸ τοῦ Θρακῶς Ὅρφέως (Σχόλ. *Εἰς Εὐρι-
πίδου Ἄλκηστιν*, 968).

3. Ἐννομος τάξη καὶ μυστήρια

Ἄν ὅμως φαίνεται εὐλογο, ποιητὲς καὶ φιλόσοφοι νὰ ἀναφέρονται στὸν Ὀρφέα καὶ τὴ νέα λατρεία του, ἐντυπωσιάζει ἡ σχετικὴ ἀναφορὰ τοῦ Δημοσθένους σὲ ἓνα δικανικὸ λόγον του. Αὐτὸς ἀναφέρεται στὴν «ἀπαραίτητη καὶ σεμνὴ Δίκη, γιὰ τὴν ὁποία ὁ Ὀρφεύς, ὁ ὁποῖος κατέδειξε σὲ ἐμᾶς τὶς ἀγιώτατες τελετές, ἰσχυρίζεται ὅτι αὐτὴ κάθεται πλάι στὸν θρόνο τοῦ Διὸς καὶ ἐποπτεύει τὰ πάντα τὰ σχετικὰ μὲ τοὺς ἀνθρώπους». ⁵⁶⁰ Ἐπομένως, ὁ Δημοσθένης ὄχι μόνον χαρακτηρίζει «ἀγιώτατες» τὶς τελετές, τὶς ὁποῖες εἰσήγαγε ὁ Ὀρφεύς, ἀλλὰ γνωρίζει καὶ ἀναφέρει τὴ διδασκαλία τοῦ Ὀρφέως, κατὰ τὴν ὁποία ἡ Δίκη κάθεται πλάι στὸν θρόνο τοῦ Διὸς καὶ ἐλέγχει ὅλες τὶς πράξεις τῶν ἀνθρώπων. Τὴν ἀπάντηση, γιατί οἱ μεγάλοι μας κλασικοὶ ἀναφέρονται σὲ ἀγιώτατες τελετές καὶ ἀπόρρητα μυστήρια, δίδουν οἱ Ὀρφικοὶ ὕμνοι, οἱ ὁποῖοι εἶναι ἀφιερωμένοι σὲ θεοὺς καὶ σὲ προσωποποιημένες ἔννοιες ἠθικῆς. Ἔτσι ὑπάρχουν ὕμνοι ἀφιερωμένοι στὸν Νόμο, τὴ Θέμιδα, τὴ Δικαιοσύνη, τὴ Δίκη, τὴ Νέμεση, τὶς Ἐρινύες, τὶς Εὐμενίδες, δηλαδὴ θεότητες σχετιζόμενες μὲ τὴν ἔννομο τάξη, τὴν ἀπονομὴ δικαιοσύνης καὶ τὴν ψυχολογία τῶν ἐνόχων.

Κατὰ τὸν ὕμνο του, ὁ Νόμος, ὁ ὁποῖος ἔχει παγκόσμιον ἰσχύ καὶ εἶναι πάντοτε «μὴ διεστραμμένος» (ἀδιάστροφος), «συνοικεῖ μὲ τοὺς νομίμους χωρὶς νὰ τοὺς βλάπτει, ἐνῶ ἐπιφέρει βαρεῖα κακότητα στοὺς ἀνόμους». Ὁμοίως ἡ Δίκη, «ἡ ὁποία παρατηρεῖ ἀπὸ τὸν οὐρανὸ τὴ ζωὴ τῶν θνητῶν, εἶναι τιμωρὸς τῶν ἀδίκων» καὶ ἡ Δικαιοσύνη «θραύει δικαίως τὴν κακία τῶν θνητῶν». Οἱ Ἐρινύες «ὀργίζονται μὲ τὶς ἀνόσιες θελήσεις τῶν ἀνθρώπων, ἐνῶ ἐφαρμόζουν πάντοτε τὸν νόμο καὶ ἐφοροῦν τὸ μάτι τῆς Δίκης ἐπάνω σὲ ὅλα τὰ ἀνθρώπινα φῦλα». Ὁμοίως, οἱ Εὐμενίδες «παρατηροῦν τὸν βίον τῶν ἀσεβούντων ἀνθρώπων καὶ τιμωροῦν τοὺς ἀδίκους». ⁵⁶¹

Ὁμως, πέραν αὐτῶν οἱ Ὀρφικοὶ τιμοῦσαν καὶ ἐπικαλοῦντο

560. Δημοσθένης *Κατὰ Ἄριστογ.* I 11 (OF 23): τὴν ἀπαραίτητον καὶ σεμνὴν Δίκην ἣν ὁ τὰς ἀγιωτάτας τελετὰς ἡμῖν καταδείξας Ὀρφεὺς παρὰ τὸν τοῦ Διὸς θρόνον φησὶ καθημένην πάντα τὰ τῶν ἀνθρώπων ἐφορᾶν. Πρβλ. OH 62 (Δίκης), 1-4.

561. OH 64 (Νόμου), 9-11 γνώμαις ὀρθοτάταισι συνών, ἀδιάστροφος αἰεὶ, ... ἀβλάπτως πᾶσι συνοικῶν/ τοῖς νομίμοις, ἀνόμοις δὲ φέρων κακότητα βαρεῖαν. OH 62 (Δίκης), 3-4 οὐρανόθεν καθορῶσα βίον θνητῶν πολυφύλων,/ τοῖς ἀδίκους τιμωρὸς ἐπιβρίθουσα δικαία. OH 63 (Δικαιοσύνης), 12 κλυθι, θεά, κακίην θνητῶν θραύουσα δικαίως. OH 69 (Ἐρινύων), 5 οὐχ ὁσείας βουλαῖσι βροτῶν κεκοτημένοι αἰεὶ, 14-15 ἀλλ' αἰεὶ θνητῶν πάντων ἐπ' ἀπίρονα φῦλα/ ὄμμα Δίκης ἐφορᾶτε, δικασπόλοι αἰὲν ἐσοῦσαι. OH 70 (Εὐμενίδων), 4-5 αἰ πάντων καθορᾶτε βίον θνητῶν ἀσεβούντων,/ τῶν ἀδίκων τιμωροί, ἐφεστηκυῖα ἀνάγκη.

562. Αἰσχύλου *Προμηθεὺς δεσμώτης*, 209.

563. ΟΗ 79 (*Θέμιδος*), 7-12.

564. ΟΗ 24 (*Νηρηίδων*), 10-12 ὑμεῖς γὰρ πρῶται τελετὴν ἀνεδείξατε σεμνὴν/ εὐιέρου Βάκχοιο καὶ ἀγνῆς Φερσεφονείης,/ Καλλιόπη σὺν μητρὶ καὶ Ἀπόλλωνι ἄνακτι.

565. ΟΗ 38 (*Κουρήτων*), 4 οἷτε Σαμοθράκην, ἱερὴν χθόνα, ναιετάοντες, 6 ὑμεῖς καὶ τελετὴν πρῶτοι μερόπεσιν ἔθεσθε.

566. ΟΗ 49 (*Ἴπτας*), 2-3 μυστιπόλοις τελεταῖσιν ἀγαλλομένην Σάβου ἀγνοῦ/ νυκτερίοις τε χοροῖσιν ἐριβρεμέταο Ἰάκχου.

τὴν σπουδαιότερη προσωποποίηση τῆς συλλογικῆς συνειδήσεως καὶ τῆς ἐννόμου τάξεως, τὴν *Θέμιδα*, ἡ ὁποία ὑπῆρξε κάτοχος τοῦ Μαντείου τῶν Δελφῶν, ταυτιζομένη μὲ τὴν προφητικὴ δύναμη τῆς Γαίας, πρὶν ἀπὸ τὸν Ἀπόλλωνα.⁵⁶² Τὴν ἀποκαλοῦν *νυκτιπόλευτο*, δηλαδή «πλανωμένη τὴν νύκτα», διότι αὐτὴ «φανέρωσε τὶς ἅγιες τελετὲς στοὺς θνητούς, προσφωνώντας τὸν ἄνακτα (ἐνν. Βάκχο) τὶς νύχτες», καὶ ἀπὸ αὐτὴν «προέρχονται οἱ τιμὲς πρὸς τοὺς μακάριους θεοὺς καὶ τὰ ἀγνὰ μυστήρια». Γι' αὐτὸ οἱ μύστες τὴν ἐπικαλοῦνται νὰ ἐμφανιστῇ εὐμενῆς στὶς «πανίερες μυστηριακὲς τελετὲς».⁵⁶³ Μεταξὺ ἄλλων θεοτήτων, στὶς ὁποῖες ἀπέδιδαν τὴν καθιέρωση τῶν μυστηριακῶν τελετῶν, εἶναι οἱ Νηρηίδες, ἡ μουσα Καλλιόπη, ὁ Ἀπόλλων,⁵⁶⁴ καὶ οἱ Κούρητες, «οἱ ὁποῖοι κατοικοῦν στὴ Σαμοθράκη, τὴν ἱερὴ γῆ»⁵⁶⁵.

4. Μυστήρια καὶ μύστες

Οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς Ὀρφικοὺς ὕμνους τελειώνουν μὲ ἐπὶ κληση τῶν πιστῶν πρὸς τὸν θεό, στὸν ὁποῖο εἶναι ἀφιερωμένος ὁ ὕμνος, νὰ παραστῇ στὶς ἐορτές τους, τὶς ὁποῖες ὀνομάζουν *τελετὲς, μυστήρια καὶ ὄργια*. Ἡ λέξη *ὄργια*, ἐτυμολογικῶς ταυτόσημη μὲ τὴ λέξη *ἔργον*, σημαίνει εἰδικῶς μυστικὲς τελετὲς, μυστικὴ λατρεία θεοῦ τελομένη μόνον ἀπὸ μεμυημένους, ἀκριβῶς ὅπως τὰ *μυστήρια*. Ἡ ἔκφραση *ὄργια νυκτιφαῆ* σημαίνει μυστηριακὲς τελετὲς ποὺ φέγγουν τὴ νύκτα, προφανῶς ἀπὸ τὸ φῶς τῶν ἀναμμένων δάδων ποὺ κρατοῦν οἱ μύστες. Σχετικοὶ μὲ τὴ νυκτερινὴ τέλεση τῶν μυστηριακῶν τελετῶν εἶναι καὶ οἱ ἀναφερόμενοι «νυκτερινοὶ χοροὶ» τῶν πλανωμένων τὴν νύκτα βακχευτῶν, τῶν νυκτιπόλων, πρὸς τιμὴν τοῦ Ἰάκχου.⁵⁶⁶

Ὅπως συνάγεται ἀπὸ τὶς ἐπικλήσεις τους, οἱ πιστοὶ ἀποκαλοῦν ἑαυτοὺς κυρίως μὲ δύο ὀνομασίες, *μύστης* καὶ *μυστιπόλος*. Ἡ λέξη *μυστιπόλος* (ἀπὸ τὸ *μύστης* καὶ *πολέω*) ση-

μαίνει ἐκεῖνον, ὁ ὁποῖος τελεῖ μυστηριώδεις τελετές. Συναντοῦμε ἐπίσης τὸ ρῆμα *μυστιπολέω* ποῦ σημαίνει τελῶ μυστήρια, τὴ *μυστιπολεία* ποῦ σημαίνει τέλεση μυστηριωδῶν τελετῶν ὑπὸ μυστιπόλου, τὸ ἐπίθετο *μυστιπόλευτος* ποῦ σημαίνει τὸν μυστηριωδῶς ἢ μετὰ μυστηρίων ἐορταζόμενον. Διακρίνουμε ἐπίσης καὶ κάποιους βαθμοὺς ἱεραρχίας, ἀφοῦ γίνεται ἀναφορὰ σὲ *μύστη νεοφάντη*, *νεομύστες* καὶ *νέους ἰκέτας*,⁵⁶⁷ προφανῶς σὲ ἀντιδιαστολὴ πρὸς τοὺς ἀρχαιότερους *μύστες*, σὲ *μυστιπόλους* καὶ σὲ *ὄργιοφάντες*, δηλαδὴ σὲ ἱερεῖς, οἱ ὁποῖοι μούν ἄλλους σὲ ὄργια διδάσκοντάς τους ἢ ἀποκαλύπτοντάς τους ἱερὰ ἀντικείμενα. Ὅμως, ἡ προσφώνηση *τελετάρχα* σὲ δύο ὕμνους δὲν ἀναφέρεται σὲ κάποιον μύστη, ἀλλὰ στὴν τιμωμένη θεότητα, δηλαδὴ τὸν *Τριετηρικόν* (δηλ. ἀνὰ τριετία ἐορταζόμενο) *Διόνυσο* καὶ τὸν γέρο *Σιληνό*, τροφὸν καὶ ἀκόλουθον τοῦ Διονύσου. Διότι ὁ θεὸς Διόνυσος εἶναι ὁ ἴδιος ὁ μέγας ἐξάρχων τοῦ ὅλου μυστικοῦ θιάσου καὶ ὁ ἀκόλουθός του Σιληνὸς ἐξάρχει τοῦ *νομίου* (ποιμενικοῦ) θιάσου μὲ τοὺς *θηροτύπους* (θηριομόρφους) *Σατύρους*. Οἱ Σάτυροι λοιπὸν ἦταν μύστες μετεμφιεσμένοι σὲ θηρία, γιὰ νὰ ὑποδηλώσουν τὴν ὑποταγὴ τοῦ ζωικοῦ βασιλείου τῆς φύσεως καὶ κατ' ἐπέκταση τῶν ζωιδῶν ἐνστίκτων τοῦ ἀνθρώπου, στὸν θεὸ Διόνυσο.

567. OH 9 (*Εἰς Σελήνην*), 12.

5. Τὸ ἄρρητο μυστικὸ τῶν μυστηρίων

Ποιό, ὅμως, ἦταν τὸ ἄρρητο μυστικὸ τῶν Ὀρφικῶν μυστηρίων; Ποιό ἄλλο ἀπὸ τὴ φύση τοῦ θεοῦ Διονύσου καὶ τὴ μυστικὴ σχέση του μὲ τοὺς πιστοὺς του; Ὁ Διόνυσος, ὁ ἔκτος καὶ τελευταῖος βασιλεὺς τῶν θεῶν, υἱὸς τῆς θνητῆς Σεμέλης (ἢ τῆς Περσεφόνης) καὶ τοῦ Διός, ἀκόμα βρέφος διασπᾶται ἀπὸ τοὺς κακοὺς Τιτᾶνες, τὰ μέλη του θάβονται στὸ ἄδυτο τοῦ Μαντείου τῶν Δελφῶν, ἀλλὰ ἀνασταίνεται δυνάμει τοῦ πατρός. Οἱ μύστες τὸν ἐπικαλοῦνται ὡς «ὄργιον ἄρρητον,

568. OH 52 (Τριετηρικοῦ), 5-6 ὄργιον ἄρρητον, τριφυές, κρύφιον Διὸς ἕρνος,/πρωτόγον', Ἑρικεπαῖε, θεῶν πάτερ ἡδὲ καὶ υἱέ.

κρυφὸ βλαστάρι τοῦ Διὸς ποῦ ἔχεις τριπλῆ φύση, Πρωτόγονε, Ἑρικεπαῖε, πατέρα θεῶν ἀλλὰ καὶ υἱέ». ⁵⁶⁸

Ὅμως ἓνα ἀπόσπασμα τῶν Διαθηκῶν τοῦ Ὀρφέως πρὸς τὸν μαθητὴ του Μουσαῖο, ἀποκαλύπτει τὸ ἀκριβὲς περιεχόμενον τῆς μυστικῆς διδασκαλίας του, τὴν ὑπαρξὴ ἐνὸς καὶ μοναδικοῦ θεοῦ:

«Θὰ μιλήσω σὲ ὅσους εἶναι θεμιτό· οἱ δὲ ἀμύητοι σταθεῖτε στὶς θύρες ὅλοι μαζί. Ἄκουε δὲ σύ, τέκνο τῆς φωτοφόρου Σελήνης,

Μουσαῖε· διότι θὰ μιλήσω τὰ ἀληθῆ· ...

... βλέπε τὸν μοναδικὸ ἄνακτα τοῦ κόσμου.

Ἕνας εἶναι, αὐτογέννητος, τὰ πάντα ἔχουν γεννηθῆ ἀπὸ ἓνα.

Μέσα σὲ αὐτὰ αὐτὸς ὑπερέχει, οὔτε κανεὶς τὸν βλέπει

ἀπὸ τοὺς θνητούς, ἀλλ' αὐτὸς βέβαια βλέπει πάντες». ⁵⁶⁹

569. OF 245

Πρόκειται γιὰ τὸν μεγάλο θεὸ τῶν Ὀρφικῶν μυστηρίων, ὁ ὁποῖος ἔχει πολλὰ ὀνόματα (Πρωτόγονος, Ἑρικεπαῖος, Φάνης, Ἐρως, Μῆτις), ἀναλόγως τοῦ ἐπιπέδου δημιουργίας στὸ ὁποῖο γίνεται ἀναφορά, καὶ ταυτίζεται μὲ τὸν Δία καὶ τὸν Διόνυσο: «ἓνας Ζεὺς, ἓνας Ἄδης, ἓνας Ἥλιος, ἓνας Διόνυσος, ἓνας θεὸς στὰ πάντα». ⁵⁷⁰ Εἶναι λοιπὸν ταυτοχρόνως ὁ πατὴρ καὶ ὁ υἱὸς του ποῦ πεθαίνει καὶ ἀνασταίνεται.

570. OF 249

6. Ὀρφικά καὶ Ἐλευσίνια μυστήρια

571. OH 53 (Ἀμφιετοῦς), 1 Ἀμφιετῆ καλέω Βάκχον, χθόνιον Διόνυσον,/ ... 3-4 ὅς παρὰ Περσεφόνης ἱεροῖσι δόμοισι ἰαύων/ κοιμίζει τριετήρα χρόνον, Βακχίον ἀγνόν, 8 χλοόκαρπε ... κάρπιμε Βάκχε.

Αὐτὸν τὸν θάνατο καὶ τὴν ἀνάσταση τοῦ χθονίου Διονύσου, τοῦ «γῆνιου» καὶ ἐπομένως θνητοῦ Διονύσου, τοῦ χλοοκάρπου καὶ καρπίμου Βάκχου, οἱ μύστες ἐορτάζουν κάθε χρόνο στὰ Μικρὰ μυστήρια, περιμένοντας νὰ περάσει ἡ τριετία, ὅποτε τελοῦνται τὰ Μεγάλα μυστήρια. ⁵⁷¹ Αὐτὰ παραπέμπουν

στά Μικρὰ καὶ Μεγάλια μυστήρια τῆς Ἐλευσίνος, ὅπως γίνεται φανερό ἀπὸ τὶς ἀναφορὲς στὶς Ἐλευσίνιες θεότητες (Δήμητρα Ἐλευσινία, Μητέρα Ἄνταια, Πλούτωνα, Περσεφόνη, Μίσση, Ἴπτα, Ἰακχο), τὴν πεδιάδα τῆς Ἐλευσίνος, στὸν «γεμάτο θυμίαμα» ναὸ τῆς καὶ τὸ ἄντρο τῆς, «ὅπου εὐρίσκονται οἱ πύλες τοῦ Ἄδου». ⁵⁷²

Κατὰ τὴ μυθολογία, ἡ πλέον γνωστὴ εἴσοδος τοῦ Ἄδου εὐρισκόταν στὸν Ἀχέροντα ποταμὸ καὶ οἱ νεκροὶ ἔπρεπε νὰ περάσουν τὴν Ἀχερουσία λίμνη μὲ περατάρη τὸν Χάρο, γιὰ νὰ εὐρεθοῦν στὸ βασιλεῖο τοῦ Κάτω κόσμου. Κατὰ τοὺς Ὀρφικοὺς ὕμνους ὁμοίως, ὁ Ἑρμῆς Χθόνιος, «ὁ ὁποῖος κατοικεῖ στοῦ Κωκυτοῦ» ⁵⁷³ τὸν χωρὶς ἐπιστροφὴ δρόμο τῆς ἀνάγκης» καὶ «κοντὰ στὴν Περσεφόνη ὑπηρετεῖ τὸν ἱερὸ δόμο» τοῦ ναοῦ στὴν Ἐλευσίνα, εἶναι αὐτὸς «ὁ ὁποῖος ὀδηγεῖ τὶς ψυχὰς στὰ κατάβραθα τῆς γῆς», ἀλλὰ καὶ τὶς ἐπαναφέρει. ⁵⁷⁴ Ἐπομένως, ἡ ἀναφορὰ σὲ «πύλες τοῦ Ἄδου» στὸν ναὸ τῆς Ἐλευσίνος σημαίνει ὅτι μέσα σὲ αὐτὸν κατὰ τὰ Ἐλευσινία μυστήρια ἐτελεῖτο ὁ εἰκονικὸς, τελετουργικὸς θάνατος τοῦ θεοῦ, ἡ κάθοδος του στὸν Ἄδη, καὶ κατόπιν ἡ ἐπάνοδος του εἰς τὸν ἐπάνω κόσμο, δηλαδὴ ἡ ἀνάστασή του.

Ἡ ὑπόσχεση τῆς σωτηρίας τῶν ψυχῶν καὶ τῆς μετὰ θάνατον αἰωνίου ζωῆς ἀποτελοῦν βασικὲς ἀρχὲς ὅλων τῶν μυστηριακῶν θρησκευτῶν, τῶν ὁποίων οἱ μυητικὲς τελετουργίες ἀποβλέπουν στὴν διαπαιδαγώγηση τῶν πιστῶν καὶ τὴν ὀδήγηση τῶν ψυχῶν τοὺς βαθμηδὸν ἀπὸ τὰ γήινα πράγματα ἕως τὴν πλήρη ψυχικὴ ἀνάταση καὶ τὴν μυστικὴ ἔνωσή τους μὲ τὸν θεό. Σὲ αὐτὸ τὸ ὄργιον ἄρρητον, τὸ «μυστηριακὸ δρώμενο», μετέχοντας μὲ τὴν ψυχὴ καὶ τὸ σῶμά του ὁ μυσούμενος, βιώνει μαζὶ μὲ τὸν θεό του τὸν δικό του θάνατο ἀπαλλασσόμενος ἀπὸ τὰ πάθη τῆς σάρκα καὶ ἐπανέρχεται στὸν ἐπάνω κόσμο, ἀνασταίνεται μαζὶ μὲ τὸν θεό του, γιὰ νὰ ζήσει πλέον ἀπαλλαγμένος ἀπὸ τὰ ἀμαρτήματά του, ἀναγεννημένος, μιὰ νέα ζωὴ, ἓνα «βίον ὄσιον».

572. OH 18 (*Εἰς Πλούτωνα*), 14-15 τετράροις ἵπποισιν ὑπ' Ἀτθίδος ἡγαγες ἄντρον/ δήμου Ἐλευσίνος, τόθι περ πύλαι εἶσ' Ἄϊδαο. OH 40 (*Δήμητρος Ἐλευσινίας*), 6 ἢ ναίεις ἀγνοῖσιν Ἐλευσίνος γυάλοισιν. OH 41 (*Μητρὸς Ἄνταιας*), 4 νηστεῖαν κατέπαυσας Ἐλευσίνος ἐν γυάλοισιν. OH 42 (*Μίσσης*), 5 εἴτ' ἐν Ἐλευσίνος τέρπη νηῶ θυόεντι.

573. Κατὰ τὴν παράδοση τοῦ Ὀρφέως, οἱ τέσσαρες ποταμοὶ ἀντιστοιχοῦν στὰ τέσσαρα στοιχεῖα καὶ τὰ σημεῖα τοῦ ὀρίζοντος ὡς ἑξῆς: ὁ Πυριφλεγέθων ἀντιστοιχεῖ στὸ πῦρ καὶ τὴν ἀνατολή, ὁ Κωκυτὸς στὴ γῆ καὶ τὴ δύση, ὁ Ἀχέρων στὸν ἀέρα καὶ τὴ μεσημβρία, καὶ ὁ Ὠκεανὸς στὸ ὕδωρ καὶ τὸν βορρᾶ: Ὀλυμπιὸδ. *Εἰς Πλάτ. Φαίδωνα* C III ος' (OF 123).

574. OH 57 (*Ἑρμοῦ Χθονίου*), 1-2 Κωκυτοῦ ναίων ἀνυπόστροφον οἶμον ἀνάγκης,/ ὅς ψυχὰς θνητῶν κατάγεις ὑπὸ νέρτερα γαίης, 9 καὶ πάλιν ἐγείρεις.

7. Τὸ ἦθος τῶν μυστῶν

Ἄν τὸν μυστηριακὸ χαρακτῆρα τῶν Ὀρφικῶν τελετῶν φανερώουν τὰ ἐπίθετα *μυστιπόλος* καὶ *μυστιπόλευτος* (*μυστιπόλοις τελεταῖσι, τελετάς μυστιπολεύτους*), τὸν ἠθικὸν χαρακτῆρα τοὺς ἀποκαλύπτουν οἱ ἐπικλήσεις τῶν μυστῶν πρὸς τοὺς θεοὺς, ὅπου αὐτοὶ χαρακτηρίζουν ἑαυτοὺς *σεμνοὺς, εὐσεβεῖς καὶ δόσιους*, καὶ τὰ μυστήριά τοὺς *ἀγνά* καὶ τὴν τελετὴν τοὺς *πάνθειον, εὐίερον* (πανάγια), *σεμνήν, ἀγίαν* (ἀντιστ. τὶς τελετές τοὺς *εὐφήμους* (εὐοίωνες), *δσίας, ἀγίας, εὐίερους*). Μία φορὰ γίνεται ἀναφορὰ σὲ *εὐίερους ἐπιλοιβάς*,⁵⁷⁵ δηλαδή σὲ «πανάγιες σπονδές», οἱ ὁποῖες προφανῶς ἀποτελοῦσαν μέρος τῆς τελετῆς.

Τί ζητοῦσαν, ἄραγε, οἱ μύστες ἀπὸ καθένα τῶν θεῶν στίς ἐπικλήσεις τοὺς; Πρῶτο ἀπὸ ὅλα, νὰ παραστῆ αὐτὸς στὴν πανίερη τελετὴ τοὺς «χαρωπός», με «χαρούμενη ὄψη», δηλαδή δείχνοντας τὴν εὐμένειά του πρὸς αὐτούς.⁵⁷⁶ Ἰδιαιτέρως παρακαλοῦν τὸν κύριο τοῦ κάτω κόσμου, τὸν Πλούτωνα, νὰ φανῆ ἰλαος (εὐμενής). Παρομοίως, ἀπευθυνόμενοι πρὸς τὴν θεὰ δέσποινα Λητώ, τὴ μητέρα τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τῆς Ἀρτέμιδος, τῆς ζητοῦν νὰ ἐπακούσῃ ὡς «ἔχουσα σπλαχνικὴ καρδιά», ὡς φιλεύσπλαχνος, καὶ νὰ παραστῆ στὴν πανάγια τελετῆ.⁵⁷⁷ Κάτι ἀντίστοιχο αἰτούμεθα καὶ ἐμεῖς ἀπὸ τὴν Ὑπεραγία Θεοτόκο στὸ *Μικρὸ Ἀπόδειπνο*:

Καὶ πάρεσό μοι αἰεὶ ὡς ἐλεήμων καὶ συμπαθὴς καὶ φιλάγαθος.

Εὐχονται, μετὰ τὴν παρουσία τοῦ ὁ θεοῦ νὰ παράσχῃ στὸν μύστη ζωὴν *δσίαν*, νὰ τοὺς ἀναδείξῃ *δσίους μύστας*.⁵⁷⁸ Νὰ τοὺς παράσχῃ ἡδὺν *βίον* (ζωὴ γλυκειά)⁵⁷⁹ ὅχι ἀπλῶς μετὰ πολὺν ὄλβον (πλοῦτο), ἀλλὰ μετὰ «πλοῦτον, εἰρήνην καὶ ὑγείαν, ἣ ὅποια ἔχει καταπραῦνουσα χεῖρα».⁵⁸⁰ Μάλιστα παρακαλοῦν τὴν θεὰ *Δήμητρα*, νὰ ἔλθῃ «γεμάτη καρπὸς τοῦ θερισμοῦ, φέροντας εἰρήνην καὶ εὐνομίαν ἐρατεινὴν καὶ εὐδαίμονα πλοῦτον καὶ μαζί τοὺς τὴν βασιλίτσα ὑγείαν».⁵⁸¹ Τὴν

575. ΟΗ 66 (*Ἡφαίστου*), 10.

576. ΟΗ 6 (*Πρωτογόνου*), 10-11 βαῖνε γεγηθῶς/ ἐς τελετὴν ἀγίαν πολυποίκιλον ὀργιοφάνταις. ΟΗ 27 (*Μητρὸς θεῶν*), 11 ἔρχεο πρὸς τελετὴν, ὦ πότνια, τυμπανοτερπῆς ... 14 ἔρχεο γηθόσυνος, κεχαρισμένη εὐσεβίῃσιν. ΟΗ 42 (*Μίσσης*), 11 εὐμενέουσα ἔλθοις ἀγαθοῖς τελέουσα ἐπ' ἀέθλοισι. ΟΗ 49 (*Ἴπτας*), 7 ἔρχεο πρὸς τελετάς ἱερῶ γήθουσα προσώπῳ. ΟΗ 53 (*Ἀμφιετοῦς*), 9 βαῖν' ἐπὶ πάνθειον τελετὴν γανόωντι προσώπῳ.

577. ΟΗ 18 (*Εἰς Πλούτωνα*), 19 ἴλαον ἀγκαλέω σε μολεῖν κεχαρητότα μύσταις. ΟΗ 35 (*Λητοῦς*), 6-7 κλυθι, θεὰ δέσποινα, καὶ ἴλαον ἦτορ ἔχουσα/ βαῖν' ἐπὶ πάνθειον τελετὴν τέλος ἡδὺ φέρουσα.

578. ΟΗ 4 (*Οὐρανοῦ*), 9 κλυθ' ἐπάγων ζωὴν δσίαν μύστη νεοφάντη. ΟΗ 84 (*Ἐστίας*), 3 τούσδε σὺ ἐν τελεταῖς δσίους μύστας ἀναδείξαις.

579. ΟΗ 8 (*Εἰς Ἥλιον*), 20 κλυθι λόγων, ἡδὺν δὲ βίον μύστησι πρόφαινε.

580. ΟΗ 23 (*Νηρέως*), 7-8 πέμπε δὲ μύσταις/ ὄλβον τ' εἰρήνην τε καὶ ἠπιόχειρον ὑγείην. ΟΗ 24 (*Νηρηίδων*), 9 ὑμᾶς κικλήσκω πέμπειν μύσταις πολὺν ὄλβον.

581. ΟΗ 40 (*Δήμητρος Ἐλευσινίας*), 18-20 καρποῖς βρίθουσα θερείουσι/ εἰρήνην κατάγουσα καὶ εὐνομίην ἐρατεινὴν/ καὶ πλοῦτον πολύολβον, ὁμοῦ δ' ὑγίειαν ἄνασσαν.

σπουδαιότητα τῆς υγιείας στὴ ζωὴ μας δείχνει ἡ ὑπαρξὴ ἰδιαιτέρου ὕμνου πρὸς αὐτήν, ὅπου οἱ μύστες τὴν παρακαλοῦν νὰ «ἔρχεται πάντοτε ἐπαρωγὸς καὶ νὰ τοὺς σώζη ἀπὸ τὴν κακὸτυχη θλίψη κακῶν νόσων». ⁵⁸² Ὁμως, καὶ ἐμεῖς δεόμεθα γιὰ τὰ ἴδια πράγματα κατὰ τὴ Θεία λειτουργία, ὅταν ὁ Διάκονος λέει: Ὑπὲρ εὐκρασίας ἀέρων, εὐφορίας τῶν καρπῶν τῆς γῆς καὶ καιρῶν εἰρηνικῶν, τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν ... Ἐπι δεόμεθα ὑπὲρ ἐλέους, ζωῆς, εἰρήνης, υγιείας, σωτηρίας, ἐπισκέψεως.

Πῶς, ὅμως, οἱ μύστες θὰ ἐπιτύχουν νὰ ἔχουν ζωὴν ὁσίαν, νὰ εἶναι ὄσιοι, σεμνοὶ καὶ σεβαστοί; Ἀσφαλῶς, ἂν ὁ τρόπος ζωῆς καὶ γενικῶς τὰ ἔργα τους ἀνταποκρίνονται στὶς ἀπαιτήσεις αὐτῆς τῆς ποιότητος τοῦ βίου. Γι' αὐτὸ ἐπεκτείνουν τὶς ἐπικλήσεις τους καὶ εὐχονται νὰ ἔχουν θεία βοήθεια καὶ σὲ ὅ,τι ἔχει σχέση μὲ τὸ ἠθικὸν μέρος τῆς ζωῆς τους. Παρακαλοῦν λοιπὸν τὸν Ἐρωτα, «νὰ ἔλθῃ μὲ καθαρὸς σκέψεις πρὸς τοὺς μύστες καὶ νὰ ἀπομακρύνῃ ἀπὸ αὐτοὺς τὶς κακὲς καὶ ἄτοπες ἐπιθυμίες». ⁵⁸³ Ἀντίστοιχη εἶναι ἡ παράκλησή τους πρὸς τὸν Ἡφαιστο, ὁ ὁποῖος δὲν συμβολίζει μόνον τὸ ἐξωτερικὸ πῦρ τῶν τεχνουργῶν καὶ μεταλλουργῶν, ἀλλὰ καὶ τὸ ἐσωτερικὸ πῦρ, δηλαδὴ τὴ θερμότητα τῶν σωμάτων μας, καὶ γενικῶς τὴ ζωτικὴ μας δύναμη, μιὰ ἐκδήλωση τῆς ὁποίας εἶναι καὶ τὸ ἐρωτικὸ ἔνστικτο. Τὸν παρακαλοῦν λοιπὸν, «νὰ παύσῃ τὴ λυσσῶσα μανία τοῦ ἀκαμάτου πυρός, τὸ ὁποῖο καίει φυσικῶς μέσα στὰ σώματά μας». ⁵⁸⁴

Τὸ περιεχόμενο τῶν ἐπικλήσεων τῶν ἀρχαίων μυστῶν δὲν ἀπέχει πολὺ ἀπὸ τὶς δικές μας παρακλήσεις πρὸς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν στὸ Μικρὸ Ἀπόδειπνο καὶ τὸν Ἀκάθιστον Ὑμνο:

Καὶ δὸς ἡμῖν, Δέσποτα, πρὸς ὕπνον ἀπιούσιν, ἀνάπαυσιν σώματος καὶ ψυχῆς καὶ διαφύλαξον ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ ζοφεροῦ ὕπνου τῆς ἀμαρτίας καὶ ἀπὸ πάσης σκοτεινῆς καὶ νυκτερινῆς ἠδυπαθείας. Παῦσον τὰς ὀρμὰς τῶν παθῶν, σβέσον τὰ πεπυρωμένα βέλη τοῦ πονηροῦ, τὰ

582. ΟΗ 68 (Υγιείας), 12-13 μόλε μυστιπόλοις ἐπιτάρροθος αἰεὶ/ ῥυομένη νούσων χαλεπῶν κακόποτμον ἀνίην.

583. ΟΗ 58 (Ἐρωτος), 9-10 ἀλλά, μάκαρ, καθαραῖς γνώμαις μύσταισι συνέρχου,/ φαύλους δ' ἐκτοπίους θ' ὀρμὰς ἀπὸ τῶνδ' ἀπόπεμπε.

584. ΟΗ 66 (Ἡφαιστου), 12-13 παῦσον λυσσῶσαν μανίαν πυρὸς ἀκαμάτοιο/ καῦσιν ἔχων φύσεως ἐν σώμασιν ἡμετέροισιν.

καθ' ἡμῶν δολίως κινούμενα· τὰς τῆς σαρκὸς ἡμῶν ἐπαναστάσεις κατάστειλον καὶ πᾶν γεῶδες καὶ ὑλικὸν ἡμῶν φρόνημα κοίμησον. Καὶ δώρησον ἡμῖν, ὁ Θεός, γρήγορον νοῦν, σώφρονα λογισμόν, καρδίαν νήφουσαν, ὕπνον ἑλαφρόν καὶ πάσης σατανικῆς φαντασίας ἀπηλλαγμένον.

Οἱ εὐχές τῶν μυστῶν δὲν περιορίζονται μόνον σὲ ἐπικλήσεις βοηθείας πρὸς ὄσους εὐρίσκονται στὴν ξηρά. Εὐχονται λοιπὸν καὶ ὑπὲρ τῶν μυστῶν-ναυτικῶν, οἱ ὁποῖοι ἀντιμετωπίζουν τόσους κινδύνους στὰ ταξίδια τους, παρακαλώντας θεότητες τῆς θάλασσας. Ζητοῦν ἀπὸ τῆ Λευκοθέα, «νὰ ἔλθῃ μὲ καλοπροαίρετη θέληση βοηθὸς σωτήρας στὰ πλοῖα μὲ τὰ καλὰ θρανία γιὰ κωπηλάτες, φέροντας εὐνοϊκὸν ἄνεμο ποῦ ἐπιταχύνει τὸν πλοῦν τῶν πλοίων στοὺς μύστες ποῦ βρίσκονται στὴ θάλασσα». ⁵⁸⁵ Ἐπικαλοῦνται τὸν Παλαίμονα, «νὰ ἔλθῃ στὶς πανίερες τελετὲς εὐμενῆς μὲ χαρωπὸ πρόσωπο, καὶ νὰ σώζῃ τοὺς μύστες σὲ ξηρὰ καὶ θάλασσα, διότι πάντοτε ὅταν ἐμφανίζεται τρικυμία στὰ πλοῖα ποῦ πλανῶνται στὸν πόντο γίνεται μόνος ὁρατὸς σωτήρας στοὺς ἀνθρώπους, σώζοντας ἀπὸ τὴν κακὴ ὀργὴ τῶν θαλασσίων κυμάτων». ⁵⁸⁶

Σπουδαιότεροι ὅμως ὄλων εἶναι οἱ Κουρήτες-Κορύβαντες, οἱ μυστηριακοὶ θεοὶ τῆς Σαμοθράκης, οἱ ὁποῖοι ταυτίζονται μὲ τοὺς Διοσκούρους, καὶ μὲ ἐξουσία σὲ οὐρανό, γῆ καὶ θάλασσα εἶναι κύριοι τῶν στοιχείων τῆς φύσεως, τὰ ὁποῖα μπορεῖ νὰ ἔχουν εὐεργετικὴ ἀλλὰ καὶ καταστροφικὴ δράση, ἰδιαιτέρως ὡς θυελλώδεις ἄνεμοι. Αὐτοὺς παρακαλοῦν οἱ μύστες, ὡς σωτήρες τῶν ναυτικῶν νὰ «ἀπομακρύνουν τοὺς κινδύνους ἀπὸ τοὺς θνητοὺς ποῦ πλανῶνται στὴ θάλασσα», καὶ γενικῶς νὰ «πνέουν εὐνοϊκῶς», νὰ εἶναι «σωτήριοι καὶ προσηνεῖς» καὶ νὰ «φέρουν καρπούς». ⁵⁸⁷ Ἀλλὰ καὶ σήμερα, κατὰ τὴ Θεία λειτουργία προτρέπουμε τοὺς πιστοὺς νὰ δεηθοῦν στὸν Κύριο:

Ἵπὲρ πλεόντων, ὁδοιπορούντων, νοσοῦντων, καμνόν-

585. ΟΗ 74 (Λευκοθέας), 8-10 ἀλλά, θεά, δέσποινα, μόλοις ἐπαρωγὸς ἐοῦσα/ νηυσὶν ἐπ' εὐσέλμοις σωτήριος εὐφρονη βουλῆ/ μύσταις ἐν πόντῳ ναυσίδρομον οὔρον ἄγουσα.

586. ΟΗ 75 (Παλαίμονος), 3-8 κικλήσκω σε, Παλαῖμον, ἐπ' εὐίεροις τελεταῖσιν/ ἔλθεῖν εὐμενέοντα, νέω γήθοντα προσώπω/ καὶ σώζειν μύστας κατὰ τε χθόνα καὶ κατὰ πόντον/ ποντοπλάνοις γὰρ ἀεὶ ναυσὶν χειμῶνος ἐναργῆς/ φαινομένου σωτῆρ μοῦνος θνητοῖς ἀναφαίνη,/ ῥυόμενος μῆνιν χαλεπὴν κατὰ πόντιον οἶδμα.

587. ΟΗ 38 (Κουρήτων), 5,24,25.

των, αἰχμαλώτων, καὶ τῆς σωτηρίας αὐτῶν, τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Τέλος, σημαντικό γιὰ τοὺς μύστες εἶναι ὄχι μόνον τὸ πῶς θὰ ζήσουν, ἀλλὰ καὶ τὸ πῶς θὰ τελειώσουν τὴ ζωὴ τους. Γι' αὐτὸ ζητοῦν τόσον ἀπὸ τὸν θεὸν-ιατρόν Ἀσκληπιὸν νὰ «δίνη ἀγαθὸν τέλος τοῦ βίου», ὅσον καὶ ἀπὸ τὸν ψυχοπομπὸν Ἑρμῆ, «νὰ στέλνη στοὺς μύστες τέλος ἀγαθὸ κατὰ τὰ ἔργα» τους.⁵⁸⁸ Αὐτὴ εἶναι ἡ ἀρχαιοελληνικὴ ἐκδοχὴ τῆς δικῆς μας αἰτήσεως πρὸς τὸν Κύριο κατὰ τὴ Θεία λειτουργία:

Χριστιανὰ τὰ τέλη τῆς ζωῆς ἡμῶν, ἀνώδυνα, ἀνεπαίσχυντα, εἰρηνικά, καὶ καλὴν ἀπολογία ... αἰτησώμεθα.

8. Τὸ ταξίδι τοῦ μύστου στὸν Κάτω κόσμο

Ἡ ἀγωνία τοῦ μύστου, νὰ θυμᾶται πάντα ὅσα βιώνει στὶς πανίερες τελετές, γιὰ νὰ ἀκολουθῆ τὸν σωστὸ δρόμο στὴ ζωὴ του, τὸν συνοδεύει ὄχι μόνον ἕως τὸν θάνατό του, ἀλλὰ καὶ στὸ ταξίδι του πρὸς τὸν Κάτω κόσμο, ὅπου θὰ ὑποστῆ τὴν τελικὴ δοκιμασία. Εὐχεται λοιπὸν στὴ *Μνημοσύνη*, νὰ ἀπομακρύνῃ τὴ λησμονιὰ ἀπὸ τοὺς μύστες.⁵⁸⁹ Καὶ γιὰ νὰ φύγῃ ἀπὸ τὴ ζωὴ βέβαιος, ὅτι θὰ πάῃ στὸν κόσμο τῶν μακάρων, φέρει μαζί του ἕνα ἔλασμα χρυσοῦ, ἕνα «χρυσόφυλλο», μὲ χαραγμένο ἐπάνω του, τί πρέπει νὰ πράξῃ, ὅταν εὔρεθῇ μπροστὰ στὶς πύλες τοῦ Ἄδου.

Τέτοια «χρυσόφυλλα» ἔχουν εὔρεθῆ στὴν Ἰταλία (Πετέλια, Θουρίους, Ρώμη) καὶ τὴν Κρήτη⁵⁹⁰. Ἐδῶ παραθέτουμε τὸ κείμενο τοῦ χρυσοῦ ἐλάσματος ἀπὸ τὴν Πετέλια:

«Στὰ ἀριστερὰ θὰ βρῆς μιὰ κρήνη
καὶ κοντὰ τῆς νὰ στέκεται ἕνα λευκὸ κυπαρίσι·
σὲ αὐτὴ δὲν πρέπει οὔτε κἂν νὰ πλησιάσῃς.
Μετὰ θὰ βρῆς ἄλλη κρήνη, στὴν ὁποία ρέει δροσερὸ
νερὸ

588. ΟΗ 67 (Ἀσκληπιοῦ), 8 ἐλθέ, μάκαρ, σωτήρ, βιοτῆς τέλος ἐσθλὸν ὀπάζων. ΟΗ 57 (Ἑρμοῦ Χθονίου), 12 ἀλλά, μάκαρ, πέμπους μύσταις τέλος ἐσθλὸν ἐπ' ἔργοις.

589. ΟΗ 77 (Μνημοσύνης), 9-10 ἀλλά, μάκαιρα θεά, μύσταις μνήμην ἐπέγειρε/ εὐιέρου τελετῆς, λήθην δ' ἀπὸ τῶνδ' ἀπόπεμπε.

590. Γιὰ τὰ Ὀρφικὰ ἐλάσματα τῆς Κρήτης βλέπε τὴ διεξοδικὴ μελέτη τοῦ Tzifopoulos (2010).

ἀπὸ τῆς λίμνης τῆς Μνημοσύνης, καὶ μπροστά της ὑπάρχουν φύλακες.

Νὰ τοὺς εἰπῆς· Γῆς παῖς εἰμι καὶ Οὐρανοῦ ἀστερόεντος,

αὐτὰρ ἐμοὶ γένος οὐράνιον, αὐτὸ τὸ ξέρετε καὶ σεῖς.

μὲ καίει δίψα καὶ χάνομαι. Δῶστε μου γρήγορα δροσερὸ νερὸ ποὺ τρέχει ἀπὸ τῆς λίμνης τῆς Μνημοσύνης.

Καὶ αὐτοὶ θὰ σοῦ δώσουν νὰ πιῆς ἀπὸ τῆς θεῖας κρήνης, καὶ ἔτσι θὰ εὐρεθῆς μὲ τοὺς ἄλλους ἥρωες». ⁵⁹¹

591. OF 32: Ἐλασμα χρυσοῦ ἀπὸ τὴν Πετέλια (πλησίον τοῦ Στρόγκολι, Ἰταλία), 4^{ου}-3^{ου} αἰ. π.Χ., British Museum: εὐρήσεις δ' Ἄϊδαο δόμων ἐπ' ἀριστερὰ κρήνην, / πάρ' δ' αὐτῆ λευκὴν ἐστηκυῖαν κυπάρισσον· / ταύτης τῆς κρήνης μηδὲ σχεδὸν ἐμπελάσειας· / εὐρήσεις δ' ἑτέραν, τῆς Μνημοσύνης ἀπὸ λίμνης/ ψυχρὸν ὕδωρ προρέον· φύλακες δ' ἐπίπροσθεν ἔασιν. εἰπεῖν· «Γῆς παῖς εἰμι καὶ Οὐρανοῦ ἀστερόεντος, / αὐτὰρ ἐμοὶ γένος οὐράνιον· τόδε δ' ἴστε καὶ αὐτοί· / δίψη δ' εἰμι αὕη καὶ ἀπόλλυμαι· ἀλλὰ δότ' αἶψα/ ψυχρὸν ὕδωρ προρέον τῆς Μνημοσύνης ἀπὸ λίμνης.» / καὶ τοῖ σοι δώσουσι πιεῖν θεῖας ἀπὸ κρήνης, / καὶ τότε' ἔπειτ' ἄλλοισι μεθ' ἡρώεσσιν ἀνάξεις.

592. Ἀντιθέτως, στὸ ποίημα *Λήθη* τοῦ Λορέντζου Μαβίλη ὑπάρχει μία μόνον κρήνη, ἐκεῖνη τῆς λημοσύνης, ἡ ὁποία ὅμως μετατρέπεται σὲ μνημοσύνη, ἂν θολώσῃ τὸ νερὸ της ἀπὸ δάκρυ τῆς ψυχῆς τοῦ νεκροῦ: *Καλότρυχοι οἱ νεκροὶ ποὺ λησμονάνε/ τὴν πίκρα τῆς ζωῆς./... οἱ ψυχῆς διψοῦν καὶ πᾶνε/ στῆς λησμονιᾶς τὴν κρυσταλλένια βρύση, / μὰ βοῦρκος τὸ νεράκι θὰ μαυρίσει, / ἂν στάξῃ γι' αὐτὲς δάκρυ ὅταν ἀγαπᾶνε./ Κι' ἂν πιοῦν θολὸ νερὸ ξαναθυμοῦνται/ διαβαίνοντας λιβάδια ἀπὸ ἀσφοδείλι/ πόνους παλιούς ποὺ μέσα τους κοιμοῦνται.*

Ἡ ἀναφορὰ στὶς δύο κρήνες, τὴν ἀριστερὴ τῆς λημοσύνης καὶ τὴ δεξιὰ τῆς μνημοσύνης, ἀνακαλοῦν στὴ μνήμη μας ὄχι μόνον ἀνάλογες περιπτώσεις ἀπὸ τὴ λαϊκὴ μας παράδοση καὶ τὴν ποίηση, ⁵⁹² ἀλλὰ καὶ τὸν Πυθαγόρειο κατάλογο τῶν ζευγῶν τῶν ἀντιθέτων. Τὸ σύνθημα τῆς ἀναγνωρίσεως τοῦ μεμνημένου ἀπὸ τοὺς φύλακες δείχνει ὅτι αὐτὸς ἔχει μὲν ἐπίγνωση τῆς διττῆς φύσεώς του ὡς ἀνθρώπου, δηλαδὴ τῆς γήινης τιτανικῆς καὶ τῆς θεῖας διονυσιακῆς, τονίζει ὅμως ἰδιαίτερος τὴ θεῖα καταγωγή του καὶ ἐπομένως τὸ θεῖον μέρος τῆς φύσεώς του. Αὐτῆς τῆς ἀληθείας γίνεται κοινωνὸς ἐν ζωῇ ὁ μεμνημένος, ἂν μεταλάβῃ τοῦ ὕδατος τῆς λίμνης τῆς Μνημοσύνης. Δηλαδὴ, ἂν αὐτὸς γίνῃ κοινωνὸς τῆς ἀληθείας, ἡ ὁποία παραδίδεται ἀλληγορικῶς μέσω τῶν μύθων καὶ τῶν δρωμένων κατὰ τὶς πατροπαράδοτες ἄρρητες μυθικὲς τελετὲς ἢ ἄρρητα ὄργια, τὶς ὁποῖες διασώζει ἢ συλλογικὴ μνήμη τῶν ἀνθρώπων. Ἡ ἱκανοποίηση τοῦ αἰτήματός του εἶναι βεβαία, καὶ ἀποτελεῖ ἀρχαιοελληνικὸν πρόδρομο τοῦ εὐαγγελικοῦ (Ματθ. ζ' 7-8):

Αἰτῆτε, καὶ δοθήσεται ὑμῖν· ζητεῖτε, καὶ εὐρήσετε· κρούετε, καὶ ἀνοιγήσεται ὑμῖν. πᾶς γὰρ ὁ αἰτῶν λαμβάνει, καὶ ὁ ζητῶν εὐρίσκει, καὶ τῷ κρούοντι ἀνοιγήσεται.

Μὲ τί εἶδους ἄλλους «ἥρωες» θὰ εὐρεθῆ ὁ μεμνημένος,

γίνεται φανερό ἀπὸ τὸν Πλάτωνα, ὁ ὁποῖος ἀναφέρει τὶς ἀπόψεις τοῦ Μουσαίου καὶ τοῦ υἱοῦ του σχετικῶς μὲ τὴν μετὰ θάνατον τύχη τῶν δικαίων. Δηλαδή, ὅταν αὐτοὶ εὔρεθοῦν στὸν Ἄδη, θὰ μετέχουν σὲ συμπόσιο τῶν ὁσίων, διάγοντας ὄλον τὸν καιρὸ στεφανωμένοι καὶ μεθυσμένοι, κρίνοντας ὅτι ἡ καλύτερη ἀμοιβὴ τῆς ἀρετῆς εἶναι ἡ αἰωνία μέθη.⁵⁹³ Πρόκειται γιὰ τὸ μετὰ θάνατον πνευματικὸ συμπόσιο τῶν ἀγίων καὶ τὴν αἰωνία μέθη τῆς ψυχικῆς εὐδαιμονίας. Προϋπόθεση ὅμως αὐτῶν εἶναι ἡ μύηση καὶ ἡ συμμετοχὴ στὶς ἱερῆς τελετές, διότι «ὅποιος φθάσει στὸν Ἄδη ἀμύητος καὶ ἀτέλεστος (δηλ. ἀμέτοχος τῶν τελετῶν), θὰ κεῖται μέσα στὸν βόρβορο, ἐνῶ ὅποιος ἔχει καθαρθῆ καὶ μετάσχει τῶν τελετῶν (κεκαθαρμένος τε καὶ τετελεσμένος), φθάνοντας ἐκεῖ θὰ κατοικήσῃ μὲ τοὺς θεοὺς».⁵⁹⁴

Ὅλα αὐτὰ τὰ στοιχεῖα τοῦ μυητικοῦ μύθου, δηλαδή τὸ ταξίδι στὸν Κάτω κόσμο μὲ τὰ σημάδια τῆς ὀρθῆς πορείας, τὰ δένδρα, οἱ πηγές, ἡ φύλαξη τοῦ πολυτίμου ὕδατος τῆς ζωῆς καὶ τῆς γνώσεως, ἡ φράση ἀναγνωρίσεως ἀπὸ τοὺς φύλακες, καθὼς καὶ ἡ πίστη γιὰ τὴ συμμετοχὴ στὸ συμπόσιο τῶν ὁσίων κ.ἄ. ἀποτελοῦν προβολὴ τοῦ τρόπου καὶ τῶν συνθηκῶν τῆς ἐπιγείου ζωῆς στὴ μετὰ θάνατον ζωὴ, στὸν Κάτω κόσμῳ τοῦ Ἄδου, ὅπου γίνεται ἡ κρίση καὶ ὁ διαφορισμὸς τῶν ὁσίων ἀπὸ τοὺς ἀδίκους, τὰ ὁποῖα συνεπάγονται τὶς ἀνάλογες ἐπιπτώσεις στὴ ζωὴ τους ἐκεῖ κάτω.

Ἡ πραγματικότητα, προβαλλομένη ἀρχικῶς στὸν Ἄνω (ἢ τὸν Κάτω) κόσμῳ, περιβάλλεται τὸ στοιχεῖο μιᾶς ὑπερβατικῆς γνώσεως. Κατόπιν, ἐπαναπροβαλλομένη στὸ γήινο ἐπίπεδο, ἐμφανίζεται ὡς ἀποκάλυψη ἐκ τῶν ἄνω, ἡ ὁποία γίνεται γνωστὴ μόνον σὲ ὅσους κατέχουν τὴ γνώση τῆς ἐρμηνείας τοῦ συμβολισμοῦ τῶν μυστηρίων. Ἔτσι, διὰ δύο προβολῶν, πρῶτα ἄνω καὶ κατόπιν κάτω, μῦθος καὶ πραγματικότητα διαπλέκονται σὲ τέτοιον βαθμὸ, ὥστε νὰ ἀποτελοῦν εἰκόνες ἢ ὄψεις τοῦ αὐτοῦ πράγματος κατὰ τὸ μῦθος λόγος ψευδῆς, εἰκονίζων τὴν ἀλήθειαν (λεξ. Σοῦίδα). Τοῦτο

593. Πλάτωνος *Πολιτεία*, II 363 c-d (OF 4).

594. Πλάτωνος *Φαίδων*, 69c (OF 5).

κυριολεκτικῶς συνοψίζει τὶς ἀπόψεις ἀρχαίων φιλοσόφων καὶ Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, οἱ ὅποιοι ἀνεγνώρισαν τὴ συμβολικὴ σημασία τῶν μύθων, ἰδίως τῶν κοσμογονικῶν, μὲ τὶς προεκτάσεις τους στὴν μυητικὴ τελετουργία καὶ τὴ σχέση τους ὄχι μόνον μὲ τὴν πραγματικότητα, ἀλλὰ καὶ τὴ φιλοσοφία. Ἔτσι, ὁ μὲν Πλάτων θεωρεῖ ὅτι ὅσοι εἶναι οἱ ὀρθῶς πεφιλοσοφήσαντες, ὁ δὲ Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς, ὅτι «οἱ φιλόσοφοι-ιδρυτὲς τῶν μυστηρίων κατέκρυψαν τὰ δόγματά τους σὲ μύθους, ὥστε νὰ μὴν εἶναι φανερὰ σὲ ὅλους ... αὐτὰ θὰ μπορούσαμε νὰ τὰ μάθουμε ἐξετάζοντας τὰ σύμβολα μὲ τὰ ὁποῖα φανερώνονται καὶ τὰ ὁποῖα ἔχουν σὰν παρακάλυμμα τὴν ἀλληγορία». ⁵⁹⁵

595. Κλήμ. Ἀλεξ., *Στρωματεῖς*, L.V.IX.

Ἐπιδίωξη ὅλων τῶν μουυμένων εἶναι ἡ τελείωση καὶ ἡ ἔνωσή τους μὲ τὸν θεό. Ὅμως, δὲν ἐπιτυγχάνουν ὅλοι νὰ φθάσουν στὸ ἀνώτατο ἐπίπεδο τῆς τελειότητος τοῦ μύστου. Γι' αὐτὸ ὁ Πλάτων ἀναφέρει μιὰ χαρακτηριστικὴ φράση γιὰ ἐκείνους, οἱ ὅποιοι ἔχουν σχέση μὲ τὶς μυστηριακὲς τελετές: *ναρθηκοφόροι μὲν πολλοί, παῦροι δὲ τε βάκχοι*. Αὐτὸ εἶναι τὸ ἀντίστοιχο τοῦ εὐαγγελικοῦ: *Πολλοὶ γάρ εἰσιν κλητοί, ὀλίγοι δὲ ἐκλεκτοί*» (Ματθ. κβ' 14), τὸ ὁποῖο σημαίνει, ὅτι δὲν ἀρκεῖ κάποιος νὰ εἶναι τυπικῶς χριστιανός, ἀλλὰ πρέπει νὰ εἶναι οὐσιαστικῶς χριστιανός, βιώνοντας ψυχῆ τε καὶ σώματι τὴν χριστιανικὴν διδασκαλία. Τὸ ὑψηλὸ ἠθικὸ περιεχόμενον τῆς Ὀρφικῆς λατρείας, ἡ ὁποία ἐξαπλώθηκε σὲ ὀλόκληρον τὸν ἀρχαῖο ἑλληνικὸ κόσμον, ἀπετέλεσε τὸ στερεὸ λατρευτικὸ ὑπόβαθρον, ὅπου - ὅπως ἀμέσως θὰ ἰδοῦμε - βασισθηκε υἱοθετώντας πολλὰ στοιχεῖα τοῦ λατρευτικὸ μέρους τῆς νέας θρησκείας, τοῦ Χριστιανισμοῦ.

9. Ἡ ἀδιάσπαστη συνέχεια τοῦ θεοῦ δράματος

Σπουδαῖα γεγονότα στὴν κοινωνικὴ ζωὴ τῶν Ἑλλήνων ἀποτελοῦσαν οἱ θρησκευτικὲς τελετές, οἱ ὁποῖες ἔπρεπε νὰ τε-

λοῦνται ἀπαρεγκλήτως σὲ καθορισμένες ἡμερομηνίες μέσα στὸ ἔτος,⁵⁹⁶ καὶ γι' αὐτὸ ὅποιαδήποτε ἀλλαγὴ, ἀκόμα καὶ μιὰ προσπάθεια διορθώσεως ἡμερολογιακῶν ἀτελειῶν μποροῦσε νὰ προκαλέσῃ ἀντιδράσεις ἐκ μέρους τῶν θεῶν.⁵⁹⁷ Τὴ σπουδαιότητα τῶν θρησκευτικῶν τελετῶν δείχνουν καὶ τὰ ὀνόματα τῶν (σεληνιακῶν) μηνῶν τῶν ἑλληνικῶν τοπικῶν ἡμερολογίων ἤδη ἀπὸ τῆ δευτέρα χιλιετία π.Χ., καθὼς οἱ μῆνες ἐλάμβαναν τὸ ὄνομά τους ἀπὸ τῆ μεγαλύτερη ἑορτὴ ποὺ ἐτελεῖτο στὴ διάρκειά τους.⁵⁹⁸ Ὅμως, ἐκτὸς τῶν ἡμερολογίων, τὰ ὅποια ἀποτελοῦν συστήματα μετρήσεως τοῦ χρόνου, ὁ ἐτήσιος κύκλος τοῦ ἡλίου γίνεται ἀντιληπτὸς ἀπὸ ὅλους μὲ τὴν παρατήρηση τῆς διαδοχῆς τῶν τεσσάρων ἐποχῶν ἐπάνω στὴ γῆ. Ἡ περιοδικὴ ἐτησίαι κίνηση τοῦ ἡλίου στὸν ζωδιακὸ συνδέθηκε μυστικιστικῶς μὲ τὰ μυστήρια τῆς ζωῆς καὶ τοῦ θανάτου, καθὼς τὰ ἡλιοστάσια καὶ οἱ ἰσημερίες ἐπισημαίνουν τὴν ἑναρξὴ κάθε μιᾶς ἀπὸ τὶς τέσσαρες ἐποχὲς τοῦ τροπικοῦ ἔτους καὶ τὰ ἀντίστοιχα φαινόμενά τους ἐπάνω στὴ γῆ.

Στὴν ἀρχαιότητα, τὸ πνεῦμα τοῦ ἔτους προσωποποιεῖται στὸν Δαίμονα Ἐνιαυτὸν (δηλ. αὐτὸν ποὺ ἐπιστρέφει εἰς ἑαυτὸν). Ἔτσι, κατὰ τὰ ἐτήσια λατρευτικὰ δρώμενα ἕνας νέος ἄνδρας ἐνσαρκώνει τὸν Δαίμονα Ἐνιαυτό, ὁ ὁποῖος διατρέχει τὸν κύκλο τῆς ζωῆς του στὴ διάρκεια ἑνὸς ἔτους.⁵⁹⁹ Ἀφοῦ τὰ οὐράνια φαινόμενα ἔχουν τὰ ἀντίστοιχά τους γήινα φαινόμενα, τὸν χειμῶνα πεθαίνει ὁ «ὠραῖος» καὶ «νεαρὸς» θεὸς τῆς βλαστήσεως καὶ κατόπιν ἀνασταίνεται μὲ τὸν ἐρχομὸ τῆς ἀνοιξέως. Τὸ πάθος καὶ τὸν θάνατο τοῦ νεαροῦ καὶ ὠραίου βλαστικοῦ θεοῦ θρηνοῦσε μαζί μὲ τοὺς πιστοὺς ἡ ἐπίσης ὠραία «σύνευνός» του, ἡ σύντροφός του, προσμένοντας τὴ θριαμβευτικὴ ἀνάστασή του.

Τὴν ἀδιάσπαστη συνέχεια τῶν ἑλληνικῶν λατρευτικῶν δρωμένων ὑποδηλώνουν καὶ οἱ σχετικοὶ στίχοι τῆς ὀρθόδοξου ὕμνογραφίας. Οἱ ὀρθόδοξοι ὕμνογράφοι, ἀπηχώντας τὴν ἀποψη τοῦ λαοῦ, ὅπως ἔκαναν οἱ τραγικοὶ ποιητὲς μὲ τὸν

596. Γεμίνου *Εἰσαγωγή εἰς τὰ φαινόμενα*, κεφ. 8, §15: «Ὅταν οὖν καὶ οἱ ἐνιαυτοὶ ἀκριβῶς ἄγωνται καθ' ἡλίον καὶ οἱ μῆνες καὶ αἱ ἡμέραι κατὰ σελήνην, τότε νομίζουσιν οἱ Ἕλληνες κατὰ τὰ πάτρια θύειν, τοῦτο δὲ ἐστὶ κατὰ τοὺς αὐτοὺς καιροὺς τοῦ ἐνιαυτοῦ τὰς αὐτὰς θυσίας τοῖς θεοῖς συντελεῖσθαι.

597. Ὁ Ἀριστοφάνης στὶς *Νεφέλες* (608-626) διακωμωδεῖ τὸν ἀστρονόμο Μέτωνα, ὁ ὁποῖος εἰσηγήθηκε μιὰ μεταρρύθμιση τοῦ ἀττικοῦ ἡμερολογίου στὴν Ἀθήνα τὸ 432 π.Χ. Ὁ χορὸς μεταφέρει τὰ παράπονα τῆς Ἰδίας τῆς Σελήνης (τὰ ἀρχαῖα ἑλληνικὰ ἡμερολόγια εἶχαν σεληνιακοὺς μῆνες), ἡ ὁποία τόσο εὐεργετεῖ τοὺς ἀνθρώπους μὲ τὸ φῶς τῆς, καὶ τῶν ἄλλων θεῶν, οἱ ὁποῖοι εἶναι πολὺ δυσσαρεστημένοι, διότι δὲν ξέρουν πλέον, ποιὲς ἡμέρες (τῆς ἡλικίας τῆς σελήνης) νὰ περιμένουν τὶς σάκνες ἀπὸ τὶς θυσίες.

598. Ἀπὸ ὀνόματα μηνῶν σὲ πινακίδες τῆς Γραμμικῆς Γραφῆς Β ἀπὸ τὴν Πύλο καὶ τὴν Κνωσό, καθὼς καὶ τὸ ἀρχαῖο Μακεδονικὸ ἡμερολόγιο ἔπεται, ὅτι οἱ Ἕλληνες εἶχαν ἤδη διαμορφωμένη θρησκευτικὴ ζωὴ καὶ λατρευτικὸ ἡμερολόγιο τὴν Β' χιλιετία π.Χ.: Παπαθανασίου (2008).

599. Πρβλ. τὰ κάλαντα τῆς πρωτοχρονιάς: «Γέρε χρόνε φύγε τώρα,/ πάει ἡ δική σου ἡ σειρά,/ ἦρθ' ὁ νέος μὲ τὰ δῶρα,/ μὲ τραγούδια, μὲ χιρὰ».

600. *Τριώδιον*: μόνον ὀψόμεθα Χριστοῦ τὸ ἐράσμιον κάλλος (σ. 98). Ὁ νυμφίος, ὁ κάλλει ὠραῖος, παρὰ πάντας ἀνθρώπους (σ. 410). Ἀκάνθαις στεφανωθείς καὶ στολὴν ἐκ πορφύρας, ἐνδυσάμενος ὠφθης, ὠραιότατος Χριστέ, τῷ κάλλει ὑπὲρ πάντας, τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων, τῇ δόξῃ ἀπαστράπτων (σ. 128).

601. *Τριώδιον*: καλλονή (σ. 9). Προέρχεται ὠραιότατος, ἐκ θαλάμου γαστρος σου Θεός (σ. 33). Ἐν γυναιξί, σὺ μόνῃ ὠραιώθης ... τὸν ὠραιότατον Λόγον ἀποκουήσασα, τὸν ὑπὲρ πάντα φανέντα βροτοὺς ὠραῖον (σ. 353).

602. *Τριώδιον*: Ὀρηγῶ καὶ ὀδύρομαι ὅταν ἐννοήσω τὸν θάνατον, καὶ ἴδω ἐν τοῖς τάφοις κειμένην, τὴν κατ' εἰκόνα Θεοῦ πλασθεῖσαν ἡμῖν ὠραιότητα, ἄμορφον, ἄδοξον, μὴ ἔχουσα εἶδος (σ. 18). Ὑψόμενον βλέπω σε καὶ κάλλος, τῷ πάσχειν οὐκ εἶδος περικείμενον, ὄνπερ σωματούμενον, ἔγνω ὠραιότατον, ὑπὲρ υἱοὺς ἀνθρώπων σε, μονογενὲς Υἱέ (σ. 252). Ποῦ τὸ κάλλος τῆς μορφῆς; (σ. 25). Ἀπώλεσα τὸ πρωτόκτιστον κάλλος (σ. 113). Βλέπων τὰ κάλλη, ὅθεν ἐκπέπτωκα (σ. 74). Κατέχρωσα, τῆς πρὶν εἰκόνας τὸ κάλλος, Σῶτερ, τοῖς πάθεσιν (σ. 103). Ὅλον ἀπενεκρώθη τὸ κάλλος, καὶ τοῖς πάθεσιν ἐσβέσθη Σωτῆρ ἢ λαμπάς (σ. 125).

χορὸ τοῦ ἀρχαίου δράματος, μᾶς προτρέπουν νὰ ἰδοῦμε Χριστοῦ τὸ ἐράσμιον κάλλος, ὁ ὁποῖος εἶναι ὁ νυμφίος, ὁ κάλλει ὠραῖος, παρὰ πάντας ἀνθρώπους, καὶ μολονότι εἶναι «στεφανωμένος μὲ ἀγκάθια καὶ ντυμένος μὲ πορφύρα, φάνηκε ὠραιότερος ἀπὸ ὅλους τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων, λαμποντάς στῆ δόξα του». ⁶⁰⁰ Ἡ μητέρα τοῦ Χριστοῦ, ἡ Θεοτόκος, ἀποκαλεῖται ἐπίσης καλλονή, ἀπὸ τῆς ὁποίας «τὴ μήτρα γεννᾶται ὠραιότατος θεός». Εἶναι ἡ «ὠραιότατη μεταξὺ τῶν γυναικῶν, διότι αὐτὴ γέννησε τὸν ὠραιότατον Λόγον, ποὺ φάνηκε ὁ ὠραιότερος μεταξὺ τῶν θνητῶν». ⁶⁰¹

Πῶς ὁ θάνατος, τὸ κακό, συνδέεται μὲ τὴν ἔλλειψη μορφῆς, ἀκριβῶς ὅπως συνέβαινε στὴν ἀρχαία Ἑλλάδα, γίνεται φανερό ἀπὸ τοὺς θρήνους τοῦ λαοῦ μας, «ὅταν βλέπη τὴν κατ' εἰκόνα θεοῦ πλασθεῖσα ὠραιότητα, κειμένη στὸν τάφο, χωρὶς μορφῆ καὶ δόξα». Ἐξάρχουσα τοῦ θρήνου εἶναι ἡ Μητέρα τοῦ Θεοῦ, ἡ ὁποία ἀπορεῖ «βλέποντας τὸν υἱὸν τῆς ἐσταυρωμένου καὶ μὴ ἔχοντα μορφὴ λόγῳ τοῦ πάθους, αὐτὸν ποὺ ὅταν γεννήθηκε ἦταν ὁ ὠραιότατος μεταξὺ τῶν υἱῶν τῶν ἀνθρώπων». Στὸν θρήνον τῆς συμμετέχουμε καὶ ἐρωτοῦμε, «ποῦ τὸ κάλλος τῆς μορφῆς;», καθὼς χάσαμε τὸ πρωτόκτιστον κάλλος ἐξ αἰτίας τῆς πτώσεως καὶ ἐπειδὴ «χρωματίσαμε μὲ τὰ πάθη τὴν ὁμορφιὰ τῆς πρὶν εἰκόνας» καὶ ἔτσι «ἀπονεκρώθηκε τὸ κάλλος καὶ σβέσθηκε ἡ λαμπάς». ⁶⁰²

Ἡ συμμετοχὴ μας στὸ θεῖο δράμα κορυφοῦται στὰ Ἅγια Πάθη κατὰ τὴν ἀκολουθία τοῦ Ἐπιταφίου θρήνου τὸ ἐσπέρας τῆς Μ. Παρασκευῆς. Δύο ἀπὸ τὰ γνωστότερα ἐγκώμια ἀναφέρονται στὴν ὁμορφιὰ τοῦ Χριστοῦ, ἡ ὁποία χάθηκε λόγῳ τοῦ πάθους καὶ τοῦ θανάτου του:

Ὁ ὠραῖος κάλλει, παρὰ πάντας βροτοὺς, ὡς ἀνείδεος νεκρὸς καταφαίνεται, ὁ τὴν φύσιν ὠραίσας τοῦ παντός.

Κάλλος Λόγε πρὶν, οὐδὲ εἶδος ἐν τῷ πάσχειν ἔσχες, ἀλλ' ἐξαναστάς ὑπερέλαμψας, καλλωπίσας τοὺς βροτοὺς θείαις ἀυγαῖς.

Ἄλλὰ τὸ πλεόν φημισμένο ἐγκώμιο εἶναι ἐκεῖνο τὸ ὁποῖο καταδεικνύει τὸν ὑποκείμενο δεσμὸ μετὰ τὴν ἀρχαία παράδο-
ση, καθὼς ἡ Θεοτόκος θρηνεῖ:

ὦ γλυκύ μου ἔαρ, γλυκύτατόν μου τέκνον, ποῦ ἔδου
σου τὸ κάλλος;

Ἡ ἐλπίδα μας εἶναι ἡ ἀνάστασις τοῦ θεοῦ καὶ ἡ ἀποκατά-
στασή του στὴν πρώτη δόξα καὶ τὸ κάλλος του, τὰ ὁποῖα συ-
νεπάγονται τὴν ἐπανάκτηση ἀπὸ μᾶς τῆς χαμένης ὁμορφιάς
μας διὰ τῆς σωτηρίας.⁶⁰³

Ἡ λατρεία τοῦ γλυκέος καὶ ὠραίου Ἰησοῦ στὴν Ὀρθοδοξία
δὲν ἔχει παράλληλο στὴν Ἰουδαϊκὴ θρησκεία, ὅπου οὐδεὶς
ἄνθρωπος εἶδε τὸ πρόσωπον τοῦ θεοῦ.⁶⁰⁴ Ἀντιθέτως ἐμεῖς,
κατὰ τὴν ἐλληνορθόδοξο παράδοσή μας, συνεχίζουμε νὰ λα-
τρεύουμε τὸν ὠραῖο θνητὸ θεὸ μας, τὸ ρόδον τὸ ἀμάραντον
ἢ τὸ ἄνθος τὸ ἀμάραντον,⁶⁰⁵ ὅπως ἔπρατταν οἱ πρόγονοί
μας, ὅταν συμμετεῖχαν στὴν ἐξόδιον πομπὴ τοῦ ὠραίου θνη-
τοῦ θεοῦ Διονύσου ἢ καὶ τοῦ Ὀρφέως. Σὲ ἓνα μικρὸν κυλιν-
δρικό σφραγιδόλιθο ἀπὸ αἱματίτη ὁ Ὀρφεὺς εἰκονίζεται ὡς
ἐσταυρωμένος μετὰ τὴν ἐπιγραφὴ ΟΡΦΕΟΣ ΒΑΚΚΙΚΟΣ, ἐνῶ στὸ
ἐπάνω μέρος τοῦ σφραγιδολίθου ὑπάρχουν ἑπτὰ ἀστέρες ἐν
εἴδει ἀψίδος, οἱ ὁποῖοι πιθανώτατα συμβολίζουν τοὺς πέντε
ὄρατοὺς διὰ γυμνοῦ ὀφθαλμοῦ πλανῆτες, τὸν ἥλιο καὶ τὴ σε-
λήνη.⁶⁰⁶

603. Τριώδιον, 473, 477, 479.

604. Π. Διαθήκη, Ἐξοδος γλ' 17-23. Ἀκόμα
καὶ στὴν Καινὴ Διαθήκη δὲν ὑπάρχει ἡ λέξι «κάλλ-
λος».

605. Τριώδιον, 324, 329.

606. OT 150: Titulus ΟΡΦΕΟΣ ΒΑΚΚΙΚΟΣ in-
venitur in lapide signatorio crucifixum reprea-
sentante, nunc in museo Berolinensi (O. Wulff
Altchristliche Bildwerke I 1909, 234 n. 1146 tab.
56) asservato. Edo ex delineatione Mariae Seidel,
quam examinavit Curtius Regling.

Εἰκ. Κυλινδρικός σφραγιδόλιθος ἀπὸ αἱματίτη
μετὰ παράστασις τοῦ ἐσταυρωμένου Ὀρφέως καὶ ἐπι-
γραφὴ ΟΡΦΕΟΣ ΒΑΚΚΙΚΟΣ, 4^{ου}-3^{ου} αἰ. π.Χ.,
Μουσεῖο Βερολίνου, μετὰ τὴν σχεδιαστικὴν παράστα-
σή του καὶ τὸ ἀντίστοιχο ἐκτύπωμά του.

Στὴν ἀρχαιότητα ἡ ταφή τῶν νεκρῶν γινόταν μετὰ τὴ δύση τοῦ ἡλίου, γιὰ νὰ μὴ μιανθοῦν οἱ ἀκτῖνες του. Στὸν Χριστιανισμό, ἀντιθέτως, οἱ ταφές γίνονται πρὸ τῆς δύσεως τοῦ ἡλίου. Ὅμως, ἡ σπουδαιότερη συμβολικὴ ταφή νεκροῦ, ἡ περιφορὰ τοῦ ἀνθοστόλιστου Ἐπιταφίου μας, γίνεται μετὰ τὴ δύση τοῦ ἡλίου στὸ φῶς τῶν λαμπάδων, ὅπως γινόταν ἡ περιφορὰ τοῦ ἀνθοστόλιστου νεκροῦ Ἀδώνιδος καὶ ἄλλων ἀρχαίων βλαστικῶν θεῶν. Ὁ δαδοῦχος τῆς ἑορτῆς τῶν Ἀθηναίων στὴν ἀρχαία Ἀθήνα προέτρεπε τοὺς μεμνημένους μετὰ τὴν ἔκφραση καλεῖτε θεόν, γιὰ νὰ ἐπιστρέψῃ ὁ θεὸς ἀπὸ τὸν Ἄδη, δηλ. νὰ ἀναστηθῇ. Τὸ ἴδιο ζητοῦμε καὶ ἐμεῖς τὴν Μ. Πέμπτη λέγοντες,

Προσκυνοῦμεν σου τὰ πάθη, Χριστέ.

Δειξὸν ἡμῖν καὶ τὴν ἔνδοξόν σου ἀνάστασιν·

ἢ τὸ Μ. Σάββατο, καλώντας τον:

Ἀνάστα ὁ Θεός!

10. Ἡ ἀναπαράσταση τῆς εἰς Ἄδου καθόδου

Εἶναι συγκλονιστικὴ ἡ ἀναπαράσταση τῆς εἰς Ἄδου καθόδου τοῦ Χριστοῦ στὴ Σκίαθο, κατὰ τὴν ἐπιστροφή τοῦ Ἐπιταφίου στὸν ναό. Ὁ Ἀλέξ. Μωραϊτίδης τὴν περιγράφει στὸ διήγημά του Ἄρατε πύλας, χαρακτηρίζοντάς τὴν ὡς «συνήθεια ἀρχαιοτάτη», καθὼς δὲν ἀπαντᾶται οὔτε στὸ Ἅγιον Ὄρος.⁶⁰⁷ Ὁρθρου βαθέος τὸ Μέγα Σάββατον,

«ὅτε δὲν εἶναι οὔτε ἡμέρα οὔτε νύξ, ἢ μᾶλλον με ὀλίγην ἡμέραν καὶ πολλὴν νύκτα, με ὀλίγον φῶς καὶ με πολλὰ ἄστρα, καμιά φορὰ με σελήνην λειψίφωτο ... με ὀλίγον εὐωδιάζοντα ἄρωμα πρῶινόν ἀέρα καὶ με πολὺ θυμίαμα· καὶ κάτω τὸ κῦμα μελανόφαιον, ἐφ' οὗ ν' ἀντανακλῶνται τῶν ἱερῶν λαμπάδων αἱ χρυσαῖ λάμψεις.»

607. Κουτούμπας (2014).

Ἡ λιτανεία σταματᾷ ἔξω ἀπὸ τὴν βασιλικὴ εἴσοδο τοῦ ναοῦ, τὴν ὁποία κρατᾷ κλειστὴ ὁ ἐπίτροπος, ὑποδύομενος τὸν Ἄδη. Οἱ ἱερεῖς, κρατώντας στοὺς ὤμους τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ, αἶροντας ἀπὸ τὸ κουβούκλιο τὸν Ἐπιτάφιο, πλησιάζουν στὴν κλειστὴ θύρα. Ἐκεῖ διαμείβεται διάλογος μεταξὺ τοῦ θριαμβευτοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ καὶ τοῦ Ἄδου, κατὰ τὶς ἐρωταποκρίσεις τοῦ ΚΓ' ψαλμοῦ (στ. 7-8):

«Τότε ὁ πρῶτος τῶν ἐφημερίων, προσεγγίζων εἰς τὰς πύλας κελεύει ἐπιτακτικῶς κρούων αὐτάς καὶ κράζων:

— Ἄρατε πύλας, οἱ ἄρχοντες ὑμῶν, καὶ ἐπάρθητε πύλαι αἰώνιοι, καὶ εἰσελεύσεται ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης!

Ὁ δὲ ἔσωθεν τῶν κεκλεισμένων πυλῶν παρὰ τὰ κλειῖθρα ὑποκρινόμενος τὸν Ἄδην ἐρωτᾷ αὐθαδῶς:

— Τίς ἐστὶν οὗτος ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης;

Ἡ ἐπιτακτικὴ κέλευσις ὡς καὶ ἡ αὐθάδης ἐρώτησις ἐπαναλαμβάνονται ἐκ τρίτου. Καὶ τότε τὴν τρίτην φορὰν ὁ ἱερεὺς ὠθῶν ἰσχυρῶς διὰ τοῦ ποδὸς καὶ τῶν χειρῶν τὰς πύλας, ἀναφωνεῖ ἐν κυριαρχικῇ δυνάμει:

— Κύριος τῶν Δυνάμεων, αὐτός ἐστιν ὁ βασιλεὺς τῆς Δόξης!

Καὶ ἀνοίγει βασιλικῶς καὶ αὐταρχικῶς τὰς πύλας, καὶ οὕτως εἰσέρχεται εἰς τὸν ναὸν ὁ Ἐπιτάφιος.»

11. Ἡ θεία μετάληψη

Οἱ μύστες ζοῦν ἐπ' ἐλπίδι ἀναστάσεως τοῦ θεοῦ τους, ἢ ὁποία ἐπαγγέλλεται καὶ τὴ δική τους σωτηρία. Μεταλαμβάνοντας ὁ μύστης ἀναβιώνει μέσα του τὸ Θεῖο δράμα καὶ μετέχει τελικῶς στὴ θριαμβευτικὴ Ἀνάσταση τοῦ θεοῦ του, ἢ ὁποία τοῦ ἐξασφαλίζει τὴ σωτήρια. Ὁ οἶνος εἶναι τὸ ἀπὸ τὴν

608. Λεκατσᾶς (1971) 105. Πρόκλ. *Εἰς Πλάτ. Κρατύλ.* 406c (OF 216): ὅτι τὸν δεσπότην ἡμῶν Διόνυσον οἱ θεολόγοι πολλάκις καὶ ἀπὸ τῶν τελευταίων αὐτοῦ δώρων Οἶνον καλοῦσιν, οἶον Ὀρφεύς.

609. Eisler (1925) 211, 226-7.

610. Κλήμεντος Ἀλεξ., *Παιδαγωγ.* II, I, II, 2: ὁ μέγας βότρυς, ὁ λόγος ὁ ὑπὲρ ἡμῶν θλιβείς, τὸ αἶμα τῆς σταφυλῆς ὕδατι κίρνασθαι ἐθελήσαντος τοῦ λόγου, ὡς καὶ τὸ αἶμα αὐτοῦ σωτηρία κίρναται ... καὶ τοῦτ' ἔστι πιεῖν τὸ αἶμα τοῦ Ἰησοῦ, τῆς κυριακῆς μεταλαβεῖν ἀφθαρσίας. Eisler (1925) 211. Λεκατσᾶς (1971) 244.

611. Ἰωάν. ιε' 1 Ἐγὼ εἰμι ἡ ἄμπελος ἡ ἀληθινή, καὶ ὁ πατήρ μου ὁ γεωργός ἐστιν. Πρβλ. *Τριῶδιον*: Καθάπερ ἄμπελος, ἐπὶ ξύλου Σωτῆρ κρεμάμενος, οἶνον ἐπότισας ἀφθαρσίας, Χριστὲ τὰ πέρατα (σ. 120). Χριστὸς ἡ ἄμπελος (σ. 181). Εἰ οὖν ὑμεῖς φίλοι μου ἐστε ... μείνατε ἐν ἐμοί, ἵνα βότρυν φέρητε ἐγὼ γάρ εἰμι τῆς ζωῆς ἡ ἄμπελος (σ. 431). Ἦρθης ἀπὸ γῆς, ἀλλ' ἀνέβλυσας τῆς σωτηρίας, τὸν οἶνον ζωήρρητε ἄμπελε (σ. 478).

612. *Τριῶδιον*: Ὡς ἀγεώργητος Παρθένε ἄμπελος, τὸν ὠραιότατον βότρυν ἐβλάστησας, ἀναπηγάζοντα ἡμῖν τὸν οἶνον τὸν σωτήριο, τὸν πάντων εὐφραίνοντα τὰς ψυχὰς καὶ τὰ σώματα (σ. 514). Βότρυν τὸν παμπέπειρον, Ἄγνή, ὃν ἀγεωργήτως ἐν μήτρῳ, ἐκυοφόρησας (σ. 52). Θεοτόκε, σὺ εἶ ἡ ἄμπελος ἡ ἀληθινή, ἡ βλαστήσασα τὸν καρπὸν τῆς ζωῆς (σ. 68). Τὸν βότρυν ἡ ἄμπελος, Παρθένος ὃν ἐβλάστησε (σ. 263). Ἄμπελος ἀληθινή, τὸν βότρυν τὸν πέπειρον ἡ γεωργήσασα, οἶνον στάζοντα, τὸν τὰς ψυχὰς εὐφραίνοντα, τῶν πιστῶς σε δοξαζόντων (σ. 329). Ὡς ἔμψυχος ἄμπελος, ἐξήνθησας ἡμῖν, τὸν βότρυν τὸν πέπειρον (σ. 342).

613. Λεκατσᾶς (1971) 104.

614. *Ματθ.* κς' 28, *Μάρκ.* ιδ' 24, *Λουκ.* κβ' 20, *Ἰωάν.* ς' 53-56.

615. Julius Firmicus Maternus, *De errore Profanarum Religionum*, XXII, 1, Ziegler (1907)

ἀρχαιότητα καθιερωμένο ποτὸ τῆς μεταλήψεως. Ὁ θεὸς Διόνυσος ὀνομαζόταν καὶ θεοῖνος,⁶⁰⁸ δηλ. «θεὸς τοῦ οἴνου», καὶ βότρυς.⁶⁰⁹ Ἀλλὰ ὁ μέγας βότρυς εἶναι ὁ Ἰησοῦς κατὰ τὸν Κλήμεντα τὸν Ἀλεξανδρέα.⁶¹⁰ Ὡς γνωστόν, ὁ Ἰησοῦς ἀποκαλοῦσε ἑαυτὸν ἄμπελον,⁶¹¹ καὶ στὴν ὑμνογραφία ἡ Θεοτόκος ἀναφέρεται ὡς ἡ ἄμπελος ποῦ ἐγέννησε τὸν ὠραιότατον βότρυν.⁶¹² Γι' αὐτό, ἡ ἀρχαία συμβολικὴ ἔκφραση αἶμα σταφυλῆς, αἶμα Διονύσου,⁶¹³ μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ ὡς ἡ ἀρχαιοελληνικὴ προδρομικὴ ἰδέα τῆς Θείας Μεταλήψεως, ὅπως αὐτὴ καθιερώθηκε ἀπὸ τὸν Ἰησοῦ.⁶¹⁴ Αὐτὴ τὴν ἐλπίδα καὶ τὴν πίστη τῶν ἀρχαίων καὶ χριστιανῶν πιστῶν ἐκφράζει τὸ ἐνθαρρυντικὸ μῆνυμα:

Θαρρεῖτε μύσται τοῦ θεοῦ σεσωσμένου
ἔσται γὰρ ἡμῖν ἐκ πόνων σωτηρία.⁶¹⁵

Ἐπίλογος τῆς πρώτης ἐκδόσεως

Ἀπὸ τὴν ἔκθεση καὶ ἀνάλυση τῆς ὀρφικῆς κοσμολογίας καὶ κοσμογονίας συμπεραίνουμε τὰ ἀκόλουθα. Ἡ Ὀρφικὴ θεογονία ἀποτελεῖ πνευματικὸ οἰκοδόμημα, τὸ ὁποῖο ἐγκλείει ιδέες ποὺ ἀναπτύχθηκαν στὴν ἐποχὴ μας, καὶ ἐπιδέχεται πλήρη φυσικὴ καὶ φιλοσοφικὴ ἐρμηνεία στὸ πλαίσιο τῆς σύγχρονης ἐπιστήμης.

Οἱ γενεαλογίες τῶν θεῶν ἀπεικονίζουν τὶς ἐξελικτικὲς φάσεις τῆς δημιουργίας τοῦ ὕλικου κόσμου ἀπὸ τὶς πρῶτες ἀρχές, κάθε θεότητα δὲ συμβολίζει τὴν κατάσταση ἑνὸς ὕλικου σώματος ἢ τὶς δυνάμεις ποὺ ἀπορρέουν ἀπὸ αὐτό. Οἱ συζεύξεις τῶν θεῶν κατὰ τὴν ἀνθρωπομορφικὴ παράστασή τους σκοπὸν ἔχουν νὰ ἐκφράσουν τὶς δημιουργικὲς δυνάμεις τῶν ἀρχῶν ποὺ ἐκπροσωποῦν τὰ ζεύγη τῶν θεῶν. Οἱ ἀκρωτηριασμοὶ δὲ τοῦ Οὐρανοῦ καὶ τοῦ Κρόνου, ποὺ ἀποτελοῦσαν σκανδαλώδεις λεπτομέρειες τῆς θεογονίας, εἶναι συμβολικὲς ἐκφράσεις τοῦ τέλους κάποιων φάσεων τῆς δημιουργίας. Ὁ λόγος, γιὰ τὸν ὁποῖο κάθε νέα τάξη θεῶν νικοῦσε ἐκείνην ἀπὸ τὴν ὁποία εἶχε προέλθει, τὴν ἐκθρόνιζε καὶ ἀναλάμβανε τὴν ἐπικράτεια τοῦ κόσμου, εἶναι ὅτι καὶ οἱ παλαιοὶ καὶ οἱ νέοι θεοὶ ἀποτελοῦσαν ἔκφραση τῶν ἰδίων ἀρχῶν σὲ ἄλλη φάση ἐξελίξεως τοῦ κόσμου.

Ἀφότου ἀνέλαβε τὴν ἡγεμονία τῶν θεῶν ὁ Ζεὺς, θεωρεῖτο ὅτι τὰ πάντα προῆλθαν ἀπὸ αὐτόν, γιὰτὶ ἐνέκλειε δυναμικὰ μέσα του καὶ τὶς πρῶτες ἀρχές ποὺ ἔδρασαν σὲ ἄλλες φάσεις τῆς δημιουργίας. Ἔτσι, οἱ μὲν περίφημοι ἔρωτες τοῦ Διὸς συμβολίζουν τὶς ιδιότητες τῆς πρώτης ἀρχῆς, τὰ δὲ παιδιὰ του συμβολίζουν τὶς δυνάμεις ποὺ ἀπορρέουν ἀπὸ αὐτὴν καὶ δημιουργοῦν τὰ πάντα εἰσδύοντας σὲ ὀλόκληρο τὸ σύμπαν. Αὐτὸ τὸ σύμπαν δὲν δημιουργήθηκε τυχαῖα· διέπεται

δὲ ἀπὸ κάποια νομοτέλεια, ποὺ ἐγκλείει μέσα της τὶς ἐκφράσεις ὄλων τῶν νόμων ποὺ ἰσχύουν μέσα σ' αὐτό.

Ἡ φυσικὴ ἔννοια τοῦ χρόνου πάλι προσωποποιεῖται κατὰ πολλοὺς τρόπους· ὡς κοσμολογικὸς χρόνος (Χρόνος ἢ Ἡρακλῆς), ὡς κοσμογονικὸς χρόνος ἀπὸ τὴν δημιουργία τῆς Γῆς (Κρόνος), ὡς ἡμερολογιακὸς χρόνος (Ἡρακλῆς-Ἥλιος) καὶ ὡς χρόνος ἐφευρέτης τῶν γραμμάτων καὶ τῶν τεχνῶν (Προμηθεύς).

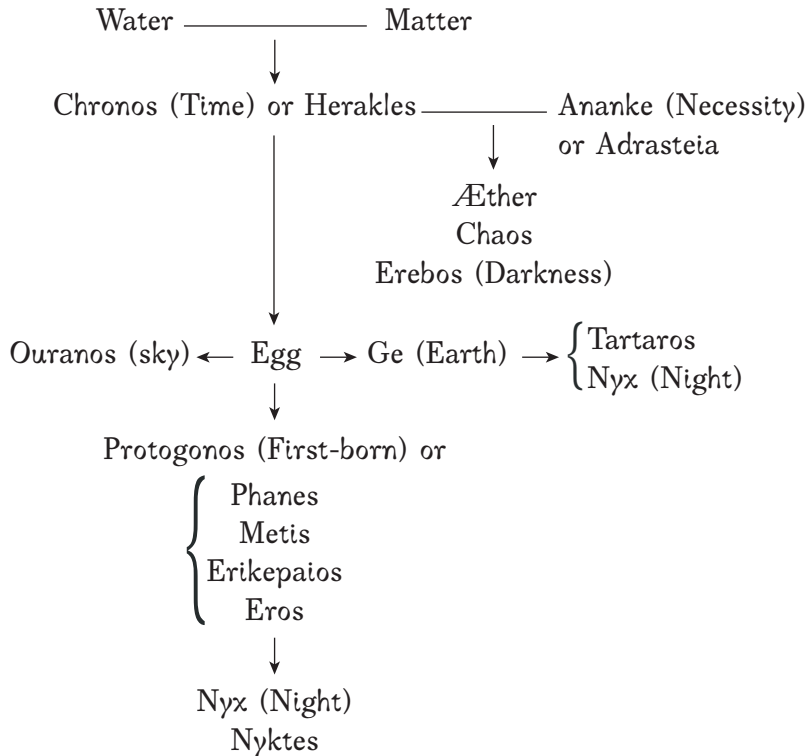
Ὁ ἡμερολογιακὸς χρόνος συνδέεται ἀναπόσπαστα μὲ τὶς κινήσεις τοῦ ἡλίου καὶ τῆς σελήνης στὸν Ζωδιακὸ. Γι' αὐτὸ ὁ Χρόνος καὶ ὁ Φάνης (Ἥλιος) ἔχουν τὴν ἴδια μορφή. Τὰ χαρακτηριστικὰ τους εἶναι οἱ κεφαλῆς ταύρου, λέοντος καὶ δράκοντος, ποὺ ἀντιστοιχοῦν στοὺς ὁμωνύμους ἀστερισμοὺς τῆς ἔαρινῆς ἡσημερίας, τοῦ θερινοῦ ἡλιοστασίου καὶ τοῦ βορείου πόλου τοῦ οὐρανοῦ κατὰ τὴν Β' χιλιετία π.Χ., ἀπὸ τὴν ὁποία χρονολογοῦνται οἱ ἀστρονομικὲς ἰδέες ποὺ ὑπάρχουν στὴν Ὀρφικὴ θεογονία καὶ τοὺς Ὀρφικοὺς ὕμνους.

Cosmological and Cosmogonical Ideas in Greece
in the 2nd Millennium B.C.

SUMMARY

Ancient theogonies always refer to a cosmogony and their myths reflect the cosmological ideas of the time of their compilation. The detailed analysis and documented scientific interpretation of Orphic theogony shows that Greek mythology admits a scientific interpretation and its myths contain basic elements of scientific ideas that are developed in our time.

The following diagram of Orphic theogony is based on its versions:¹

1. OF 1, 54, 57, 60, 65, 86, 98. *Argonaut.*
15-16.

2. OF 54.

3. OH 12,6.

4. OF 105.

5. OF 54.

6. OF 67.

7. OF 70.

8. OF 55, 56.

According to the Egg-cosmogony, Chronos-Herakles was born out of a mass consisting of two opposite elements, the soluble matter and the cohesive water,² thus containing two opposite forces, attraction and repulsion, that cause its motion. Consequently, Chronos-Herakles personifies a “cosmological” time born by a moving mass and was considered as the begetter of all specific forms of the primeval matter³ that characterizes the successive evolutionary stages of the world and came about, not randomly but according to a set of inevitable and almighty laws expressing a necessity personified by the bisexual deity Ananke or Adrasteia.⁴

Chronos (Time) and Ananke (Necessity) begot moist Æther, unbounded Chaos and misty Erebus (Darkness).⁵ Æther and Erebus describe the moist and misty state of an immense space, symbolized by Chaos, namely, the dyad matter-water symbolizes the primeval matter and the two forces that animate it, while the triad Æther Chaos Erebus symbolizes the primeval state of the universe because of the dark and formless primordial matter.⁶

Then Chronos fashioned a bright white Egg in the divine Æther.⁷ The Orphic Egg came out from all animate matter composed by four elements (fire, air, water, earth) and two opposite natures (male and female). There was also an immense depth that was changing as various mixtures of the elements were colliding with each other and destroyed. Finally all matter began to move by itself in a vortex and thus gave birth to the Egg-shaped sky.⁸ The animate primeval matter is creative and its various forms of two opposite natures come out from various mixtures of primary elements; it is something analogous to modern particles and antiparticles. The total quantity of the primeval matter was finite as been contained into the immensely great but not infinite cosmogonic Egg.

When Chronos broke the Egg, its two halves formed Ou-

ranos (Sky) and Ge/Gaia (Earth) and also appeared the bisexual god Phanes, who dispelled the darkness by flapping his golden wings everywhere in the world thus bringing the bright pure light;⁹ he is also called Erikepaios, Metis, Protoponos, Pan, Eros, Bromios, Zeus, Dionysos. The whirling motion of the dark primeval matter into the Egg and the subsequent appearance of Phanes (light) is analogous to the creation of stars and solar systems that come out from the dark interstellar matter. In this case Phanes is identified with the Sun as is called "first-born Phaethon", that is, first-born Sun, Phaethon being an epithet of the Sun. Phanes as the creative first principle is identified with Eros (Love); he is also called Metis (wisdom).

We should point out that in mythology the creative principles appear either as anthropomorphous couple of male and female deities or as bisexual deities (Ananke, Phanes) able to create, that is, to give birth to other principles. Generally, the successive generations of gods symbolize the evolutionary stages of the creation of the material world by the first principle and each deity symbolizes the state of a material body or the forces that emanate from it. The coupling of anthropomorphous deities aims at the expression of the creative forces represented by them.

The castrations of Ouranos and Cronos that were considered shameful stories express symbolically the end of specific stages of the creation of the world. Actually, the castration of Ouranos by Cronos means the final physical separation of the earth from the surrounding space in the process of its formation. The story that only Okeanos (Ocean) did not participate in the castration of his father¹⁰ symbolizes earth's cosmogonic stage during which most part of its waters was in a vapor state thus creating a highly dense atmosphere. Cronos' genitals that fall in the Ocean gave birth to Aphrodite;¹¹ this suggests the trans-

9. OH 6:1-2, 5-8.

10. OF 135.

11. OF 127.

12. OF 25, OH 83,1-2.

13. Apollod. I 4, 5.

14. Apollod. I, 20.

15. DK, Pherec. B, Fr 3.

16. OF 167.

17. OH 32,10-11.

18. OF 208.

19. OF 34, 209, 210, 211.

fer of the creative forces of Ouranos (sky) to Ocean who is considered together with his wife, Tethys, the begetters of all life.¹² Every new generation of gods defeated that of its begetter, dethroned it and assumed power; this means that old and new gods represent the same principles but in different stages of the creation and evolution of cosmos. For example, Cronos' wife Rhea is the earth (Ge/Gaia) in earlier stages of its creation when it was in a fluid state. The myths that Cronos swallowed his children that Rhea brought forth¹³ suggest the disappearance of the created material forms (children) in course of time. Only Zeus was not swallowed as he is the supreme god who is no subject to natural laws.

When Zeus assumed power and became the new king of the gods, incorporated into himself all first principles that were active in earlier stages of creation. For example, the myths that Zeus swallowed his first wife, goddess Metis,¹⁴ and that he has been transformed into Eros when he intended to create,¹⁵ refer to Phanes, the first creator of the universe, who had been swallowed by Zeus, so that the latter becomes the new creator¹⁶. The myth of Athena's birth from Zeus head after he had swallowed goddess Metis means that Zeus expresses the same principle of divine wisdom as Phanes-Metis; for this reason Athena is "bisexual, Metis, she-dragon" and she changes forms like Phanes.¹⁷ Generally, Zeus' famous erotic adventures symbolize the qualities of the first principle and his children symbolize the forces emanating from it to create all things in the world.

Dionysos, the great god of orphic mysteries, was Zeus's child that succeeded him in the throne.¹⁸ That the adepts of Orphic mysteries were initiated in scientific theories and theological doctrines becomes evident as the toys, used by Titans, in order to deceive the new born Dionysos and dismember him¹⁹ admit scientific interpretation. According to

the myth, the Titans dismembered Dionysos when he looked at himself in the mirror fashioned by Hephaistos who symbolizes the various forms of fire in the universe.²⁰ The dismemberment that is done impersonally, as the Titans had plastered their faces,²¹ symbolizes the diffusion of divine power aiming at the creation of the material world. The sphere symbolizes the spheres of the earth and the sky, the pine-cone symbolizes their whirling motion, and the bull-roarer symbolizes the apparent paths of the stars around the earth. The puppets make allusion to the creation of human race and the (neck) vertebra to Dionysos' members. The fleece refers to necessity (Ananke or Adrasteia) expressed in triadic representation of goddess Fate: Klotho spins the yarn, Lachesis appoints by lot, and Atropos cuts the yarn of life.

Dionysos has much in common with Phanes: he has many names, he is two-sexed, two-formed, and his nature is subject to change. He is Phanes, Protogonos, Erikepaios and holds a scepter; he is two-horned, bull-horned and bull-faced. Dionysos was not only a bull, but also a "many-headed dragon" and "a lion blazing like fire", and his followers sacrificed a bull on the day of vernal equinox.²²

Chronos-Herakles was a winged dragon with the grown heads of a lion and a bull, and between them there was a face of god.²³ Phanes had golden wings upon his shoulders and grown bull-heads on his loins; on top of his head he had a huge dragon whose face changed into that of various wild animals, and he was called Protogonos, Zeus, Pan.²⁴ According to another version, Phanes had heads of ram, bull, snake (or dragon) and fierce lion on his body.²⁵

Herakles as "powerful, almighty Titan, father of all, earth's best blossom, all-devouring" is identified with Cronos²⁶ and his labours to pursuit and chase the savage tribes away and his wish for peaceful works²⁷ are explained as

20. OH 66·4,6-7.

21. OF 209.

22. OH 30.

23. OF 54, 57, 58.

24. OF 54.

25. OF 79, 81.

26. OH 12·1,6,9.

27. OH 12·2,7,8,10.

28. OH 12·1,3,5,9.

29. OH 12,11-12.

30. Eislser (1910), 517.

31. OH 9,13.

32. OH 13,7.

33. Aesch. *Prom.* 436-506.

34. OF 236. OH 11·1-4, 10-11.

the result of human activity in course of many centuries. Herakles as “Titan, father of time, self-born, unwearied” should be identified with the Sun, and as “archer, diviner” with Apollo.²⁸ Moreover he “whirls around our head the dawn and the dark night, as he absolves twelve labours from East to West”.²⁹ Herakles (Sun) is “father of time” measured by means of the (apparent) annual revolution of the sun round the earth, that is, his annual motion through the twelve zodiacal constellations; this shows that Herakles absolves his twelve labours worldwide, from East to West.³⁰ Moreover, Herakles’ parents are Zeus, who is identified with the Sun,³¹ and Alkmene (mighty Moon). Consequently, Herakles personifies a time measured by means of the periodic motions of the Sun and the Moon.

The invocation “revered Prometheus” addressed to Cronos³² suggests a relation between them. Prometheus saved mankind from ignorance; he offered all his inventions to men, he taught them all arts and sciences, especially the invention of numbers and letters.³³ Consequently, Prometheus is the beneficent aspect of time allowing mankind to evolve.

Pan is the whole world as sky, earth, sea, and the immortal fire are his members; moreover Pan “runs round, is enthroned together with the seasons of the year, brings light and is lord of the world”, that is, he is the Sun.³⁴ Phanes is also called Pan; consequently, Chronos-Herakles, Phanes and Sun are identified to one another when we refer to the sun as a physical body whose diurnal/annual motion is used as the unit of time measure.

Let us now examine the chariots of the gods. The chariot as a symbol of power is attributed to the king of the gods. Thus Cronos succeeded his father Ouranos after castrating him and having thrown him out of his chariot. We may assume that Zeus likewise takes his father’s winged and

four-yoked chariot after castrating him. As Cronos is a personification of time, there is no doubt that the four-yoked chariot is a symbol of the four seasons on the earth.

According to the Orphic hymns two goddesses have chariots pulled by bull-killing lions: Rhea and the Mother of gods. These chariots may be identified with each other, as well as with that of Demeter Eleusinia (of Eleusis) “who harnessed the chariot with bridles belonging to a dragon”,³⁵ because these three goddesses and Ge/Gaia (Earth) are one and the same.³⁶ Sun is the fourth deity charioteer; his chariot may be related to the chariots of the three goddesses. The Mother of gods has “the scepter of the famous pole” and she “occupies the middle throne of the world”.³⁷ This throne may be the same as that of Demeter, as well as that of Physis (Nature) “whirling the quick cosmic stream in everlasting orbit”,³⁸ and identified with Ge (Earth), “around which the stellar world whirls in orbits by nature”.³⁹ We can conclude that the scepter of the famous pole symbolizes the axis of the world (the extension of the axis of the earth) that marks the position of the north pole of the sky.

This explanation is supported by Chronos’ epithet “all-surveying daimon” (as are the Sun and Moon) that relates him to the celestial Bears and the “atlantic” pole. The representation of Orphic Chronos as a “coiled dragon” may refer to the “polar dragon” between the Bears, whence he has an attentive look upon all. The relation of Chronos to the north celestial pole explains why he is “ageless” and “untiring”: as pole he is the only figure in the starry sky that remains unchangeable, young and old, unaffected by the continuous variation of the aspects of the celestial sphere. On the other hand, the “pillars of Herakles” may be identified with those of Cronos, and we have therefore the identity of Chronos-Cronos with Chronos-Herakles of the Orphics.

However, the celestial pole is a symbol of the Mother of

35. OH 40,14-15.

36. OF 145.

37. OH 27,4-5.

38. OH 10,22.

39. OH 26,8-9.

“Daktyloi”, Rhea-Cybele, whose “hands” are the Bears according to Pythagoreans. The epithet Adrasteia attributed to Rhea-Cybele identifies these goddesses with one another and relates Rhea-Cybele to the Orphic Chronos, whose mate is Ananke-Adrasteia. We understand now Chronos’ relation to Demeter (Gaia, Rhea, Mother of gods) and why she yoked her chariot with a dragon’s bridles.

A famous relief dated in the 2nd century represents Orphic Phanes (Modena Museum) with astronomical symbols: The zodiac is the world and its elliptical shape suggests the cosmogonic Egg, from which cosmos originated. Phanes (human-faced) as egg-born is between the two halves (sky and earth) of the Egg. He is winged as Protogonos (first-born), Eros, and Sun.⁴⁰ His head radiates as Apollo and Sun. The lunar crescent behind his shoulders suggests his relation to the Moon. As Chronos and Protogonos he has a snake-dragon coiled about his body and on his loins there are heads of lion, ram and he-goat. He holds a scepter (king of the world) as Phanes and Erikepaios, and a shaft of lightning as Zeus. He has goat-feet as Pan (or bull-feet as Dionysos), god of the universe. The four heads on the corners of the relief are the four winds symbolizing the four primary elements.⁴¹

The representations of Chronos and Phanes admit an astronomical interpretation, if we assume that the heads of bull and lion on their loins and the dragon coiled around their body symbolize the homonymous constellations. Actually, because of the precession of the equinoxes, the vernal point runs the whole zodiac in c. 25800 years, changing constellation in c. 2100 years. In the same time the north pole of the sky describes a circle round the pole of the ecliptic (zodiac). In this case, the heads of bull and lion correspond to the constellations of the vernal equinox (Taurus) and the summer solstice (Leo) when the north pole of

40. OF 62.

41. OF 123, 125.

the sky was in Draco (near the star α Draconis). The latter reminds us the chariot (of seasons) that Demeter Eleusinia yoked with bridles belonging to a dragon. All this suggests that some ideas expressed in Orphic theogony date in the middle of the 2nd millennium B.C.

According to the literary tradition, Phanes (Chronos) has heads of bull, lion and dragon and between them the face of a god. In Modena relief the head of a ram replaced that of a bull and there is also the head of a he-goat. Consequently, the figure of the Orphic Phanes in texts differs from that on relief in that it has two animal heads (of a ram and a he-goat) unrelated to the tradition.

I think the explanation may be the following. Religious rituals are always related to the tropical year. Sacred texts referring to these rituals establish a relation between their theological foundations and certain astronomical phenomena or aspects of the celestial sphere. Such a relation is subject to a very slow change that results from the precession of the equinoxes, and after a long period the astronomical data do not correspond to the iconographical and/or literal tradition. It is also well known that it was not permitted to change any word in sacred texts, and that it was very difficult to modify a sacred calendar.

We can therefore explain the meaning of the symbols introduced in Phanes relief at Modena as follows: The zodiac is the world and its elliptical shape suggests the cosmogonic Egg, from which the cosmos originated. Phanes (human-faced) as egg-born is between the two halves of the Egg. He is winged as Protogonos (first-born), Eros, and Sun.⁴² His head radiates as Apollo and Sun. The lunar crescent behind his shoulders suggests his relation to the Moon. As Chronos and Protogonos he has a snake-dragon coiled about his body; he holds a scepter (that means king of the world) as Phanes and Erikepaios, and a shaft of lightning as Zeus. He

42. OF 62.

43. OF 123, 125.

has goat-feet as Pan (or bull-feet as Dionysos), god of the universe. The four heads on the corners are the four winds symbolizing the four primary elements, fire, air, water, and earth.⁴³ As far as his relation to the astronomical data is concerned, the head of the lion refers to those data as they were in the very remote past (3rd-2nd millennium B.C.); the new astronomical data are suggested by the head of a ram (Aries) -that replaced the head of the bull (Taurus)- and the he-goat's head (Capricorn), as symbols of the signs of the vernal equinox and the winter solstice respectively in Roman times. Consequently, Orphic Phanes and the Modena relief differ by only a minimal number of elements, so that Phanes maintains his traditional characteristics of the very remote past yet also fits the astronomical data of the time at which the Modena relief was constructed.

44. Hes. *Theog.* 678-707.

In Chapter Three we present the orphic ideas related to meteorological phenomena. As follows from Orphic hymns, the Orphic philosophers knew the natural cycle of water on Earth (namely, evaporation, liquefaction and rainfall) as well as that the winds produce specific weather conditions all over Greece; according to them earthquakes are due to the inclusion of great air masses in cavities in Earth's interior. The famous battle of Titans⁴⁴ is possibly a description of the explosion of Thera's volcano in 1500-1470 B.C.

45. OF 315.

In Chapter Four we examine fragments of the so-called *Orphic hymn to number*. The Tetrad and the first Decade are related to each other by the sum $1+2+3+4=10$, namely, the sacred Tetraktys. The Decade "is the mother of all and she bounded all"⁴⁵ that means it is the base of the number system, and for this it was revered by the Orphics. It is very likely that they knew 6 as a perfect number, the only one in the first decade.⁴⁶ Generally, they considered numbers as

46. OF 311.

eternal and unchangeable principles, an idea adopted later by the Pythagoreans and Plato.⁴⁷

47. OT 249, 250. OF 317.

The last two chapters are not part of my Thesis (1977/78); they are based on later publications.

In Chapter Six we study the characteristics of mithraic Chronos and their relation to Orphic Phanes.

In Chapter Seven we try to elucidate some aspects of the Orphic cult, especially the character of its mysteries and the morality of its adepts who prepare themselves for their travel to the underworld. We also present arguments showing that some orphic rituals related to Divine Passion survive in Christian cult in Greece.

Maria K. Papathanassiou

July 2016

Βιβλιογραφία

- Αισχύλου *Προμηθεὺς δεσμώτης*.
- Ἄριστοφάνους *Νεφέλαι*.
- Γεμίνου *Εἰσαγωγή εἰς τὰ φαινόμενα*.
- Εὐριπίδου *Βάκχαι*.
- Εὐριπίδου *Υψιπύλη*, μετάφρ. Τ. Ροῦσσοσ, Κάκτος, Ἀθήνα 1997.
- Ἡσίοδου *Θεογονία*, μετάφρ. Π. Λεκατσά, Πάπυρος, Ἀθήναι 1938.
- Καψωμένου, Στ. (1964) *Ὁ Ὀρφικὸς πάπυρος τῆς Θεσσαλονίκης*, Ἀρχαιολογικὸν Δελτίον 19: 17-25.
- Κουτούμπα, Κ. (2014) *Τὸ ἀρχαῖο ἔθιμο τῆς ἀναπαράστασης τῆς Εἰς Ἄδου Καθόδου τοῦ Χριστοῦ στὴ Σκίαθο*, Πειμπουσία (23 Ἀπριλίου 2014). www.peimbousia.gr/2014/04/το-αρχαιο-εθιμο-της-αναπαράστασης-της/
- Λεκατσᾶ, Π. (1963) *Ἔρωσ, Δίφρος*, Ἀθήναι.
- Λεκατσᾶ, Π. (1971) *Διόνυσος, Καταγωγή καὶ ἐξέλιξη τῆς Διονυσιακῆς θρησκείας*, Ψυχικόν.
- Λουκιανοῦ *Φιλοψευδῆς*.
- Νόννου *Διονυσιακά*.
- Παπαθανασίου, Μ.Κ. (2008) *Τὸ Ὀμηρικὸ ἡμερολόγιο καὶ ὁ ἀρματηλάτης Ἥλιος, Επιστήμη καὶ τεχνολογία στα Ὀμηρικά ἔπη*, επιμ. ἐκδ. Σ. Α. Παϊπέτης, Πάτρα, 279-286.
- Πορφυρίου *Περὶ ἄντρου νυμφῶν*.
- Ρούσσοσ, Ε.Ν. (1971) *Ἡράκλειτος. Τὰ ἀποσπάσματα*, ἐκδ. Καραβία, Ἀθήναι.

Σουΐδα, Λεξικόν, Ἑλληνικὸς Ἐκδοτικὸς Ὄργανισμὸς.

Στεφανίδου, Μ. (1938) *Εἰσαγωγή εἰς τὴν Ἱστορίαν τῶν Φυσικῶν Ἐπιστημῶν*, Ἀθῆναι.

Τριώδιον, ἐκδ. Φῶς, Ἀθῆναι.

Χασάπη, Κ. (1967) *Ἡ ἑλληνικὴ ἀστρονομία τῆς Β' χιλιετηρίδος π.Χ. κατὰ τοὺς Ὀρφικοὺς ὕμνους, διδακτορικὴ διατριβή*, Ἀθῆναι.

Abel, E. (1885) *Orphica*, Leipzig.

Anthologia Graeca epigrammatum Palatina (1894) ed. H. Stadtmüller, Leipzig.

Archaeologischer Anzeiger, xliii (1928)

Beck, R. (1988) *Planetary gods and planetary orders in the mysteries of Mithras*, Leiden.

Bondi, H. (1961) *Cosmology*, Cambridge UP.

Chadwick, J. (1970, 2nd ed.) *The Decipherment of Linear B*, Cambridge UP.

Chadwick, J. - Dow, S. (1973, 3rd ed.) *The Linear Scripts and the Tablets as Historical Documents*, The Cambridge Ancient History, Cambridge UP, vol. II, Part I, Ch. XIII, pp. 582-626

Clarke, L. (1962) *Greek Astronomy and its Debt to the Babylonians*, British Journal for the History of Science, vol. 1 Pt 1, No 1: 65-77.

Clerk, M. (1887) *Inscriptions de la vallée du Méandre*, Bulletin de correspondance Hellénique, xi: 346-54.

Cumont, F. (1899, 1896) *Textes et monuments figurés relatifs aux mystères de Mithra*, i-ii, Brussels.

Cumont, F. (1902) *Notice sur deux bas-reliefs mithraïques*, Revue archéologique, I: 1-13.

- Cumont, F. (1903/1965) *The mysteries of Mithra* (trans. Th. J. McCormack), N. York.
- Cumont, F. (1934) *Mithra et l'Orphisme*, Revue de l'histoire des religions, cix: 63-72.
- Dicks, D.R. (1970) *Early Greek Astronomy to Aristotle*, Cornell UP, New York.
- Diels, H. - Kranz, W. (1966) *Die Fragmente der Vorsokratiker*, I-III, Weidmann, Berlin.
- Dreyer, J. (1953, 2nd ed.) *A History of Astronomy from Thales to Kepler*, Dover.
- Eisler, R. (1910) *Weltenmantel und Himmelszeit*, Beck'sche Verlag, München.
- Eisler, R. (1925) *Orphisch-Dionysische Mysterien-Gedanken in der christlichen Antike*, Teubner, Leipzig-Berlin.
- Fauth, W. (1972) *Phanes*, Der kleine Pauly, IV, München.
- Galanopoulos, Ag.G. (1968) *Der Phaethon-Mythus im Licht der Wissenschaft*, Das Altertum 14: 158-161.
- Galanopoulos, Ag.G. (1967) *Tsunami*, Das Altertum, 13/1: 19-20.
- Galanopoulos, Ag.G., Bacon, E. (1969) *Atlantis*, Nelson.
- Gleissberg, W. - Waltenberg, H. (1968) *Das Rätsel von Didyma und seine astronomische Lösung*, Sterne und Weltraum 8/9: 217-220.
- Gruppe, O. (1906) *Griechische Mythologie und Religionsgeschichte* (= *Handbuch der klassischen Altertumswissenschaft*), München.
- Guthrie, W.K.C. (1935) *Orpheus and Greek Religion*, Methuen, London.
- Hartner, W. (1968) *The earliest history of the constellations in the Near East and the motif of the lion-bull combat*, εις W. Hartner, *Oriens-Occidens*, Hildesheim.

- Heath, Th. (1913/1959) *Aristarchus of Samos*, Clarendon Press, Oxford.
- Hoyle, F. (1962) *Astronomy, A history of man's investigation of the universe*, Crescent Books, London.
- Hermès Trismégiste*, I-III, ed. Festugière, A.-J., (1960) Les Belles Lettres, Paris.
- Homère, *Hymnes*, (1967) Les Belles Lettres, Paris
- Julius Firmicus Maternus, *De errore Profanarum Religionum*, ed. K. Ziegler (1907), Teubner, Lipsiae.
- Jackson, H.M. (1985) *The meaning and function of the Leontocephaline in Roman Mithraism*, *Numen*, xxxii: 17-45.
- Jacobsen, Th.W. (1969) *The Franchthi Cave: A Stone Age Site in Southern Greece*, *Archaeology*, 22/1: 4-9. (1973) *Excavations in the Franchthi Cave, 1969-1971: Parts I and II*, *Hesperia*, 42/1: 45-88, 42/3: 253-283.
- Jahrbuch des Deutschen Archäologischen Instituts*, xliii (1928).
- Jeremias, A. (1929, 2te Ed.) *Handbuch der altorientalischen Geisteskultur*, Berlin/Leipzig.
- Kauffmann, H. (1976) *Probleme griechischer Säulen*, Rheinisch-Westfälische Akademie der Wissenschaften, Vortrag G213, Düsseldorf.
- Kern, O. (1922) *Orphicorum Fragmenta*, Weidmann, Berlin.
- Liddell, H.G. – Scott, R. *Μέγα Λεξικόν τῆς Ἑλληνικῆς Γλώσσης*, I-IV, ἐκδ. Σιδέρη, Ἀθῆναι
- Lobeck, Chr.A. (1829) *Aglaophamus, Sive, De Theologiae Mysticae Graecorum Causis Libri Tres*.
- Lockyer, J.N. (1894/1973) *The Dawn of Astronomy*,
- Marinatos, Sp. (1971) *On the Chronological Sequence of Thera's Catastrophes*, Repr. Acta of the 1st Intern. Sc. Congress on the Volcano of Thera, Athens.

- Mayassis, S.S. (1961) *Mystères et Initiations dans la Préhistoire et Protohistoire*, Bibl. Arch. Orien. d'Athènes.
- Merkelbach, R. (1984) *Mithras*, Königstein/Ts.
- Müller, K.O. – Wieseler, F. (1854-56) *Denkmäler der alten Kunst*, i-ii, Göttingen.
- Müller, H. (1970) *Der Himmel über der Menschen der Steinzeit*, Springer.
- Nauck, A. (1889) *Tragicorum Graecorum Fragmenta*, Teubner, Leipzig.
- Neugebauer, O. (1975) *A History of Ancient Mathematical Astronomy*, I-III, Springer.
- Novum Testamentum Graece*, ed. E. Nestle – K. Aland (1969) Stuttgart.
- Papathanassiou, M.K. (1991) *On the astronomical explanation of Phanes's relief at Modena*, *Archaeoastronomy* 16 (JHA, xxii) 1-13.
- Papathanassiou, M.K. (2008) *Homeric Calendar and Helios Charioteer*, *Science and Technology in Homeric Epics* (ed. S.A. Paipetis), *History of Mechanism and Machine Science* 6: 357-368.
- Philippson, A. – Kirsten, E. *Die griechischen Landschaften*, Bd IV (*Das Ägäische Meer und seine Inseln*), Frankfurt
- Procli Diadochi *Elements of Theology*, ed. E.R. Dodds (1971, 2nd ed.), Clarendon Press, Oxford.
- Proclus, *Paraphrasis in Ptolemaei libros IV de siderum effectationibus*, ed. L. Allatius (1635) Leiden.
- Quandt, G. (1962) *Orphei Hymni*, Weidmann, Berlin.
- Roscher, W.H. (1890) *Selene und Verwandtes*, Leipzig .
- Roscher, W.H. (1884-1937) *Ausführliches Lexikon der griechischen und römischen Mythologie*, I-VI, Leipzig.

- Saloustios, *Des Dieux et du Monde*, Les Belles Lettres, Paris 1960
- Sarton, G. (1952/1970) *A History of Science*, I-II, Norton, N. York
- Schoo, J. (1937) *Vulkanische und seismische Aktivität des Ägäischen Meeresbeckens im Spiegel der griechischen Mythologie*, *Mnemosyne* 4: 257-294.
- Staudacher, W. (1942/1968) *Die Trennung von Himmel und Erde* [Diss. Tübingen Univ. 1942], Darmstadt.
- Stephani, A., Eschenbachii, A.Chr., Gesneri, I.M., Tyrwhitti, Th. (1805) *Orphica*, Lipsiae.
- Tzifopoulos, Yannis (2010) *Paradise Earned: The Bacchic-Orphic Gold Lamellae of Crete*, Hellenic Studies Series 23. Center for Hellenic Studies, Washington DC: http://nrs.harvard.edu/urn-3:hul.ebook:CHS_TzifopoulosY.Paradise_Earned_The_Bacchic-Orphic_Gold_Lamellae.2010
- Vermasseren, M.J. (1956, 1960) *Corpus inscriptionum monumentorum religionis Mithraicae*, I-II, The Hague.
- West, M.L. (1983) *The Orphic poems*, Oxford.

Εὐρετήριο Ὀρφικῶν Ὑμνων (OH)

Εὐχὴ πρὸς Μουσαῖον 54, 91-92 1 Ἐκάτης 138-39 3 Νυκτός 66, 82 4 Οὐρανοῦ 46-47, 73, 180 6 Πρωτογόνου 62-64, 68, 144, 180, 197 7 Ἄστρον 76, 81 8 Εἰς Ἥλιον 80-83, 97, 122, 125, 180 9 Εἰς Σελήνην 46, 80, 98, 139, 161, 177, 200 10 Φύσεως 45-47, 173, 201 11 Πανός 82-83, 115, 173, 200 12 Ἡρακλέος 53, 96-98, 196, 199-200 13 Κρόνου 47-48, 90, 95-96, 200 14 Ῥέας 95, 142 15 Διός 111-12 16 Ἡρης 126 17 Ποσειδῶνος 107 18 Εἰς Πλούτωνα 107, 136, 179-80 19 Κεραυνοῦ Διός 127 20 Διός Ἄστραπαίου 127 21 Νεφῶν 126 22 Θαλάσσης (Τηθύος) 85, 126	23 Νηρέως 86, 180 24 Νηρηίδων 86-87, 176, 180 25 Πρωτέως 85-86 26 Γῆς 73, 201 27 Μητρὸς θεῶν 105, 142, 154, 180, 201 29 Ὑμνος Περσεφόνης 157 30 Διονύσου 149, 199 32 Ἀθηναῖς 112-13, 198 34 Ἀπόλλωνος 80, 82-83, 97, 125, 142, 173 35 Λητοῦς 81, 180 36 Ἀρτέμιδος 81, 180 37 Τιτάνων 79, 99 38 Κουρήτων 176, 182 40 Δήμητρος Ἐλευσινίας 106, 150, 179-80, 201 41 Μητρὸς Ἀνταίας 179 42 Μίσης 179-80 43 Ὠρῶν 93, 156 45 Ὑμνος Διονύσου Βασσαρέως Τριετηρικοῦ 149 49 Ἴπτας 176, 180 52 Τριετηρικοῦ 172, 178 53 Ἀμφιετοῦς 178, 180	55 Εἰς Ἀφροδίτην 102-03 57 Ἑρμοῦ Χθονίου 179, 183 58 Ἐρωτος 64, 181 59 Μοιρῶν 75-76, 156 62 Δίκης 114, 175 63 Δικαιοσύνης 175 64 Ὑμνος Νόμου 48, 68-69, 175 66 Ἡφαίστου 115, 180-81, 199 67 Ἀσκληπιοῦ 183 68 Ὑγιείας 181 69 Ἐρινύων 103-04, 175 70 Εὐμενίδων 103-04, 175 74 Λευκοθέας 182 75 Παλαίμονος 182 76 Μουσῶν 94 77 Μνημοσύνης 93-94, 183 78 Ἡοῦς 126 79 Θέμιδος 92, 176 80 Βορέου 128 81 Ζεφύρου 128 82 Νότου 128 83 Ὠκεανοῦ 83, 85, 198 84 Ἐστίας 105, 180

Εύρετήριο Ἀποσπασμάτων (OF) καὶ Μαρτυριῶν (OT)

OT	σελ.								
	7	40	28α	65-66	73	61			
	8	40	29	72	74	64			
	9	40	32	184	75	61			
	82	41	33	155	76	138			
	90	40	34	121, 198	77	133			
	91	40	35	121	79	145, 199			
123	41		41	139	80	64			
181	52		54	49, 51, 53-55, 144, 153, 195-96, 199	81	63, 145, 199			
194	42		55	57, 59-60, 196	82	65			
246	44		56	57, 60-61, 95, 106-07, 196	84	60			
247	41		57	49, 59, 61, 69, 77, 144, 195, 199	85	63, 145			
249	130, 205		58	144, 199	86	50, 63, 131, 195			
250	130, 205		II.4	49	92	98, 165, 166			
			60	50, 61, 63, 195	95	45			
OF	σελ.		61	63	96	145			
	1	50, 195	62	49, 145, 202-03	97	111			
	4	185	63	116	98	50, 65, 195			
	5	185	65	50, 64, 195	99	66			
	14	135	66	55-57	101	66, 74			
	15	85	67	56, 196	102	66			
	23	175	68	53	103	66			
	24	65	70	57, 60, 196	104	66-67, 145			
	25	85, 198	71	60	105	54, 67, 69, 108, 196			
	28	49, 65	72	61	106	104			
					107	73-74, 110			

108	66	149	109	216	192
109	65, 74, 110	152	67, 162	220	121
110	78	154	109	236	145, 200
111	74	160	114	238	172
112	73	161	108	239	121
113	73	162	67	245	178
114	70, 89, 92	163	108	249	178
115	83-84	167	111, 198	277	158
118	88	168	112	282	158
119	100	170	111	283	158
121	99	174	112	297	92, 95
123	133, 179, 202, 204	176	112	301	174
125	133, 202, 204	177	112	302	106, 174
126	75	179	116	309	130-31
127	102, 197	181	115	310	132
129	104	183	113	311	134, 204
132	104	188	139	312	134
135	101, 197	191	136	313	135
137	109	204	138	314	136
139	108	207	120	315	129, 137, 204
143	91	208	120, 198	316	138
144	93	209	120-22, 198-99	317	129, 305
145	105, 201	210	120-21, 198	318	77-78
148	109	211	198		

Εύρετήριο Πηγῶν τῶν Ἀποσπασμάτων καὶ Μαρτυριῶν

	Ἐδάφ./στίχ.	Ἀπόσπ.	Σελ.
Ἀθηναγόρου			
Υπὲρ χριστιανῶν	18	OF 57	49, 59, 61, 69, 77, 144
	20	OF 58	144
Αἰσχύλου			
Εὐμενίδες	1-8		81
	217		103
Προμηθεύς	50		75
	163-67		120
	454-61		90
	506		90
	518		120
	755-68		120
	909-12		120
Ἀκουσιλάου Β' DK,	Fr 1		64
	DK, Fr 3		64
Ἄλεξ. Ἀφροδισιέως			
Σχολ. εἰς Ἄριστοτ.			
Μετὰ τὰ Φυσικά	N 4, 1091b4	OF 102	66
	N 4, 1091b4	OF 111	74
[Ἀλκιδάμ.] Ὀδυσσ. 24		OT 123	41
Ἀναξιμάνδρου Α'	DK, Fr 30		85
Ἀπολλοδώρου Βιβλιοθήκη	I, 1		77
	I, 3		70
	I, 4-5		70
	I, 6		71, 108
	I, 7		71, 77
	I, 8		79
	I, 13		72
	I, 20		111-12
	I, 34-38		117
	I, 39-44		118

	Ἐδάφ./στίχ.	Ἀπόσπ.	Σελ.
	III, 33		173
Ἀπολλωνίου τοῦ Ροδίου Ἀργοναυτικά	I 496-98	OF 29	72
Ἀριστοκρίτου Μανιχαίου Θεοσοφία	61	OF 61	63
Ἀριστοτέλους Μετὰ τὰ Φυσικά	A 3, 983b27 Λ 6, 1071b26 M 1081a12-17	OF 25 OF 24	85 65 130
Ἀριστοφάνους			
<i>Βάτραχοι</i>	1032	OT 90	40, 174
<i>Ὄρνιθες</i>	693-702	OF 1	50
Ἀχιλλ. Τατίου			
<i>Εἰσαγωγή εἰς Ἀράτου Φαινόμενα</i>	I 4,6 fr. 81,29 fr. 36	OF 70 OF 168 OF 113	60 112 73
Δαμασκίου <i>Περὶ ἀρχῶν</i>	55 98 113 123 123b 124 189 202 209 257 283	OF 70 OF 60 OF 86 OF 60 OF 54 OF 28 OF 84 OF 98 OF 98 OF 113 OF 161	57, 60 61 63 50, 63 49, 51, 53-55, 144, 153 49 60 65 65 73 108
Διοδώρου <i>Βιβλιοθήκη</i>	I 12,4 III 56,3-5 III 60,2 III 67,2 V 67,1 V 67,2 V 67,3 V 67,4	OF 302	106, 174 75 89 41 80 90 94 92
Ἐμπεδοκλέους Β' DK,	Fr 17,6-8		52
Ἐπιμενίδου Β' DK,	Fr 5 DK, Fr 11		57 84

	Ἐδάφ./στίχ.	Ἀπόσπ.	Σελ.
	DK, Fr 19		102
Ἑρμείου εἰς Πλάτ. Φαῖδρον	97		36
	244a	OF 76	138
	247c	OF 86	50, 63
	247c	OF 103	66
	247c	OF 110	78
	247d	OF 99	66
	247d	OF 109	65, 74
	248a	OF 310	132
	248c	OF 105	54, 67, 69, 108
Ἑρμοῦ Τρισεγίστου <i>Ποιμάνδρης (Poimandrès)</i>	A 9		15
Ἑτυμολογικὸν μέγα	λ. γίγας	OF 63	116
	λ. Φάνης	OF 75	61
Εὐδήμου τοῦ Ροδίου <i>εἰς Δαμασκ. π. ἀρχῶν</i>	124	OF 28	49
Εὐριπίδου <i>Βελλερεφόντης</i>	TGF, fr. 75 ²		162
<i>Ρῆσος</i>	TGF, fr. 23		38
<i>Σχόλ. εἰς Ἄλκηστιν</i>	943	OT 91	40
	968	OT 82	41
Εὐσταθίου εἰς Διον. Περιηγ.	1	OF 115	83
Ἡρακλείτου Β'	DK, Fr 93		37
	DK, Fr 94		104
	DK, Fr 125		106
Ἡροδότου Ἱστοριῶν	VII 6		43
Ἡσιόδου Θεογονία	17		91
	126-28		73
	149		77
	154-62		70
	156-60		100
	183-85		103
	188-93		102
	213		157
	215-16		157
	217-19		75
	237-38		88

	Ἐδάφ./στίχ.	Ἀπόσπ.	Σελ.
	239		83
	243-62		87
	265-69		88
	270-76		88
	338-70		85
	353		91
(σχ. Λυκόφρ.)	399	ΟΤ 246	44
	482-83		108
	485-87		108
	493		71
	495-96		71
	498-500		109
	510-11		89
	514-15		89
	517		89
	565-67		90
	631-32		116
	678-707		116
	886-943		72
	904-906		75
	1011		79
Ἰαμβλίχου			
<i>Θεολογούμενα ἀριθμητικῆς</i>			
	VI 37. 38	OF 311	134
	IX 59	OF 314	136
	IX 60	OF 315	137
<i>Βίος Πυθαγόρου</i>			
	28,146-147	ΟΤ 249	130
	34,243	ΟΤ 247	41
Julius Firmicus Maternus			
<i>De errore profan. Religionum</i>	XXII 1		192
Justinus,			
<i>Cohort. ad Gent.</i>	c. 15	OF 239	121
Ἰωάν. Διακ. Γαληνοῦ			
<i>εἰς Ἡσιόδου Θεογονία</i>	411	OF 204	138
	943	OF 297	92
Ἰωάν. Λυδοῦ <i>Περὶ μηνῶν</i>	I 15	OF 316	138

	Ἑδάφ./στίχ.	Ἀπόσπ.	Σελ.
	II 6	OF 309	131
	II 8	OF 28a	65
	II 8	OF 310	132
	II 11	OF 312	134
Καλλιμάχου Ὕμνοι,	IV,36		81
Cat. Cod. Astrol. Gr.τόμ. VIII 2, 156		OF 62	145
Κλήμεντος Ἀλεξανδρέως			
<i>Προτρεπτικός</i>	II 16,3		148
	II 17,2	OF 34	121
	II 18,1	OF 35	121
<i>Στρωματεῖς</i>	V 8,49,3	OF 33	155
	VI 2,26,2	OF 149	109
	LVIX		36
Κλήμεντος Ρώμης Ὁμιλίας [Ἀπίων.]	VI 3.4	OF 55	57
	VI 5-12	OF 56	57
Κορνούτου Ἐπιδρομή	1,4	OF 113	73
Λακταντίου <i>Περὶ θείων θεσμῶν</i>	I 5,4-6	OF 73	61
	I 13,11	OF 139	108
Macrobius <i>Saturnalia</i>	I 18,22 κ.έ.	OF 238,1-7	172
	I 23,21	OF 236	145
		OF 239	121
Μαλάλα <i>Χρονογραφήματα</i>	IV 88-92	OF 62	49
	IV 89	OF 65	50, 64
Μουσαίου Β'	DK, Fr 12		112
	DK, Fr 15		94
Νόννου <i>Διονυσιακά</i>	VI 169	OF 209	120
	IX 186-7		162
	XLVIII 334		149
Ὀλυμπιοδώρου <i>εἰς Πλάτ. Φαίδωνα</i>	61c	OF 220	121
	61c	OF 107	73
	B ρκη'	OF 209	121
	C III ος'	OF 123	133, 179
	D ρμε'	OF 125	133
Ὅμηρου Ἰλιάς	E 381		91
	Z 168-69		41

	Ἑδάφ./στίχ.	Ἀπόσπ.	Σελ.
	Ξ 201		85
	Ξ 259, 261		66
Ὅρφέως Ἀργοναυτικά	12		54
	15-16		50
	341		88
	343		46
	448-49		173
	450-51		162
	539		46
Orphica (Abel)		OF 152	162
Μαγικός ὕμνος	5,32		139
Παυσανίου	VIII 37,5	OT 194	42
Πλάτωνος			
Θεαίτητος	155D		88
Κρατύλος	402b	OF 15	85
Πολιτεία	II 363 c-d	OF 4	185
	X 616c	OF 54	153
Φίληβος	66c	OF 14	135
Πλουτάρχου			
Ἐρωτικός	761, XVII E-F		35
Περὶ τοῦ Ε ἐν Δελφοῖς	15 D	OF 14	135
Συμποσ. προβλήματα	II 3		61
Περὶ Ἰσίδου καὶ Ὀσίριδος	9C		36
Περὶ τῶν ἐν Πλατ. Δαιδάλ.	3		81
Πορφυρίου Περὶ ἄντρου νυμφῶν	6		161
	7		161
	16	OF 154	109
	18		139
Πρόκλου			
εἰς Ἡσιόδου Ἔργα	804	OF 277	158
εἰς Πλάτ. Ἀλκιβιάδην	109c	OF 160	114
εἰς Πλάτ. Κρατύλον	396b	OF 101	66, 74
	396b	OF 208	120
	396b	OF 137	109
	396b.c	OF 68	53

	Ἐδάφ./στίχ.	Ἀπόσπ.	Σελ.
	396b.c	OF 129	104
	401c	OF 145	105
	402b	OF 15	85
	403e	OF 145	105
	404b	OF 106	104
	406b	OF 188	139
	406c	OF 127	102
	406c	OF 183	113
	406c	OF 216	192
<i>εἰς Πλάτ. Παρμενίδην</i>	139b	OF 67	56
<i>εἰς Πλάτ. Πολιτεῖαν</i>	I 102	OF 177	112
	I 138	OF 148	109
	II 53	OF 143	91
	II 94	OF 114	92
	II 138	OF 66	55
	II 138	OF 72	61
	II 169	OF 77	133
	II 169	OF 315	129
	II 207	OF 126	75
	II 614d	OF 316	138
<i>εἰς Πλάτ. Τίμαιον</i>		OF 97	111
	18c	OF 132	104
	21d	OF 95	45
	22c	OF 92	166
	23d	OF 118	88
	23d.e	OF 209	122
	24a	OF 313	135
	24d	OF 174	112
	24d	OF 176	112
	24e	OF 119	100
	28c	OF 167	111
	28c	OF 160	114
	29a	OF 179	116
	29a.b	OF 170	111
	29a.b	OF 85	145
	30a	OF 66	56
	30a	OF 144	93
	30c.d	OF 66	57
	30c.d	OF 79	145

	Ἐδάφ./στίχ.	Ἀπόσπ.	Σελ.
	30c.d	OF 81	63, 145
	30c.d	OF 109	110
	31a	OF 74	64
	31a	OF 85	63
	31a	OF 98	50
	33b	OF 71	60
	33b	OF 209	122
	33c	OF 82	65
	34a	OF 313	135
	35a	OF 210	120
	38c	OF 92	98, 165
	39b	OF 86	63, 131
	40a	OF 181	115
	πρ. E	OF 107	74
	πρ. E	OF 104	66, 67, 145
	40e	OF 112	73
	40e	OF 115	84
	40e	OF 114	70, 89
	40e	OF 121	99
	40e	OF 135	101
	41a	OF 109	110
	41c	OF 96	145
(III 248,30)	41d	OF 163	108
	41e	OF 162	67
	42d	OF 207	120
Θεολογία Πλάτωνος	I 6	OT 25 ⁰	130
	I 28	OF 68	53
	IV 162	OF 152	67
	V 11	OF 145	105
	VI 13	OF 191	136
Ὑμνοι	VII,11-15	OF 210	121
Σαλουστίου Περὶ θεῶν καὶ κόσμου	ζ'		36
	ζ' §3		37-38
	ζ' §4		37
	η' §1-4		38
	η' §6		38
Σιμπλικίου εἰς Ἀριστοτέλους Περὶ οὐρανοῦ	III 1, 298b24	OF II.4	49

	Ἐδάφ./στίχ.	Ἀπόσπ.	Σελ.
Φυσικά	IV 1, 208b29	OF 66	55
Σουΐδα	λ. μῦθος		35
	λ. Τριτοπάτορες	OF 318	77
	λ. Φάνης	OF 80	64
Στοβαίου Ἀνθολόγιον	II 10	OF 309	130
Συριανοῦ εἰς Ἄριστοτ. Μετὰ τὰ Φυσικά	B 4, 1000a19 M 4, 1078b12 M 6, 1080b16 N 4, 1091b4 N 4, 1091b4 N 4, 1091b4	OF 68 OF 315 OF 317 OF 107 OF 108 OF 111	53 137 129 111 66 74
Σχ. εἰς Ἄπολλων. Ροδ. Ἀργοναυτ.	III 467	OF 41	139
Τζέτζη εἰς Ἡσιόδου Ἔργα καὶ ἡμέραι	568 778 738	OF 282 OF 283 OF 318	158 158 77
εἰς Λυκόφρονα	738	OF 318	77
FHG I 367	F.4 (Φανόδημος)	OF 318	77
FHG I 378	F.2 (Δήμων)	OF 318	77
FHG I 384	F.2 (Φιλόχορος)	OF 318	77
Φερεκύδου Β'	DK, Fr 1 DK, Fr 3		96 111
Φιλολάου Β'	DK, Fr 11	OF 315	137
Χαλδαῖκοὶ λόγοι		OF 132	104
Χρυσίππου π. Φιλοδ. Περὶ ἀρετῆς		OF 28a	66

Εὐρετήριο Ὀνομάτων

- Ἄγαυή 87
Ἄγλαΐα 71, 115
Ἄγλαόφαμος 130
Ἄγυιεύς 131
Ἄδης 10, 105-07, 121, 136, 156, 178-79, 185, 190-91
Ἄδράστεια 9, 49, 54-55, 58, 65, 67, 69, 75, 92, 108, 114, 153-54
Ἄδριανός 147
Ἄελλώ 88
Ἄήρ 50, 57
Ἄθηνᾱ 71, 112-13, 116-17, 120-21, 130, 135
Ἄθῆνα 156, 187, 190
Αἰθήρ 50, 55-56, 58, 61, 115
Αἴολος 77
Αἰών 45, 137
Ἄκάμας 97
Ἄληκτώ 103
Ἄλιη 87
Ἄλιμήδη 87
Ἄλκιονεύς 117
Ἄλκμήνη 72, 98
Ἄμάλθεια 108, 114
Ἄμαλκείδης 77, 78
Ἄμφιτρίτη 87
Ἄνάγκη 9, 49, 54-55, 58, 67, 69, 75, 92-93, 103, 114, 137, 153-55
Ἄπάτη 102
Ἄπόλλων 10, 20, 37, 71-72, 80-82, 92, 94, 115, 121, 125, 130-31, 142, 146, 149, 161, 169, 173, 176, 180
Ἄργης 69, 76-77
Ἀργοναυτικά Ὅρφ. 21, 42, 46, 50, 88, 162, 173
Ἀργοναυτικά Ἀπολλ. Ροδ. 72
Ἄρης 71-72
Ἄρπυιες 88
Ἄρτεμις 10, 71-72, 81-82, 130, 132, 138-39, 149, 155, 158, 180
Ἄσκληπιός 183
Ἄστερία 81
Ἄστραῖος 83
Ἄτλάντιοι 74
Ἄτλαντίς 19, 119
Ἄτλας 71, 89, 137
Ἄτροπος 10, 69, 71-72, 75, 123, 155-57
Αὐτονόη 87
Ἄφρικῆ 119, 160
Ἄφροδίτη 10-11, 31, 72, 91, 101-03, 113, 130, 135, 172
Ἄχαιμενίδες 164
Ἄχέρων 133, 179
Βάαλ 160
Βάχχος 120-21, 176, 178
Βακχυλίδης 138
Βελλερεφόντης 38, 41
Βερολίνο 161, 189
Βιτρούβιος 28
Βορρᾱς 11, 83, 128, 133, 179
Βριάρεως 69, 77
Βρόντης 69, 76-77
Γαῖα 10, 65, 70, 72-74, 81, 83, 86, 88, 95, 100-01, 103, 105, 116, 156-57, 176
Γαλάτεια 87
Γαλήνη 87
Γίγαντες 116-19
Γιγαντομαχία 11, 115, 118
Γλαύκη 87
Γλαυκονόμη 87
Γοργόνες 88
Γραῖες 88
Γύγης 69, 77
Δαίμων Ἐνιαυτός 187
Δελφοῖ 37, 135
Δευκαλίων 69
Δῆλος 81, 172
Δήμητρα 70-71, 86, 105-06, 139, 142, 150, 174, 179-80
Δήμων 77
Δικαιοσύνη 104, 175
Δίκη 71-72, 93, 104, 108, 113-15, 175
Δίκτη 70
Διόνυσος 11-12, 41-42, 72, 120-23, 145-46, 149, 162, 165-66, 168-69, 171-74, 177-78, 189, 192, 207
Διόσκουροι 182
Διώνη 70, 72, 79, 91, 113
Δυναμένη 87
Δωρίς 87
Δωτώ 87
Ἐγκέλαδος 117-18
Εἰλείθια 71-72
Εἰμαρμένη 67, 75-76, 114, 123, 137, 153

- Ειρήνη 71-72, 93, 114
 Ἐκάτη 138-39, 155
 Ἐκατόγχειρες 10, 69, 71, 76-78, 99, 116, 126
 Ἐλ 159
 Ἐλλάνικος 22, 43, 49
 Ἐνωώ 88
 Ἐπιμηθεύς 10, 89, 91
 Ἐρατώ 71, 87, 94
 Ἐρεβος 49-50, 55-58, 64, 89
 Ἐρινύες 10, 102-04, 175
 Ἐρις 38
 Ἐρμῆς 179
 Ἐρως 9, 50, 61, 64-65, 111, 113, 146, 169, 172, 178, 181, 207
 Ἐστία 10, 70, 105, 108, 180
 Εὐαγόρη 87
 Εὐάρνη 87
 Εὐδώρα 87
 Εὐκαρπεία 161
 Εὐκράντη 87
 Ἐλευσίς 174, 179
 Εὐλιμένη 87
 Εὐμενίδες 81, 103-04, 175
 Εὐμολπος 112
 Εὐνίκη 87
 Εὐνομία 71, 93, 114-15
 Εὐπόμπη 87
 Εὐρυάλη 88
 Εὐρυβίη 10, 82-83, 115
 Εὐρυνόμη 71-72
 Εὐσέβεια 108, 114
 Εὐτέρπη 71, 94
 Εὐφροσύνη 71, 72
- Ζαγρεύς 120-21
 Ζεύς 10-11, 41, 66, 71-72, 89, 91, 96, 98, 104-05, 108, 109-18, 120-21, 126-27, 136, 146, 165, 169, 178, 193
- Ζέφυρος 11, 83, 128
 Ζήλος 102
- Ἡβη 71-72
 Ἡιόνη 87
 Ἡλέκτρα 87-88
 Ἡλιος 10, 12, 59, 77, 79-80, 83, 95, 97-98, 104, 115, 121, 125-26, 131, 137, 145-50, 161-63, 165-66, 169, 171-73, 178, 180, 194, 207
 Ἡρα 10, 70-71, 83, 105, 107-08, 110, 120, 125, 128, 157
 Ἡρακλείδης 41
 Ἡρακλῆς 9-11, 23, 41, 49, 53, 61, 72, 95-98, 117, 119, 141, 144-46, 148-50, 157, 173, 194
 Ἡρικεπαῖος 9, 12, 50, 61, 63-64, 66, 110-11, 144-46, 169, 178
 Ἡφαιστος 11, 71-72, 112, 114-16, 121-22, 180-81
 Ἡώς 10, 79-80, 83, 125-26
- Θάλεια 71, 94
 Θαύμας 87-89
 Θεία 10, 70, 79-80, 83
 Θεμῖς 10, 70-72, 75, 79, 81, 92-93, 114, 156, 175-76
 Θεμιστώ 87
 Θεοτόκος 173, 180, 189, 192
 Θετίς 87
 Θόη 87
 Θούριοι 183
- Ἰακχος 176, 179
 Ἰαπετός 10, 70, 79, 89-91
 Ἰππαρχος 42, 43, 142
 Ἰπποθόη 87
 Ἰππονόη 87
 Ἰπτα 176, 179
 Ἰρις 88
- Ἰσις 36, 38
 Ἰταλία 116, 183-84
- Κάδμος 71
 Καιρός 130
 Καλλιόπη 94, 176
 Κέρβερος 137
 Κητώ 88
 Κυλικία 117-18, 159
 Κλειώ 71, 94
 Κλημένη 89
 Κλωθώ 10, 69, 71-72, 75, 123, 155, 157
 Κνωσός 27-29, 40-41, 119
 Κοῖος 10, 70, 79, 81-82, 115
 Κόρη 136, 139
 Κορύβαντες 136, 182
 Κόττος 69, 77
 Κούρητες 120, 136, 176, 182
 Κουρήτις 136
 Κράτος 137
 Κρήτη 70, 108, 119, 183
 Κρῖος 10, 70, 79, 82-83, 115
 Κρονίδες 104, 109, 112
 Κρόνος 10, 47, 54, 70-72, 75, 79, 89-90, 93-96, 98, 100-02, 104-06, 108-10, 112, 115, 120, 149, 159-60, 167, 193-94
 Κυβέλη 153-54, 174
 Κύκλωπες 10, 69, 71, 76-78, 99, 116, 126
 Κυματολήγη 87
 Κύμη 172
 Κυμοδόκη 87
 Κυμοθόη 87
 Κυμώ 87
 Κωκυτός 133, 179
- Λαομέδεια 87
 Λᾶσος Ἐρμιονεύς 43

- Λάχεσις 10, 69, 71-72, 75, 123, 155, 157
 Λειαγόρη 87
 Λέσβος 174
 Λευκοθέα 182
 Λητώ 10, 71-72, 81-82, 139, 180
 Λιθικά 42
 Λῆνος 41
 Λυσιάνασσα 87

 Μαῖα 71
 Μάλλος 159
 Μέγαιρα 103
 Μέδουσα 88
 Μέλισσος 108, 114
 Μελίτη 87
 Μελπομένη 71
 Μενίππη 87
 Μενότιος 10, 89
 Μέτων 187
 Μήτηρ Ἀνταΐα 179
 Μητιέτης 111
 Μῆτις 9, 50, 61-64, 71-72, 108, 111-12, 178
 Μίθρας 12, 16, 149, 159-62, 165-68
 Μίση 179-80
 Μνημοσύνη 70-72, 79, 93-95, 183-84
 Μνήσαρχος 129
 Μοῖρα, -ες 10, 12, 69, 71-72, 75-76, 89, 102-03, 114, 123, 153, 155-57
 Μουσαῖος 22, 54, 63, 91-92, 94, 112, 178, 185
 Μοῦσες 10, 41, 71-72, 90, 93-95, 176

 Ναΐα 91
 Νεῦκος 52
 Νεῦλος 160
 Νημερτής 87

 Νηρεύς 10, 83, 86, 89, 107, 180
 Νηρηίδες 10, 83, 86-87, 176, 180
 Νησαίη 87
 Νησώ 87
 Νόμος 9, 11, 48, 54, 68-69, 108, 113-14, 175
 Νότος 11, 83, 128, 133
 Νύξ 9, 50, 57, 63, 65-67, 104, 157

 Οἶαγρος 41
 Ὀρφεύς 9, 12, 21-22, 25, 40-42, 44-46, 48-51, 53-59, 61, 63-67, 69, 72-73, 75, 77, 83, 88, 91, 94, 100-01, 104-05, 108-10, 112-14, 116, 120-21, 129-36, 138-39, 144-45, 150, 155, 158, 162, 172-75, 178-79, 189, 192
 Ὀρφικά 9, 40, 42-43, 130, 142, 171
 Ὀρφ. Ὑμνοι 19, 21, 23-24, 30, 33, 44, 62, 64, 75, 79-80, 83, 106, 137, 142, 150, 152, 154, 156-57, 171, 173, 176, 179, 194, 208
 Ὀρφικοί 9, 42, 45-49, 53, 60, 65, 68-69, 73, 76, 86, 122, 129-30, 138, 146, 149, 175
 Ὀρφισμός 9, 16, 20, 35, 40, 42, 43, 160, 173
 Ὀσιρις 36, 160
 Οὐρανία 71, 94, 113
 Οὐρανός 10, 12, 45-47, 49-50, 65, 68-79, 89, 95, 99-105, 109-10, 113, 116-17, 120, 137, 156-57, 180, 184, 193
 Ὀφῖτες 160

 Παλαίμων 182
 Παλαμάων 112
 Πάλλας 83
 Πᾶν 10, 82-83, 115, 137, 144-46, 169, 173

 Πανόπη 87
 Παντέλεια 130
 Παρνασ(σ)ός 109, 121, 171
 Πασιθέη 87
 Πεμφρηδῶ 88
 Περσέπολη 164
 Περσεφόνη 71-72, 104, 136, 156-57, 177, 179
 Πέρσης 83
 Πετέλια 183-84
 Πίστις 137
 Πλούτων 10, 70-71, 104, 106-07, 136, 179-80
 Πλωτώ 87
 Πολυβώτης 117
 Πολύμνια 71, 94
 Ποντοπόρεια 87
 Πόντος 83, 86-89
 Ποσειδῶν 10, 70-71, 105, 107, 117, 130, 136-37
 Πουλυνόη 87
 Πρίηπος 64
 Προῖτος 42
 Προμηθεύς 10, 75, 89-91, 96, 112, 120, 176, 194, 207
 Προναπίδης 41
 Προνόη 87
 Πρωτεύς 10, 83, 85-86, 88
 Πρωτόγονος 9, 12, 49-50, 61-64, 95, 144-46, 149, 169, 172, 178, 180
 Πρωτοκλής 77-78
 Πρωτοκρέων 77-78
 Πρωτομέδεια 87
 Πυθαγόρας 25, 41, 52, 129-32, 135-36, 138
 Πυθαγόρειος, -εῖοι 52, 129-30, 133-34, 137-38, 184
 Πύλος 27, 29, 40-41, 187
 Πυριφλεγέθων 133

Ρέα 10, 70, 79, 92, 95-96, 104-05,
108, 110, 136, 142, 149-50, 153-
54, 174
Ρήγιον 147
Ρώμη 147

Σαμοθράκη 176, 182
Σάραπες 167
Σάτυρος, -οι 177
Σαώ 87
Σελήνη 10, 79-80, 82, 138, 149,
158, 161-62, 166, 177, 187
Σεμέλη 71-72, 120-21, 177
Σθενώ 88
Σιληνός 177
Σπειώ 87
Στερόπης 69, 77
Στύξ 72, 85, 103
Συρία 117, 160

Τάλως 19, 119
Τάρταρα 64, 70-71, 111, 116
Τάρταρος 50, 57, 99, 116-18
Τερψιχόρη 71, 94

Τηθύς 10, 70, 79, 83-85, 89, 99-
100, 102, 110
Τισιφώνη 103
Τιτᾶνες 10, 42, 57, 69-71, 79-80,
85, 88, 92, 95, 97, 99-101, 104,
116, 120-23, 126, 177
Τιτανίς, -ίδες 70, 79, 81, 88
Τιτανομαχία 11, 115, 118-19
Τριτοπάτορες 77-78
Τρίτων 88
Τρίτωνες 86
Τυφωεύς 117-18
Τύχη 138, 155, 158

Ὑπεριονίδης 79, 131
Ὑπεριονίς 131
Ὑπερίων 10, 79-80, 82
Ὑψιπύλη 171, 207

Φαέθων 61-62
Φάνης 8-9, 12, 16, 50, 61-67, 69,
72, 74-75, 104, 110-12, 133, 137-
38, 142, 144-53, 166-70, 178, 194
Φέρουσα 87

Φιλότης 52
Φοίβη 10, 70, 79, 81-82, 115
Φοῖβος 48, 81, 92
Φόρκυς 10, 79, 88-89, 110
Φύσις 45-46, 68, 173

Χάος 9, 50, 55-59, 64, 116, 133
Χάριτες 72, 115, 156
Χθονίη 96
Χριστός, Ἰησοῦς 181, 189, 192
Χρόνος 9, 11-12, 23, 49-50, 53-58,
61, 69, 72, 96, 141, 144-50, 159,
160, 166-67, 169, 194

Ψαμάθη 87

Ὠκεανῖνες 85, 120
Ὠκεανός 10, 50, 70-72, 79, 83-85,
87-89, 99-102, 108, 110-11, 116,
133, 141, 157, 179
Ὠκυπέτη 88
Ὠόν 9, 49-50, 57-62, 64, 69, 72,
95, 106-07, 133, 144, 146, 169
Ὠρες 10, 71, 92-93, 114, 156

Εύρετήριο Ἐπιστημονικῶν Ὁρων

α Δράκοντος 148-50
α Λέοντος 157
α Παρθένου 156-57
α Ταύρου 156-57
α Ὑάδων 164
ἀδιαίρετος 131
ἀδιαμόρφωτος 56
ἄδυτο 66-67, 137, 177
ἀέρας 50, 64, 107, 127-28, 133, 179, 190
ἀερώδης 95
ἀθανατος, -οι 47, 49-50, 63, 71-73, 75, 83, 85, 102, 111, 115, 117, 137
Αἴγαγρος (ἄστερ.) 163-64
Αἰγόκερως (ἄστερ.) 164, 166, 168-69
αἰθέρας 49-50, 61-62, 115, 120, 125, 128
ἀκρωτηριασμός 10, 100, 104
ἀκτινοβολία 46, 56, 61-62, 125
ἀλληγορία 36, 186
ἀμύητος 39, 178, 185
ἀνάγλυφο 8, 12, 145-47, 150-51, 165, 167, 169
ἀναλογία, -ες 54, 67, 131, 134
ἀνατολή 28, 97-98, 117, 125, 133, 161-64, 179
ἄνεμος, -οι 11, 24, 50, 77-78, 83, 88, 95, 107, 116, 125, 128, 169, 182
ἀνθρωποθυσία 174
ἀνισότητα 142
ἄνοιξη 128, 142, 149, 157, 172

Ἄνταρης (α Σκορπίου) 164
ἀντισωματῖα 59-60, 62
ἄξονας
 ἀψίδων 143
 γῆς 74, 122, 174
 ἐκλειπτικῆς 147
 κόσμου 153, 174
ἀπέραντος 47, 50, 55-57, 60, 96, 125
ἄπωση 52
ἀριθμητική 29, 131
ἀριθμητικό σύστημα δεκαδικό 29
ἀριθμός, -οί 11, 22, 24, 29, 44, 59, 90, 129-39, 152, 169
Ἄρκτος μικρῆ (ἄστερ.) 151
ἄρκτοι οὐρανοῦ 154
ἄρμονία 95, 135
ἀρρενόθηλος 54-55, 61-62, 73, 111-13, 135, 153
ἄρρην 53-55, 60, 63-65, 73, 81, 113, 132, 136, 144
ἀρχή 23, 25, 46-47, 49-50, 52-55, 57-58, 60, 64-65, 69-71, 78, 83-86, 88, 92, 112, 114, 132-33, 135, 144, 151-52
πρώτη 49, 51, 55, 62-65, 112, 132, 134, 159, 193
δημιουργική 53, 65, 96
κοσμολογική 95
πνευματική 49, 63-65, 132
ἀστερισμός, -οί 31, 68, 97, 148-51, 157, 162, 166, 168, 194
Δράκοντος 148, 167
Ἐλαφιῶ 163

Ζυγοῦ 151
Ἰχθύων 151
Καρκίνου 151
Κόρακος 162
Κρατῆρος 162
Κριοῦ 151
Λέοντος 143, 163, 167
Μεγάλου Κυνός 162
Μικροῦ Κυνός 162
Ἵφειως 148
Πηγάσου 163
Σκορπίου 162, 163
Ταύρου 142-44, 148, 161-63, 165, 167-68
Ἵδρας 162
Ἵδροχόου 148
ζωδιακός, -οί 97-98, 139, 148, 158, 161-62, 167
ἀστερόεις, -εσσα 47, 72-73, 76, 81, 83, 172, 184
ἀστήρ, -έρες/ ἄστρα 17, 29, 31, 45-46, 48, 60, 68, 74-76, 80-81, 90, 115, 130, 143, 148, 150-52, 156-58, 161, 163-64, 174, 189
ἀστράγαλος 121, 123
ἀστραπή 11, 77, 116, 126-27
ἀστρονομία 17-18, 20, 24, 28-31, 59, 89-91, 94, 142, 173, 208
ἀστρονόμος 30, 76, 187
ἀτέλεστος 185
ἀτμός, -οί 118
ἀτμόσφαιρα 24, 74, 78, 80, 101, 107, 125-26, 128
ἀτμοσφαιρικός ἀέρας 107

- αὐγή 90, 97
 αὔρες 84, 107, 128
 Ἀφροδίτη (πλανήτης) 31
 ἀχρονική ἀνατολή 164
- β Πηγᾶσου 164
 Βασιλίσκος (α Λέοντος) 156-57, 164
 βοή 116-18
 βορρᾶς 28, 179
 βροντή 11, 77, 116, 126-27
 βροχή, -ές 11, 125-26, 128
 βυθός 57, 60, 86, 87, 102
- γαλαξίας, -ες 45, 52, 59
 γενεαλογία 40, 58, 64, 193
 γέννημα, -τα 47, 56-58, 65, 70, 74-75, 118, 173
 γεωλογικές ἀνακατατάξεις 118
 γῆς
 περιστροφή 74, 84, 147, 154, 174
 σφαιρικότητα 84
 γονιμότης 59, 102
 γράμματα 41-42, 90, 130, 194
 γραμμὴ τροπῶν 143
 Γραμμική (γραφὴ) Β 27, 29, 42, 187
- δέκα 29, 71, 129, 137
 δεκαδικός 29, 138
 δεκάς 11, 130, 133-34, 137-39
 δελφίν, -ες 86
 δημιουργία 31, 44, 46, 52-54, 58-60, 62, 64-65, 67, 72, 74, 76, 78, 85-86, 92-93, 99-100, 110, 121-22, 128, 132-38, 161, 178, 193, 194
 διαδοχή 49, 57, 72, 110, 156, 160, 187
 διαιρέτης 131
 διαμόρφωση 73, 96, 100, 171
- διάπυρη 105
 διαστρικός 74
 διδασκαλία (ὄρφικὴ) 40, 47, 52, 55, 61, 63, 174-75, 178
 Δίδυμοι (ἄστερ.) 162
 δίνη 60, 83, 145
 δισώματος 49, 61-62, 144
 δομή 99
 Δράκων (ἄστερ.) 148-50, 167
 δράκων, -οντες 117-18, 144-46, 148, 150, 165-67, 169, 194
 δρώμενα 37, 171, 174, 179, 184, 187
 δυάς 11, 55-56, 130, 132, 144
 δύναμη, -εις 39, 40, 52-53, 56, 63, 64, 71, 82, 91, 94, 99, 102, 104, 109-10, 113, 116-17, 121-22, 132, 136-37, 160, 164, 176-77, 181, 191, 193
 δημιουργική 54, 108-09, 111, 116, 137, 193
 γενετική 64, 66, 82, 83, 102, 109, 113, 167
 ἀναπαραγωγική 59, 82, 106
 ἐξελικτική 55
 δύση 28, 97-98, 117, 125, 164, 179, 190
 ἐσπερία 164
 κοσμική 164
 δώδεκα 97-98, 139, 161
 δωδεκάς 11, 138
 δωδέκατα 138
- ἔγκατα (γῆς) 70, 138
 ἔδαφος 99, 118
 ἔδρα 55-56, 111
 ἔδρανον 55, 73, 127
 εἰμαρμένη 67, 75, 153
 ἐκλειπτική 147-49, 156-57, 162
 ἔκρηξι, -εις 46, 118-19
 ἐλάφι 162-63, 172
- Ἐλάφι (ἄστερ.) 163
 ἔλξη παγκόσμια 52
 ἐνέργεια, -ες 38, 81, 83, 118
 ἐννέα 71-72, 136-37
 ἐννεάς 11, 136
 ἐξάς 11, 133-35
 ἐξάτμιση 24, 101, 126
 ἐξέλιξη 30, 47, 53-54, 58, 61-62, 76, 95, 99-100, 123, 193, 207
 ἐπιστήμη, -ες 17-19, 23, 29-32, 39, 47-48, 91, 94, 130, 193, 207-08
 ἐπιτολή ἐώα 163-64
 ἐπίτριτος 131
 ἐποχή, -ές 18-19, 24, 28, 32, 74, 80, 82, 93, 101-02, 139, 141-44, 146-52, 156, 159-60, 163-64, 166-69, 187, 193
 ἐπτὰ 70, 79, 120, 131, 133-35, 153, 160
 ἐπτὰς 11, 130, 135-36
 ἔριον (πόκος) 121, 123
 ἔρις 72
 ἔσποτρον 121-22
 ἐσπέρας 164, 188
 ἐσπερία δύση 164
 ἐτησία μεταβολή 143
 ἔτος 27, 64, 74-75, 102, 116, 143, 147, 167-68, 172-73, 187
 Ζωροαστρικὸ 165
 εὐδιάλυτον 52
 ἐώα ἐπιτολή 163-64
- ζ Μικρῆς Ἄρκτου 151
 ζενίθ 164
 Ζυγός (ἄστερ.) 162, 166
 ζώδια 98, 158, 166-67
 ζωδιακός, οἶ 139, 148, 150-51, 158, 161-62, 165, 167
 Ζωδιακός 98, 139, 146-47, 149, 152, 156, 158, 162, 166, 169,

- 187, 194
- η Τάυρου (Πλειάδες) 164
- ἡλιακό σύστημα 60, 72, 74
- ἡλιοκεντρικό σύστημα 115
- ἥλιος 30-31, 62, 74-75, 80, 81-82, 97-98, 104, 115, 119, 122, 125, 131, 143, 145-47, 149, 152-53, 156-57, 162, 164, 166, 187, 189-90, 194
- ἡλιοστάσιο, -α 29, 90, 164, 166, 168, 187
- θερινό 143, 148-50, 152, 157, 163, 167, 194
- χειμερινό 29, 148, 151, 163-64, 168
- ἡμέρα 74, 126, 155-56, 158, 162, 166, 168, 187, 190
- ἡμερολόγιο 168, 187, 207
- Μακεδονικό 187
- Μυκηναϊκό 29
- σεληνιακό 98
- σεληνοηλιακό 165
- ἡμιόλιος 131
- ἡφαίστειο, -α 118-19
- θάλασσα, -ες 48, 64, 68, 70-72, 83-88, 99, 101-02, 107, 111, 113, 116-18, 126-28, 136, 138, 145, 182
- θάνατος 53, 68, 104, 123, 155, 157, 167, 178-79, 183, 185, 187-88
- θεογονία 9, 23, 43-44, 48-49, 51, 57, 69, 73, 75, 85, 193
- Ἡσιόδου 64, 73, 75, 85, 87-90, 102, 207
- ὀρφική 18, 22-23, 43-44, 49, 85, 102, 111, 141, 194
- ραψωδική 49, 55
- θεολογία 36, 78, 130, 133
- θερμοκρασία 101, 119
- θερμότητα 115, 181
- θεσμός, -οί 67, 92
- θεωρία, -ες 18-19, 25, 31-32, 46-47, 53, 60
- θῆλυς 50, 61, 63, 65-66, 112-13, 132
- θύρσος 171
- ικανότητα 87
- ἀναπαραγωγική/γενετική/
δημιουργική 54-57, 60, 62
- ἰλὺς 52-53, 144
- ἰσημερία, -ες 29, 90, 143, 147, 150, 163-64, 166, 168
- ἔαρινή 139, 142-43, 147-49, 151-52, 156-57, 164-65, 167-69, 194
- μετάπτωση 143, 147, 149, 152, 164, 166, 168
- φθινοπωρινή 147, 149, 156, 164
- ἰσημερινό σημεῖο (ἔαρινό) 147-48
- ἰσημερινός ἀστερισμός/ζώδιο 150-51, 166, 169
- ἰσημερινός (οὐράνιος) 148
- ἰσότητα ἐποχῶν 142, 150
- ἱστορία 27-28, 30, 39
- ἀστρονομίας 20, 30
- φυσικῶν ἐπιστημῶν 31, 208
- Ἰχθύες (ἄστερ.) 151
- κάθοδος 12, 91, 157, 179, 190, 207
- κανόνες γεωμετρικοί 84
- Καρκῖνος (ἄστερ.) 151, 162, 166
- καρποφόρος 82
- Κασσιόπη (ἄστερ.) 163-64
- κατακλυσμός Ὠγύγου 69
- κατάσταση 24, 47, 52, 55-56, 58-60, 62, 65, 74, 78, 86, 96, 98-99, 105, 193
- καταταρτάρωση 78-79, 99, 116
- κέντρον 15-16, 84, 133, 174
- κεραυνός, -οί 11, 41, 77, 116-18, 126-27, 146, 159, 169
- κίνηση, -εις 53, 57, 59-60, 62, 83, 98, 110, 115, 122, 128, 133, 153
- ἄξονος τῶν ἀψίδων 143
- ἀστέρων 80, 130, 133-34
- γῆς 122, 147, 149, 154
- ἡλίου 74-75, 80, 98, 122, 145-47, 153, 171, 187, 194
- σελήνης 74, 80, 98, 139, 153, 194
- οὐρανόσφαιρας 68, 73, 122
- οὐρανίων σωμάτων 68, 135
- πλανητῶν 133, 153
- κίσηρις 119
- Κόραξ (ἄστερ.) 162
- κοσμική δύση 164
- κοσμογονία 19, 30-31, 160
- ὀρφική 9, 44-45, 193
- κοσμογονικός, -ή, -όν 69
- ἀντιλήψεις/διαδικασίες/ιδέες 19, 21, 23, 30, 43, 80, 109
- κείμενα 19
- μῦθοι 39, 186
- περιεχόμενο 21-22
- στάδια 95
- στοιχεῖα 95, 115, 146
- χρόνος 194
- Ὡδόν 95, 106, 146, 169
- κοσμολογία 9, 18, 23, 30-31, 47-48, 54, 59
- ὀρφική 44-45, 114, 193
- κοσμολογικός, -ή, -όν 95
- ἀντιλήψεις/ιδέες 30, 43
- θεωρίες 47, 60
- χαρακτηριστικά 9, 45
- χρόνος 98, 194
- κόσμος 12, 31, 36-40, 47-48, 54, 60-62, 64, 66-67, 69-70, 73-76, 80-83, 85, 89, 96, 98-100, 103-

- 05, 108, 110-11, 113, 115, 121-22, 125-28, 135, 137-39, 146-47, 151, 153-54, 160-61, 169, 171-74, 178-80, 183, 185-86, 193
- κρατήρ 22, 66, 94, 165
- Κρατήρ (άστερ.) 162
- Κριός (άστερ.) 143, 151-52, 165-66, 168-69
- κριός 144-46, 150-52, 167, 169
- κρότος 119, 126
- κυκεών 106
- κύκλος, -οι 24, 60, 83, 93, 101, 145, 147, 153, 155, 168, 187
- ζωδιακός 143, 147, 150-51
- κῦμα, -τα 84-87, 107, 119, 182, 190
- Λαμπαδίας (α Ταύρου) 156-57
- λατρεία 175-76, 189
- διονυσιακή 174
- Μίθρα 16, 159
- όρφική 40, 42-43, 153, 174, 186
- όρφικο-διονυσιακή 171-72, 174
- Ρέας 154
- χριστιανική, 173
- λεοντοκέφαλος 12, 159-60, 163, 166, 168
- Λέων (άστερ.) 143, 148-50, 157, 160, 162-65, 167-68
- λέων, -οντες 12, 142-46, 148-52, 159-60, 162-63, 165, 167, 194
- λυκαυγές 11, 80, 125, 164
- λυκόφως 11, 80, 125
- μαθηματικά 18, 20, 25, 29, 134, 158
- Μέγας Κύων (άστερ.) 162
- Μικρός Κύων (άστερ.) 162
- μεσοαστρική ὕλη 60
- μέσος
- θρόνος κόσμου 105, 153-54, 173-74
- οἶκος πυρός 105
- μεταβολή 76, 143, 152
- μετάπτωση ἰσημερινῶν 143, 147, 149, 152, 164, 166, 168
- μετεωρολογικά 11, 24, 44, 125
- μέτρον, -α 24, 54, 67, 104
- βάρους/ὄγκου/μήκους 29, 154
- μέτρηση 24
- μέτρηση χρόνου 29, 146-47, 187
- μήλο, -α 38, 157
- χρυσᾶ 121, 123, 157
- μήν, -ες 29, 65, 74-75, 131-32, 134, 138, 162, 166, 173, 187
- σεληνιακός 29, 187
- συνοδικός 155-56
- μοῦρα 54, 67, 76, 103, 153, 155
- κύκλου 80
- Μονάς 11, 65, 113, 130-32, 134
- μονάς 65, 113, 130, 132, 134-35, 137, 139
- μετρήσεως χρόνου 146-47
- μορφή, -ές 11-12, 15, 17, 23, 27, 29, 35, 48, 52, 55-63, 65-66, 68-69, 72, 78-80, 82, 85-87, 89, 94-95, 97-98, 102-04, 107, 109-10, 112, 114, 128, 141, 144-47, 150-52, 156, 160, 163, 165-67, 172, 174, 188, 194
- μορφολογία ἐδάφους 118
- μυθολογία 9, 19-20, 31, 35-36, 38-39, 74, 114, 165, 179
- μῦθος, -οι 9, 18-19, 22-23, 35-40, 49, 64, 84, 89, 92, 95-98, 100, 108-09, 111, 119, 141, 149, 165, 184-86
- μυσταγωγία 12, 16, 130, 171
- μυστήρια 12, 36, 40, 92, 121, 165, 168, 172-80, 185-87
- Διονυσιακά 122
- Ἐλευσίνα 106, 178-79
- Μίθρα 149
- Ἵορφικά, 60, 123, 178
- μύστης, -ες 12, 171-72, 176-78, 180-83, 186, 191-92
- μυστιπόλος, -οι 176-77, 180-81
- ναρθηκοφόροι 186
- νέα σελήνη 155
- νεβρή 173
- νεβριδόστολος 171
- νεβρός 171
- νεομύστης 177
- νεοφάντης 177, 180
- νεφέλη, -ες 61, 126-28
- νεφέλωμα 62
- νέφη 11, 126-28
- νόμιος 82, 177
- νομοθετῶ 54, 67
- νόμος, -οι 30-31, 37, 39, 47-48, 51, 54, 60, 67-69, 86, 93, 95, 102-03, 109, 114, 122, 136, 153, 175
- νομοτέλεια 54, 58, 67, 114, 153-54, 194
- νότος 28, 119, 162
- νουμηνία 155
- νύκτα 97, 125, 132, 176, 190
- ξηρά 48, 64, 68, 83-84, 182
- ὀγδοάς 130
- ὀμιχλώδης, -ες 55-56
- ὄργιον, -α 42, 129-30, 176-79, 184
- ὀρίζων 84, 133, 143, 146, 164, 179
- οὐρανός 31, 47, 49-50, 57, 60, 64, 68-69, 71-74, 76, 78, 80, 83, 88-89, 95, 99-102, 110-11, 114-18, 121-22, 126, 130, 132, 138, 143, 146-49, 151, 153-54, 157, 160-62, 164, 167, 169, 171-75,

182, 194
 ὄφις 144, 146, 148, 151-52, 159, 162
 παγκοσμιότης 48, 96
 πανσέληνος 155, 162, 166
 πεντάς 11, 133-34
 πέπλος 81, 84, 93, 172-73
 πέρας 55, 84
 περιφορά 97, 153, 190
 Πήγασος (ἄστερ.) 163-64
 πηγῆ, -ές 21, 39, 83, 99, 104-05, 108, 126, 138, 185
 πλανήτης, -ες 115, 131, 133, 153, 160, 189
 Πλειάδες (ἄστερ.) 161, 163-64
 πολιικός 148, 167
 ἀστήρ 148, 150, 152
 πόλος 83-84, 148, 154, 172-74
 βόρειος οὐρανοῦ 147-48, 151, 153-54, 156, 167, 194
 ἐκλειπτικῆς 147
 πολύστικτον 172
 πόντος 48, 64, 68, 83, 86, 95, 102, 107, 111, 116, 145, 182
 ποταμός, -οί 31, 83, 85, 111, 133, 179
 πρωτοῦλη 53, 56, 58-60, 65, 74, 95, 106
 πυθμῆν 55-56, 86
 πῦρ 45, 61, 81-83, 89-91, 105, 114-18, 127, 133, 153, 169, 172, 179, 181
 πύρινος 45, 81
 ρευστότης 56, 160
 ρίζα 57, 86, 116, 125, 130, 138
 ρόμβος 121-22
 σεισμός 28, 86, 118
 σελήνη 31, 74-75, 80, 98, 115, 138-

39, 146, 153, 155-56, 158, 161, 187, 190, 194
 σήμεϊο, -α 90, 146-48, 163, 166
 ἔαρινό 143, 147-48, 168
 ὀρίζοντος 133, 179
 σκῆπτρο 66, 104, 109, 120, 146, 154, 159, 169, 173-74
 Σκορπιός (ἄστερ.) 162-64
 σκοτεινότης 56
 soma 161
 Στάχυς (α Παρθένου) 156-57
 στοιχεῖο, -α 11-12, 15-17, 30, 39, 52, 55, 57-61, 73, 79, 85, 91, 95, 101, 107, 109, 114-15, 126, 130, 133, 141, 143, 146, 153-54, 161-62, 169, 171-72, 179, 182, 185, 186
 στρόβιλος 50, 83, 121-22, 150
 σύμπαν 9, 30, 38-39, 45-48, 52-53, 56, 58-60, 62, 65, 68-69, 75, 83, 89, 92, 96, 99, 111, 114-16, 121, 123, 146, 153-54, 193
 συνεκτικόν 51
 σύσταση 59-60
 σύστημα
 ἀριθμητικό 29, 138
 γραφῆς 41
 δεκαδικό 138
 ἡλιακό 60, 72, 74
 ἡλιοκεντρικό 115
 μετρήσεως χρόνου 187
 σφαῖρα 57, 74, 89, 115, 121-22
 οὐράνιος 68, 73, 83-84, 89, 122, 147, 150, 154, 156, 168, 173
 σφαιρικός 60, 84, 89, 122
 σφαιρικότης γῆς 84
 σφραγιδόλιθος 189
 σχήματα 130
 σῶμα, -τα 37-38, 50, 52, 63-64, 68, 76, 84, 86, 99, 115-18, 122-

23, 135, 146, 151, 159-60, 166, 169, 172, 179, 181, 191-93
 σωματία 59-62
 σωματίδια 125
 ταυροκτονία 12, 160-62, 165-66
 ταυροκτόνος 12, 159-60, 165, 168
 Ταῦρος (ἄστερ.) 139, 142-44, 148-50, 156-57, 161-65, 167-69
 ταῦρος, -οι 12, 119, 139, 143-45, 148-52, 160-62, 165-67, 169, 194
 τέλειος 75, 114, 131-32, 134
 τελειότης 134-35, 186
 τελετή, -ές 16, 22, 36-38, 40, 92, 94, 129, 168, 171, 174-77, 180, 182-87
 τελετουργία, -ες 179, 186
 τετραγενής 57, 95
 τετράς 11, 133-34, 137-38
 τετρακτύς 138
 τετραυγέα τετρακέρατον 133, 138
 τετρόμματος τετραπρόσωπος 137
 τέφρα (ἠφαιστειακή) 118-19
 τόξο (κύκλου) 80, 143
 τράγος 146, 151-52, 167, 169
 τριαδικός, -ή, -όν 40, 78, 132, 137, 155
 τριάς 11, 50, 55-56, 58, 66, 78, 99, 132-36, 144
 τροχιά, -ές 29, 80, 104, 122, 127, 143, 145, 147, 153
 ὑγρασία 56, 83, 128
 ὑγροποίηση 24, 101
 ὑγρός 55-56, 61, 78, 83, 85-86, 91, 95, 126, 128
 ὑδάτινος 83
 Ὕδρα (ἄστερ.) 162
 ὑδρατμοί 126

Υδροχόος (ἄστερ.) 148-49, 163-64	φοινίκεος 172	164
ὕδωρ, ὕδατα 24, 49, 51-53, 56, 64, 83, 85, 88, 101, 103, 107, 126, 128, 133, 144, 169, 179, 184-85, 192	φύση 36, 39, 45, 48-49, 51, 56-57, 60, 62-64, 68, 74-75, 80, 82-83, 85-86, 93, 99-100, 104, 107, 115, 130-31, 138, 144, 149, 156-57, 167, 173, 177-78, 181-82, 184	χιτών 61, 107, 173
ὕλη 49, 51-53, 56-60, 62, 72, 85-86, 95, 98, 107, 116, 121, 158	φῶς 28, 45, 50, 61-63, 70, 74, 80-82, 97, 110, 115, 127, 131, 135, 153, 156-57, 176, 187, 190	χιών 128
φαινόμενα 17, 24, 29, 31, 38, 46, 48, 68, 78-79, 93, 98-99, 118-19, 125, 127, 154, 156, 164, 168, 172-73, 187, 207	φωτόνια 62	χρονολόγηση 11-12, 19, 23, 30, 141-42, 147
φθινόπωρο 142	hauma 161	χρόνος 17, 29-30, 41, 46-48, 50, 52-53, 58, 66, 72, 78, 82, 85-86, 90-92, 95-98, 100, 102, 106, 109, 112-13, 120, 132, 146-47, 159-60, 164, 168, 173, 178, 194
φιλοσοφία 19, 24-25, 28, 30, 36, 48, 88	χάσμα 55	χῶρος 24, 27-28, 45, 53, 55-56, 60, 67, 73-74, 84, 86, 91, 100-01, 107, 118, 132, 154
φλογώδης 127	χειμών 90, 142-44, 150, 182, 187	ὠκεανός 84
	Χηλαὶ Σχορπίου (ἄστερ.) 151, 162,	ῥρες 75, 80, 113, 125, 144

Εὔρετήριο Κυρίων καὶ Ξένων Ὄνομάτων

- Γαλανόπουλος, Ἄγγ. 19, 119
Κουτούμπας, Κ. 190, 207
Λεκατσᾶς, Π. 88, 167, 172, 174, 192, 207
Μαρινάτος, Σπ. 119
Παπαθανασίου, Μ. 16, 26, 171, 187, 207
Ροῦσσοσ, Ε. 207
Στεφανίδης, Μ. 31-32, 208
Χασάπης, Κ. 7, 11-12, 19, 23, 30, 40, 45-48, 68-69, 73, 76, 80, 83-84, 95, 98, 107, 115, 122, 125, 142, 144, 147, 149-50, 154, 174, 208
- Abel, E. 162, 208
Ahriman 159, 161
Allatius, L. 211
Archaeologischer Anzeiger 165, 208
Attuda 154
- Baal Samen 161
Beck, R. 162, 167, 208
Berry, A. A. 20
Bologna 165
Bondi, H. 48, 208
- Bundahisn 161
- Chadwick, J. 27, 29, 41-42, 97, 208
CIMRM 33, 159, 161-62, 167
Clarke, L. 20, 29, 208
Clerk, M. 154, 208
Cornford, F.M. 20
Cumont, F. 33, 151-52, 208, 159, 167, 209
- Decharme, P. 39
Dicks, D.R. 20, 29-31, 209
Dow, S. 29, 41-42, 97, 208
Dreyer, J. 20, 31, 209
Dupuis, C.-F. 97
- Eisler, R. 20, 97, 147-49, 151, 153-54, 156, 161-62, 167, 169, 192, 200, 209
Enuma Elish 160
Eschenbachii, A.Chr. 21, 212
- Fauth, W. 209
- Galanopoulos, Ag.G. 19, 119, 209
Gayomard 160
Gesneri, I.M. 21, 212
- Gleissberg, W. 20, 209
Gruppe, O. 20, 148, 167, 209
Guthrie, W.K.C. 20, 42-43, 123, 141, 209
- Hada 161
Harrison, J.E. 20
Hartner, W. 162, 163-65, 209
Heath, Th. 20, 30, 210
Heckmann, O. 20
Hoyle, F. 18, 210
Hubble, E. 52
- Jackson, H.M. 159-60, 167, 210
Jacobsen, Th.W. 28, 210
Jaeger, W. 20
Jahrbuch des Deutschen Archäologischen Instituts 161, 210
Jeremias, A. 161, 210
- Kahn, C. H. 20
Kauffmann, H. 210
Kern, O. 21, 33, 61, 129, 210
Kirsten, E. 119, 211
Krakatau 119
- Laplace 31
Leeuw, G. van der 37

- Liddell, H.G. 22, 33, 210
 Lobeck, Chr.A. 20, 123, 210
 Lockyer, J.N. 20, 210
- Macchioro, V.D. 20
 Marduk 160-61
 Marinatos, Sp. 119, 210
 Mayassis, S.S. 37, 211
 Mead, G.R.S. 20
 Merkelbach, R. 160-62, 211
 Modena 202-04, 211
 Mondgöttin 161
 Moretti 167
 MUL·APIN 163
 Müller, K.O. 161, 211
 Müller, H. 20, 211
 Murator 146
- Neugebauer, O. 20, 30-31, 211
 Newton, I. 52
- Ohrmazd 160-61
- Papathanassiou, M.K. 6, 159, 205, 211
 Philippson, A. 119, 211
 Proclus 161, 211
 Purusa 160
- Redlich, R. 148, 167
 Rig Veda 64, 160
 Roscher, W.H. 161, 211
 Roy, A. 24
- Sama Veda 139
 Sarton, G. 20, 30, 212
 Schoo, J. 19, 119, 212
 Scott, R. 22, 33, 210
 Sigismondo d'Este 147
 S. Martino à Rio 147
 Stadtmüller, H. 208
- Staudacher, W. 167, 169, 212
 Stephani, A. 21, 212
 Stubbings, F.H. 97
- Tiamat 160
 TMMM 33, 159-61, 166-67
 Tyrwhitti, Th. 21, 212
 Tzifopoulos, Y. 183, 212
- Ventris, M. 27
 Vermasseren, M.J. 33, 159, 161, 212
 Vitruvius 29
- Waltenberg, H. 20, 209
 West, M.L. 167, 200, 212
 Wieseler, F. 161, 211
- Zervan (Akarana) 149, 159
 Ziegler, K. 192, 210

ΚΟΣΜΟΛΟΓΙΚΑΙ ΚΑΙ ΚΟΣΜΟΓΟΝΙΚΑΙ ΑΝΤΙΛΗΨΕΙΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΚΑΤΑ ΤΗΝ Β΄ ΧΙΛΙΕΤΗΡΙΔΑ Π.Χ.

Ποιός δὲν γοητεύθηκε μικρὸς ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ μυθολογία καὶ δὲν ἀναρωτήθηκε κατὰ πόσον οἱ μῦθοι τῆς εἶναι παραμύθια; Κατὰ τὸ λεξικὸν Σουΐδα, «Μῦθος λόγος ψευδῆς, εἰκονίζων τὴν ἀλήθεια.» Ὅμως, θεωρῶ προτιμώτερο νὰ λέγω ὅτι «Μῦθος εἶναι ἕνα φιλοσοφικὸ παραμῦθι ποὺ ἐγκλείει ἐνορατικῶς τὴν ἀλήθεια!» Μὲ τὴν παροῦσα μελέτη μου προσπαθῶ νὰ ἀνασύρω τὸν πέπλο τοῦ μυστηρίου, ὁ ὁποῖος καλύπτει τὴν ἑλληνικὴ μυθολογία καὶ νὰ ἀποκαλύψω τὶς πρώιμες ἀντιλήψεις τῆς φυσικῆς φιλοσοφίας καὶ ἰδιαίτερος τῆς ἀστρονομίας, οἱ ὁποῖες κρύβονται μέσα στοὺς κοσμογονικοὺς μῦθους τῶν Ὀρφικῶν φιλοσόφων.

Who has not been fascinated in his childhood by Greek mythology and who has not wondered whether its myths were false or true stories? According to Suida's lexicon, "Myth is an untrue statement that expresses figuratively the truth." But I feel more comfortable if I say that "A myth is a philosophical fairy tale which intuitively includes the truth!" My endeavor in this study of mine is to try to unveil the mystery that envelops Greek mythology and disclose thus the early ideas of natural philosophy, especially those ideas that deal with astronomy which are hidden in the cosmogonic myths of the Orphic philosophers!

Ἡ Μάρω Κ. Παπαθανασίου εἶναι Ὀμότιμος Καθηγήτρια τοῦ Τμήματος Μαθηματικῶν τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν (ΕΚΠΑ), μὲ γνωστικὸ ἀντικείμενο τὴν Ἱστορία τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν. Πτυχιούχος τῶν Τμημάτων Μαθηματικῶν (1971) καὶ Ἱστορίας καὶ Ἀρχαιολογίας (1984) τοῦ ΕΚΠΑ. Διδάκτωρ τῆς Φυσικομαθηματικῆς Σχολῆς τοῦ ΕΚΠΑ (1978) καὶ τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Humboldt τοῦ Βερολίνου (1992). Οἱ ἔρευνες καὶ οἱ δημοσιεύσεις τῆς ἀφοροῦν στὶς θετικὰς ἐπιστῆμες καὶ τὴν τεχνολογία, τὴν ἀρχαιοαστρονομία, τὴν πρώιμη χημεία, τὶς ἀπόκρυφες ἐπιστῆμες καὶ τὴν φυσικὴ φιλοσοφία στὴν ἀρχαιότητα καὶ τῆ βυζαντινῆ ἐποχῆ. Μετέχει στὸ iMOUSEION Project τοῦ Κέντρου Ἑλληνικῶν Σπουδῶν τοῦ Πανεπιστημίου Harvard.

MARIA K. PAPATHANASSIOU

Maria K. Papathanassiou is Professor Emerita of the Department of Mathematics of the University of Athens (NKUA), specialist in the History of Exact Sciences. She studied Mathematics (1971) and History and Archaeology (1984) at the NKUA. She is Ph.D in Mathematics (1978, NKUA) and Ph.D in Byzantine Studies (1992, Humboldt Universität). The fields of her research and publications are the exact sciences and technology, archaeoastronomy, early chemistry, occult sciences and natural philosophy in antiquity and in Byzantine times. She participates in the iMOUSEION Project of the Center for Hellenic Studies of Harvard University.